

Gazda József

BUJDOSÓK

Gazda József

Bujdosók

nka

Nemzeti Kulturális Alap

© Gazda József
© Hét Krajcár Kiadó

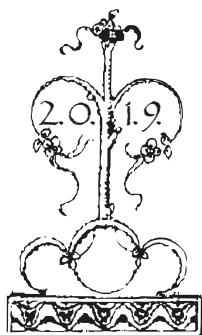
A fedél M. Lovász Noémi festménye és terve alapján készült

ISBN 978-615-5683-24-4

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2019
Felelős kiadó: Benke László
Tördelte: Benke Attila
Készült a Séd nyomdában, Szekszárdon,
Felelős vezető: Katona Szilvia ügyvezető igazgató

Gazda József
Bujdosók

- Esszéregény -

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

„Soha ne félj kimondani azt, amiről egész lelkeddel tudod, hogy igaz.”

Márai Sándor

A rossz erő – mint egy lecsapásra kész sas – ott kereng, mindig ott kereng a magasban, a fejünk fölött. Mindig, mindig, mindig. S mi rejtőzködünk, rejtőzködünk. Rejtőzködünk várfalaink mögött – melyeket védenünk kell az örök támadtatásban –, otthonaink rejtekében, ahol értelmet lel életünk, vagy kint a nagyvilágban, annak nyitott vagy nehezen megnyitott kapui mögött. S a munkánkban, a munkánkkal, mellyel a menekülés kerítését vontuk magunk köré bárhol és mindenütt. S ama sas ott kerengett, a fejünk fölött volt mindig.

És be-behunytuk a szemünket, hogy legalább a lelkünkben találjuk meg a létünk értelmét, békénket, nyugodalmunkat mindig zaklatott világunkban.

Erdők, hegyek, csordogáló patakok, s a táj sűrűjében emberek. Mintha bujkálnának, arcuk elé húznák az ágakat, védelmet keresnének a vas-kos fatörzsek mögött.

Fúj a szél, lengenek, hajladoznak a fák. A szél felkavarja az utak porát. Az idő porát...

I. VISSZANÉZŐ

András és Réka, Béla és egy egész megpróbáltatott közösség sorstanúi ott állnak az idő peremén ... Érzik a levegőmozgás fuvallatát, friss, hűsítő és élesztő szeleket, hallják vagy hallották a természet zaját, dongó dongását, a madarak éneklő dalát, s látják, látták a fényt, mely mindig elvakítja a szemet, s érzékelhetővé teszi a természet ezerarcúságát, mely az életerőt is sugározza.

Az időbe néznek, a régmúlt időkbe, melyeket nem látnak, mert nem láthatnak, csak tudják őket. Tudják őket a történelem lapjairól, tudják édesanyjuk és édesapjuk, nagybácsiik és nagynéniik, a volt emberek sorsából, szavaiból, emlékeiből. S az ő idejükbe is visszanéznak, mely benne a sejtjeikben is, mert átérték, átszorongták, átsírták és átmosolyogták. S melyet szemléltek is, s meg is szenvedtek, ki-ki a maga helyén, a maga külön- és külön világában, vagy vas szegekkel veretett párhu-

zamos sorsukban. De tenni érte vagy ellene alig tudtak. Mert mint minden embert, őket is az ár sodorta, az idők árja – karvaly idők! –, s édesanyjuk ringatása altatta, s a kor fuvallata hűsítette, ha hűsíthette.

Ahogy visszanéz András, visszanéz az időbe, képek jönnek elő benne. A saját múltjuk képei. Felbúgó szirénák, menekülés a pincébe, óvóhelyre, puf-puf-puf. Robbanások, a szorongás csendje, riadalma. Aztán bevonuló, majd hazaérkező katonák a háborúból, büntető fogolytáborokból, üldözés, üldöztetés, összeomlások majd újramezések, megfeneklések, lehajtott és felemelt fejek. Olyan szép tud lenni egy reményteljes, jövőbe néző tekintet, melyre azt is mondják, hogy optimista. Vagy egy megértő arc! Az egymásra találás a szeretetben. Élni az életet, mely szépek teremtetett! És olyan fájdalmas, amikor ott állsz a korban, nem látod léted értelmét, a helyedet sem találod, s úgy érzed, nincs mit kezdened gyenge magaddal, tehetetlenséggel.

Így, ebben a néző-merengő állapotban furcsa és szokatlan módon egy szó kezdett motoszkálni benne egy tavaszi reggelen.

Ez a szó, hogy bujdosó. Aztán ugyanaz többes számban. Bujdosók.

Nem is tudja, honnan és miből jött ez a szó s a vele járó sok-sok érzés, s már zsongtak is benne a hajdani bujdosó ének sorai:

*Őszi harmat után,
Nagy hegyeknek ormán,
Fúdogál az hideg szél,
Fúdogál a hideg szél.
Nem sok idő múlván,
Sárgul hulldogálván
Lassan, lassan az levél,
Lassan, lassan az levél,
Zöld erdő harmatját,
Piros csizmám nyomát
Hóval fedi bé a tél,
Hóval fedi bé a tél.*

Egyszerre érezte:

Milyen szép és hogy milyen fájdalmas is ez!

Aztán a belülről-kérdés: Nem lennének összeférhetetlenek ezek a látszólag ellentétes fogalmak? Szép és fájdalmas? Szépség és fájdalom?

Még feküsznek összegyűrődött lepedőjükön, András állához húzza takarója peremét, mert fáj a torka. Nemcsak Réka szuszogását hallja, annak ritmusát veszik át a benne zsongó szavak is. Őszi harmat. Őszi harmat... Aztán: Fáj a torkom... Fáj a torkom...

Az ilyen fájdalma – fog- vagy torokfájás, derék- vagy mellkasi fájdalma, csont- vagy ízületi fájdalma – másfajta, ezekhez nem társul szépség. De a hazájukat elvesztő emberek sorsát megéneklő csupa érzés vershez, az abban megénekelte szorongató, múltat, sorsot megidéző fájdalomhoz igen. Mert e mögött a fájdalom mögött ott bujkál a szépség is. A lét szépsége. Az emlékezés szépsége. Igen, alapjában szép a lét. Embernek lenni, társra lelni. S Istenem, szeretni. Előbb forrón, aztán csendes szépséggel. S az emlékezés is tele nemcsak tövisekkel, de a tövises ágon viruló rózsákkal is, öleléssel, simogatással, melyek megszépítették az életedet, s mint emlékek is átütnek sorsod fájalmán.

András még benne van az álom bódulatában, elmereng a múlton, s aztán megint csak úgy jönnek a szavak, a sorok csodálatos dallamosságukkal. S aztán félálomba szenderedőn menekülő embereket is lát, életüket mentőket, bujdosókat.

Bujdosás, menekülés, félelmek kora...

Meg akarsz maradni, s keresed a rejtekedet. Félsz, félsz, még az árnyéktól is. Előbb eloltod a villanyt, s csak azután leskelődsz ki az ablakod függönye mögül, hogy vajon mi állott ott meg átellenben?

Félsz, már ott a léted hajnalán, és – be csodálatos – van, aki féltsen is. Alig ismertétek Rékával egymást, s ő már félt, minden reggel látni akart, hogy meg-vagy-e még? Ott, a Szentháromság szobránál, ott találkoztok. Réka az ő otthonából térül arra, te a tiedből. Még a hely is legyen semleges. S fújnak a fagyos téli szelek. Be jó, hogy vagy! – mondja, ahogy gyöngéden megcsókoljátok egymást. Annyit imádkozom érted!

Az idők árján...

Minden ember nemcsak egy fizikai megjelenés, egy sors is. Sors, melynek múltja van, s jelene is. Az, aki ott jobbra és balra tekintve szemmel láthatóan félve megy, egy sors. Ki tudja, miért kell űzötten mennie, menekülnie, ahogy meghonosodott bennünk, magyarokban ez a fogalom: elbujdosnia. Az a hármas csoport ott, valahol, sehol, vagy csak a képzelet képernyőjén: három sors. Egy férfit, akinek nehéz hátizsák a vállán, egy asszonyé, akinek a kezében keresztbe kötözött szöttesben batyu, és egy ötéves körüli gyermeké, aki sűrűn szedegeti a lábát mellettük. Mindenki az időben lépked, szuszog, veszi a levegőt, az időben fél vagy retteg, kémlődik, s az időben fogja behúzni maga után az ajtót, amint éppen belép ott-

honába, vagy ha lesz: új otthonába. Mindenkinek sora van, aminek be kell teljesednie, az enyémmnek is, a tiednek is, s az övéknek is. Lehet az a sors nehéz is, gondtalan(abb) is, de lehet keserű is, vagy egy furcsa hangzású összetett szóval: keserédes. S az sem biztos, hogy a gondtalan a szép. Most magyarázni nem tudsz, nem lehet, mert ha menekülsz, mindig a következő lépésre kell gondolnod. De érezni, azt igen, azt tudsz. Rád zúduló érzésekkel érzel. S már menekülsz te is, menekülő vagy, megállapodott menekülő, aki elkészülsz valamerre, innen valahonnan, el valamerre... Ha máshová nem tudsz, ijedten kérded, hová? Hová menjek? Ki a létből, a semmibe? A tudati létből a csak anyagi létbe?

Vagy aki már csak volt, egy ideig még megmaradhat a szellemi létben is? Mert az közös lét? Mindig túléli az egyént?

Őszi harmat... Zsong Andrásban a vers.

Milyen szép!

Az elmúlást önmagában is kifejezi az ősz, maga a szó is, de főleg a hozzá kapcsolódó hangulat.

Őszi harmat után...

A bujdosó ének őszi szóval való dobbantása már eleve átsugározza borongósságát a vele finoman ellentétező halkra hangolt harmat szóra, s miközben ez az egyébként monoton hanghatású-hangulatú szó is – suttogó h, mélyről csendülő a, ráerősítő r, majd m és megint a visszatérő, visszalopakodó a, aztán a mindent lezáró t – rejtőzködést sugall, akárcsak a fűszálakat, leveleket bepermetező alig láthatóan kristályló harmat, mely mindig fentről jön, szüremlik ki, s a kéklő égből, az égi útján elindult napból jövő fény sugarát is a szemedbe szórhatja... Még benünk zsong ez a három egymáshoz kapcsolt szó – *őszi* a maga borongásával, a *harmat* egyhangúan mély dallamosságával, rejtett csillogásával, s az *után*, mely azt jelzi, hogy már ennek is vége, már-már minden szemet felderítő szépségnek vége. Érzed, érezheted a három szó, három fogalom összekapcsoltságának, egymásba hatolásának, egymást felfokozásának vagy lehalkításának a szépségét. Aztán mintha hatalmasat nyílna a táj a

Nagy hegyeknek ormán

Ugyancsak háromszavas, három egymást felfokozó, felnövelő szóból épülő sorral, mely egy monumentálissá növelt kép. Nagy önmagában a hegy is, elindítja fel, felfele a tekinteted, a nagy hegy még nagyobb, még jobban megnövelt, s annak az orma – orom, nem is tudod honnan jövő szó, de a hanghatását, hangulatát – kidudorodás, kinövés – itt felfele, fel a magasba –, felfokozódás (orkán), s ezeket beleérezve megismétled: Orom! Ormán, fent, a legmagasabb kopárságban – érzed,

tudod, s már-már látod is, nem vagy nemcsak a szemeddel, de a lelkeddel, tudatoddal is... És a hangulat is komorodik, ahogy továbbérsz a szavakat csendesen hömpölyögtető ének harmadik, s annak ismétlődő, az előbbieket nyomatékosító negyedik soráig:

Fúdogál a hideg szél

Fúdogál a hideg szél

A fúdogál szó hangjai a mély zengésű, megint csak komorló ú-o-á-jával, s a hozzájuk kulcsolódó f és l szelídségével s az azokat felerősítő d és g-jével lengetegen lebegnek, s ezt a hanghatást erősíti, fokozza fel jelentésszerű hangulatával a szél, mely hideg, s mely megborzonegatja a hátad. Valahol kint érzed magad az otthonatlanságban, az otthonodtól való megfosztottságban, kint a felfele és széltében végtelen térben és a megállíthatatlan időben.

A kettő – a tér és az idő – egymástól elszakíthatatlan. A levelek is az időben sárgulnak és kezdenek hulldogálni, miközben őszivé színesül a táj, létünk élettere a nyár elmúlásával, lassan, lassan, ahogy nemcsak a levelek hullnak egymásra, a percek is, az órák, napok, hetek és hónapok is hullnak, hullnak, hullnak, egymásra tolnak, egymásra halmozódnak. Ez már a megállíthatatlan idő, ebben teljeseedik ki a tavasz, a nyár, az ősz, majd a kopogtatás nélkül érkező, fehér bundába öltözött tél, mely a zöld erdő harmatját, s azon a piros csizmáink eltűnő nyomát hóval fedi bé teljes közönnyel, teljes részvétlenséggel.

Mintha összjátsszana a mindent elnyelő idővel, melynek célja is van, hogy a bujdosók egy ideig tartó rejtőzködés után tűnjenek el nyomtalanul. Védve is, mentve is őket, beleburkolva a múltó és hidegülő, az otthon melegségét elvesztett időbe, de el is nyelve őket.

A három fiúgyermek, András és Béla, no meg az idősebb Zoltán várnak, topognak a hideg téiben. Édesapjuk valahol messze-messze, nem tudják hol, csak annyit tudnak, hogy hadifogságban. Édesanyjuk beteg, kórházban. Rájuk maradt a ház gondja. A tüzelőfa beszerzése. Ahol vannak, vastag bakancsukkal topognak, az a hely neve, hogy faraktár. Az is üresen tátong, egy félrehúzódo vasúti vágány vezet oda, azt figyelik, mert azon kell hogy megérkezzék a fa. Mely véget fog vetni – legalábbis ők ezt hiszik, ezt várják – a didergésnek itt kint is, s majd ott bent is. A két gyermek itt hallja: meg is lehet fagyni a hideg otthonban, elalszol, elveszíted az eszméletedet, és már semmi se fáj. Gondolatukban megjelenik az otthonuk, a befele tornácós ház az utcára néző hat ablakával, s a kapu feszesen álló védő öreivel, a három kapuzábéval. Vajon ki kell-e függeszszék oda a fekete gyászt értük, akik csendben alusznak el majd, ha nem gördül be azokon a még üres és hideg síneken az életmentő hasábfákat hozó szerelvény, vonat...

Apám is bujdosó volt, az anyám is, Béla bátyám, Jolán és Margit nagynéném, Pistuka és Sárika, Jolika, Feri és Iluska unokatestvéreim – mind azok voltak, mind azok voltunk. És Rékáék is, az ő egész családjuk. S az volt a csiga, mely házában, házával bujdosott, bujdoshatott, a fecskék, gólyák és a V alakba röpdülő darvak, melyek minden ősszel, minden év őszin elindultak levegőt szelő, s életüket is mentő, átmentő, de mindig-mindig bizonytalanba vesző, a közeledő tél elől menekülő, elbujdosó útjukon.

Lopakodó árnyak, tűnő arcok az időben...

Sors, sors, sors!

Menekülés, menekülés, menekülés.

Rákóczi szegény legényeinek menekülése, 1848–49-es eszmélő ébredésünk bealkonyulásának menekültjei, majd a XX. század menekülőinek, itthon és idegenben rejtőzködőinek, védelemkeresőinek szinte véghetetlen sora..

Mindig, mindig ott vagy az úton, kémlelő a tekinteted, s félelem keveredik benned a reménységgel. A bukás félelme a menekülés útja megtalálásának a reménységével.

A Kárpátokon át innen, erről a földről akkor még a szomszédos Romániába menekülők is bujdosók voltak. Évszázadokon át, folyamatosan, mindig.

Nem is érted, átfogni sem tudod, miért kellett a sorsidőben annyiszor, annyi-annyi embernek elhagynia a hazát, átadni meleg tűzhelyét az újonnan érkezőknek. Hisz ez a haza szép volt, gyönyörű volt, és a miénk volt! Isten nekünk adta nagy hegyeivel, azok égbe nyúló és kapaszkodó ormaival. És mi mentünk, mentünk, el, ki innen, *Istensegítség*-eket alapítottunk. Milyen beszédes ez a név is! Talán egyetlen a településnevek történetében, melyben benne a te bujdosó léted fohásza is! Hogy aztán Új Haza legyen az is.

Bukovina, édes hazám,

Bárcsak határid láthatnám!

– zeng majd a kései visszavágyó ének!

Vagy az Amerikába kitántorgók ugyanúgy! Mentek, mert menniük kellett, nyomukat –mely léptük melegét is őrizte – el kellett hogy nyelje, el kellett hogy takarja a mind zordabbá és zordabbá váló idő.

János bácsi előbb végignézt rajtam, s miután meggyőződik, meggyőzi a tekintete, emberismerete, hogy nem lehet semmi rossz a kérdező szándékom mögött, mesélni kezd.

907-ben határozták el a szüleim, hogy kimegyünk Amerikába. Vitt a nyomorúság, s vitt a vágy is, tenni valamit magunkért, a jobb életért. Brémában ültünk hajóra,

harminc nap mentünk a vízen. Me akkor ezek a fő személyszállító hajók szállították az ilyen szegényebb népet. Mind kivándorlók ültek rajta. Magyarok, románok, szlovákok, mindenféle nemzet. Amerikába mindenféle nemzet ment. Brémáig vonattal mentünk, aztán ottan ültünk pár napig, míg összegyűlt a népség, hogy a hajó indulhasson. Mind ilyen keletről mentek voltunk. Sokan mentek ki akkor, nem csak egy. Innen a faluból kiment akkor 150-200 ember. Rendre. Azzal a hajóval nem mentünk tőlünk csak vagy heten-nyolcan. De osztán voltak másunnan, egész Magyarországról, Romániából, Lengyelországból, minden felőlről voltak. Nagyapám egyedül maradt a háznál. A testvérem férjhez ment. Hát mi volt itt. Egy szalmás ház? Ugyebár nem volt valami nagy ki tudja mi. Birtok kevés volt, ki kellett menni valahová, hogy az ember keresse a megélhetést. Maradt itthon minden. Mikor majd 13 év múlva hazajöttünk, úgy kaptunk mindent, ahogy hagytuk. Az öreg nagyapám ahogy lehetett, úgy élt. Kiadta ami kicsi föld volt részibe, aztán ami keveset kapott, az neki elég volt az élelemre s az adóra. Még küldtünk mi is pénzt. A hajóút elég nehéz volt, olyan viharba kerültünk, úgy hányódtunk, mintha egy hegy tetejére menne fel a hajónk, s újra le a völgybe. Akkor nem is volt szabad kimenni a fedélzetre, mert a hullámok lesepertek volna. Aztán megint a vihar...

Igen, vihar, vihar, vihar. Szelek ráncigálják a kabátodat. S te Ember – ha védeni akarod magadat, életedet – rejtőzködsz. Rejtőzködsz itthon, rejtőzködsz az idegenségben, mert rejtőzködnöd kell. A kor kiveti a hálóját feléd és föled. Így leszel örök bujdosó, örök rejtőzködésre kényszerített.

Újabb bizonytalan, kémlelő nézés, melyben benne: Ki vagy? Mit akarsz? Aztán megváltozó irányú tekintet, mely belenéz az időbe. Az ő idejébe. Mert mindenkinek saját ideje is van. Mely beburkolja, s melyből kilépni nem tud. S ömleni kezdenek a szavak. Hullnak, hullnak ki a másik, majd a megint másik ember száján. És megelevenedik belőlük az ő soruk... András csak befogadja, halmozva zárja magába a szavakat, s általuk is nyílik előtte a világ. Nyílnak a tegnapiak, az akkori idők, melyeknek árján – József Attila szavaival – remegni lehet. És remegsz is, úszva az áron, az árral, megkapaszkodva egy-egy pillanatban. Lehet az a pillanat más is, de maga az ár akkor, régen is, most is, ugyanaz. Nem te irányítod, te csak sodródsz vele.

András belenéz magába, és belenéz a világba. Kérdezi Bélát, s vallatja Zoltánt. Ő és Ők! Ő, aki embertársain töpreng, a miérteket vizsgálja. És ők, a testvérek, embertársak, az úton, az élet útján, sorsuk útján, a történelem útján vonulók, saját sorsukkal bajlódók. Elég lehet a magad gondja, a magad baja. Minek a másé, mindig a másé? Korholják is Andrást. Bár magunk tudjuk élni! De András úgy érzi,

mindnyájan a világ emlőjét szívjuk, attól függünk, egy nagy-nagy boldogtalanságban hogy legyenek én egyedül boldog? Nem, nem! Ez lehetetlen!

Már itt van a kicsi angyal, a kicsi Éva is. Kedvesen mosolyog parányi ágyacskájában. Kint a világ zord, kegyetlen. Tankok zúgnak, rázzák a földet, golyók süvítenek el a kertetekben, s ti játszatok nyitott ajtótok mögött Évával, s elámultok, hogy milyen kevéssel is örömet lehet szerezni a kicsinek. Elég, ha egy piros fonalszálat belógatsz neki, ő kapkod utána a kicsi kezecskéivel, s nevet. Hát ennyi, csupán ennyi kellhet az örömhöz? A pici ágyacska két széléhez kikötnek egy spárgát, ahhoz bagozzák a piros fonalat, s a pici Éva játszadozik vele már nélkülük is.

Élni, lenni! Ennyi csupán! S ez is boldogságforrás lehet!

Együtt vagyunk itt, a ki- és be- küszöbe közelében mi, az örök bujdosók, menekülők, rejtőzködésre kényszerítettek. Nemcsak idegenben, itthon is. Te, az ember, aki alakítod, alakítanád is a világot az egymásra rakott kövekkel, az egymásra rakott, egymásba szőtt gondolatokkal, magadba menekülő bujdosásra, rejtőzködésre kényszerülsz. Még akkor is, ha az a világ sem tudna nélküled lenni az idő forgásában.

Mert forgó valami az idő. Nemcsak te alakítod a magad idejét, ott áll lesben, ott állanak rád lesve a történelemalakító erők, hogy rád zúduljanak, s elorozzák tőled azt, amit oly kinnal-keservvel, oly verejtékes küzdelemmel szedtél-kapartál össze magadnak ott kint – vagy akár itt bent is – a te kényszer-bujdosásoddal, hogy legyen nektek az az otthonotokban, a házatokban és hazátokban. Ha lesz haza. És elfogad, befogad, élni hagy majd. El nem veszi azt is az idő! Főleg tőlünk, az elidegenített hazának örök menekülő, a boldogságot boldogtalanságban is kereső fiai-tól.

Mert élni kell, és boldogság nélkül élet, továbbnyújtózkodó, továbbkapaszkodó, önmagadat többszöröző élet sincs. S milyen csodálatos ez! Boldogságban fogamzik az élet! Még a rút is, a kegyetlen is! Ha csak egy pillanatig boldog tudsz lenni, máris életet adhatsz!

Gyermekkorának egy ősze villan fel Andrásban, talán az első, melyet tudatosan élt meg, érzett át, s már-már meg is szenvedett. Eltelt a nyár, sárgállani kezdtek a levelek a fákon, amikor ők is elbujdostak, elmenekültek megszokott, az életük részévé vált otthonukból. Épp egy légítámadásnak volt vége, legalább 50-60 repülő körözött Sóhajd fölött, szóltak a légvédelmi ágyúk, sötét füstgomolyagok tarkították, pontozták mind jobban és jobban terjeszkedően tele az eget. A közelben is dörögtek az ágyúk, fegyverek. Várható volt, hogy a túlerő, a szovjet és a hozzájuk átalált román csapatok áttörik a helységtől mintegy nyolc-kilenc km-re, az akkori

román–magyar határnál kialakult frontot. Mintha a levegő is azt suttogta volna: Vége Magyarországnak! Megint vége Magyarországnak! Csomagolt az édesanyja, készítette az ő batyujukat. Kimegyünk egy félreeső falura, ott talán biztonságosabb lesz! Akkor ért véget „a négy év”, a parányi, de így is annyi örömet, szépséget hozó korszak, amikor Észak-Erdély népe újra Magyarországon élhetett, magyar lehetett. S hozta az ősz az elmúlását annak a csoda-világnak, ami számunkra, keleti magyarok számára oly szép volt. Szép volt még akkor is, ha váratlanul és nem óhajtottan is jött az újabb szenvedéseket hozó háború, melyet talán csak azért, mert magyar létünk része volt az is, a magunkénak is éreztünk. A férfiak szinte büszkén vették fel a magyar katonaruhát. Semmi másért, csak mert az magyar volt.

A gyermek-András is érezte, mintha egy nagy vonulás lenne a világ is, a kor is, az a fájdalmasan kezdődő ősz is. Most, immár hajlott fővel is fájdalmasnak érzi annak hangulatát. Mert a szép elmúlása jött, hozták az őszi harmat tündöklő cseppjei, hozták az ágyúdörgések, s vitték is a rohanó katonák, hozta már a falu – átmeneti otthonuk – kürtös hirdetője – aki úgy kezdte:

Elrendeltetik – szállnak a szavai a levegőben, ahol nem hallatszanának már, jönnek a hallásközelbe az asszonyok, gyermekek, öregek,ők, a falu mai lakói... Majd folytatásként: – a hadvezetés elrendeli a falu kiürítését, s felhívják a lakosságot, hogy élete védelme érdekében mindenki meneküljön...

Meg is mozdul az élet, idegesség, feszültség fut végig az embereken. Előbb a magánházakhoz is beszállásolt katonai alakulatok indulnak el. A bámuló gyerek is kap a szembe-házból kijövő német tisztől egy tábla csokoládét. S aztán mennek azok is, továbbindulnak sorsuk útján, a menekülő élet útján, miközben él-élt még a jószág is, a bámuló gyermek, aki érezte, érezni tudta már a helyzet szomorúságát. Kapott egy parányi öröm-darabot, amit vitt is be, s megosztotta Bélával és Zoltánnal. Megosztotta volna édesanyjával is, de az akkor nem fogadta el. Nagyobb terhek nyomták a vállát ebben a kálváriában, amikor négy élet sorsáról kellett döntenie.

A mai András a régi Andrásra is emlékezik, miközben a fülében zsongó dalt, dalokat, annak a kornak a dalait is hallja. És nem tud szabadulni a menekülés, vagy a korban való bujdosás gondolatától.

– Mintha én is bujdosó lennék!

És nem is csak mintha.

Bujdosó voltam egész életemben. Menekültem rejtekhelyemre, előbb mint gyermek.

„Játszani is engedd, szép, komoly fiadat!”

Hiába, hogy zúg fölötted a történelem. Te játszol! Játsszol Évával, Bélával és/vagy Zoltánnal, s játszol iskolás játszótársaiddal.

Bárhol is vagy, ott próbálsz meg boldog lenni.

Aztán jönni fog a nagy történelmi fordulat, mely úgy került be az akkori kor eseménylajstromába, hogy Felszabadulás. Azaz: egy újabb üldöztetés menekülésre kényszerítő hajnala. A Nagy Bujdosásnak – amikor bujdosóvá kellett neked is lenned már mint gyermeknek saját szülőföldeden – kezdete.

Mindenki kényszer-bujdosó lett, amikor az udvarán, vagy azon az udvaron, ahol éppen volt, meghúzta magát a berontó birtokba vevők elől. Akik megérkeztek, hogy újra elvegyék az épp csak alig négy éve visszkapott hazánkat, szülőföldünket. Lelőtték a disznókat, megfojtották a tyúkokat, s a környék odaterelt asszonyaival nyúzottak, kopasztattak, süttettek, főzettek a gyilkosok.

A gyilkosok? Nem. A gyilkolásra kijelöltek, kényszerítettek. Egyébként emberek ők is! Élni, túlélni akarók. Távol a hazájuktól, a messzi idegenben. Ahányan annyi-félék. Voltak közöttük, akik nem megszállóként, emberként viselkedtek.

S a mieink, akiket ki is fosztottak, szinte örültek, hogy az állatjaikat ölték meg, és nem őket, az embereket, akik a sütésbe-főzésbe menekültek, s így voltak bujdosók, így védték, mentették életüket!

Ősz volt ekkor is, 1944 kora ősze.

Azok ott, s te, ti itt védekeztetek, menekülteként, a sors üldözöttjeiként.

És a bujdosó bujdokol.

Felzsong, valahonnan előjön, elősejlik egy másik ének is ugyanarról.

Én istenem, adjál szállást,

Mert meguntam a járkálást,

A járkálást, a bujdosást,

Az idegen földön lakást.

Íme, ilyen is van nekünk, nemcsak a bujdosók fájdalmát megörökítő versünk, egész költészetünk, a bujdosóvá tett nemzet sorsának, bujdosásának megörökítése.

Ahogy az Őszi harmat után harmadik szakasza kezd újra zsongani Andrásban, megint a szépség is motoszkálni kezd.

Zöld erdő harmatját,

Piros csizmám nyomát

Hóval fedi bé a tél,

Hóval fedi bé a tél.

Ő meg kérdezi magától:

Nemcsak hangok, szavak hangulata is építi ezt a szépséget. A „zöld erdő” szóképre, a zöld szépség-keltő természet-derűjére finom kiegészítő-ellentétező színhatásával a piros válaszol, a piros, mely itt a vidámságot, a hajdanit, s a hajdani szépséget is viszi magával, viszi a vándor lépteivel, hogy hóval fedje be a kietlen, a könyörtelen, a bőrdbe vágó, a kabátod alá, a piros csizmád őrző melegébe is betolakodó, behasító tél. A szavaknak nemcsak értelmük, hangulatuk is van. S a kettő – az értelem és a hangulat – együtt, a kettő összefüggése, s az ebből az összefüggésből kibomló képiségük is megjeleníti őket, s segíti abban, hogy azt a lelki állapotot, mely a mindenkori bujdosók lényét áthatja, fejezze ki. Akárcsak a festőművésznek a képén, képein – aki ugyanúgy a lelkéből fakadó színekkel válaszol a természet, a világ őt kihívó kérdéseire – a színek is megszólalnak, megszólalhatnak a művészet teremtményével is. Minden együtt. Ott hangok és szavak, azok értelme, hangulata, itt színek és formák, mint a kifejező erő összetevői, megvalósítói.

Ím itt vihar gyűrődik a falucska fölé fenyegetve,

Míg ez megadással a várakozás csendjébe mered.

(Tomba László: Este egy székely festőnél)

És:

Annyi bánat a szívemen,

Két rét hajlott az egeken!

Vagy:

Bánat, bánat, be megettél,

Csakhogy a sírba nem tettél...

Bánat hát, mely meg is ehet. S te képzelepsz:

Vajon élnek? És vajon várnak vissza?

Istenem. Ha még láthatnám őket!

Mert: buj-dosó... Buj-dosók... Rejtőz-ködő, rejtőz-ködők is, menekülők is. Bujdokolásuk, rejtőzködésük állandó és ismétlődő, amiként azt e gyakorító képzőszavak hatása is kifejezi. Ismétlődik a térben és ismétlődik a történelmi időben is. Nemcsak egy adott kor üldözte a menekülni kényszerített százakat, ezeket és százazeket, de ugyanúgy a következő korok is. A történelemben, a mi történelmünkben mindenképpen.

Örök üldözött és örök menekülésre kényszerített nép vagyunk. Ha menekülésünkben meg-megállunk, ezt is azért tesszük, hogy esetleg visszavágyjunk, menekülés közben védekezzünk is. S benne ezekben a szavakban a nyelv szépsége is. Hogy csupa képzett, többszörösen toldalékolt szavakkal fejezzük ki – visszük bele a szavak, így a bujdosó szó tartalmába is – a véghetetlent is, az időt, mely itt kegyetlen-

né válik, nem enged el magától, rabul is ejt, rabja vagy neki. És mint a szavak majd mindenikének, a bujdosó szónak is van hanghatása, csupa mély, komor hangulatú magánhangzók, u – o – s a hosszúságával erre a két mélységre rányomuló mélyítő mélység, a hosszan tartó ó... Hosszan tart, akárcsak a szenvedésteli, végeérhetetlen idő...

Ahogy hol tömött, hol laza sorokban, hol le-lebukó és újra felemelkedő magányos vadakként mennek, menekülnek az emberek a havas mezőkön '56 novemberében vagy azelőtt is és azután is, szinte mindig az örök időben, lopva, rejtőzködően menekítik az életüket, fájdalomosságában is lehet szép. Fájdalmas, hogy elveszett a haza, de szép, hogy volt egy harc, melyben egy nemzet felemelte a zsarnokság ellen a fejét. És az is szép – be furcsa ez – ahogy a fehér élettelen tájban mozognak a szürke árnyak, enyhén előrehajló, ritmikusan mozgó testek, életek. Magukat mentve az életet mentik, az egyetemes életet, mely bennük is megtestesül. S ahogy totyogó, apró gyermekek is vannak köztük, fogja az édesanyjuk a kezüket, ők a jövő is. Menekülők ők is, leendő életük, életterük felé bujdosnak. Amiként az embersorok, embersorsok is a jövő felé kanyarognak hosszan, szinte végeérhetetlenül. Te is – akár mint gyermek – minden lépteddal arrafelé mész. Akkor is, mikor csendesen süt a nap, s akkor is, amikor szél cibálja a kabátodat, vagy tüske megy a lábadba.

Valahol a hősi halált is szépnek tartjuk, s tudatunkban büszkeség is párosulhat hozzá. Meghalsz valamiért, a hazáért, egy ügyért, a népedért. Igen, a népedért még akkor is, ha semmit sem tudtál tenni haláloddal érte. Oda menekültél a halálba a méltatlan élet elől.

Vannak, akik kapuik mögött rettegve rejtőzködnek, kintről csizmás talpak közelednek, s odább fekete autó várakozik...

„Ezt is és ezt is és ezt is elvitte az éjszaka a fekete autó!” – suttogják, suttogva mondják, mondták egymásnak az emberek.

Itt, ebben, ezekben nincsen szépség. Vagy ha mégis van, esetleg a tartásod, hogy ebben az üldözöttségben is meg tudsz maradni embernek is, aki – ha rejtőzködsz is –, nem vagy csúszó-mászó, csimazsorsú féreg.

Mindezek, ősz, elmúlás, csillogó harmat, tél, hideg, az attól védő, meleget adó, vagy már csak azt – s egyben a múltat, annak emlékét is – őrző piros csizma, az annak a nyomát elfödő, mindent beborító fehér hó, a vonuló idő, hontalanság – Istenem! –, rejtőzködés, menekülés riadt fájdalmai itt zsongnak bennem, valóság-gal körülzsongnak, körülékelnek, s ha ott van bennük a szépség is, talán más-képp már nem is, hanem annak elvesztése révén... Hogy az elvesztett szépség is

szép, amiként az elvesztett boldogság is őrzi annak a néhainak az ízét, melegségét, emlékét.

Amikor édesapám meghalt, a legkisebb testvéremet az édesanyám testvére betette az átalvetőbe, s úgy vitte haza. A többi testvérem, két kicsi árva, két kicsi iker, azok ott nevelkedtek a háznál, ameddig egyik meghalt fél éves korban, a másik egyévesen. Azok mind a ketten. Volt még egy hároméves, azt elvitték Kolozsvárra. Édesanyám férjhez ment még egyszer, mert nehéz volt, muszáj volt, hogy legyen ember a háznál. Marhák voltak, gazdaság is volt, s nem volt, aki gondozza, fát szerezzen télire, kellett az ember a háznál. Nevelkedtünk, mint a levél a vízben. Ki sajnált, ki nem sajnált, úgy neveltek. Rokon is, s mikor hogy. Idegen volt a legtöbb. Szolgáltunk házaknál, ügyesen tartottak, mint egy anya, neveltek, hogy becsületes legyek. Ami kicsi pénzt tudtam gyűjteni, nevelkedtem, s férjhez mentem, mikor a férjem megtalált. Én meg voltam elégedve, mert ügyes ember volt, és jólelkű. Együtt voltunk már majdnem egy éve, én szolgáltam, ő tisztí legény volt, s én ott a háznál leányka. Együtt voltunk ott, megértettük egymás nyomorúságát, a sorsunkat. Házasság lett.

De hát ilyen az élet is – villan Andrásba. Kor és kór – a jelen kor, a téged körülvevő világ, mely, ha belegondolsz, szép is, szörnyű vagy rettenetes is. Ilyen volt akkor is, s ilyen volt az egész fordítottra szabott XX. században, az emberi és a magyar történelem egyik legrettenetesebb századában, s az ma is. Szépség és fájdalom sűrűsödik bennünk. Szinte egyszerre! A fájdalomból menekülünk a szépségbe, az emberi lét mégis szépségébe. A kint fájdalmából bujdosunk az otthon melegébe, a hitves ölelő karjaiba, gyermekeink mosolygó simogatásába. Szeretlek, apa! Vagy már nagyapa! És Apa vagy Nagyapa felrepülne, szállna fel valahová a lét gyönyörűségének az egébe, pedig az elébb még vasszegekkel veretettnek érezte magát, bele marjult az élet kínja, fájdalma, a hazug világ minden hazugsága, minden szörnyűsége. És maga a tett, a magadért, a tiedért való cselekvés lehetősége, az is szépségforrás, mondhatjuk úgy is: örömforrás. Szóbeszéd, megrögzött, megszilárdult mondások: A gazda szeme hizlalja a disznót, vagy szemével öleli át a föld szerelmes művelője a búzatáblát. Igen, mert végzi – egyre inkább már csak végezte, mert hosszú időn keresztül nem hagyták végeznie a kor falánk erői – kötelességét, hajnalosan felkel – pedig jólesne, eshetne neki is, mint minden hajnalra ébredő embernek, pihenni tovább –, és indul a bajba, a munkába, mely fárasztó is, de az öröm szigete is lehet, mert értelmét látja, s szépségét is érzi. Ha látod, tudod, hogy mindenben kifelé fordított világ vesz körül, akkor is szép az értelmes életbe menekülni. Vagy – ezt is átélted, ha nem is te, de esetleg édesapád vagy nagyapád – háborúban vagy, a lövészárokból gondolsz haza, s mintha egy

boldogságfelhő úszna feletted, melyben ott van édesanyád arca, szerelmed arca, pici, karjaival hadonászó gyermeked arca. S a kettő, az itt és ott, a tegnap és a ma szembefeszül egymással, s ez felerősíti azt, az felerősíti ezt. Így válik elviselhetővé az elviselhetetlen! Lelkedben ott zsong a kép, ahogy hitvesed – vagy akár valaki, bárki, egy édesanya – szoptatja, pelenkázza, babusgatja a gyermekedet, gyermekét. Fárad, vesződik vele! Vagy viszi a karján, mint egy nehéz csomagot. De eszébe sem jut, hogy ez neki nehéz, vagy fárasztó lenne. S így van dallama, szépség-dallama a mozdulatának is.

András ezerszer elgondolkozott ezen: Milyen csodálatos ez az élet. Így, ahogy a világ megyen! Gyárak suhognak-zakatolnak körülötted, almagyár, körtegyár, szilva-, szőlő- vagy csipkebogyó-gyár, s bennük részegység-laboratóriumok, ahogy szűrik, teszik össze, párolják-kavarják az ízeket, mérik, „szublimálják” a cukortartalmat, a sav(anyúság)tartalmat. És a szeretet törvénye. A csók, a simogatás, az ölelő karok. A vágy, hogy csak láthassalak! Hogy bejárhassam *„a semmiség ködén termékeny tested lankás tájait. S mint megnyílt értelemben az ige, alászállhassak rejtelmekbe”*. Lüktetnek, lüktethetnek elő bennünk József Attila szavai, s velük maga a csoda! A teremtés csodája!

A lét csodája! És egymástól való elszakíttottságunkkal – mert a kor lövészárkaiból vagy a lövészárkaiba – száll, és fájdalmat enyhít a vágy is, s az, hogy egymásra gondolunk, egymásról ábrándozunk.

Kettős érzés, a sóvárgó vágy lelket átható érzése – ez is valahol szép, hogy van – és a megfosztottság fájdalma. Mindketten megfosztottak és magatokban hordók-rejtők is vagytok egyszerre. Te, aki az otthon maradt kedves vágyaiban rejtőzködsz, s ő a te vándorló vagy lövészárkokban bujkáló kiszolgáltatottságodon való képzelgésben. S így töltitek meg szépséggel – még a nincsenbe beleszövődő, azt betöltő vágyaitokban is – egymás lelkét.

Te, akit elszakíthatnak kedvesedtől, otthonodtól, a világban s magadban is bujdosol, s miközben idegen utakon jársz, keresve, kutatva vágyakozol. Körbekerülsz – kör, ker, ugyanaz a szógyök, s a belőle keletkező két rokon szó; *körbe*járódsz a világot, s úgy *keres*ed az egész *kerek* világban a boldogságot. Vágyaidban hordod az elvesztettet, vagy keresed a még meg nem találtat. S lekopik a lábadról a piros csizma, felsebzi a talpadat az út köve, s beléd fúródnak az időknek az utadba rejtett-rakott jaj-tövisei, s belevesz minden a múltó percek, órák, napok és évek egyhangú havába vagy ugyancsak fehér ködtengerébe...

Elindulok hát én is az idők szürke homályába, el a múltba, én, András, vagy ahogy barátaim mondják, szüleim mondták hajdan: Andráska, el a fújdogáló hideg

szélben, el a bujdosók nyomát keresni. Nem nehéz, hiszen én is ott vagyok a nagy hegyeknek ormán piros csizmámban, s úgy keresem a magam menedékét a kifordított arcú világ elől, hogy alig értem jót, alig értem szépet, és mégis azt mondom: szép volt az élet, s habár erőt-erőt vesz rajtam a reménytelenség, túl kell lépnem rajta, ki kell lépnem belőle. Mint ahogy most is, ezen a furcsa éjszakán történt, amikor rádöbbszem, szinte váratlanul, hogy a fájdalom párosulhat szépséggel is, az örök fájdalom az örök szépséggel, s hogy van ilyen is: fájó szépség, s ezért vagyunk, ezért tudunk lenni, ezért elviselhető a világ, elviselhetők voltak annak fullánkjai, s ezért van, volt az, hogy még a legrettenetesebb körülmények között is élni akartál. A fuldokló kap még a szalmaszál után is, mert élet, élet, s akárhogy is, élni szép, s ezt a szépséget menteni kell.

Az ilyen pillanatok – mint ez a ma reggeli, s az örök újrakezdésre való ébredést követő elmerengés, elmerengések – alkalmasak arra, hogy továbbálmodjunk az időt, vissza- és eléfelé, a múltba fordított fejjel vagy a jövőbe néző, nézni akaró tekintettel.

A víz megállíthatatlanul halad, s mintha csapkodna is. Én is nézem az örök hullámokat. Milyen csodálatosan emberi, hogy ami épp most nincs, vagy nincs itt, azt is nézheti az ember lelki szemeivel, vagy már emlékező képzeletével, mint most én is teszem, nézem, ahogy az előfele szalad, mint az idő is, s én emlékeimbe mélyedve visszatekintek. Visszatekintek a nekem eddig jutott, juttatott éveknél, évtizedeknek a pereméről, melyeknek kavicsos medre ugyancsak meggyötörte a benne tapodó lábamat, s a zúgó, morajló víz ott folyik körülöttem, előttem, már-már bennem. Visszatekintek a tegnapokba, a tegnap bujdosásaira, s keresem a bokrokat, melyekben elrejtőzhetem, hogy át tudjam menteni magam a holnapokba. Bár így, e szavak szárnyán, benne a megállíthatatlan időben, mely könnyörtelenül elvisz engem is.

A bokrok meg-megremegnek! Megsuhintja őket a szellő, meglendítjük ágaikat mi, a ma bujdosói. A szüntelenül és mindig bujdosók. Mert nemcsak én vagyok bujdosó, az a népem is, sőt: a XX. század egész emberisége. Bujdosunk ma is a vak éjszakában, s semmi egyéb fény – hogy az utat lássuk – nincsen, csak a remény fénye. Bujdosóvá tett bennünket a kor. Bujkáltunk, bujdokoltunk, nemcsak úgy, mint ama piros csizmás vándorok, hanem úgy is, mint az üldözött vadak. Fegyverek tátott szája nézett felénk, hogy zörren-e a bokr, van-e ott a rejtekben elpusztítható ember. Mert az ember ne meneküljön, hanem szolgáljon ott sorsa gálya-padján. S te érzed, hogy nem menekülhetsz. És menekülsz mégis, mented az egyetlent – amiben minden benne van, léted értelme és értelmetlensége is, a lét szépsége is és fájdalma is – az életed.

És ha zörrent a bokor? Vagy vad fények világították át a rejtekedet? Mellőled is hányan kihullottak?! Nem a te érdemed, hogy vagy, valahol Isten gondviselő akaratára ez is. Figyelőn állsz, s még bandukolsz életed tövises és virágos, fájdalom- és örömkövekkel kirakott, robbanásokkal felszabdalt és azokat áttapogató, áthidaló menekülés-útján. A robbanások tölcseireket hagytak maguk után, s látod, előtted is újabb tölcseirek keletkeznek. Zúg a fenyves, egymást érik a hurrikánok, létzivatatok. De oly szépen dalolnak a madarak, télre tavasz jön, a fecskék, gólyák is visszatérnek, a méhek is körülrongják a virágokat, s megállítani sem ezeket, sem azokat nem lehet. Utadon hát igenek szegülnek szembe a nemekkel, s amíg vagy, hol sírsz, hol örülsz vagy éppen csodálkozol.

S a bokrok zörögnek, állandóan zörögnek.

Mert a Kor... Korunk... S benne az élet, a mindig nehéz, mindig üldözött, de így is, s talán éppen ezért is: Gyönyörű!

Ezer veszély és ezer megpróbáltatás között is zajlik az élet. Addig vagy, ameddig vagy, ameddig tudsz lenni, figyelőzöl, forgatod a fejedet, nézel jobbra, nézel balra, hátra majd megint előre, mint az üldözött vad.

Ez az élet, az életed.

Szép?

Igen, szép!

Szörnyű? Rettenetes?

Igen. Szörnyű és rettenetes.

2. MIÉRT?

Vagy mi miért?

„Miért nő a fű, hogyha majd leszárad; s miért szárad le, hogyha újra nő?”(Babits)

Nagy kérdés, nagy kérdések. S szinte megválaszolhatatlanok. Hiszen: annyira bonyolult a világ, annyira nehéz a MIK-re is és a MIÉRTEK-re is a választ megtalálni.

Egyrészt: a teremtés mint a tökéletesség megtestesítője s az abból adódó, szinte hihetetlen egyetemes rend. Mint egy millió-sípú orgona, zeng a világ, mely önmagát játssza. És zeng, zsong, szívünkkel is lüktet a bennünk testet öltött lét!

*„Hullámzó dombok emelkednek,
csillagképek rezegnek benned,*

*tavak mozdulnak, munkálnak gyáarak,
sűrög millió élő állat,
bogár,
hínár,
a kegyetlenség és a jóság;
nap süt, homályló északi fény borong –
tartalmaidban ott bolyong
az öntudatlan örökkévalóság.”*

Törvények hajtják, egyengetik a világot, annak kavargó mozgását. Ugyanannak a törvénynek van alávetve az ezerarcú lét csodája.

Mindnyájan beleszületünk a világba. A lét törvényei működnek bennünk, mint mindenben, ami él. A legfőbb törvény: a szeretet ... Isteni törvény. Ha ez nem lenne, nem lenne élet, élő világ, nem lenne boldogság, öröm, s nem lennénk mi sem.

A szeretet oda- és visszasugárzik, bele az ölelő karokba, az összefonódó testekbe. Bele a fájdalomba, mely közepette születik és elindul a maga útján az új élet. Rád sugárzik születésed pillanatában, rád még a fájdalomban és a fájdalomból is – mert „*a csecsemő is szenved, ha szül a nő*”, s belőled is kisugárzik már első lélegzetvételleddel, ki édesanyád fele, s édesanyádból feléd. Ha életednek útja van, akkor az szeretet-kövekkel van kikövezve. S ha bánat-kövekkel is, azért, s csakis azért, mert nincs fény árnyék nélkül, nincs öröm bánat nélkül, nincs szépség annak veszélyeztetettsége nélkül. Amikor édesanyád magához ölel, nemcsak szeret – vagy épp azért, mert szeret –, félt is. Az egész élő világ féltve szeret! Túrj bele egy tojásain kotoló fecske fészkébe, s látni fogod: micsoda ijedelem, félő-féltő megrebbetség, csapkodó szárnyak, majd ijedt visszatérés, számbavétele annak, hogy megvan-e, megmaradt-e ott a jövő élet rejtett csírája. Mert az életnek folytatódnia kell! Ezért kapcsolta a teremtető ezeket össze: a szeretetet és a féltést magával az étellel, annak értelmével, a létet az egymásra találással, az egymás iránti vonzalommal, s az ebben a vonzalomban megtalált örömmel, boldogsággal. S ezért tud minden körülmények között szép (is) lenni az élet. Ezt érzed, be van építve ösztöneidbe, az egész élő világ ösztönébe. Ezért öl a medve vagy a tigris és a farkas vagy az oroszlán is, ha te megsimogatod a bocsait, kölykeit. Mert félti őket, félti bennük a saját léte folytatását! A szeretetével védi, vagy a szeretetéből fakadóan védi!

A szeretet törvénye sugárzik belőled a fény fele, a világ fele. Vágyod a fényt, a világosságot, mert érzed, hogy fény nélkül sincs élet! Az egész növény- és állatvilág fényfüggő, fényből meríti a benne feloldott energiát. A szeretet is mint belső fény,

mint belső erőforrás tölt el, árad szét benned, s mint a bensődben levő energia egy formája sugárzik belőled egy másik lény fele, akiben keresed másik feledet. Mert a teremtés a kettőben alkotta meg az egyet, csak félnek alkotott meg tégedet, aki eggyé a másik feled megtalálásával leszel majd. S mint egy kereső-kutató vizsla indulsz el az élet útján, cseperedőben, növekedőben, kiteljesedőben mind nő, és nő benned a vágy, hogy megtaláld lényed másik felét. Vonzás és taszítás, benned ébredő ösztönök nélkül nem lenne élet, nem lenne a létnek folyamata, s varázsa sem.

De nemcsak örök törvények, korod társadalmának, rendjének törvényei, s az azokból leszüremlő saját erkölcsi normáid is rabjukká tesznek. Nemcsak a szeretet mindent átható ereje, a mindenkori kor erkölce, szokásrendje, hagyományrendje is magához kötöz, láncol, irányít és megszabja lépéseidet. Ez ahhoz, az ehhez, egyik a másikhoz láncolódik, egyik a másikba belejátszik, s közös erővel kormányozzák, görgetik sorsodat. De: mindig a korban, az adott kor törvényei, belső rendje szerint. Melyek ugyanúgy falakat, irányítótáblákat emelnek, állítanak eléink, közénk, az útra, melyre ráléptünk, melyen járunk, elindultunk. Mert minden út nemcsak az örök időn, annak mássá és mássá formálódott arcain is áthalad! Lehet az poros, kövezett, aszfalttal kiöntött, caplathatsz vagy mélyre sülyedhetsz sarában, miközben hordod, hordhatod rá te is a követ, hogy az járható legyen a világnak s neked is. Fogva vagy ettől is, attól is, az egyetemestől és az ittentől is. Kilépni egyikből sem tudsz. A lét része vagy, de az élet, a te életed és minden élet egy adott időben bontakozik ki.

Csak el-eltűnődsz, ahogy a múltban olvasol.

Egyszer hangosan gondolkodva forgattam a múlt képeslapjait, nagy szerelmek történetét. S csak úgy megjegyeztem magamnak, magamban: Akkor is!

– Igen, akkor is – lebbent át rajtam! Kell-e ezen gondolkodni? A víz sem gondolkodik, amikor rohanva fut le a medrében. Emberek is azért vagyunk, mert embereknek születünk. A nő azért nő, mert nőnek, a férfi azért férfi, mert férfinak teremtette a teremtető. Miért kell ezen gondolkodni? – kérdeztem magamtól.

Azért, hogy miért... Miért van nappal és éjszaka, élet és halál? Vagy megint Babitscsal:

*csupa szépség közt és gyönyörben járván
mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
ez a sok szépség mind mire való?
mégis csak arra fogsz gondolni árván:
minek a selymes víz, a tarka márvány?*

*minek az est, e szárnyas takaró?
miért a dombok és miért aombok
s a tenger, melybe nem volt magvető?
minek az árok, minek az apályok
s a felhők, e bús Danaida-lányok
s a nap, ez égő sziszifuszi kő?
miért az emlékek, miért a multak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a véget nem lelő idő?*

– Lehettem volna régész vagy genetikus is – gondolja András... Csontokat kutató, múltból olvasó! A múlt időkön, azok emberén, annak lelkületén, kultúráján-kulturáltságán, arcán, szemén, tekintetén töprengő lény. Világokat látó, sejtő, kutató. Mert a világ egy csomó miértet rejteget, s ha te a lét, a mindenkori ma értelmét keresed, ezekre a miértekre is válaszokat kell adnod.

Valaki kinyitja az ajtót, s végiglebben a szobán egy halk fuvallat.

Miért?

Vannak miérték, melyekre választ kapunk, kaphatunk. S vannak olyanok is, melyekre soha! Vagy ha megkapod a választ, az is csalóka lesz, s csak a tied, mert az idő mindent-mindent beborít. S ha te elmész, magaddal viszel mindent, magaddal viszed a teljes múltadat, örömeidet, bánataidat, a kérdéseidre kapott feleleteket is, mindent, mindent.

Benne élsz egy helyzetben, egy kötelékrendszerben. Benne a világban, annak egy sejtje vagy. Valahová, valakikhez tartozol, s a helyzeted is meghatározott.

Hogy nem volt édesapám, nagyapám mindig magával vitt s oktatott. Még 80 év felé volt, s gondolta, nem sokáig fog élni, s hogy ne maradjak el másoktól, hát mindig oktatott, tanított, s ha nem dolgoztam, még meg is pirongatott. Hogyha sírtam, akkor sírt ő is velem, úgy sajnált, magához fogott, cirókált, azt mondja: gyere ide, fiacskám, gyere ide, lelkem. Mindig olyan szép szavakat mondott, aztán én is szerettem őtet mindig, a nagyapámat, jobban húzódtam hozzá, mint bármelyik rokonomhoz. Még a rokonságban egy nagybátyám volt, az egykorú volt édesapámmal. Azt mondta – bárhol voltam, kint a mezőn vagy a faluban, bálban, központban, olyan helyen mi, gyerekek, sokszor szoktunk kötődni, ha észrevette ez a bátyám, úgy hívták, hogy Ferkó Pista, akkor odajött: vigyázzatok, te, ne verjétek ezt a fiút, ne kötődjétek vele. Há nem verjük, csak szaladott, s elesett. Azért sírt. Ne bántsátok, me kicsi árva fiú, ennek nincs édesapja. Úgy hogy ez a bátyám mindig megfogott, bárhol magához szorított, megölelt,

megcsókolt. Azt mondta, csókollak, kicsi fiam, apáddal egykorú voltam. Neked nem volt édesapád, aki szeressen, az ölibe fogjon, ezért foglak szeretni tégedet én. Ne húzódkodj tőlem, ha valamit nem tudsz, gyere, mert én megtanítalak. Mikor a határon kint voltunk, szántottunk, arrafele járt, ahol szántottam. Odajött, mert az ekét be kellett állítani minden forduló után s minden föld után külön-külön. Ha látta, hogy nem jól jár az ekém, nagyra jár, vagy kicsi helyre jár, vagy orrol az eke, eljött, elkérte az ekekulcsot tőlem, s akkor szépen beállította, hogy nem feszített sem erre, sem arra, se nem orrolt, hanem simán ment, s úgy ügylet rám bátyám, mert mikor szántottam, nagyapám már öreg volt, s nem tudott kijönni a mezőre, de bátyám mindig segédkezett. A kaszámat megverte, ő tanított meg, hogy a kaszát hogy kell megverni.... Tanított, ahogy tudott, irányított.

Írhatnék magamról is, gondolja magában András. A magam botorkálásairól, vágyakozásairól, boldogságkereséseimről. Mert: „*úgy kell a boldogság, mint egy falat kenyér*”. De eszembe jut a magam intelme: inkább egy kollektív én kibontakozása, kibontakoztatása legyen mindig az elsődleges célod, s ne a konkrét egyéniséged követése, magyarázata, még akkor is, ha attól sem tudhatsz elszakadni. Azt sem teheted, hogy mindig csak magaddal foglalkozzál! Inkább a világot kell számba venni. Mert boldog egy boldogtalan világban úgysem lehetsz! A te boldogságod csak részboldogság lehet úgyis – motyogta magában, magának.

Te benne kell hogy élj a korban, a korodban is, nem vagy szabad, nem vagy független a kortól, annak felfogásától még ösztönös vágyaidban sem. Ezer lánc kötöz ahhoz is, annak felfogásához, szokásrendjéhez, s sorsodat azok között, azok szorításában kell megélned. Ki így, ki úgy, ennyire vagy annyira, jól vagy jobban tudja irányítani a sorsát. Az erőnk is más, a helyzetünk, sőt, még a szerencsénk is. Másképp s másképp tudunk úrrá lenni a sorsunkon. Csak abban vagyunk egyek, hogy sorsunk van, ilyen vagy olyan, mindenkinek. Lehet az síró, lehet nevető, vagy sírva nevető, lehet sóhajokkal teli, boldog vagy boldogtalan, de sors. S valamenynyire próbálunk tenni is érte. Viaskodunk a korral, a korban, magunkkal, a világgal, az idő kötelékei között kell megállnunk a helyünket. Csak egyben vagyunk egyek, hogy mind-mind vágyjuk, keressük a magunk örömét, boldogságát. S a társat, aki mellett, s azt a léthelyzetet, amelyben boldogok lehetünk. Olyan a világ, mint egy vadászmező. Nyíllal a kezünkben, a szemünkben járjuk annak útját, vadonját. Ahogy felcseperedtél, kiléptél a gyermekkorból, ott vagy, ott kell lenned a mezőn, s keresed a társat.

Új rablói vannak a nyárnak,

Csattognak az új héja-szárnyak,

Dúlnak a csókos ütközetek

– írja Ady.

Vót nekem elég szeretőm, mind vízi-ki legények vótak! Az uram mint legény nem vót táncos, egy ideig nem is törődtem vele, de azért mikor bodegába vót, ott mulatott, örökké ügyeltem, hogy hol van. Örökké rajta volt a szemem. S mikor 20 éves lettem, neki volt egy négy éves szeretője, leveleztek oda Bukarestbe, hát ő arról rossz híreket hallott, s azt otthagytá. Kezdett hozzánk járni. Az én édesanyám eleget tiltott, mert nem volt háza, csak kertje, szép nagy kertje, egyhektáros. Aztán, amikor kihordta a fát, s épített, akkor egyik héten épp, hogy elkészült, a másik héten vette a gyűrűt, s édesanyám beleegyezett, hogy hozzáad. Igen, régen úgy volt, hogy legyen, ahova menjen. Elég jól életünk, mert jó ember vót, jó kereső. Sokat erdőlt. Akkor mindig mentek a nagyerdőre, hozták a fát, hol lóval, hol ökörrel, kocsival. S nincsenség nem volt, mert ő ott dolgozott, én idehaza, volt mindenünk. Osztán lett hét gyermekem. Három kicsi korában meghalt, négy megmaradt, két fiú, két lány. A leányokat elvitték férjhez, a fiúkat a faluból vettek feleséget.

A teremtő erő megteremtett, az isteni erő éltet, a lét törvényei szabályozzák lépteidet, s Rád nehezedik a kor, melyből kilépni nem tudsz, abban, a mindenkoriban bontakozik ki a léted, ölt testet a sorsod. Benned, aki a korban, korodban lépkedsz. Lehetsz húsz éves, ötven éves, vagy csecsemő, aki most nyitod rá először a szemedet a világ csodájára. És mind-mind ott vagytok az úton, az élet zajló, hömpölygő útján.

A kor folyam, mely visz vagy elmerít,

Úszója, nem vezére, az egyén.

– mondja, mondatja Madách Luciferrel.

Vittük a keresztet, ahogy tudtuk. Nehezen, könnyebben, megvagyunk. Tehetősek voltunk, volt marha, minden. Volt egy kancám, csikó kanca. Tündér! Szürke kanca volt. Jöttek, elvitték. Csak úgy! Siratta a leányunk, jajszóval siratta, hogy Édesapám, Édesanyám, viszik a Tündért. Jaj, jaj, viszik a Tündért!

A körülöttünk kialakult, megépült és megépített társadalmak is szervezett világot képeznek, részei a folyamatnak, azoknak is vannak törvényeik. Mint amilyen a fent és lent törvénye. Lent lenni, vagy nagyon lent lenni, esetleg – a mozgásban ez is kialakulhat és ki is alakult –: lekerülni, az is egy helyzet, egy állapot ott a küzdő téren. S az adott helyzetbe beilleszkedve vagy a lehetőségeid szerint az ellen védekezve kell hogy megéld a sorsodat, megvalósítsad magad. S rajtad is múlik, hogy miként tudod megvívni a harcod saját kötelékeiddel, a mindig fent levő erővel, mely föléd nőtt, rád helyezkedett. Mert nemcsak kor van, te is vagy. Te is

lehetsz gyenge vagy erős, küzdeni tudó vagy küzdésre képtelen. S törtető is lehetsz, aki ki- vagy felhasználod a kor erejét aszerint, hogy saját törvényeid mit diktálnak, mit jelölnek ki vagy mit engednek meg neked.

Mert ezek is vannak. Saját törvényeid! Melyek többé-kevésbé igazodnak – kell igazodniuk – a kor diktálta lehetőségekhez. De ezek a lehetőségek nem lezártak. Sorsod nemcsak a koron – mely korlátokat szab ugyan –, de rajtad is múlik.

A küzdőtéren, mely ugyanúgy van, mint ahogy harc is van, szemben álló erők is vannak, mind-mind hozzátartoznak a helyzethez, a kor felépültségének, sokarcúságának a részei. Születésednél fogva kapsz egy indulóhelyzetet. Ebben sem vagyunk egyformák, a sors itt is és ott is, fent is és lent is kijelölheti a helyünket. És azon a helyen tudunk vagy nem tudunk megállni. Tudunk vagy nem tudunk teljesíteni. Hogy ez igazságos-e vagy nem? Erről nem mi döntünk, ebbe legtöbbször beleszületünk, belenövünk, más lehetőségünk nem adatik, ezt tudomásul kell vennünk, s az adott helyzetben, annak lehetőségei – meg a saját erőnk szerint –megvívunk a harcunkat. Ura csak a magad helyzetének lehetsz, mely számodra adott. Képzleghetsz, mi lenne, ha nem ez lenne, de ez csak álom-szigeteden lehetséges. A tudatod is helyzetedhez kötött. Aki putriban született, a putri-helyzetet éli, abban kell élnie a létét. Még akkor is, ha az énje esetleg lázadozik ellene. Aki palotában, a palota-helyzetben. Akit belelőttek egy verembe, a veremhelyzetet kapta. Ez léte kiindulópontja. S onnan indulva kell megtalálnia az utat, melyen elindulhat.

Ezen belül a mozgás, helyváltoztatás lehetősége a kor függvénye is. Van, amikor léthelyzeteden belül alig van mozgás, mozdulat. Az élet versengés is. Mindenütt így van. Egy pályára kerülünk, melyen mennünk kell. S minden pálya felfogható versenypályának is. Mint ahogy a helyzetünk adott, a képességünk, küzdőképességünk is más és más, amint azt részben génjeinkkel kapjuk.

A minden ember egyenlő mese csak mese, kitalált és gyanúsán hamis.

A szegények jók, a gazdagok rosszak – ez is csak mese. Vannak szegények, akik jók, igazak, s vannak olyanok is, akik sorsuk, helyzetük okozói. A gazdagoknál ugyanúgy. Nem vagyunk egyenlőek, létünk jellemzője a másság. Minden ember más! Más adottságaink, más és más képességeink is vannak, elsősorban önmagunkat kell megtalálnunk. A küzdőképességünk is különböző, más a munkabírásunk is. Van, aki még önmagán sem tud uralkodni, erőt vesznek rajta a káros szenvedélyek, s el is tékozolhatja a tehetségét. Vagy a tőlünk független rossz, a kor is gátat szabhat kivételes tehetségek kibontakozásának. De az akarat, a munka akarása, vállalása, az arra való nevelés mindenképp a mindenkori küzdőtér elvárása volt. S nemcsak a kor, te is kellett alakítsad magad.

Lehetőséget adhat, nyújthat a kor a tehetség érvényesülésének. Hacsak... Hacsak a világ természetes alakulását valamilyen nem természetes erő nem próbálja megváltoztatni, s nem lesz célja épp a természetes folyamat megváltoztatása. Sajnos, erre is meghozta a példát a történelem... A század meghozta erre is a maga nagy kísérletét.

A föld fog sarkából kidőlni,

Semmi voltunk, s minden leszünk.

– zengte a hazugságot törvényerőre emelő kor hazug dala is.

Vannak a történelemnek viharai, melyekben felborul a rend, s az lesz a törvény, hogy az idők garázdasága ölti magára a bírói köntöst. El kell rejtőznöd, s úgy kell a kor felkavart vizeiben küszködnöd, ha van miben kapaszkodnod, hogy valamilyen képpen lenni tudj. A Lent akkor is lent, ha oda löktek, oda taszítottak, s ki lesz szolgálatva az erőnek, mely feléd kerekedett.

Vannak, lehetnek emelkedések és zuhanások, van egy bizonyos fajta mozgás a világban, spontán vagy sokszor gerjesztett, szándék keltette-kialakította mozgás. A helyzetedet úgy kapod, hogy előtted a küzdőtér is, mint a kor része, a világ része, de a kor törvényei rád gyűrűződnek, körbefognak, behálózhatnak, rád láncolódnak úgy, ahogy az adott világ ezt diktálja. A fent is egy helyzet, annak is rabja lehetsz. Rátelepedik az a lentre, mert fent akar maradni, s a lent mindig fennebb vágyik, ez a vágy felfele nézésre készíti, s néha küzdelembe is átsap. Sőt, robbanásokra is mutat az idő példát. De a harc s a kor ellenállása is mindig ott van a háttérben. Ha harcoltál, a korral is kellett harcolnod, annak rendje, felfogása ellen, s megeshetett, hogy erre ment rá az életed. Hiába volt benned – mint mindenkinben – a vágy a boldogságra, a szeretetre, lelked egyensúlyára, a kor is, s annak küzdőtere is megszabhatta, hogy mit kaptál, mennyit kaptál az élet lehetőségeiből. Az egyén sorsába a kor is beleszól mindig, ami akár tragédiák kiváltója is lehet, lehetett. Kádár Katák és Gyula Mártonok is sodródtak a mindenkori idők vizeiben.

Volt egy kriptá a temetőnkben. Jártunk be a kriptaszájba, s me beomlott később a kriptaszáj, megvolt szépen a nagy kőszikla, kőkriptá, nem tudom, miért, akkor behányták a földet rá, s fából voltak az ajtófelek s az ajtó, s akkor befolyt a föld oda befele. Kukucsáltunk be mint gyermekek, láttuk a 3 koporsót, még ép volt, 3 nagy, hosszú koporsó. Később aztán nem néztem be sokáig, egyszer arra jártam, s már csak a nagy lábszárcsontokat lehetett látni. Egyszer aztán világításra készültek, s az egyháztól kimentek a presbiterek, s egyik bement, összeszedte a deszkákat, már el voltak korhadva, kivették, s elvitték valahová földre, elrejtették, aztán odatették valahová. Most is be lehetett nézni oda, a csontokat nem lehetett látni, mert nem voltam olyan bent, de

ekkor tudtam meg, hogy ebben a kriptában az én nagyanyámnak az apja nyugszik. Ez olyan nemes család volt, az én nagyanyámnak az anyja bejárt hozzájuk takarítani mint szobalány. Szép leány volt, s ennek a Pethő családnak volt egy fiúk, az nagyon beleszeretett. Kérte a szüleit, engedjék meg, hogy elvegye a lányt feleségül, de nem engedték meg, mert szegény családból való lány volt az én ükanyám, s szégyellték, hogy az ő úri családjuk onnan nőszüljön. Hiába akarták, a fiúkat nem tudták megnősíteni, mert ragaszkodott ahhoz a leányhoz. Meglett aztán a kicsi leányuk is, az én dédanyám. S akkor a fiú elment a jegyzőhöz, s kérte, hogy ezt a lányt írják a nevére. Azt mondták, nem írják át, csak a gyermektartást. Ő fel is készült, hogy inkább meghal, ha nem hagyják, annyira megszerette a nagyanyám anyját, s hogy nem és nem és nem, semmiképpen nem, fel is akasztotta magát. Akkor nagy bánatjukban duplán kifizették a kicsi leányt, s az a kicsi leány volt az én nagyanyámnak az édesanyja. Én ezt addig nem tudtam. Az én nagyanyámat guta ütötte, 11 évig s hat hónapig feküdt. Nyáron kivittek a szabad tornácra, elmentek hazunnat, s ő nem tudott leszállni a bajára, meg volt bénulva mind a két lába s az egyik keze. Egyik kezével megfogózott, s átszállt, hogy elvégezze a baját, s mindjárt visszament, akkor mi elvittük alóla a bilit. Visszatettük. Egyszer mind sírt a nagymamám, siratta édesapámat, siratott, hogy árván maradtam, s nincs senkim. Na, egyszer aztán azt mondja: Te kicsi, gyere ide mellém! Leültem oda az ágyára, mind sírt, s akkor egyszer elkezdett beszélni. Olyan volt a betegsége, alig tudtam megérteni. Voltál a temetőben? Mondtam, voltam, vén máamá. Az a kripa, nézd meg, mert mi onnan eredtünk. Te ügyelj rá, mert nincs annak már senkije. S megérdemli, azt mondja, mert mi onnan gazdagodtunk meg. Elmondta, hogy és mint volt. Látod, hogy omlik? Mert a kutyák is bejárnak oda, vigyél oda töviset vagy vigyél oda valamit. Osztán elhatároztam, ha Isten megsegít, megreperálok, hogy legyen még meg az az emlék.

Emlékek, a mi emlékeink, múltunk emlékei, melyeket el is temethet az idő. Az idő, melynek sodra végzi a magáét. Megyünk az úton, s ránk nehezedik a kor. Nem csak a magad, a kor terhét is viszed mindig. Ha lent vagy, lent, ha fent vagy, fent. A te saját küzdőtereden. S boldog csak az lehetett, aki akár itt, akár ott megtalálta a helyét s vállalta a küzdelmet.

Miért hát?

Minek a virág, minek a lepke tarka köntöse? S minek a bennünk testet öltő szépség? S az általunk is teremtettségszép?

És miért volt ez a háború? A világ háborgása, beborulása?

Minek a lélek néma fényűzése?

S minek a lélek szavakból, színekből és formákból épített fellegvára? A művészet?

Az ember kapott a teremtéstől egy plusz lehetőséget is: Alkothat, alakíthatja a környezetét, s beleszólhat a világ arcának alakulásába is. S fel is boríthatja azt, amint tette és teszi az utóbbi száz év örült rohanásában, magát megtagadó és felgyorsító sodrásában... A kintet és bentet soha nem látott módon szembeállító méregkavarásában.

Miért?

S: *hol vagy, ember, ember?*

Hol vannak az emberi lét évezredek alatt kitermelt értékei?

Istentől kapott ajándékaink?

Eltüntetheti az újonnan feltört istentagadó – vagy az Új Istenként a maga silányságát és kegyetlenségét hozó – alj-Erő?

Mintha más útra akarná terelni a történelmet egy hazugság-trónusra emelt Csinált isten.

András kérdez, és ismételgeti a kérdést: Miért?

Megkérdezi Bélát is, Zoltánt is: Miért?

És meg Évát is, aki közben felcseperedett.

Néztük egymást. Béla úgy gondolja, hogy az ok a hatalom arcának a megváltozása. Annyit már láttunk, tudtunk a világról, hogy ott van, mindig van hatalom, s annak a hatalomnak van arca is.

– Miért kell azt az arcot kifordítani? Vagy magától fordul ki az? Vagy valakik kifordítják? S ha kifordítják, önként vagy parancsra teszik azt?

– És te, hogy látod?

Zoltán csak áll és hallgat. Aztán mégis megszólal.

– Valami itt nem tiszta! Az ember egyik napról a másikra nem változhat meg teljesen.

– De meg kell-e változnia? – Teszi fel a kérdést András. – A történelem állandó harc, állandó küzdelem.

– A törvény mégsem lenne törvény?

– Vagy szembe is lehet szegülni a törvénnyel?

– S te mit mondasz erre, Évike?

– Nem tudom. Miért vette el Zoltán a babámat? Hogy öltöztetem fel?

Lehetséges az is, hogy nem az új, az újabb a jobb? Hogy ne lenne törvény, hogy az út előre halad, és hogy előre HALAD a világ, a társadalom? Mint ahogy írja minden könyv, állítja a történelemírás, s annak minden magyarázata?

És akkor van-e haladás, és van-e a haladásnak valami parányi kicsi jele?

– Minden zavaros! – mondja Zoltán.

– *Vagy hazug!* – toldja meg Béla.

Igen, hazug. Erkölcsi szempontból visszafele megy a világ. A történelem kitermelte értékeket lesöpri ez az új, magáról mást mondó, mint ami erő.

Vagy csak úgy haladnánk, haladhatnánk előre, hogy vissza-visszafele is lépünk, kell lépniünk? Vissza, nagyon-nagyon régihez?

De ki akar most oda lépni, amikor – ez is törvény – minden út előre vezet. Az utak az időben! Az utak a Rosszban. Vagy legalábbis a Rossz felé!

Semmi sem tiszta!

Szóljatok, válaszoljatok!

3. MOST ÉS MOST ÉS MOST...

Bujdosók, magyar bujdosók most és most és most, mindig, mindig... Ha 500 vagy 200 évvel ezelőtt szólalsz meg, akkor is, ha száz év előtt, akkor is, és most megint, és most megint...

Fájdalmas sors, örök sors.

Így volt ez török időkben, így volt a Habsburgok idején, ezt hozta Kun Béla uralma, majd Trianon, aztán az újabb kommunizmus, s vele a sátáni, majd közel negyvenöt évig tartó rémuralom. És az is, ami azután jött, s ma is van. Mindig, mindig, mindig.

Micsoda sors! Micsoda sors!

András visszafele fordítja a fejét. Visszafele néz az időbe. Itt is bokor rezzen, ott is száraz gallyak recsegnek a talpak alatt.

„Az alvó felvirrad,

A bujdosó riad;

Szellő sincsen, de zúg,

Felhő sincsen, de bűg.

S villámlik messziről.” (Arany)

És a XX. század.

Mélyszegénységgel indul, és a bele nem nyugvással, a szegénység elől való meneküléssel, a szegénység elleni harccal, többet és jobbat akarással.

Hogy lehet, hogy ez a tehetséges, munkában és munkához edzett nép, ennek a gazdag országnak a népe ott lent van, *„És itt maradok, itt a porban,/ Tudom, én tudom, eltiportan.”* (Ady). Hogy mélység és magasság, ég és föld, tudjuk. A fent

bűnét is tudjuk. Azt is, hogy volt Kelet és Nyugat különbsége. Csak át kellett lépni az ország nyugati határát, s máris fennebb ugrott a lét szintjének barométere, fennebb ugrott az ottani fent a mi fentünkénél is, s magasan fennebb az ő lentjük a mi a lentünkknél. Ezt tudjuk, mert látjuk, tapasztaljuk. De hogy ez miért volt, és miért van így ma is? Erről nem szól a fáma. Még mint tényről is alig, de ok-okozati szinten egyáltalán nem. Hogy ez mesterségesen kialakított helyzet, inkább csak sejtettük és sejtjük, s amikor elindult az Amerikába kitántorgók milliós hada, vagy amikor ma is kiürülnek a falvaink, mert látják a nyomor mélységeibe lőkött fiaink, hogy ott a munkájuk értéke egyszerre az itteninek többszörösére ugrik. Látják is, tapasztalják is ezt az emberek, de a miértekre választ nem ad senki. A válasz maga a tény, mely van, és letagadhatatlan. Hogy téged földönfutóvá tett a tegnap és tesz a ma is? Nem okfejtett téma ez. Hej, pedig a mi földjeink ugyanolyan termékenyek, vagy még termékenyebbek, mint a kintiek, az ottaniak, a mi bányáink ugyanolyan gazdagok, vagy még gazdagabbak, és a mi képességünk, szellemi javaink és munkánk, munkaerőnk kint is – ha kimegyünk, be is bizonyosodik – semmivel sem alávalóbb az ottaniak munkájánál, munkaerejénél, megállják bárhol a mieink a helyüket. Ugyanaz az innen kiment szellemi képesség és munkaerő ott többletjavakat, az itthoninál többszörösen magasabb szintű létalapot tud a maga számára is létrehozni, teremteni. Kiemelkedhet az itthon letiportságából, porából.

Miért?

Van közgazdaságtan, mely ezt megmagyarázza?

Semmiféle közgazdaságtan ezzel, ennek mély okaival nem foglalkozik.

S ha most András ezen is töpreng, olyasmiket is fölhozhat, amiket tudunk, csak keveset mondjuk. Hogy évszázadokon át rabolták, fosztogatták ezt az országot és ezt a népet. Rabolták, fosztogatták a törökök, a tatárok, s rabolták, fosztogatták saját uraink, uralkodóink, akik nem atyáink, nem országunknak s népünknek a képviselői, érdeke védelmezői, hanem azok kiszípolozói, s mint ilyenek: már-már ellenségei voltak. Bécs és Budapest, vagy ma: Brüsszel, Berlin és Budapest ugyanazoknak a kor-birodalmaknak a városai, mégis az előbbieket másképp fejlődtek és fejlődhetnek. Ma is közhely: várjuk a befektetőket, hogy emeljenek fel minket. Valójában ők magukat emelik elsősorban, a mi munkaerőnk felhasználásával többlethasznot biztosítanak maguknak. Ha régen is a felvidéki és erdélyi bányákban, Selmezbányán, Nagybányán vagy Zalatnán nem lett volna alacsonyabb a munka haszna, mint a semmivel sem gazdagabb, sőt, sokszor szegényebb osztrák bányákban is, akkor ott kint, azokon a színhelyeken nem hozhatott volna kétszer vagy ötször annyit ugyanaz a munka, mint itt! A mi földünk hát nemcsak

magának termelt, s az itthon kifejtett munka oda is kikamatozott. Amikor kimentél, s ott kétszer, háromszor, esetleg ötször annyit kaptál, ott kaptad meg annak a munkának a hozadékát is, amelyiket apád, anyád és testvéreid s te is addig itthon végeztetek, itthon fejtettetek ki. Ott kaptad, csak ott kaphattad meg az itthonról kifolyt, de itt nem neked adott munkabér egy részét is. Mert a te lefölözött itteni, messze értéke alatt javadalmazott munkád termelte – és termeli ma is – az ottani többletbéredet vagy az ottaniak többletbérét is. Neked épp csak oda kell menned, hogy megkaphasd, ha ott is megadják neked. .

A marxizmus kitalálta a kizsákmányolás szót. De hogy azokkal a zsákokkal, melyekkel zsákmányoltak, azokkal ki-, kifele is zsákolnak-zsákmányoltak, és nemcsak tegnap tették ezt, hanem ezt teszik ma is, immár évszázadok óta, s a sok kizsákolat többlet kint gyűlt fel, kint vált értékke, értékjelzővé, annak nincs közgazdaságtana, nincs Marxja és Engelse. Amikor kimész oda, hogy itt élni tudjon a családod, tulajdonképpen visszahozol. Visszahozol valamit az itteniek kifejtett munkája eredményéből is, melyet a világ ránk települő szövevénye elvett és folyamatosan elvesz tőlünk. Oda kell menj, hogy itt élni tudj. Vagy más megközelítésben: itt azért nincs, mert ott van. S hogy itt is legyen, kell hogy hullámozzon veled a tenger, a föld, rezdüljön veled a bokor, menekülj, menekülj, menekülj, s ott kenyéren és vízen élj, hogy a plusz – ott, és csak ott megkapott-megkaphatott javakat, vagy azoknak egy részét – onnan ide vissza tudd hozni. Ha nem nyel el ott kint a kor, az idő, a lét ottani ingoványa.

És amikor mint az ország szegénye menekülsz, nem is tudod, hogy azokhoz menekülsz, akik már eleve kifosztottak. Nem tudod, mert láthatatlan arc, láthatatlan erő, mely ott rejtőzködik valahol a bozótban. S még a nagy elmék, az Ady Endrék – akik megfogalmazzák a három millió koldus országát – sem látták tisztán, hogy honnan és miért ez a hárommillió állapot. Azt, hogy nem minden csak belső bűn következménye, hogy ott kint azért van több, mert itt kevesebb van, vagy nincs is, s hogy itt azért nincs, mert ott van az a többlet is, mely innen hiányzik. Hogy saját nemeseink nem az egyetlen bűnöseink voltak a mi nyomorunkért, szegénységünkért. Legalább annyira bűnös az adott vagy mindenkori világ is. A falánk világ, melyet nem mi tettünk héjaarcúvá, olyanná, amilyen, s melyben benne kellett élnünk. S úgy kellett és kell benne élnünk, mint akik saját hazánknak, népünknek, nemzetünknek a sorsát is éljük. A nemzetét, mely sorsával bennünk él. S mint a haza fiai, akik a haza sorsát is kaptuk, kapjuk, s hordozzuk magunkban. Ha a hazának egy picit jobb volt, nekünk is jobb volt. Ha a hazának rosszabb lett, nekünk is rosszabb lett.

23 éve özvegy vagyok már. Voltam brigádvezető is egy évet. Nem fogadtak szót nekem, lemondtam. Voltam molnár is 12 esztendeig. Kőmalomban is vótam. Amit én megcsináltam, nem mindenki csinálja meg. A fiam is. Ő mezei munkán is volt, akkor, ha kellett vasalt is, patkót a lovakra, ha kell, csizmadia is volt. Ért mindenhez – ezermester. Édesapám is értett mindenhez. Ha eltört egy szekérrúd, megcsinálta, Ha eltört egy kerék, megcsinálta. Ott kint, Columbusban is első munkás volt a gyárban. Első előmunkás volt. Összejárta Németországot, Spanyolországot, Amerikát s az akkori Romániát is. Ő kilenc nyelven tudott írni, olvasni. Dél-Amerikában is járt a háború előtt. Ott is megpróbálta. De nem maradt ott, a felesége beteg lett, osztán hazajött. Az édesanyja akkor halt meg, azé is jött haza, osztán nemrég ment vissza. A La Plata folyó mellett, Argentínában volt. Mesélte, hogy ott volt egy vasútlefektetésnél, ott dolgozott. Egy mérnök elment szabadságra, osztán reá hagyta a munkásokat, vigyázzon, hogy dolgozzanak rendesen. Osztán elment vadászni, vette a puskáját, hogy ő is nézzen szét. Ott látta a struccmadarakat. Reálott egy csoport struccmadárra. Közben kellett hogy fusson előlük. Megtámadták. Osztán reáakadt a tojásaikra, azok a tojások jók megeni is. De akkorák, hogy egy strucctojásba belefér 20 tyúktojás, akkora nagyok. A struccmadár úgy fut, mint a ló, a lóval versenyt fut. Buenos Aires városában volt, onnan vitték a vasutat 60 km távolságba. Én már akkor megvoltam, nagyrészt apa nélkül nőttem fel. Édesapám is 13 éves korától 42 éves koráig idegen kenyéren volt. Hol itt szolgált, hol ott, hol így, hol úgy. Hozott egy olyan húsvágó gépet, hogy máma is megvan. Olyan nincsen a faluban, még városon sem igen látni olyant. Jó berendezést hozott. A tudást, amit ott szerzett, nem tudta hozni, csak azt, hogy a földet hogy kell művelni. Vagy egy szerszámot hozott, szekercét hozott, fűrészeket hozott, na de itt nem volt gyár, hogy menjen a gyárba. Amikor a kollektív gazdaság beállott, hat hektárja volt. Vett innen egy darabot, onnan egy darabot. A mezőgazdaságban egy nap felteszen egy hetet. Egy hét felteszi a hónapot, s a hónap felteszi az évet. De végezzen benne tisztességes munkát.

A munka tartja meg az embert. S ez a jó! Célt ad az életednek! Kisodródsz, ki kell hogy sodródj a nagyvilágba, de nem azért, hogy szabadulj tőle, hanem hogy azt becsülettel végezhesd. Hogy ott kint kaphasd meg bérként munkád valós értékét. Ha az is valós volt, mert a markoló kéz ott is markol, kimarkol, leföli. A mind jobban kibontakozó, s mind jobban elhatalmasodó „Új Világrend” jegyében. Melynek lényege: az Ő Pénzfaló, Pénzbezsebelő, mindenkit rabszolgájukká tenni akaró „rendjüket” rátelepíteni-rákényszeríteni az egész Világra. És hogy nekik semmi sem szent, sem Isten, sem ember, ország, a te hazád, senki hazája, s legkevésbé a becsület, a bárkivel vagy bármivel szembeni tisztesség. A mi fiaink el kellett

hogy menjenek azért, hogy visszaszerezzenek valamit, egy parányi keveset abból, mit itthoni kifosztottságukban a Fosztogató Erő elorzott tőlük. Azt nem láthatták, esetleg csak érezték, hogy valójában áldozatok. Nem menekülők, hanem kitaszítottak, kibujdosásra kényszerítettek. S az idegen kenyér is azért idegen, mert itthon nem sütheted és nem szegheted azt meg. El kell indulnod, el kell hagynod az otthonodat, a házádat és a hazádat, a szülőföldedet, hogy valamiképpen igazságot szolgáltatass magadnak. Mert ezt teszed. Egy nagy-nagy igazságtalansággal, önmagad boldogsága felének az odaadásával – hogy földönfutóvá, saját fészekedből kirepülő vándormadárrá kellett legyél – tudsz csak igazságot szolgáltatni magadnak. Elérni azt a „másik felet”, a picivel jobb életet, életminőséget. Mert a boldogságnak, a lélek örömének, életed szépségének csak egyik forrása a jobb és több lehetőséggel dúsított élet. De forrás az is, vágy is, kényszer is, s elégtétel is.

Falvak indultak el a városok felé, az ország népe az idegen országok felé.

A századelő és a ma élni kell, létezni kell-menekülőit a jobb vágya vitte-viszi hát. Eltüntetni a különbséget aközött, ami Itt és Ott van. Részesedni az OTT megvagy visszaszerezhető javakból, hogy ITT teljesebb lehessen az életed. A jobban érvényesülés lehetőségét tudd adni az utódaidnak is.

Ez is magyar, vagy tágítva: kelet-európai sors. Letiport népek, nemzetek sorsa.

Vagy az egészében kettéosztott világ egyik felének a sorsa.

De a történelem nem áll meg itt. A lökés, taszítás, a kényszer – hogy menni kell, hogy fuss, szaladj, még az ajtót se zárd be vagy tudd bezárni – más felől, más irányból, más hajtóerőre is jön. Mert a kor veled szemben, a népeddel szemben, a hazáddal, szülőföldeddel szemben nem elégedett meg ennyivel. S ahogy András az idők hordalékát figyeli, nem tudja elfogadni, hogy az a hordalék valami természetes dolog. Hogy az csak azért van, mert kell lennie.

Igen. Kell lennie, mert az idő kitermeli, leontja a sziklákat, homokká zúzza a köveket. De úgy alakul a világ, hogy vannak nem maguktól leomló sziklák is. Van dinamit is, emberi találmány, mellyel robbantani lehet. Van jövőt, a világot mássá alakítani, formálni akaró szándék is. Egy hatalmas – a maga szerepével, elért eredményeivel még mindig elégedetlen erő – duzzad, halmozódik és növekedik, s áll lesben, robbantani készen, lecsapni, rád zúdulni vagy zúdíttani készen, újra és újra felkavarni a világ vizeit. Önző, magának való, csak a maga érdekét érvényre juttatni akaró szándék. Rabló is, fosztogató is. Még a naivak is megsejtik: egyfajta üzleti szándék ez, felkavarni, hogy lefölözhess. Te, a pénz ura, birtoklója időnként fel kell kavarni, fel kell zavarj, hogy sötét vizeket nyerj, melyekben rejtőzhetsz. S hogy ezek a vizek még hatalmasabbá növekedjenek, meg kell ingatni a világot is.

A XX. század csupa világingás! Csupa megbolygatottság.

József Attila írja:

Akár egy halom hasított fa,

hever egymáson a világ,

szorítja, nyomja, összefogja

egyik dolog a másikat,

s így mindenik determinált.

Rájött erre nemcsak a költő, rá a világot formálni akaró erő is, hogy adott esetben csak egy darab hasított fát kell kivenni a halomból, megbontva annak „determinált” rendjét, hogy az a halom omlásnak induljon. S az omló, megbolygatott világban teret nyerhessen a rejtőzködő nem tiszta szándék. És ezt a megbolygatottságot elő is idézték újra és újra, így 1789-ben, 1848-ban, 1871-ben majd – megingatva az egész XX. századot – 1914-ben s 1917-ben és 1919-ben és ’38–’40-ben is. Így hozza a kor, vagy így hozatják a korról, hogy az újra és újra ziláljon szét, kényszerítsen, hogy magad elé tartsd a tenyereidet, próbálj védekezni. S majd ha már nem bírod, menekülj, add fel – vagy ha nem adod, elveszjük tőled – szülőföldedet.

Miért, vagy még inkább: kinek kellett a világháború? A történelemírás nem ad a kérdésre egyértelmű választ. Pontosabban: az adott válaszok sántítanak vagy szándékosan félrevezetők.

Hogy a világ újrafelosztása? Vagy egyáltalán valakik úgy látják, hogy nem jó az, ahogy van?

Jó. De semmiképpen sem pusztán Németország, s még kevésbé a mi hazánk érdekében. Velünk játszott, ellenünk játszott az idő, ellenünk játszott a történelem. Játszottak valakik a láthatatlan térben és időben, valamik, valamiféle háttérben rejtőzködő erők, szándékok. A világ újrafelosztása, ennyit céljukból belerezegtettek a levegőbe. Azt is zengték, hogy ezt Németország akarja. S az is benne rezgett a levegőben, hogy a mi hazánkra is irányul valamiképpen a szándék. Ezt érezték az emberek ott fent is és lent is. Ha másképp nem, sejtéseikben, álmaikban. Valahogy valaminek benne kellett lennie a levegőben, mert ha nem, honnan az álom jövőbe-hullámozása?

Egy nénike járt hozzánk, ha mosás vagy meszelés volt. Özvegy volt, egyszerű, de igen rendes asszony. Elég az hozzá, hogy amikor elment a sok fiatal a háborúba, egyszer azt álmodtam, én mentem, hogy a nénikét hívjam, valami munkára kellett. Akkor már nem élt édesanyám sem. Szép kicsi házikója volt, a fa szépen rendbe volt mindig a kályha alatt. Ő tessékelt álmomban be a házába. A falu szélén, inkább az erdőhöz volt közelebb, olyan kicsi ablakocskái voltak. Olyan szegény kicsi családi ház volt az övé.

Kinyitja az ajtót, hogy menjek oda be. Gyönyörűen meg volt tapasztva, nem volt padlós, s olyan gyönyörű sárga homokkal beszórva. Az asztal leterítve egy piros abrosszal, s ott a főhelyen ült Vilmos császárné. Előtte a Magyarország térképe, régen ahogy volt, s egy nagy hosszú ceruza a kezében. Azt sem tudtam, igazán mondom, hogy köszönjek, hogy tisztelegjek neki. Mert én rögtön megismertem a folyóiratokból, derék, csinos nő volt. Megkérdem, tessék már megmondani, mikorra lesz vége a háborúnak? Fogta a ceruzát, ilyen könnyedén, s körülviszi Magyarország határán, a térkép szélein. Így körbeviszi, s azt mondja, így körbemutatva, hogy így körben-kereken el fogja veszíteni Magyarország. Akkor megnyílik, tessék elképzelni, megnyílik az ajtó, s egy hatalmas nagy ökör, akkora szemei voltak, nagy szarva, úgy, ahogy az ajtón jött be, ne, félrefacsarta a fejét, s mikor már a határszéleket megrajzolta Vilmos császárné, azt mondja: ilyen ökröket is kell adjon az ország az antantnak. Ezt álmodtam, s akkor felébredtem. Már folyt a háború, ezt az álmot '14-ben álmodtam, azt tudom.

Itt és itt és itt, ma és ma és ma is borul a világ. Vesztes mindig és keresés, sokszor majdnem reménytelenül, de úgy is és úgy is. Mert az Élet él és élni akar!

Hol a boldogság mostanában?

Hol? Hol? Hol? Akkor is, amikor már nincs, vagy alig van öröm?

Lehet öröm a sivatagban? Vagy a kopár szirteken? Ebben az örök ingásban?

Van, igen, van így vagy úgy, mert öröm nélkül az élet is meghal. Egy levél, egy hír, hogy még él a kedves. Egy álmom, amikor együtt vagy a szeretteiddel. A remény, hogy visszatérsz még, hazatérsz még. De csak ennyi. Amennyit magadban – és csakis magadban – lelhetsz meg. Ez is csodája a teremtésnek, mindent-mindent csak magunkban lelhetünk meg. Az örömet is, a fájdalmat is! A másik énje is átsugárzik belénk, ha szeretünk is, szerethetünk is, magunk éljük meg az érzést. Mely felőled vagy általad sugárzik felém.

„Ó, hát miféle anyag vagyok én,

Hogy pillantásod metsz és alakít”.

Igen. Elég lehet ennyi, hogy rád nézek vagy rám nézel te is, összetalálkozik a pillantásunk. Megérintem az arcodat, puha bőrödet. Vagy ha messze vagy, csak rád gondolok, rád a hiányodban, rád a kopárság kopogó magányában, és már rám mosolyog az öröm. Mindig saját lelkemből, saját bensőmből, így öröm az öröm. Ha kint nincs, akkor is megtalálhatod bent, magadban, a lelked mélyén.

Magadba is menekülhetsz a kint zaja elől. Lelked csendjébe, vagy annak izzásába.

Az is örömed forrása lehet, hogy segítesz, segíthetsz valakin. Leemeled valaki válláról annak terhét, vagy a terhe egy részét. Ez is egy bizonyos fajta menekülés a

magad lélekölő magánya elől. A jóba, a jótettbe menekülsz. Lelked szépségébe, annak labirintusába bujdokolsz.

Szép volt az élet. Olyanok voltunk, mint egy-egy élet! Enni ellegettünk, nagy igényünk nem volt, megértettük egymást.

Voltak itt törekvő emberek, akik nemcsak munkájuk, de tudásuk, a munka, a világ lehetőségeire való okos figyelésükkel lassan felemelkedtek, meg tudtak állni a lábukon.

Míg állt a világ!

Ám fel is borulhatott a rend, a világ rendje, s az életnek akkor is mennie kellett tovább. Jöhettek aszályok és szélviharok, a viszonylagos csendbe zaj, jöhetett a jaj, jöhettek a mi lesz velem, mi lesz velünk nagy-nagy kérdőjelei.

S ha a lavina elindul, jönnek az újabb és újabb suvadások, felgyorsul a világ, az élet, tarkábbá válik a lét.

Lesznek és lettek frontok, a frontokon lövészárkok, csaták, ütközetek, leszakadt karok, lábak, s a halál diadala. És lesznek és lettek feldúlt vagy szétesett otthonok, s rejtőzködőbbé vált az élet is. A szépség, az élet szépsége mint vágy a lelkekbe költözött, vagy mint emlék melegítette a lelkeket. De még akkor is – mindig – ott bujkált, bujdokolt valahol. Mert e nélkül a szépség nélkül értelmetlenné válna minden.

Forgolódó világ, mely válogatás nélkül öl, pusztít. S miért? Érzed az elvesztés fájdalmát, s van, aki megéri a viszontlátás örömét is. Egyik szemed sír, a másik örül. Csak sírással vagy sírásból élni nem lehet. Még a legszörnyűbb helyzetből is ki lehet mászni, kapaszkodni, ha van erőd s kitartásod. Hacsak...

Igen, annak a *csak*nak is lesz szerepe, rá fog telepedni az is a világra. Előtorhet és elő is fog törni az alj, iszap zúdulhat a forrás tiszta vizére is. És akkor is kell keresned az utat a menekülésre. A rossz is gyűjti, gyűjtheti az erőt...

Szolgáltam egészen addig, amíg férjhez mentem. S bizony az életsorsom elég nehéz volt, me mikor férjhez mentem, nekem nem volt, amiből süssek, nem volt, amiből főztek. Üres kamarának bolond gazdasszonya voltam. Alig tudtam egyik napról a másikra mit főztek. Gondoltam, mikor menyek férjhez, mindig csak szerelemből fog lenni az életem. De bizony göröncsös, nehéz volt az életem. Mert nehezen tudtam a gazdasszonysághoz hozzáfogni. Igaz, hogy tudtam sütni, főzni, mosni, pucolni, mindent, de nem volt amit. Elmentünk napszámba a férjemmel együtt, pityókaadni, pityókaszedni, ültetni, s abból éledgeltünk. Az első esztendő nagyon nehéz volt. A második esztendőben aztán mindenünk lett. Sokat dolgoztunk, mentünk napszámba, ő télbe ment favágni, s akkor vellegettünk bennvalót, azon kezdtük meg. Bennvalót

vásároltunk, s akkor építettünk csürt. Az a bennvaló olyan volt, hogy egy pici házacska volt rajta, nem volt egyéb semmi, nem volt egy pajta. Akkor mentünk, dolgoztunk, építettünk redő házat, s mikor építettünk, akkor elkezdtünk bányába járni. Mikor bányába járt, esszegyűtöttük a pénzt, más bennvalót vettünk. S mikor más bennvalót vettünk, azt es elkészítettük, s úgy tovább éldegéltünk. Akkor lettek a gyermekek. Voltak olyanok, akik ki akartak zsuppolni, de voltak nagyon-nagyon jó emberek is. Mert olyan asszonyaim voltak, hogy nem voltunk odahaza, s nem volt szalonnánk, nem volt kenyérünk, s mikor mentünk haza, az ablakba bé volt téve a kenyér s a szalonna. S kérdezték másnap tőlem, láttad-e, hogy nálatok jártunk. Mondom: igen. De volt olyan, hogy ami még lett volna is, lefosztotta volna. Elmentünk dolgozni hezsa, s ahogy este lett, azt mondja, úgy elfáradtam, hogy még vacsorát se tudok csinálni. Hát még mi fiatalabbak voltunk, s mondta is: te fiatalabb vagy, menj haza, s főzzél! Elgondoltam magamban, mit tudjak főzni, amikor nincs miből! De bizony szégyeltem mondani, hogy nekem nincs miből főzni. Nekem nem adott semmit, hogy főzzek, mert ő el volt nagyon fáradva. Bizony ott sok szegény ember volt. A bodosiaknak, ha kevesebb volt is, jobban termett, mert Szárazajtán dombos volt az a vidék, s nem olyan termő, mint Bodoson.

Bárhogy is volt, az életnek mennie kellett. A történelem szelei is felerősödtek, egyre hidegebben fújtak. Nekünk, magyaroknak különösképpen. Voltak szerencsésebb népek is, de mi nem tartoztunk közéjük. Minket – valamiért – kiszemelt a történelem.

Itt és itt és itt hát. És most és most és most. Mindig itt, ahol én vagyok, fizikailag vagy tudatomban, gondolataim révén, s mindig most, ma, ebben a pillanatban. És arccal a köd burkolta holnap felé. Mert a tegnapha lépni már nem lehet.

Elérkezik az idő – mindenkinek, neked, nektek is, amikor megjelentek az úton, a világ színterén. Édesanyátok már ringatja bölcsőtöket. Igen, a tiédet, András, a tiéteket, Béla, Zoltán és Éva.

Aludj, ingó-bingó,

Piciny rózsabimbó,

Csicsijja, bubujja!

Már népünk sorsát élitek ti is. Az idő martján álltok, s az áramló időt kémlelitek. S aligha tehettek többet annál, mint hogy nézitek a sodrás hullámmzását.

Vigyázz, be ne omoljon a talpad alatt a mart!

Még arra is alig van erőtök, hogy az alázúduló víz partmosó áramlását valamilyen eltereljétek. A történelem hullámmzása – lehetséges ez? – nem természetes, csinált hullámmzás.

Üldözött nép, mely földönfutóvá tétetett. Nem teljesítheted ki még saját értékedet sem.

Se tegnap, se ma.

4. MENETELÉS

Az emberiség léte egy nagy menetelés. Születünk, felcseperedünk, s lépteinket az egyetemes lét s a kor törvényei határozzák meg. Mindenki egy adott pillanatban, egy adott korban lép rá az útra. A világ, a történelem az időben szövődik. *Nem az idő halad, mi változunk* – mondja Madách. A mindenkori Ma bennünk vagy általunk ölt más és más arcot. Az idő magához is alakít bennünket. A folyamat egyetemes, de világlátásunk más és más. A tudatunk idomít hozzá bennünket saját korunkhoz.

Csak te is, ti is másképp láttok, más a sorsotok, más a szemetek. Ott, a sorban, a sodró lét sorában.

András próbálja megérteni, s keresi a választ a korra is s az egyetemességre is, s azok jelentkezésére. De nem csak benne ölt testet a kor. Ebben a nagy-nagy menetelésben ekkor és most – amikor már vagy még ő is ott volt, s ott van az úton – felmerül a mi és miért visszatérő kérdése. Mi az, ami csak most, ekkor, a mi korunkban mozgat, irányít, és mi az, ami örök?

Örök: a folyamat, még akkor is, ha az mindig egy-egy korban ölt testet. Hogy mindenki megszületik, beleszületik egy emberi közösségbe, egy nyelvbe, nemzetbe, s ha kijut neki: egy családba. S miközben nő, növekedik, megtanulja közössége szokásait, hagyományait, megtanulja a kort, melyben él, melyben élnie kell, aztán csak megy, csak megy az úton, megy a maga útján, mert mindenkinek megvan a saját külön útja is, megy, amíg az tart, s számára véget nem ér. Senki a más útját járni nem tudja, mindenki csak a magáét. Hány millió és hány milliárd ember, a világ különböző részein, a világ különböző – ezer és ezer – népe között. S te: egy lény, egy egyed, a milliók közt az egyetlenegy, a magad földjén s a magad népe tagjaként.

Még a falevélnak is, minden falevélnak vagy a fűszálnak is, minden fűszálnak megvan a maga külön arca, külön sorsa. Különbözősége az azonosságban. Benne az örök folyamatban, és benne a korban. Egy láncszem vagy te is a lét és az emberiség időkön és korokon átvélő-áthullámzó láncolatában, annak szövevényében,

sokirányú, sokrétű összetevődésében. A más és más alkatú-lelkületű emberek sokaságában egy jelenség, jelentkezési minőség hajlamaiddal, képességeddel, egészségi állapotoddal, testmagasságoddal, arc- és testvonásaiddal, mozdulataiddal, emberi kötődéseiddel, erkölcsöddel, egész lényeddel. És a különböző helyzetű emberek sokaságában egy helyzet – annak anyagi és hová való tartozása vetületével. Mások és mások vagyunk, szinte ijesztő, hogy mennyire ugyanolyanok és mégis mennyire mások. Nincs két egyforma ember, két egyforma sors, két egyforma pillanat. A pillanataid is tieid, csak a tieid. A gondolataid is. De ezek a pillanatok is, gondolatok is benne vannak a korban, a te korodban, annak a szövevényei, ki- el- és leágazásai. Ahogy magadból kilépni nem tudsz, úgy a korból sem tudsz kilépni. Lépteidet is meghatározza a kor, de meg a te helyzetedet, a te állapotodat, a te lehetőségeidet is. Az otthonod is – mert ez is az életünk velejárója, hogy valahol vagyunk, valahol meghúzzuk magunkat a magunk arcára formált mikro-világban, mely a mi otthonunk, létünk színhelye – egy, a világ arcunkra formált sejtje a sejtek milliárdjai között. Külsejével a kor arcát is hordja. Más arcú otthonokban laktak a honfoglalók, és más arcú otthonokban laknak a ma emberei. Belül a mi lényünk, lelkünk vágya és lehetőségeink tették olyanná, amilyen. Amikor kilépünk az ajtónkon, a kapunkon, a kor egy adott színhelyéről lépünk ki a korba, annak egy másik színhelyére, a tér és az idő végtelen láncolatának egy adott pillanat-láncszemében. Függetleníteni magunkat a láncolattól nem tudjuk. Akarjuk, nem akarjuk, rabszolgák vagyunk, kor-padunkhoz láncolt rabszolgák, gályarabok, korunk kiszolgáltatottjai.

De...

Itt ez a De... S vele a miért?

A világot a lét egyetemes törvénye, s ezen belül két szemben álló uralkodó erő alakítja. Egy isteni – teremtető – és egy emberi, működtető. Vagy: egy égi /egyetemes/, és az azzal rivalizáló, annak törvényeit tudomásul venni nem, vagy csak részben akaró, próbáló földi erő. Egy a LEGYENT szolgáló teremtető erő, és a CSAK ÉN, csak az ÉN ÉRDEKEM földi erő, mely a Teremtéssel is szembeszegül(ne), azt is letaszít(ja/aná), ha teheti vagy tehetné. Mert a teremtető erővel lehet rivalizálni – teszik is –, de azon felülemelkedni nem lehet. Az is szinte mindegy, hogy van-e Isten vagy nincsen, mert teremtetés van, a teremtetésnek rendje is van, törvényei is vannak, azzal csak hadakozni, rivalizálni, törvényeit feszegetni (ha) lehet, de azt legyőzni nem.

A teremtetett világ anyagi és energia-természetű, állandó mozgásban van, vonzás és taszítás, erők feszülnek szembe benne, s azok egyensúlya tartja össze az egészet.

Te, ember, az élő világ része vagy. Kötődésed kettős. Vonatkoznak rád az anyagi világ, de azon belül külön bolygóként: az élet, az élő világ törvényei is.

A mindenséget vágyom számba venni,

De még magamnál tovább nem jutottam – mondja Babits.

A te akaratod is csak az egyetemes lét törvényén belül működhet, érvényesülhet.

Azt látjuk, tapasztaljuk, hogy a teremtés bekalkulálta a jó mellé a rosszat is, az ellentéteket, azok örök harcát is, de – higgyük! – a jónak győznie kell a rossz, az alkotó erőnek a romboló erő fölött, mert azok (kell hogy legyenek) az erősebbek.

De mi a jó és mi a rossz?

Ami a törvénybe beilleszkedik, az mindenképpen jó, ami ellenszegül annak, az mindenképpen rossz.

A legyen erősebb (kell hogy legyen) a ne legyennél! Mert csak így van, így lehet a lét.

Embernek lenni jó vagy rossz?

Isten teremtővé tett bennünket, embereket, szellemünket, ő adta nekünk az alkotó erőt is. Hogy a szellem csak működés, létezik-e annak anyagban is megtestesülő, külön törvényhez igazodó vagy külön törvény irányította részecskeje, mely bennünket a teremtett világ többi teremtménye fölé emel, nyitott kérdés. Mert ha a szellemnek is van anyagi megtestesülése az emberi agyban, akkor akár lehet anyagilag meghatározható részecske is.

Lehet!

És: test és lélek – mondjuk, valljuk. De mi a lélek? Mely más, mint a test. Szellemi az anyagi mellett? Megfoghatatlan lebegés? A szélről már tudjuk, hogy az a levegő mozgása, áramlása, de a lélekről csak elképzeléseink vannak, elképzelések, melyek szorosan összekapcsolódnak a népek hitével, vallásával. A különböző hitek más- és másképp képzelik el. Mintha éreznénk is, hogy van. Itt rejtőzködik bennünk, s mert testünk mulandó, hisszük, hogy halálunk pillanatában kiszáll belőlünk. Szinte minden vallás – mint elmélet, találgatás a létről s a rajtunk felül levő isteni erő létéről –, az abban gondolkodók hiszik, hisszük, hogy a lélek testesíti meg az örök életet, s így, ha tényleg van, ő bennünk az a hívő tudományosságtól is keresett isteni részecske...

De mindez csak képzelgés, a megfoghatatlan megfogni akarása, az elérhetetlen eléréséről való álmodozás. A soha nem ismerhető valóság egy, a tapasztalaton vagy tapasztalhatóságon felüli része.

Ahogy ember van, van emberség is. A homo mellett a humánus. Minden ember Ember, ennek hite bennünk van, belénk oltatott, emberi létünk alakította

ezt ki bennünk. Életemben számtalanszor szembesültem én is ezzel a lelki-erkölcsi jelenséggel – tekint vissza saját sorsára András. – Bárhol jártam a nagyvilágban, ha bajba vagy valamilyen szempontból kritikus helyzetbe kerültem, mindig jött valaki, bárki, egy emberi lény, aki nem engem mint egyént, hanem mint embert, aki bajban vagy, segített meg. Az ilyenfajta segítséget nem kell kérni, ez szinte magától jön, az Isten küldi, diktálja-ösztönzi, vagy a valamilyen módon mindenkiben ott levő emberség – a kettő lehet egy is –, melyet a teremtéstől kaptunk.

Hogy van kegyetlenség is? Az is bennünk?

A kegyetlenség és a jóság?

Ellentétek feszülnek, feszülhetnek lényünkben is.

Akárcsak a Világban. Mely Istennel is rivalizál(hat), azt is megtagad(hat)ja. Amiként tette is, teszi is az emberiség fölötti abszolút uralomra törő sátáni erő.

Ahogy Isten is bennünk van, a sátán is bennünk lehet, bennünk testesülhet meg, ölthet testet.

Ő az úr – mondaná –, és nem tűri maga fölött – de még maga mellett sem – Istent. Évezredes értékeket rombol, a Hit és Erkölc értékeit, a szellem és a lélek teremtményeit, alázza-gyalazza meg az embert, annak lelki kincseit Önnön érdekéért. Ez az Erő valahonnan feltört, különféle álarcokat öltött és ölt, törtet-csörtet, fittyet hány a jóra, egyetlen igazságot ismer, az ő saját céljának, érdekének az igazságát, egyebet semmit, ami fölötte lenne, nem is fogad el, s pusztítja a korban – s mert a korban élünk, él mindenki –, bennünk, a mi lelkünkben is ott levő isteni értékeinket. Azokat az értékeket, amelyeket Isten a teremtéssel helyezett el bennünk.

A Kor, korunk, ha a tudásmennyiséget, az ismeretanyagot, az emberi szellem alkotta értékeket nézzük, szárnyal. Szinte-szinte csodákat művel. S ha a lelki-erkölcsi értékeket, vagy elvonatkoztatva: magát az erkölcsöt nézzük, silányul, szegényedik, zuhan lefele.

Az Isten sírjára akar lökni, taszítani a Rossz ereje!

És te, megtépázott, kifosztott lelkű lény, XX., XXI. századi ember, még fel sem tudod mérni, mit vesztesz napról napra.

Hazák vesztek el,

Ki meri siratni verkli futamokkal? – jajdul fel Illyés.

A tied is elveszett. Széttépetett, szétzúzatott. Nem azért, mert valami bűnéért meg kellett büntetni – lehetett volna ez is –, de nem ez és nem ezért történt. Hanem mert útjában volt ennek a sátáni erőnek, mint egy adott területet magáénak mondó ország, melynek küldetést is adott Isten. Feladatot, melyet évszázado-

kon át teljesített is – a kereszténység védelmét. S a Szent Korona „modell-törvénye” révén: népek, nyelvek és kultúrák, a teremtett élet gazdagságainak, sokarcúságának a védelmét.

Nemcsak a jót, népeket is jelölhet ki ez az erő a keresztre feszítésre. Népeket minden, minden értékükkel. Mert minden népnek, nemzetnek értékei vannak. Lelke, az is van, „néplélek”, a nemzet lelke (magyar lélek), szelleme, önnön lelke kisugárzása, a teremtéstől eleve kapott ajándékai. Nyelve, szelleme, s szelleme teremtményei, saját műveltsége, kultúrája. Melyek mind úgy az övéi, hogy az egyetemes értékrendnek is részei.

Hogy miért kerültünk e kijelölt népek közé? Sejtelmeink lelhetnek, de tudni nem tudjuk.

Bűneinkért?

Nem valamiféle bűn büntettetik, hanem a léted, mellyel valamiért – csak ő tudhatná megmondani miért, ő, a láthatatlan és megfoghatatlan világmozgató sátáni erő, hogy mivel és miért – szembe kerültél az ő érdekével.

Talán a földünkért, Kárpát-medencei hazánkért? Melyről már II. Mohamed szultán azt mondta, aki ezt uralja, az a Világ ura?

Vagy a bűneinkért is, ha ez Isten büntetése?

Magyar hagyomány az is, jellemző nagyjainkra is, hogy Isten büntetésének tekintjük a bennünket ért veszedelmeket, megpróbáltatásokat.

(Istene a mindenségnek, ki megítélsz minden vétket,/ a jó dúskál javaidban s nem tűrsz bántást bosszulatlan/ igazságod mérlegén.// Már apáink bűnben éltek,/ mi is vétkeztünk előtted/ s bűneinknek sokaságát mi fejünkre visszaszálla. – olvassuk Rogerius 1242-ben írt Siratóénekéből.)

Túl önhittek, gőgösek, egymással szembefordulók vagyunk, az is. Ezt látnunk kell, látnunk kellett, tapasztalnunk kell és kellett egész történelmünkben, s az 1918 decemberében elkezdődött történetekben is. De azt is bizonyította létünk múltja ott, a történelmünk várfalain, hogy bennünk volt az önfeláldozás szépsége is, s valamiféle lelki tartás is. S ha mégis szégyellnünk is kell magunkat, az legyen a bennünk levő rossz miatt! De azt se szégyelljük vagy féljük kimondani, hogy 1919-20-ban egy olyan lefejezés történt, amelyre nem, vagy csak beletörődésünkkel szolgáltunk rá. Azzal, hogy hagytuk magunkat külső és kívülről felbérelt belső erőktől becsapni. Hogy gyalázat történt, valamiféle valós összeesküvés (ezt is ők, a valóban összeesküvők találták ki, gúnyval, megvetéssel, az igazság kimondását nevétségessé akarván tenni ezzel is: „összeesküvés-elmélet”) ellenünk.

S hogy ez mégis megtörtént, megtörténhetett – létünk, egy ezer éven át küzdő,

mindig a hazáját védelmező és soha hódítani, más népeket leigázni nem akaró, s nyugodtan kimondhatjuk ezt is: hős nép büntetése –, ebben is ott van a megtagadott erkölcs, a népek és lelkek igazságára való teljes közöny, érdektelenség. És ez a közöny már-már ott van bennünk is, ellenállás-képtelenné tesz bennünket is.

Ami kintről jön, az ellen legfeljebb harcolhatunk, sőt: harcolnunk is kell. Mert magadat védeni, népedet, hazádat védeni Istentől rád rótt kötelességed. Aki ezt nem teszi, gyáva és gerinctelen. De ami belénk vagy közénk fészkelte magát mint sorsunk iránti közöny vagy abba való beletörődés, bennünket akadályoz meg létünk védelmében, az a szörnyűbb, az a rettenetesebb. És az, csak az lehet igazán végzetes.

Bizonyos dolgokat nem tudhatunk, esetleg csak gondolkodhatunk rajtuk önnön logikai képességünk segítségével. Vagy – mint már tettük – nyelvünk segítségével.

Ugye: nemzet vagyunk mi is, a földkerekség több mint 5000 nemzetéből egy. Őseink utódai, nemzettjei. Tehát: vérségi kapcsolat köt össze bennünket. S mert gyermekeiknek az anyák adják a nyelvet, adják tovább a nyelvet, az édeset („édes anyanyelv”), melyet ők is édesanyjuktól kaptak, innen a közös nyelv, mely száll – mint a madár ágról ágra –, száll apákról fiakra, s figyelmeztet bennünket, hogy együvé tartozunk, egy közös törzs kinövésői vagyunk.

Hogy szereted a nemzedeted?

Isteni parancsolat.

„Szeresd apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj ezen a földön!”

Több ez a parancsolat, mint aminek első, konkrét értelmezésben hat. Azért élzs hosszú ideig a földön, mert ez a szeretet összefog a tieiddel, s így tudsz népedben, nyelvvedben, kultúrádban, vagy így tudtok közös kincseitekben, közös kincseitekkel élni. Így lesz megtartó ez a szeretet.

Hogy hogyan különülhettek el a népek külön sajátosságaikkal, nyelvükkel, szellemi kincseikkel?

Úgy, hogy más és más édesanyák szültek bennünket. Más ajkúak, más színűek. Őket az ő nyelvük, az ő együvé tartozásuk, s ennek az együvé tartozásnak a szétágazó gazdagságai tartják össze, minket a mieink. A sokszínű világban színek vagyunk hát mind, mások és mások. A lét, a teremtés, a másság színei. Az erdő vagy a gyümölcsöskert fái is sokfélék, más és más megjelenésűek, lombozatúak, más és más gyümölcsöt teremnek, ugyanúgy az emberiség erdejének fái is. S ebben a több ezer-színűségben egy szín a miénk. Sokárnyú, gazdag szín. Melyre – van, amiért – büszkék is lehetünk, és kell is hogy legyünk. Mint ahogy minden nép

büszke lehet és büszkének is kell lennie saját színeire, értékeire. Mert ez az érték az emberiség értéke is. Ha ezeridegenben hallasz meg egy magyar hangot, megdobban a szíved...

Hányszor történt meg az én életemben is – tekint a múltjába András –, hogy a magyar szó megdobbantotta a szívemet, vagy amikor Rékával vetődtünk el a világ valamelyik messzi pontjára, a szívünket. A régi, Krisztus-korabeli városcsoda, Ephézosz romjai között, annak egykori főútján, oszlop és oszlop rengetegében, szobrok, domborművek között, a művészet sugárzó szépségének az ígázatában ámuldoztunk, ott, a hullámozó tömegből egyszer megüti a fülünket: Annus és Márta, gyertek ide! Nemcsak Annus és Márta, de mi, András és Réka is ott teremünk a magyar szó varázsára. Aztán: jaj, magyarok, honnan jöttetek? Aztán: Erdély! Istenem. Erdély, Erdély... Ők is onnan sodródtak ki, bujdosztak el, ki a nagyvilág egyik legtávolibb pontjára, Új-Zélandra. Földiek vagyunk hát, s most itt összetalálkoztunk. Alkalom ez az elmerengésre, a nosztalgiára. Vagy még meghatóbb, még érzékenyebb egy másik történet. Egy kirakatot nézegetünk ott, London rengetegében, amikor megérezzük, hogy valaki figyel minket. Ceaușescu korában, amikor a létünk is bűnnek számított, szinte össze-rezzenünk, hogy vajon ki ez a valaki, s miért figyelhet minket. A közelünkben megállt asszony is megérzi, hogy mi észrevettük őt. Odalép hozzánk, összefogja a kezét, s sírással küszködő remegő hangon szólal meg: Ne haragudjanak, harminc év óta nem hallottam magyar szót, s olyan jólesett magukat hallgatni! S erre el is törik a mécses, zokogni kezd, megöleli Rékát, hozzábújik, mint a gyermek az édesanyjához, s sír, sír, sírdogál, siratja a maga sorsát, mely kiszakította abból a közösségből, melyhez tartozott. Sír a bánattól, és sír az örömtől, hogy végre megszólalt benne is – általunk – a múlt.

De elég csak a magunk sorsára, az elidegenedett vagy elidegenített szülőföldünkre, a Sóhajok földjére gondolnunk, ahol vagyunk, élünk, s ahol célpont a létünk. Hej, amikor még – gondol a gyermekkorára András – kisiskolás korunkban minden napot ezzel a vallomásos imával kezdhettünk ott, a sóhajdi Református Elemi Iskolában:

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek Magyarország feltámadásában,
Ámen.*

*S már ekkor megtanítottak arra is, hogy:
Magyar vagyok, magyarnak születtem,
Magyarul dalolt a dajka felettem,
Magyarul tanított imádkozni anyám,
És szeretni téged, édes magyar hazám!*

– mondtuk együtt, mondtad te is, te, bárki a milliók közül, amikor még szabaddt büszkének lenned a nemzetedre, s megvallani azt. Vagy ezt a büszkeséget oltotta beléd az iskola is. Mert itt, Sóhajföldön rövid, tiszavirág-életű korszak volt az – ahogy röviden nevezik: *a négy év* –, amikor nem bűnként kellett megélned, hogy az vagy, aki, és nem más. Hogy nem szúrja senki szemét-fülét a nyelved. Ez az árva, magányos, társtalan és rokontalan, valójában senki sem tudja, honnan kaptuk, milyen földalatti szivárgással és onnan való felbuggyanással hozzánk jutott ősi kincs, a mi ódon szépségű és mindenre képes nyelvünk, melyet nem kisebb tudós, mint a hidrogén-bomba kigondolója, vagy egyik feltalálója, Teller Ede „*a gondolkodás nyelvének*” nevezett.

*„E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul senkik,
Ne szaggassátok szirmait a rózsafának,
Mely hóban virul.”* (Reményik)

Vagy tegyük be egy parányi is-t: Hóban is virul! Mert a hó sem tuja megölni-törni, halálba fagyasztani ragyogását, virulását, sok ezer év alatt kialakult ékességeit, szépségeit.

András egész élete, léte – ha csak ebből a szempontból nézzük – egy örök ámulat a nyelven, nyelvünk csodálatos voltán, szépségein!

Honnan kaphattuk? Ismételteti magában. Mert ez minden vonatkozásban magán hordja az ősiséget. Amikor kétségbe vonják okos tudósok, hogy köze lenne a kb. 5000 éves sumér nyelvhez – nem a sumér – mert ez a rokonság vagy van, vagy nincs –, hanem az 5000 év vonatkozásában mondja: Mi az az ötezer év az ő múltjakkora szempontjából? Amikor a fog főnevünk és igénk visszaidézi azt a kort, amikor még a valamikori ő is foggal fogott! Vagy a hangok kialakulásának a korát, amikor a ny hang megkapta a nyúlás kifejezésének a tartalmát: nyál, utána nyúl valaminek, nyúlik, nyelv – melyet kinyújthatunk és nyalhatunk vele. Vagy az orr és orom, oromlik, ormány; a Nap és nap rokonsága, egy töről való fakadása. Nemhiába állapítják meg – semmiképpen sem velünk való szimpatizálás alapján – a Sorbonne vagy valamiféle amerikai tudós nyelvészcsoporthoz, hogy feltehetőleg a magyar a legősibb élő nyelv. Nekünk: egy csoda, csoda, hogy a miénk, csoda a szépsége, ékessége, rendkívüli kifejező ereje, a mindenséget átfogni tudó képessége, ezerszínűsége... Megy, mendegél, lépdel, ballag, andalog, ódalog, surran, settenkedik, lopakodik, vagy – Budai Ilona balladai szavaival – megyen, megyen, megyen, azaz – a jelentésüket összegezve – lassan megy, és ezt minden szó más és más színezettel tölti... Amikor megszólalsz – nemhiába a népmese lányhőse – minden szavaddal

virágok hullnak ki a szádból. S itt, nálunk – az elidegenített földön – hóban viruló virágok, ékességek, a fagyhaláltól gyötört vagy arra kiszemelt szépségek.

A mai szólam az, hogy *nemzetközi*, vagy hogy még idegenebbül hangozzék: *internacionális*. Ez már nem a teremtés igazsága, hanem az azzal szembeszegülő erőé. Az erőé, melynek nem jó ez a sokszínűség, ő a sokból arra a maga számára elképzelt egyre vágynak, amely népeket, nemzeteket egybemos.

Hogy nemcsak az egyénnek, de minden népnek, minden nemzetnek is van külön arca?

Ezt tudja a világot uralni akaró erő és szellem is, épp csak nem hajlandók elfogadni. Mert ők nem emberekben, népekben, nemzetekben látják vagy akarják látni a maguk által uralt, kormányozott világot, hanem egy egységesített, sajátosan egyedi, arc nélküli nyájban. Ez a szándék már a francia forradalom, majd a kommun idején megszületett, és le is rögzítettett az internacionálé című dalban.

Emígyen:

Nemzetközivé válik holnapra a világ!

És gyűrűzött tovább a XX. századba, a vörös forradalommal létrehozott, s az embertelenséget hatalomra emelő hatalmas szörnybirodalomban, a hazugságpillérekre emelt országban, a Szovjetunióban meg annak megszállt, szolgahad-országaiiban. Ezek létrehozásával jó másfél évszázadon át kísérleteztek a hazugságkohók mesterei.

Te meg, kisember – orosz, magyar, román vagy lengyel ember, és még hosszasan folytathatnánk a sort – „*Mi lesz veled, emberke?*” – ott vagy a Más Sorsra, a „hajtsd le a fejed, s tagadd meg néped és nemzedet”-sorsra kijelöltek között.

Nekünk, magyaroknak mi adta létünk értelmét?

A megmaradásunkért vívott örök harc, örök küzdelem.

Ördögi erők voltak és vannak ott, a küzdőtér túloldalán, melyeknek mit sem számít az, hogy valóság, igazság. És ezek fölébe nő az Érdék. A trianoni döntésről is könnyűszerrel leolvasható ez. Minden, amire építették hazánk szétzúzása „parancsolatát”, hazugság. És nem valami kis dolgról, hanem egy Európa szívében levő ezeréves országról, annak 25 millió lakosáról van-volt szó! Itt megint csak kérdezni lehet, hogy miért? miért? miért?

Hogy lehet népeket csak úgy – egyoldalú döntéssel, téged meg sem kérdezve – kivégezni? Szent István király népét! Az Ómagyar Mária-siralom népét! Balassi Bálint, Bornemisza Péter, Csokonai Vitéz Mihály, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor és Arany János népét! Ady Endre és József Attila népét.

És mégis: vállalod – mert vállalnod kell – ezt a sorsot. Egyebet nem tehetsz! Nem tagadhatod meg az annyi balszerencsét, az oly sok viszályt és szenvedést. S úgy érzed, hogy magyarnak lenni mégis szép. Sorsodat vállalnod kell, s vállalod is. Így volt ez régen-régen, a történelem vérzivataros évszázadaiban, és így volt a mi minden eddiginél tragikusabb XX. századunkban. És így kell lennie ennek ezután is, mert ha nem, valóban elpusztulunk. S hogy ez a veszély reális, a nem magyar jövőkémlélők is látják, ezt igazolja-bizonyítja a herderi jóslat is.

Menekülni, elbujdosni... Mindig és mindig! Keresni a rejtekhelyet, ahol átvészelhetsz, megmaradhatsz.

A század menekülésekkel kezdődött. El kell menned, ki kell bujdosnod, menekülnöd a nagyvilágba egy nagyobb darab kenyérért.

Aztán jött a „nem menekülhetsz”, majd a „menekülnöd kell”-háború, mely, ahogy a szülőföldre lép, kiűzi az otthonodból, erdők sűrűjébe hajt, rezdülő bokrok közé vezérli utadat.

A XX. század történetének első földönfutói magyarok voltak.

Az 1916-os román betörés után mintegy kétszázezer ember veszi a vándorbotot. Otthagyják az otthonuk melegét, ott a félig főtt levest a kályhán, ott a betakarításra előkészített kaszát, az ekét és boronát, kicsapják pajtájukból a rőfögő disznóikat és a majorságukat – addigi verejtékes munkájuk gyümölcsét –, s mennek, mennek. Hosszú szekérsorok töltik be az utakat, ki a legközelebbi állomásig jut el, hogy onnan vagonok döcögtessek tovább, főleg a Hajdu-Bihar és Békés megyékben kialakított, kijelölt befogadóközpontokig, ki végig döcög kóboros szekerével vagy amellet az úton, rajta az összezsugorított család, s rajta a tovább-élet, tovább-sors nagy-nagy kérdőjelei.

Úgy mentünk, gyalog, gyalog mentünk, hát annyian nem tudtunk a szekérre felülni! A szekér derekában egy nagy láda, abba egy csomó majorság, osztán a sok ágynemű, gabona, pityóka, minden! Ahol lehetett, s mikor lehetett, ledőlünk, s pihentünk egy kicsit, aztán mentünk, mentünk tovább...

Felborult, kifordult sarkából az élet. Nem volt ki betakarítsa a termést, szelek verdesték az üresen hagyott vagy kifosztott házak, pajták ajtait, belepte az elmenekült élet emlékét a por. Fájtak a szívek, a lelkek. Az emberek mindig a sorsukat élik, mindig a jelen pillanatokat élik, s amikor nem vagy tehetetlenségre ítélve, könnyebb még az elviselhetetlent is elviselned. És az egyetlen tett lehetősége az életed mentésére – ekkor ez volt. Menekülj! Menekülj! A legszörnyűbb az, amikor cselekedni sem tudsz. Ez volt a szinte egyetlen lehetőség: menni, menekíteni az

életed, mely fontosabb minden egyébnél. Mentsed gyermekeid, asszonyod életét. S akkor: ez adott értelmet az életednek, százezrek életének. Ezért volt elviselhető, s valahol szép is. Mert a tieid életét mentetted, saját életeteket mentettétek.

Árva megyébe menekültünk. Marhakocsiban mentünk, hatéves gyermek voltam akkor, tudom, borzasztó nehéz volt. Az állomásokon leugráltak az emberek, s víz nem volt, se semmi se volt... Ott született egy unokaöcsém, a vagonban. Igen. Állomásfőnök volt az édesanyámnak az öccse Tövisen, s a felesége olyan állapotban volt már, hogy minden percben várta a gyermeket. Mi megkaptuk a vagon Erzsébetvároson, s Tövisen, ahogy jöttünk át, felült Panna néni is, a nagybátyám felesége. Mi, gyerekek láttuk, hogy feltettek egy bőrdíványt, s láttuk, hogy mindig azon fekszik Panna néni. De nem tudtam elképzelni, hogy miért. Mi csak úgy hevertünk, ahogy lehetett, a vagonban. S hát egy reggel mondják, hogy na, kicsi bubát hozott a gólya az éjszaka. Egy kicsi fiúcska született a vagonban. Így érkeztünk meg Alsókubinba.

Itthon sokszor csak néhány öreg maradt egy-egy egész faluban. Nekik is volt feladatuk. Ami rájuk hagyatott, azt a kicsit védeni, s ha az nem sikerült, esetleg rejtőzködni, s ha az sem adatott meg, meghalni.

Édesapám Kézdivásárhelyen volt bankszolga. Aztán, mikor a románok bejöttek, el akarták vinni, mikor vonultak vissza. Ő nem ment el, s agyonverték. A mellkasát betörték, s abba halt meg. A két leánytestvére elmenekült, s vót egy bátyám, az katona vót, de a lábán sebet kapott, a kórházba vót, a szüleim maradtak itthon. El akarták vinni, s még anyámat is meg akarták ütni. Haton vótak, s egy nem engedte. Azt mondta: látod, milyen öreg, hagyj békét neki. S így marat meg az anyám.

S ha sikerült túlélned, az is egy bizonyos fajta öröm forrása. Istenem, élek! Köszönöm neked, hogy megmentetted az életemet!

Volt, aki a gyermekét kereste, *Jancsika, Jancsika, hol vagy, hol vagy?*

Volt, aki nem találta a szüleit, a testvéreit, a két tinót a jól ismert szekérrel. Mint egy sarkából kifordult, megbolydult káosz-világ! Amikor az ember rákerül a történelem országútjára, s rázúdul az ár, az idők árja felbolygatott vizeivel. Vannak ilyen nehezebb, zaklatottabb pillanatai is az életnek. Eddig is nehéz volt, gyermekek és asszonyok fogták az eke szarvát, szántottak, vetettek, arattak, várták a frontról a híreket, de az otthon – ha a szokásosnál több nehézséggel, izgalommal is – otthon volt. Most azt is föl kellett adni.

Az én édesapám tizenegy éves gyermek volt, valami marhákat hajtott, s Marosfőn – az nincs messze Csíkszenttamástól, tizenegy kilométer – elveszett, ahogy mentek a szekerek. Elmaradt ott valahogy. S Kolozsvárt tiszta gyalog megjárta az a kicsi gyerek. A szülei kikerültek Magyarország túlsó végére. Ahogy hajtott egy csorda marhát az

erdőről, kérték, hogy segítsen hajtani, a szekerek megkerülték egymást. S az volt az érdekes, a megtalálás. Volt neki egy nővére, annak a férje oda volt a háborúban. S akkor édesapám késő ősszel visszakerült azokkal, akikkel volt. Azok, akiknek segített a marhákat hajtani, be akarták az árvaházba tenni. Valakik rájuk szóltak, úgy próbál-ja elhagyni, hogy baj lesz... Akkor hazajött a gyermek, megtalálta a házat, de még katonák voltak ott, tüzeltek, s még sírt, nehogy meggyúljanak, s elégjenek. S akkor ugye búsult, behívták a szomszédok, a kicsi gyermeknek itt is, ott is enni adtak, míg a nővé-re megtalálta, s osztán az rendezgette. Akkor ritkán járt még az újság, egy-egy faluba csak egy, ha jött. Édesapámnak a nővére felment a kicsi öccséhez, édesapámhoz, s akkor az úton valakik olvasták, hogy Imecs Imre keresteti a tizenegy éves fiát, Imecs Imrét. Ha valaki tudna róla, s megadta a címét Magyarországról, ahol voltak, hogy oda írjanak. S akkor a néni, ahogy ezt hallotta, sírni kezdett, de nagyon-nagyon. Kérdik, miért sír. Azért, mert ő most tud a családjáról. S akit kerestetnek, az az ő öccse. S akkor szépen leült, s levelet írt az édesapjának a címre, hogy a gyereket ne búsulják, mert ő viseli gondját. Így történt. S akkor elindult az édesapja, de alig ért haza, meg is kellett téérnie, s csak tavasszal tudott újra jönni.

Kérdezod a történelmet, hogy miért? Miért történtek ezek a dolgok?

A száraz tény: mert Románia megtámadta Magyarországot.

De emögött a tény mögött ott zajlik a „csinált” történelem. Tervek, célok, elkép-zelések. S ott kísért a „kigondolt” jövő is, átírni, átrajzolni Európa térképét. Szétdúlni a hazádat, s téged majd végleg megfosztani tőle. Ne legyen, ahová haza-vagy visszaérkezzél, jöjjön számodra a jogfosztás, az üldözöttség. A dombok ugyanazok maradnak majd, a fák susogása, a levelek zizegése is ugyanaz lesz, csak te ne legyél az, aki voltál, a lelkedet kellene kicserélned elidegenített hazád földjén. Az is bűnöddé válik majd, hogy elmentél, s az is, hogy visszajöttél. Mert: miért mentél el? Mit akartál azzal, hogy elmentél? Miért nem örültél annak, hogy e föld új/régi tulajdonosai ideérkeznek, s birtokba veszik azt, ami az övék? Hogy felsza-badítanak téged is az idegenek – ezek az idegenek a tied voltak, te voltál, e föld-nek ezer éven át ura, urai, s mint ilyenek: jövevények – uralma alól.

Hogy ebből semmi sem igaz, vagy hogy ennek épp az ellenkezője igaz? Kit érdekel?

Miközben Európában népeket vett célba s tüntetett el az erőszak, aközben itt, a Kárpát-medencében nemcsak megmaradtak, de gyarapodtak, fejlődtek a nemze-tek. Ez is kit érdekel? A hazugokat, az új világ magukat szabadnak mondó „kőmű-veseit” egyáltalán nem. Most ezek, a te országod védelme alatt fejlődött, gyarapo-dott nemzetek ellened fordíttatnak. Sok jel mutat arra, hogy nem is ők fordultak ellened, hanem ők is eszközökké váltak, ellened, hazád szétzúzása érdekében fel-

használt eszközzé. S neked bűnöddé válik a léted, a néped léte, mely lehetővé tette, hogy ők is legyenek, megmaradjanak. Néped a történelem folyamatának kiteljesedését akadályozó nép, országod – mondták a kor ideológusai – bűnös ország, mert ott más és más ajkú nemzetek éltek, élhettek. Szemben Nyugat-Európa országaival, melyek egynemzetűvé tétettek. Azaz: kiirtották a más nemzetiségűeket. Hazádnak, a Szent Korona országának nem erénye, dicsősége – józan ésszel nézve annak kellene venni, tartani – hanem bűnössége bizonyítéka az ő létük. S nemcsak uraidnak, neked is bűnöd ez, neked, kisembernek, aki sohasem ültél a történelem vezérlőkabinjában, egyszerűen csak voltál. És még vagy, mersz lenni.

Amióta világ a világ, mindig a győztesek írták a történelmet. De most már az is előre megíratott, szerződésbe foglaltatott, hogy kik lesznek, kiknek kell lenniük a győzteseknek. És hogy győztesek lehessenek a majdani győztesek, ezen is fáradoznak a jövő tervezői.

A világ sorsának nem is a csatatereken, hanem a tervezőasztalok mellett, a fortyogatott eszme- és jövőtervező katlanok mellett kell eldőlnie. Amiként a román betörés, ugyanúgy a kommunista kísérlet is fókuszoltan terveztetett meg előbb Franciaországban, aztán már átsodródva a XX. századba egyszerre – vagy majdnem egyszerre – három színtéren: Oroszországban, Németországban és Magyarországon. Ha a színtereket vesszük, mindkét oldalon. Az antant oldalán is, s a központiaknál is. Van egy legenda, mi szerint Lenint a németek küldték Pétervárra, hogy a „másik oldalt” gyengítse. És ide kívánczik az „ellen-kérdés”: Rosa Luxemburgot, Karl Liebknechtet s Kun Bélát kik küldték a „másik” oldalra, hogy az egyensúly megteremtessék? András csak a maga következtetéseire támaszkodhat, mert a tervezők nem hozzák nyilvánosságra sem tervüket, sem szándékukat. Így ő valószínűbbnek látja, hogy a kommunizmus kísérletére is csak alkalmat adott a háború, de semmiképpen sem annak a következménye volt. Tehát se nem oroszok, se nem németek, se nem magyarok, hanem az oroszok számára, a németek és magyarok számára egyaránt megterveztetett. Te kis lény, aki egyszerűen csak ember vagy, még csak nem is sejtet, hogy mi történik veled s körülötted. Hogy azért vagy ott a halálmezőkön, mert ez így rendeltetett. Minden tüzet meg kell gyújtani, maguktól még tüzek is alig lobbannak. S ha van már tűz, van már háború, abba is bele lehet lökni népeket, országokat. És ki lehet ott – annak leple alatt – egyéb kísérleteket is próbálni. A kommunizmus kísérlete egyébként már több mint egy évszázad óta „alakul”. 1789-ben még a szó nem született meg, de a szándék: a régi uralkodó osztály uralmát megdönteni, attól a hatalmat átvenni, már igen. Ezért kellett XVI. Lajost lefejezni... Már van, megvan ekkor ennek a „csali” új eszméje is.

Szabadság, egyenlőség, testvériség!

Csupán annyi a tény, hogy a jobbágyság megszüntetésével előbbre lépett az emberiség. Illetve: lépett volna, ha meg nem születik rögtön az új – és nem kevésbé alantas – leigázó-kisajátító szándék. Mely lázít, harcra hív.

Azokat, akik új jelszavaik jegyében – szabadság, egyenlőség, testvériség – lázítottak, harcra hívtak, egyáltalán nem érdekelte sem az egyik, sem a másik, sem a harmadik. S szinte fáj, hogy ez így volt.

A történelem korszakolása szerint az újkor 1789-ben kezdődött. Ekkor került oda a pont a „sötét” középkor végére.

Itt minden kigondolt, a „sötét” jelző is.

Mert hát a történelem is egy folyamat. Kedd nélkül nincs, nem lehet szerda sem. S ha így nézzük: mitől sötét a keresztény kultúra és művészet, az isteni erő megtestesítésének és megtestesedésének a kora? Amikor Giottók és Michelangelók, Leonardo da Vincik és Machiavellik születtek és teremtetek, emelték magasba a Hit és Gondolkodás, a Művészet és a Tudás fellegvárait, s gazdagították az egyetemes ember kincsesárát, a kultúrát. Beszélnek haladásról is.

Az is megkérdőjelezhető: van-e ezzel a történelemben haladás?

Haladás-e az, ha megjelenik a Jó Tagadása, a világ javait megszerezni, s azokat birtokba venni akarásnak hazugság-ideológiája, a „mindent másnak nevezünk, mint ami” iránlyelve, szokásrendje?

Miközben a kor útjain halad az emberiség. Be lehet csapni, s így mint becsapottakat, föl lehet használni a hitüktől is megfosztottakat a rejtett, valódi célok érdekében.

Mert a célok, a világ átalakításának a céljai – a „haladás” érdekében – kétségtelenül voltak. S azokért folyt a jól átgondolt „háttérmunka”.

Már az is háttérmunka eredménye volt, hogy lett világháború, s hogy annak a világháborúnak célja, irányulása és végtelenbe nyúló áldozat-mezeje lehetett, és hogy azért bűnöst lehetett „megnevezni”, „kikiáltani”. És magától értetődően nem azt, nem azokat, aki vagy akik ezt kiagyalták, csinálták, majd gonosz közönnyel véghezvitték, hanem azok közül, akiknek ezt el és meg kellett szenvedniük. Vagy akiket a „nagy terv” véghezviteléhez meg kellett semmisíteni. És a mindehhez megfelelő eszmét is meg kellett, lehetett már jó időben gyártani.

A két szolgálatos „népet felemelni” akaró ál-harcos, valójában tőke-ügynök, Marx és Engels már 1848 előestéjén, amikor újra forradalmi helyzetet sikerült gerjeszteni, megkaphatta a rendelt, s a Kiáltványt is elkészítették a kommunizmus kísértetéről. Akkor még csak terv maradt a terv, a magyarok „félreértették”,

vagy szó szerint vették a csali eszméket. Pest-Budán ezért lobbant tiszta láng, s hogy az túl messze ne lobogjon, azért is tenni kellett. Nem lehetett engedni, hogy arra menjenek a dolgok, amerre menni kezdtek. Lépett hát a lapuló háttérőr, s „korrigált”. Talán még el lehetett volna nézni Kossuthéknak, hogy a szabadságot szó szerint értették, ha épp maga Kossuth pénzügyminiszterként nem próbál függetlenedni attól a pénzerőtől, mely már akkor a háttérben mozgott, onnan – a nagyszerű eszmék mögé rejtőzködve – mozgatott, s első rész-győzelmét is megaratja majd 1871-ben Párizsban, a Kommün hetvenegy napos uralma alatt.

A munkásmozgalom – melyet nem munkások irányítanak – már ekkor hangoztatott Internacionáléja, mely a nemzetköziséget állítja szembe a nemzetekkel, szintén megrendeltetett.

Úgy is értelmezhetjük, hogy nemzetek felettség. Az internacionalizmus is ezt jelenti, s ezeket a neveket akkor adták, tehát az elnevezések mögött ott van a szándék is. Már Marx és Engels, majd Trockij, Lenin is és Kun Béla is „nemzetköziek” voltak. És a munkásosztályt képviselték. A Budán született aranyműves munkásmozgalmi harcos, Frankel Leo, a párizsi Kommün munkaügyi biztosa – minisztere – is nemzetközi volt. Más szóval: harcos! Egyike a kitermelt és megbízható harcosoknak. A „dolgozó nép” ügyének, s maguknak a dolgozóknak a képviselője. És az volt majd kezdetben Hitler is, kiszemelt a népvezérségre. Csak ő – van ilyen is – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Elhitte magát, vagy csak félig értette meg az eszmét, s nemzetét, „nációját” is akarta emelni, ezért illetetett gúnyosan a *náci* névvel. Már akkor! S könnyörtelenül meg kellett semmisíteni! Ilyen nem történhet, hogy ne azt tegye, ne azt a történelmi feladatot teljesítse a „kiszemelt”, amelyre kiszemeltetett, s amely rábízott. Hogy internacionalista szocialista helyett nemzeti szocialista, azaz náci legyen! Egyébben mindenben kóser lett volna, csak ebben az egyben – melyből minden bűne eredeztethető – nem.

Hová nyúlnak vissza a szálak?!

– Na ugye, van ilyen is – szólal meg Béla, akivel András ezt a gondolatát eddig nem osztotta meg –. Ugye, hogy a világ kereke nem mindenben a tervek szerint forog, nem minden a forгатókönyv szerint alakul. Ő azt sem tudja elhinni, hogy az a bizonyos forгатókönyv létezik. Úgy alakul a világ – mondja, ahogy annak belső törvényei diktálják. Mert ahogy vannak a természetnek, az anyagnak, a világ-egyetemnek is törvényei, ugyanúgy kell hogy legyenek a társadalomnak is.

András meghallgatja ezt is, majd nemcsak töpreng, vizsgálódik is. A jeleket, a történeteket vizsgálja, és döbbenten látja, hogy azok milyen tökéletesen összeállnak.

– Mindennek, ami 1789 óta történt, megvan a „belső” forgatókönyve – mondja a maga kételyein is felülemelkedve. – Ami nem aszerint alakult, az bizonyosfajta kisiklás volt. Így volt és lehetett ilyen a magyar 1848–49 is, a magyar szabadság eszméjével.

Mi az, hogy magyar szabadság? Hogy *„Éljen a magyar szabadság, éljen a haza?”* Ez is egy meg nem engedhető előjátéka volt a majdani hitleri náciizmusnak!

– Ha tényleg van forgatókönyv – fűzi hozzá András Bélára tekintve – tennie kellett a világnak, a „Szent Szövetségnek”, még a Rothschild Bankháznak is – s tettek is –, hogy visszatereltesse a dolgok a maguk „természetes” medrébe.

Felkavart és állandóan kavart világ!

Új eszmék – szépek hazudottak –, „a munkásosztály történelmi hivatása”, „a dolgozó nép uralma”, „szabadság, egyenlőség, testvériség”, mind a maszlag részei.

Csak most ama 1916-os, első nagy menekülést ha nézzük: Akkor már Magyarország keresztfája készen volt... Egyértelmű lehetett, már 1848–49, vagy egész múltja tapasztalatai indokán is, hogy azt a keresztfát el kell készíteni. A nagy háttérdöntések bizonyára megtörténtek, csak kisebb pallérozások lehettek még függőben vagy hátra.

Megint Béla: – Ezért kellett volna lennie Trianonnak?

András: – Csak kérdezek én is! Az Osztrák–Magyar Monarchiát mindenképpen szét kellett verni! Európa szívében nem volt szükség egy ilyen hatalomra. De hogy miért kellett Magyarországot mindenért bűnbakká tenni, annak nyomósabb indoka is kellett hogy legyen. Mert – az bizonyosnak tűnik – a dolgok nem véletlenül történnek úgy, ahogy történnek. Lehet a véletleneknek is szerepük, de semmi esetre sem ilyen súlyban, ilyen mértékben. S hogy Trianon nem volt véletlen, azt – mondjon, dadogjon bárki bármit is, okoskodjanak kínjukban az egyebet nem tehető történészek akárhogy is – a vaknak is kell látnia.

Magyarország léte kellett hogy legyen a legnagyobb szálka az „új világot” akaró-előkészítő erő szemében. Vagy a létéért, a vállalt küldetéséért – amelyre többet már nem volt szüksége a világnak –, vagy a földjéért, hegyekkel védett, természetes határral körülvett területéért, vagy azért, vagy ezért kellett fölötte az arra semmivel rá nem szolgált példátlan „büntetést” végrehajtani. De az is természete minden hátsó gondolatnak, hogy a miértet elrejtik, elkendőzik, elhazudják. Mert az a miért sohasem csak pillanatnyi, hanem a holnap messzeségébe mutató. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a Szovjetunió létrehozásának a miértje sem mondott ki. S a terv azzal is hosszú időre készült. A rabszolgaságnak a szabadság firmá-

jával való kipróbálásához, annak teljes bejáratásához is évtizedek kellettek, s az igazat, annak létrehozása valós okát mai napig sem mondta ki soha senki. Még azzal sem, hogy a Nyugat ezt a világtörténelem legaljasabb és legkegyetlenebb rendszerét bár elítélte volna. Amit tettek, jól tették. Ők is a „mieink” voltak – vallják kimondatlanul. S ha egyéb nem, az is beszédes, hogy az aranyhalmain ülő pénzérő – mely az egész világ kormányzására tör – ma is baloldalinak mondja magát. Én életpárti vagyok – mondja a tömeggyilkos. Én a szegény emberek rendszere vagyok – mondja az azokat fosztogató, azok minden javát lefölözni akaró erő.

Mert nézd csak, és csodálkozz a fogalmak ficamán. A történelem során kialakult betájoló megnevezés szerint a „baloldal” fogalma az állítólag a lentért küzdők, vagy a magukat a lent támogatóinak, segítőinek mondókhoz tapadt. Árulkodó jel: hogy még a világtőke mögött, annak érdekképviselőiben felsorakoz(tat)ott politikai erők – nemcsak a kommunizmus firmáját zászlójukra tűzők, hanem a földkerekség vagyonának a 80%-át birtokló globális nagytőke megtestesítői vagy kiszolgálói is – egyaránt baloldaliaknak határozzák meg magukat. Tehát a New York-i kereskedelmi palota 40.000 alkalmazottja is mind a „baloldal”, azaz „a nép” szolgálatában állt. Így van ez MA, a XXI. század második évtizedének végén is. A balliberális demokraták, a Nép Uralmának szószólói, azaz szabadságpárti baloldaliak a világuralomra törő nagytőke képviselői vagy annak megfizetettjei mind-mind, egytől egyig. Rockefeller, a Rothschildok vagy Soros Györgyök, a millióikkal az egész balsorsú emberiséget lenyomó, kizsaroló, saját szolgátságukba taszító, lent-levővé tevő fentiek, a legfentebb levő réteg – vagy annak zsoldosserege – nevezi magát „baloldalinak”, azaz a lent levők pártfogójának, képviselőjének. A gyilkosok a gyilkosság elleni harc fő-fő megtestesítői, bajnokai. S a szabadság – libertate –, szabad-elvűség képviselői, azaz liberálisok.

Ezt is mondták – mert mondani bármit lehet –: az övék, az ő általuk megvalósított társadalom a világ legtokéletesebb, legigazságosabb társadalma.

– Az csak volt – mondja Béla. – A liberális demokrácia és a szovjet rendszer közé egyenlőségjelet húzni nem lehet.

– Ez is igaz – töpreng el András. – Mondják, annál jobbat még nem talált ki a történelem. De... – s ennél a de-nél hosszasan elgondolkozik. – Csak az motoszkál bennem, akkor miért kellett nekik a szovjet rendszer? Mert azt az ő nagyaik találták ki.

Ki tudja, még mi vár ránk. Mi vár az emberiségre?

Ezerkilencszáztizenhatban az addig semleges Romániának – hogy részesülhessen a koncból – meg kellett támadnia a Monarchiát, a központi hatalmakat. Hanem hogy kaphatná meg a fizetséget, egész Kelet-Magyarországot, mely már akkor „adva volt”, s mint mézesmadzag, oda is ígértetett. Hajlamosak vagyunk azt mondani, hogy az akkor még alig három és fél évtizedes ország hátba támadta addigi passzív szövetségeseit. Igen, ezt tette. De nem mint kezdeményező, hanem mint erre a hátbatámadásra kijelölt, felkért, felhasznált és hajlamos erő. Még akkor is így van ez, ha a nagy konc, a nagy falat számára is vágyott falat volt. Még nem szolgált rá, akkor és ezzel kellett rászolgálnia, hogy megkaphassa. És nem valami jótett-cselekedetként, nem ajándékként kapta meg, ilyen a politikában nem létezik, nem létezhet. Hanem, mert az elgazdátlanításra kijelölt területnek gazda kellett, gazdát kellett – hogy csak ideiglenesen-e, azt a történelem fogja megmutatni – találni. S hogy ő lehet a gazda, szinte magától értetődött, már földrajzi helyzeténél fogva is. A látszatért – vagy azért is – kellett megtennie azt, amit meg is tett. Támadott, menekült, csúful meg is veretett, majd mint bizonyára erre felszólított, erre jogot kapott lesipuskás, bevonult az elébe dobott területre. Ritkán fordul ilyen elő a történelemben, hogy szinte megkérünk téged, tégy valamit, hogy megfizethessünk.

S megkérünk arra is, hogy gyűlj!

Mert ez is megtörtént. Ha ez nem is egyik napról a másikra, de iskolája volt ennek is. Az iskolák valóban adva voltak, a tordai országgyűlés hozta határozat szellemében, s főleg Bethlen Gábor kora óta tömegesen állítottak fel a románságnak.

A Regát 7 millió románjának kevesebb anyanyelvű iskolája volt, mint a magyar királyságban még fele annyian sem élő nemzettársuknak.

Gyűlöletet, azok gyűlöletét lehetett hirdetni s zsigerekbe oltani ott, onnan, akik a másik nép tisztelete, felemelni akarása jegyében ezeket az iskolákat felállították. Az erdélyi románság iskolái a gyűlölet-tanítás, gyűlölet-elhintés színhelyeivé tettek részben Bécs segítségével is, meg ki tudja honnan jött sugallat, buzdítás ösztönzésére. Gyűlölni kellett azt a népet, mely téged fel akart emelni, ezért állította neked azokat az iskolákat, s hitte, hogy ezzel jól tesz neked. S azt az országot, mely állampolgáraként jogalanyoknak tekintett, s megteremtette neked a kultúrnemzetté válás lehetőségét. Minden itt élő népnek, szászoknak és románoknak egyaránt. Hogy sokszor türelmetlen is volt ez a nyelvében, kultúrájában „más” nép? Harcolt vélt igazabb igazáért? Azért, mert hitte – vagy erre buzdítottatott –, hogy még több jár neki? S hogy eszükbe sem jutott, hogy összevessék azt, amit az ő határon túli

területükön élő kisebbségek – köztük az ott élő csángó-magyarok – kapnak azzal, ami itt nekik járt és ki is jutott?

Minek az?

Jön a bátorítás is valahonnan! Jön a „jobb”, az „igazságosabb” jövő ígérete.

De a tények tények. Még ha semmibe vettek, akkor is azok.

Hogy majd ahogy fordul a kocka, a te nyelved másodrangúvá, sőt: az állami oktatásban is s az adminisztrációban tiltottá válik. Már akkor, ezzel új szelek kezdtek fújni, fújatni a történelemben. Szított szelek, melyekkel e szeleket megkötni nem akaró Kalamonáknak külön céljai voltak. Fel kellett borítani velük a világot, a világ rendjét. S el kellett kezdeni az útban levő ország szétzúzását annak darabokra szaggatásával.

És ha 1916-ban vagy majd 1920-ban – mert akkor megint elindult a menekültek szinte végeérhetetlen áradata – elmentél, miért? Mondani lehet, mindig és bármit lehet ítéletbe foglalni, hiszen mindig az erősebb – vagy az annak oldalán álló igaza az igaz. És az is, hogy az igaz szétfosló fogalom. Az viszont tény: a hazád elveszett, még akkor is, ha látszat-léte meghosszabbított. Mert a betörő szolgálatosok nem maguktól, hanem ígéretre jöttek, e föld ígéretére, hogy ezt a földet megkapják, ez a föld az övék lesz. Fizetség azért, hogy az itt élő egyik nép nyugalma megtörték, hogy a te eleidet menekülésre készítették, kényszerítették, hogy családok estek szét, otthonok lettek pernyévé, hogy százazrek fizettek az életükkel. Mindez egy terv, illetve annak kivitelezése része volt. Hogy néped halálra szemeltetett ki. Hogy földed elvételre szemeltetett ki. És hogy akkor már zajlott a történelem, kiosztattak a feladatok, a fejed fölött, az erőd és akaratod fölött, sorsodról, néped sorsáról mások határoztak. S ennek a határozatnak rád eső vetülete: Rejtőzködni, amíg lehet, rejtőzködvé élni túl, ha lehet. Mert a más út elsorompóztatott előled, a más lehetőség megvonatott tőled.

Kiürített falvak, fénytelen ablakok, melyek mögött nincs élet. Kopár, letarolt táj, mely sorsod része, az is volt, s az is marad.

Most még: lassan – annyi érre szakadva, ahány élet, ahány sors – folyik, úgy csörgedezik az életek vize. Eltelik fél év, egy év, sokaknak két év, amíg elérkezettnek látják, látnák az időt, hogy haza merjenek térni. S mit találnak? Leszedett ajtajú, ablakú házakat, kiüresedett istállókat, a nincsent itt, ott, múltjuknak romjain mindenütt.

„Elölről kellett kezdenünk mindent.”

És várják az égen újra tornyosuló fellegek. Mert azok tornyosulnak környöztelemül, megállíthatatlanul. Az 1916 augusztusában betört románokat kiszorították, futva-menekülésre kényszerítették ugyan a felszabadítókként érkező magyar és német csapatok, de akiknek itt kellene élniük, csak lassan-lassan szivárognak vissza. Ők egyelőre háromfele szóródtak. Sőt, négyfele. A férfiak jó része a frontokon. Az öregebb rendűek, akik itthon maradtak őrizni a tűzhelyeket, a kertjük végén ideiglenesen ásott sírgödörben, vagy – akiket elhurcoltak, mert a többséget elhurcolták – valahol Moldvában vagy Munténiában, vagy ott ásott sírjaikban. Azért hurcolták el, hogy hajtsák saját lovaikat, teheneiket, hajtsák nekik, a cuccal, a tőlük és családjaiktól elrabolt értékekkel. Ezek egy része ott pusztul majd, mert már akkor kiderül, hogy az ember nem ember, a rabként elhurcolttal azt tehetsz, amit akarsz. Azzal nem kell elszámolni senkinek, azt nem kell emberszámba venni. Nincs szükség arra az őket elhurcolók elképzelése szerint, hogy falhoz állítsd, s agyonlődd mint „ellenséget”. Elég, ha pincékbe zárod, kiéhezteted, kiszomjaztatod, s magától megoldódik minden.

Mire leértünk Vidrára, már nem vót mit enni. A községházára bémentek a csend-örök, kocsánt hoztak az ökröknek, lovaknak, nekiünk semmit. Az öreg leült egy ládácskára, az útról az Isten bérrendelt egy román fehérnépet. Valamit gagyogott, valamit sejtett a román nyelvből, szokott járni sóért, s megmagyarázta, hogy a gyermekeknek ennivaló kéne. Elment a fehérnép, hozott három fej hagymát s sót. Olyan vacsoránk vót abból, hogy én sohasem ettem sem azelőtt, sem azután olyan jót. Vízét ittunk, elaludtunk. Reggel felköltöttek, menni kell tovább. Sípesten megint bétettek valami iskolába. Vót ott egy templom, ott ezek a bábák temetésre jártak-e vagy hova, valami kolibaféle vót a kezikbe, elment az öreg a vénasszonyhoz, megfogta: add ide, met én ehetném! Ce? Ce? Az öreg Istenért add ide, mert három napja nem ettek a gyermekek. Na osztán eltűnt az egyik fehérnép, s nemsokára az is puliszkával jött, s a puliszka mellé hozott három tojást s vagy két pityókát. No, megettük, s evvel béértünk Foksinba. Foksinba az állatokat elvették, a policiára bézártak. Vastrácsos ablak fenn, csak úgy tudtam oda felmenni, hogy Laji odaállott, a válláról értem el az ablakot. Ott nézelődtem, de nem jött arrafele senki sem. Másnap tíz óra fele egy nagy marha policista kieresztett sétálni az udvarra. Szomjasak voltunk. Valami rossz vályúban békanyálás víz volt, nekiestünk, s jót ittunk. S vissza. Következő nap – úgy nyolc óra után lehetett – magyar szót hallok. Nézd meg, magyarok jöttek ide. Igen. Hamar a falhoz! Akácfaák voltak az udvaron, s hát az akácfa alatt ott áll két fehérnép. Odaszólók: maguk magyarok? A, fiam. Mit keressz itt? Egykettőre eldarálom, hogy jöttünk ide, hogy kerültünk ide, s a fő baj, mondom, hogy a héten még egyszer sem ettünk. Vízét is még csak onnat

ittunk, abból a békanyálásból a tegnap reggel. Ott elkezdenek sopánkodni. Azt mondja az egyik fehérnép: Itt a pékség, eredj oda, hozz egy tizenöt banis kenyeret. Banisok voltak akkor az olyan félkilós kenyerecskék. Elment, hozott kettőt. Mire odaért vóna a fehérnép, még jött két férfi. Azután tudtam meg, hogy ezek mindennap kellett jelentkezzenek a rendőrségen azért, mert osztrák–magyar állampolgárok voltak. Aztán elmondja a fehérnép a férfiaknak, hogy ne, a gyermekek hogy vannak, elmondja az esetet. Addig ügyelöztek, hogy kapott egy vékonyabb rudacsját, meghegyezte a bicskával, azt a cipőt négyfelé vágta. A rács olyan sűrű volt, hogy éppen csak a kezünk kifért. Nyújtotta fel a kenyeret, én elvettem, egyet haraptam belőle, s adtam a kezemből ki. Szúrta a másikat, akkor már az öreg odaállott, s Laji es felkapaszkodott vóna, de amíg a kenyeret elvettem, nem engedtem, a lábammal nyomtam vissza. Osztán feljött valahogy ő es. Akkor a második, harmadik negyedből Laji es kapott. Me addig nem adta ide, azt mondta, a másik gyermek is nyújtsa ki a kezét. Akkor kinyújtottuk mind a ketten. Na, elvágta a másik kenyeret es, azt es így feladogatta. Están bá dünnnyögött, adjatok na nekem es. Adjatok nekem es, na. De ahogy dugta fel, egyet-kettőt haraptam, elment az egész. Akkor az egyik férfi elment, hozott egy nagyot. Felvágta darabokra. Egyik vágta, a másik adta fel. Én kaptam el, s a kebelembe gyúrtam bé. No, osztán ahogy vége lett a cécónak, az öregnek es adtam. Így a kenyérrel csak éltünk. Kérdeztem aztán a fehérnépeket, hogy: Nénike, holnap jön-e? Jövünk. Hát hozzanak még kenyeret! Akkor es hoztak. Vagy három-négy nap így éltünk.

Ez, az ekkor szerzett „tapasztalat” – nem kell fegyverrel megölni téged, elpusztulsz úgy is – megismétlődik majd a történelem színterén 25 évvel később is. Ez is bekerül a század emberirtó, „ellenség-elnémító” gyakorlatába nemcsak a románoknál, a szovjeteknél is.

És alig két év, megint otthonukból elüldözöttek, levadászásra kijelöltek, menekülők.

Ami az 1918-as tél elején – az Új Kor hajnalán, Magyarország első szétesésével vette kezdetét, az az elkezdett folyamat kiteljesítésének része volt.

Elkezdődnek a genocídiumok. Bűnöd a magyarságod! Hogy magyar vagy! Különítmények járák a falvakat, hogy téged felkoncoljanak, elpusztítsanak.

Volt ilyen még a történelemben?

Hogy idegenek jöttek – tatárok, törökök, osztrák zsoldosok –, s azért kellett meghalnod, mert magyar vagy, ilyen volt. De hogy a szomszédod vagy a szomszéd falusi honfitársad, aki még a nevedet is tudta, csak a nemzetedért, „*te is magyar vagy!*”, s küldjön vagy hagyjon megölni, ilyen aligha.

Szedték a magyarokat mind össze, s ahol van a szomorú fűzfá, ada tették, és lütték

üket ott le... Hej, keserves vót... Szedték, melyiket megfagták, hozták... Na att vót egy kis régi gyenge ház, s ada kísérték, megásatták a gödört, mán azt nem tudom megmandani, kivel, amikor in kimentem, a gödör kisen vót, s kezdték a hullákat tenni belé... Az embereket, akit meglüttek, hányták oda belé. Én nem látszattam volna ki belőle, akkara vót... Ahogy hazták az embereket, úgy lütték le, s lökték oda belé. Vót egy ott a harmadik házban, egy kicsit kitartó ember vót, az nem akart menni, s lökdösték. Mikor odaért a gödörhő, egy leütte a fegyverit a fejire úgy, hogy a velő kiment a fejből, szítverte a fejit. Att, Tárkánba. Tötettek rájuk, vótak olyan meszek, hánytak rá, s mikor kellett kiszedni, gondolni lehet, hogy milyenek vótak azok az emberek.

Akit nem a halál vált meg, menekül... Bujdosók töltik meg az erdőket. Emberek, akik célpontokká lettek. És ezek az emberek magyarok, ez a bűnük, semmi más! És ez az elkövetkező fél évszázad során többször meg fog ismétlődni. Más népeknek sem könnyű, azok is úgy, ahogy élük az életüket, de azoknak még, ekkor – mert az ő idejük is el fog jönni, a tervek belenyúlhatnak a jövőbe is – nem bűnük, hogy azok, amik. A te népednek az.

Akik megölték az embereket, az a katonaság vót. Azután osztán fenn a temetőn kivetették a fejfákat, mert amik rájuk vótak írva, hogy „Gyilkas kezek által tették a sírba”, nem tetszett a románoknak, kijött a bizottság, s azt le kellett farni...

Azt mondom: micsoda idők! Idők, amikor széttépnek egy népet és egy hazát. Most felidézek, emlékeket vizsgálva emlékezem – rágódik magában András –, de akkor ezt azoknak az embereknek át kellett élni! Át kellett élni, hogy bűnöd lett a léted, a múltad, a földed múltja, a néped múltja. Az, hogy kedvesem, vagy az, hogy édes egyetlenem, s hogy hazám, hazám, te mindenem. Bűneid lettek még a sóhajaid is.

Andrásnak – amikor ezeket felidézi – meg kell őriznie a tárgyilagosságát. Esetleg csak annyit mond: szörnyű! Hová alacsonyodott le az ember! És hogy mennyire igazságtalan tud lenni a történelem. Embereknek, akik separték a kapujuk elől a port, tisztán tartották az udvaraikat, állataikat, etették, nevelték azokat, akiknek öreg szülei, gyermekeik voltak, azokat és ezeket is eltartották munkájukkal, éltek emberi életüket, egyik pillanatról a másikra számot kellett adniuk létükért, annak bűnéért, és még azzal is újabb bünt halmoztak, hogy szeretteik fejfájára felírták azokat a „gyilkas kezek”-et! Azok létét, szörnyű igazságát. Nem a gyilkas kezek követték el a bünt, hanem ők, azzal hogy ez fájt, fájni mert nekik. Vagy még inkább azzal, hogy voltak és mertek emlékezni.

A menetszlop halad. Tömött sorokban, ott, az idő útjain. Kétoldalt örök vigyázzák

a bűnösök sorát. Ha kilépnél, rejtőzködnél, akkor is ott vagy a sorban. Ha menekülni próbálsz, akkor is. Utad kijelöltetett a Kor Irányítóinak szándéka szerint.

Nem menekülhetsz!

Andrásnak volt egy kérdező vitája Bélával.

– Mi az első? Az, hogy emberek, vagy az, hogy magyarok vagyunk?

– Nehéz kérdés, de a történelem megadta a maga válaszát, amikor belököttél te is a sorba. Ott, akkor nem kérdezték, hogy ember vagy-e?

– Te is magyar vagy! – hangzott.

Sírva jött szembe Lacika. Édesapámat megölték!

És suhogott az erdő, suhogtak a fák!

– Ti – akik túl tudtátok élni – hazamentetek s elrejtőztetek.

5. MEGINT ÉS ÚJRA: MIÉRT?

Mi történt 1918 őszén?

Itt van elrejtve valami, András népe történelmének az 1000 kulccsal elzárt, ép ésszel megmagyarázhatatlan titka. Titok, mert ahogy magyaráz a történelem, a történelemírás, a kor dokumentumai, hivatalos nyilatkozatai, békeszerződés, minden hiteltelen, minden hazug. Minden, ami ezen az őszirózsákkal felvirágozott októberben és ahhoz kapcsoltan az elkövetkező másfél évben történt, megmagyarázhatatlan, vagy ha mégis igen, torzítottan megmagyarázott, vagy azt is mondhatjuk, félremagyarázott.

– Mi vagy te – kezdi Béla – miféle ítéssz, hogy meg akarod magyarázni azt, ami megmagyarázhatatlan – s Zoltánra (is) néz.

Zoltán tettet, hogy ő ebbe a vitába beleszólni nem akar.

– Mi vagyok? Egy ember, egy magyar, akinek az egész élete, születése pillanatától az akkor megásott nemzetpusztító gödörben, annak mélyén történt. Vagy az őrlőmalom – mely azt a feladatot kapta, hogy népemet, vagy leszűkítve: engem elpusztítson – őrlőmalom kerekai. És keresem a választ, mert lehetetlen, hogy ne legyen válasz. Semmi magától nem történik. Az ekkor történt szörnyűségek, egy ország s egy nemzet megmagyarázhatatlan szétzúzása sem történhetett magától. Annak ki nem mondott – és senki nem látta – forgatókönyve kellett hogy legyen. S ha az nem nyilvános – mert nem az – legalább próbát tehetünk, hogy azt kikövetkeztessük. Hát ez nem hagy nyugodni. Azt tudjuk, hogy hol voltak a nagy

ütközetek, azt is – ha néha gyanakszunk, hogy a számok vajon igaziak-e – hogy hol hányan haltak meg, azt is, hogy az ítéletet a győztesek hozzák, csak azt nem, hogy miért volt az ítélet? Ezért kell nekem is magamba menekülnöm, rejtőzködnöm, a szó igaz értelmében bujdosnom, mert népem ezt az ősz követő minden lépését, egész ezutáni sorsát meghatározta ennek az akkori ősznek a nagy titka.

– Na, akkor csak rajta! – így Béla. – Próbálj választ adni arra, amire nincs válasz. S ha nincs válasz, abban igazat adok neked, hogy valamiért nincs. Hát csak rágódj, vívódj, úgyis, amit teszel, csak magadért teheted. Mert a világ lakatjai nem azért vannak, hogy te csak úgy fel tudd törni azokat. Lásd, én gyűjtöm a bélyegeimet, osztályozom azokat, berakom az albumomba, s nem olyasmiken rágódom, amiken rágódni értelmetlen.

– Csak ezzel a hatszavas – senkitől sem vitatott mondattal kezdjük: *A forradalom a frontokon tört ki* – így a hagyományos történetírás. Ez igaz is, nem is. Ennek is „mögé” lehet és mögé is kell nézni.

András ahogy vizsgálódik, mankókra támaszkodik. Azok emlékezésének mankóira, akik a történeteket átérték, úgymond azokon „jelen voltak!”

A háborúból hazatért katonák vagy azok leszármazottjai mondják:

– Édesapám mesélte el, röpcédulákat dobtak, hogy menjetek haza, a gyermekeitek éheznek odahaza. Minden fronton idegen földön harcoltak a mieink! S akkor a tiszteket lefokozták, elvették a fegyvereiket, s úgy mentek, fegyver nélkül, ki merre látott. Jól meg volt szervezve ez az egész!

Vagy:

– Öregapám, Eröss Lajos az osztrák–magyar katonaságban szolgált, az itáliai fronton. Mesélte, kezdték a repülőgépekről szórni a röpcédulákat, hogy „Honvédok, menjetek haza!”

Hogyhogy menjetek haza? Ki mondta, ki mondja ezt? Csak úgy csupasz felszólító módban. Nincs ott, hogy én, valaki, bárki kérlek, felszólítalak titeket. Inkább bujtogatlak, lázítalak. Tehát a „beavatkozás” – röpcézéssel, suttogó propagandával mit akartok? mit keresünk itt? „felvilágosult” szavakkal való bujtogatás formájában – már ott, a fronton megkezdődött. Még repülőgép is „akadt” a „jól végzendő munka” érdekében. Vihette a gondosan elkészített lapokat a szél, be a sűrűbe, hozzád, aki a fronton vagy, hogy „ott törjön ki a forradalom”, a te akaratod is megtörjön vagy felébredjen, s indulj el egy ismeretlen jövő felé vezető úton, mely a te számodra terveztetett meg. S ha csak ezen az egy nyomon indulunk el, s laikus ésszel latolgatunk tovább, hogy a röpcék ezrei vagy tízezrei hol és hogy készültek,

kik „rendelték” meg, vagy, mint a moslékos veder cseszléi, önmaguk tojásaiból keltek volna „életre”? S hogy jutottak rendeltetési helyeikre, oda, ahol katonáink immár ötödik éve – vagy ha csak az olasz frontban gondolkozunk, akkor is negyedik éve – állták a sarat, s arra voltak büszkék, hogy nem győzte le őket az ellenfél? S éppen ezért ők ott, akkor még hittek a győzelemben is.

Na, hát ne higgyetek! Törjön meg a hitetek, s elsősorban az akaratotok, a gondolataitok más irányba tereltesse. Ne azok a fogalmak legyenek bennetek, hogy ha meghalok, a hazámért halok meg! Hanem hogy miként lehet innen szabadulni, és hogy a franc egyen meg mindent! Meg hogy Szabadság! Egyenlőség! Éljen Károlyi! Éljen Kun Béla! Pusztuljanak a burzsujok!

Fáradtak voltak a harcosaink, megviseltek, de nem egy szétzüllött, rabló-fosztogató társaság.

Hogy azzá legyenek, mert Azzá Kellott Lenniük, tenni szükségeltetett azért. Szét kellett züllesztetni őket. S ezt a szétzüllesztő munkát vállalta fel egy erre kiképzett provokatív erő! Feltehetően ugyanaz, melynek az asztalfiókjában ekkor már ott volt – minden jel arra mutat – Trianon csupa-csupa hazugságokra épülő terve is. S a tét: a terv megvalósítása volt. Ahhoz kellett a védtelenné váló ország, mert ha nem, hogy lehetett volna az egészet a háborúra rávarrni? Egyedülálló eset ez a történelemben: Te, akinek pillanatnyilag minden katonád ellenségeid földjén harcol, s hogy ott vannak, még mindig küzdenek, garancia ez egy majdani igazságos békéhez. Még csak nem is hazarendeled-vezényeled, hanem szétzülleszted őket, kihúzod talpuk alól a földet, s azt mondod nekik: mehettek, ki merre lát! Vagy hogy: takarodjatok haza!

Az is tény, hogy népünk mindig fogékony volt a forradalom eszméjére, ezt bizonyították a Rákóczi mellé sereglő tömegek, ezt 1848 márciusának idusa, vagy fogja bizonyítani majd 1956 októbere. Vagy hogy 1917 októbere után sok magyar hadifogoly vélte megtalálni élete értelmét a Vörös forradalomban. De mindez – vagy a mindebből addig megtörténtek – csak potenciális lehetőséget, „siker-esély” lehetőségét adták ama háttérből mozgó erőnek ekkor arra, hogy cselekedjék. És azok a „valakik” – kiletüket homály fedi – láttak, helyzetet ítélték meg, éltek a lehetőséggel, és „az ügy érdekében” cselekedtek is. Tudatosan, s eredményesen is. Mert a mindent szétzüllesztő forradalom is kellett a végső sikerükhöz. S az a forradalom nem kirobbant, hanem azt szolgálatos erők kirobbantották! A hivatalos történetírásban felsorolt okok: hosszú háború, kifáradt katonák, az otthonról jövő rossz hírek mind csak mese. Egyébként a „módszer”, a fellázadás (vagy inkább

fellátás?) módszere egy esztendővel előbb az oroszoknál már igen jó eredményre kikísérleteztetett. S az is folyt, napirenden volt akkor már, hogy vele egy országot, egy egész népet tönkre lehet tenni! A szabadság és egyenlőség tetszetős szavak. Na rajta, hozzák a szabadságot, az egyenlőséget. És: Fel, fel, ti rabjai a földnek!

Miért ne lehetett volna ugyanezt megpróbálni – dehogyan megpróbálni, a tervnek megfelelően kivitelezni – Magyarországon, illetve Magyarországgal is?

Még nincs hát vége az ötödik éve tartó világháborúnak, de már özönlik haza a frontokról a katonaság, széthull a belső rend, rablás, fosztogatás, a minden megpróbáltatást vállaló és elviselő addigi helytállást megszegyenítő csűrheszellem zúdul – vagy inkább zúdítottatik – a már csak volt hadseregre, az országra, azokra, akik a „jól átgondolt” röpcés – vagy bekiabálás, mert ilyenek is voltak – buzdításoknak bedőltek, alávetették magukat. S amiként ez immár ismerősen történik: a tetszetős jelszavak, a bedobott eszmék: ama szabadság, ama egyenlőség, már régen kipróbáltattanak, s jól be is váltak. S az ezeket megvalósító „népkormány” csak szavak maradnak, nem azok érdekét szolgálják, akik majd öszirózsákat fognak lengetni és osztogatni Budapest utcáin, s letépi a sapkarózsát a katonasapkákról, s a tisztek rangjelzését a kabátról, hanem egy olyan háttérterv megvalósítását segítik, amely már megvan – mert meg kell hogy legyen –, elkészült – valakiknek ki kellett agyalniuk, de ők, a „forradalmi tömeg”, nem is sejtik azt. Esetleg a forradalmárokból egy-kettő, de az sem biztos. Szél fúvatlan nem indul – szól az ősi népi bölcséleti szöveg. Ezt a szelet is valahonnan kellett hogy fűjják!

Látszólag – ha tudtad csak kívülről nézni, s nem bírtad felfogni, hogy mi történik – minden milyen szép volt. Jöttek az utcán a mosolygó emberek, s öszirózsát tűztek egymásnak a gallérjába. Hazug játék volt ez is. Hazug rózsák voltak ezek is. Nem a rossz végének, hanem a még rosszabb kezdetének a hazug jelei. Olyanok, mint a bedobott jelszók, hogy ama szent szabadság és boldog jövő! Kellett a lángot szítani, élesztetni, de nem azért, hogy legyen a gyönyörű tűz – hanem hogy fölégettessék, lángok martalékává tétessék a haza földje. A mindig drága. Hogy az széttépethessék, s jöhessen a szörnyű vég.

Ady, a nagy forradalmár költőnk nemhiába mondta halálos ágyán: *Ez nem az én forradalmam*. Valóban nem lehetett az, sem ama öszirózsás, sem a majdan „proletár”-nak becézett, még akkor sem, ha ő is hitt a forradalmak megváltó erejében.

Ezek a forradalmak már nem megváltani akartak.

Nem nemzetet emeltek, hanem nemzetet szolgáltattak ki, tiportak, pusztítottak. Úgy is mondhatjuk: csináltak voltak, jól előkészítettek és megszervezettek, konkrét

„nem forradalmi” plusz-feladatokkal. Nem a népért, hanem a nép ellen, nem az igazságért, hanem az ellen, a világ visszájára való fordításáért. Európa térképének a tűzcsinálók érdekében való átrajzolásáért. Mindent alárendelve ennek az „átfogó”, nagy célnak.

Hogy a románok, a szlovákok vagy szerbek álltak volna e mögött? Nem! Dehogy ők. Ők annál kisebbek voltak. Rájuk csak „szükség volt” mint eszközökre. Hogy ők mégis jól jöttek ki a játékból? Ideiglenesen – talán csak ideiglenesen, de úgy – mindenképpen. De hogy így lehessen, ahhoz igen aljas szerepet is kellett még eljátszaniuk.

Amikor láttam, ahogy kezdték löni az embereket, már meg is löttek vagy kettőt, elkezdtem reszketni, félni... Hát hogyan félttem vóna! Reszkettem. Félttem. Féltünk! S elkezdtem futni, szaladni, valahová, nem is tudtam, hogy hová. Ki a világból! -

Ebben a kreált káoszban rendelkezik a sikeresen kirobbantott forradalom létrehozta – vagy annak az élére állt-állított, odatolakodott-rakott – kormány a teljes garnitúrájával, s a különös, mondhatni rendkívüli feladatokkal felruházott hadügyminisztere, Lindner Béla: „*Nem kell hadsereg többé*”, és: „*Soha többé nem akarok katonát látni.*” És ezzel a látszólag érzelmi indokkal feloszlatja a magyar hadsereget.

Mint a varázsmesében! Nem kellene a hét- és kilencfejű sárkányok, melyek az elrabolt királykisasszonyt őrzik! De csak látszólag ideálisak ezek a vágy-szövegek, s hogy valójában nem a királykisasszony megszabadítása a céljuk, vagy legalábbis nem azt teszik, azt a későbbiek is – valóságos abszurdítások – bizonyítják.

1918. november hatodikán már a sóhajdi határezredhez is megérkezik a feloszlató parancs: többé nincs szükség rátok, mehettek haza! Elhagyja – mert elhagyhatja, és el is kell hagynia – a katonaságnak az őrhelyét...

Itt álljunk meg egy pillanatra ennél a szónál.

Őrhely... Történelmi íze, szépsége, zengése van. Jelentése: őriző hely – mindig valahol a széleken –, melynek feladata: őrizni valamit, az országot, őrizni a hazát. Valamikor, még a honfoglalás előtt voltak eleinknek is őrhelyei. Helynév is őrzi az egykori gyepűn, a mai Moldáviában ennek emlékét. Orhei... Ma is ott van a kis ország térképén. A folytonosság megőrizte az egykori magyarság alapította helység beszélő nevét. Vagy a keleti határ mentén székely határőrség, apáról fiúra szálló feladat, véreddel védeni a hazát. És ugyanúgy a nyugati határ mentén – ott a hely megnevezése jelzi: Örvidék, Őrség. Most – 1918 végzetes őszén, november 6-áig – még ilyen őrhely Sóhajd is. Határőr-központ a Kárpátok lábánál, az ezeréves ország egyik legkeletibb pontján. És ekkor kiderült: nem volt szükség már őrhelyre, őrző helyekre, sem őrző erőre. S a hazát őrző katonákra sem. Te – ugyanúgy

„beszédes” neveden – honvéd, aki eddig teljesítetted feladatodat, szükségtelenné váltál, nem kell többet a *hont* védened.

Miért? Hisz ebben a pillanatban egyetlen idegen katona sincs az ország földjén. A határőrségeknek régi, hagyományos értelmezéssel az lenne a feladatuk, hogy ne is legyen! Ám most más szelek fújnak. Maga a honvédelmi miniszter rendelte el, hogy te ne védj a *hont*. Még gyönyörű szöveget is lehet odaollózni hozzá: drága a magyar vér! Ne folyjon „hiába”! És milyen az ember? Ha egy parancsoló kötelék megszűnik, a lánc – határlánc – melynek te addig tagja voltál, széttörtetik, szétszakítatják, s nemcsak megszűnik a feladat, hanem lehetetlenné is válik, „tétetik” annak teljesítése, s megszűnik a biztonság is, a tied is, többet már nem gondoskodik rólad az ország, a „hon”. Az „ügynek” nem feladata tovább a had vagy a haza ügye. Egy szóval: te honvéd, haza-védő és őrző, el vagy csapva. Többé nincs rád szükség. Hazamehetsz „szeretteidhez”! Hát hogyan mennél haza? Hiszen ez a parancs! Még örülsz is! Hiszen: minden tetszetősen, szívhez szólóan van becsomagolva.

Épp csak a védtelenül hagyott kezdet sírni, rettegni. Napok múlva ki is derül már, kezdetben ott a széleken, hogy nem hiába.

De hadd vizsgáljuk tovább valahová a magasba emelkedve, az onnan nyíló nagy-nagy rálátással is az eseményeket. Mintha időtlen idők óta tartana a háború, a poharak beteltek. Ezelőtt másfél évvel még úgy tűnt: az erősebb oldal a központi hatalmaké. Aztán Amerika 1917. április 6-i beléptével gyakorlatilag eldőlt a háború sorsa.

Miért lépett be? Milyen erő akarta, készítette arra, hogy belépjen? Elegendő magyarázat annyi, hogy a prédából – a világ prédájából – neki is kellett részesednie? Vagy egy „magasabb célt” is szolgált a beléptével? Később majd bebizonyosodik, hogy a világ legerősebb országának az elnöke, vezetője maga sem a saját meggyőződése vagy akarata szerint vezet.

Másfél éves véres vonaglás következik, halál, halál, halál, áldozatok tömkelege értelmetlenül, kilátástalanul. Hát minek ez?

„Minek a lélek balga fényűzése,

(...)

Aludjunk vagy száz évet csöndben át.” (Tóth Árpád)

Gondolhatták a csendre, békére vágyók is.

Az a bizonyos hadügyminiszter azt is nyilatkozta, rendet akar teremteni az országban. Erre szükség is lett volna, mert a haza védelmének a feladata megszűntetésével a közel lakó katonák hazamennek, a távoliak rabolnak, fosztogatnak, mert

a róluk való gondoskodás is megszűnt, s az élelmet, a mindennapi betevő falatot maguknak kell megszerezniük. Erre – hogy ez a következő lépés – „elfelejtett” gondolni a helyzetet kialakító bölcs hadfő, aki úgy vélte, hogy nem kell többet a hont védeni.

– *Forradalom! Forradalom Forradalom! Jöttünk hazafelé, s láttuk, az egyik faluban egy nagy ládát hengergetnek. Vótak vagy négyen-haton. A vonat arrafele jött, leszökdöstünk. Én a grádicson jöttem haza végig! Megyünk oda, a szurony nálunk vót, felbontottuk, s hát teli vót fűgével! A német hadseregnek szállították. Na de ott úgy esszetapodtuk, a végén mán semminek sem vót jó... Akkor jöttünk tovább, s lássuk, még egyet hengergetnek. Futunk oda, hát a tele van német csizmákkal. Még arra es vót időm, kiválasztottam egy nekem valót. A vonat ment, s leszökdöstek a katonák... Vót egy ember, négy évig a háborúba vót, nem lelte semmi, s most beesett alája, s a combját vágta el a kerék. Mind a két combját. Ott megállott a vonat, s csudálkoztunk, hogy mennyi minden történt. Ditróba megálltunk. A tizennégyes honvédoknak hozták a téli öltözetet, bakancsokat, mindent vissza. Hát kiabálják: sorakozó! Hamar odaállottam, egy pár bakancsot a kezembe nyomtak. Én es honvéd vótam eddig!*

– *Ez vót a forradalom... Nem vót már törvény, mindenki azt csinált, amit akart. Lázadás vót itt benn a népek között. Mindent törtek összevissza... Egy része haza vót jöve a katonáknak, de úgy szöktek, szökdöstek haza. Sokan jöttek haza fegyverestől, s mindenestől. A frontot otthagyták, s itt lödöztek az országban! Fogtak neki a rablásnak, a bótfeltörésnek.*

Idézzük megint az ország hadurának a megfogalmazását. *Soha többet nem akarok katonát látni!* Megint a miértek... Egy a katonaságtól, a háborútól megcsömörlött, előzetesen többször kitüntetett és többször megsebesült, de ebben a pillanatban esztét, józanságát elvesztő volt honvéd – addig hont, hazát védő katona, főtiszt – rendelkezett így, vagy egy valahonnan „új” megbízást kapott szolgálatos, akinek „indokot kellett szolgáltatnia” arra, hogy rendteremtők jöhessenek be az erre képtelenné vált (vagy tett) országba. Erre a feladatkörre is született szó a régi magyar nyelvben: áruló, vagy összetett kifejezéssel: hazaáruló, aki hont védő minőségéből hont eladóvá, hazát védtelenné tevővé s ezzel annak kiárusítójává vált. S amikor vallatjuk a történelmet – hogy miért kellett földönfutóvá lennie szinte az egész nemzetnek, miért kellett széthullania egy akkor már épp 1025 éves országnak – lehetetlen ne látnunk, hogy ezért is. Mert fiai megszűntek – megszüntetettek? – védelmezői lenni.

András – nem csak magának – megismétli a kérdést.

Megszűntek vagy megszüntetettek?

Ha az utóbbi áll, akkor újabb kérdés:

Egy külső erő akarata érvényesült bent is?

Trianon előkészítői nemcsak kint, hanem bent is dolgoztak?

A történetek, a józan észnek a tényekből levont következtetései mondatják azt: igen, dolgoztak bent is. Tehát ami történt, vagy aminek folytatólagosan, logikai rend szerint történnie kellett kintről, annak bent is megvolt a forgatókönyve?

Igen, megvolt, meg kellett hogy legyen.

Így a haza szétzúzása, odalökése a „miáltalunk” elkövetett – belső – bűnök következménye is volt. Azok bűne, akik megakadályozták a haza védelmét, akik azonnal eltették láb alól mindazokat, akik esetleg képesek lettek volna a haza védelmére. Azok bűne tehát, akik tudatosan és szándékosan csőcselékké züllesztették és lelkiileg megnyomorították a sok volt honvédot. Akkor ez szinte hihetetlennek tűnhetett, hogy egy belső erő ilyen következetesen nem is egy külső erő, hanem egy ezt is és azt is mozgató láthatatlan, mindkettőjük fölött uralkodó erő szolgálatában álljon.

Akkor!

De azóta ez már megszokottá vált. Országok vezetői – valójában zsoldosok – tömegesen nem az általuk vezetett ország érdekét képviselik, szolgálják. S Ez viszszaigazol Oda, Arra, 1918 őszére, 1919-re, az akkor és azután történetekre is!

András úgy érzi: Talán csak a megnyomorított lelkű, útszélre lökött, addigi feladatuktól megfosztott, vagy annak teljesítésében megakadályozott volt honvédeket kellene a felelősség alól mentesítenünk. Ez is igaz. Az utcára lökötteknek, az ott-honuktól távol levőknek is a felszínen kellett maradniuk. Sorsukat nem ők döntötték el. S ha csőcselékké, vagy a csőcsélék tagjaivá váltak közülük sokan – de nem mindenki! – abban is a kor erői működése testesült meg. Csőcsélék Igen, öntudatos emberek sokasága Nem!

És egy utolsó kérdés mindebben: gróf Károlyi Mihály, a „vörös gróf” szerepe. A jelek azt mutatják: egy primitíven gondolkozó, ostobán törtető – hadd használjuk ezeket a szavakat –: egy nagyra törő, a kor lehetőségét meglóvágoló idióta szerepe volt az övé. Neki nem lehetett célja Magyarország szétverése, nem lehetett kezdeményező annak szétverésében, mert azzal saját maga s osztálya ellen is dolgozott. Ő eszköz volt csupán, felhasznált eszköz, bábu, akire szükségük volt a „terv” végrehajtóinak, a rossz nála sokkal okosabb kiszolgálóinak, irányítóinak.

Hogy voltak neki is „indokai”, hitt vagy ugyanúgy betáplált „fogózkodói”, hogy tárgyaló pozícióban volt a túlsó oldallal, hogy Magyarország, a magyar határok sértetlenül maradását az antant megígérte neki, az csak annyiban menti, hogy őt is

becsapták. S hogy a szabadkőműves magyar állam – mert hát őurasága szabadkőműves is volt – a szabadkőművesség védelme alatt fog állni, ez inkább az ostobaság önvédekezése.

S az is háttere a történeteknek, hogy a háborúba való belépést elrendelő amerikai elnök, Wilson „igazságos békéről” szónokolt, mely nem győzteseket és veszteseket állít szembe egymással, s így teremti meg minden ember óhaját, az örök békét. Tehát most sürgősségtelen, hogy jó pozícióban légy, mert az igazságosság mindent felülír. Még a pillanatnyi pozíciódat is. S ezt hazudták Károlyiéknak is, amit az „erkölcsös gróf” komolyan vett.

Okoskodjunk megint. Nagy kérdés: a maszlagok egyike volt-e ez is? Esetleg elvei sem voltak, csak céljai a hazugan fűjt-hangoztatott (mondani akármit lehet) tetszetős elvekkel? Mert ha Wilson elnök hitt volna a maga elveiben, pozíciója lehetővé tette volna azok valóra váltását. De akkor nem lett volna Trianon sem. És Trianonnak lennie kellett, ezért hát a háború sorsát végleg eldöntő nagyhatalom elnöke nem tartotta be – mert nem tarthatta be – mindenben szép és szívemelengető elveit, elképzeléseit? Ő, a majdnem Mindenek Ura?

Vagy elvei feladására kényszerítették?

De kik?

Az tény: mindenben mást írt alá, mint amivel országa belépett a háborúba, s amiket addig hangoztatott.

Miért?

Belátta volna, hogy az apró európai államocska, Csehország akkor még csak egyetemi tanárocskájának – a Tomáš Garrigue Masaryknak és Wilson saját országa elég alacsony rangú katonatiszteskéjének, Lebey ezredesnek „lett igazuk”, ezért „engedett” nekik? Csak látszat lehet ez, inkább elvei megváltoztatása, illetve az azok ellen való cselekvése nem önmaga feladását teszik valószínűvé, hanem inkább azt, hogy azok a tetszetős elvek is csak taktikai lépések voltak, esetleg csak annak engedtek meg. Vagy hogy a világpolitika alakítóinak/végrehajtóinak ranglétráján Thomas Woodrow Wilson „alacsonyabb” beosztást töltött volna be, mint Masaryk vagy ama ezredes?

Miért volt hát ennyire fontos, vagy kinek volt ennyire fontos Magyarország meggyilkolása, hogy ennek érdekében még a világ legnagyobb hatalmának vezetője is másokat mondott, mint amiket tett? A kérdés abszurd, csak logikai válasz lehetséges erre, hogy az Egyesült Államok elnöke is „beosztott” – vagy úgy is mondhatjuk: bábu – volt az előre, az ő erejénél sokkal nagyobb erők által kitzűzött feladat-cél elérésében.

Béla közbeszól:

– Nem minden a logika szerint történik a történelemben.

András elfogadja, hogy valóban, ilyen is lehet. Majd rögtön hozzáfűzi: – De itt, ebben az esetben kizárt a túlonútul sok véletlen. Hiszen nemcsak az egyetemességben, a történelemben is vannak, kell hogy legyenek törvényszerűségek.

Így hát, hogy szándékosan vagy ostobaságból tettük, amit tettünk, tették főleg a Fent Levőink, szinte mindegy, de hogy mi is védtelenül hagytuk (vagy hagyatták velünk) a földünket, országunkat, az tény. És jöhettek a foglalók, az őrizetlen préda-föld, prédává tett föld birtokba vevői.

Évezredes, emberemlékezet – vagy az írott történelem létezése óta – példátlan dolog történt itt. Fiai nem védték a hazát!

Nem is tudom, van-e, aki még rajtam kívül is mondja: Gyáva népnek nincs hazája. Mi adtuk el a hazánkat azzal, hogy nem védtük. Bűnösök vagyunk hát mi is! Süssük le a szemünket szégyenünkben!

Megint szinte mindegy, hogy ostobaságból tették-e ezt, vagy azért, mert ama mindennél hatalmasabb háttérőr – ha van ilyen – akarata szerint cselekedtek.

S az is furcsa, s józan értelemmel szinte megmagyarázhatatlan, hogy az 1918. november 3-i, az addig szemben álló felek, az antant és az osztrák–magyar monarchia közötti fegyverszüneti egyezményt a magyar kormány tíz nappal később „felülírja” (vagy felülíratják vele?) a belgrádi fegyverszüneti egyezménnyel, melybe belefoglaltatik az is, hogy az a Románia, mellyel a háború megszűnésének a napján, 3-án még nem állt hadi viszonyban Magyarország, s mellyel kapcsolatban érvényben volt a 6 hónap előtti bukaresti békeszerződés (= Bukaresti béke, 1918. május 7.), s mely 10-én, tehát a fegyverszünet megkötése után egy héttel újra hadat üzent azoknak a központi hatalmaknak, amelyekkel már megbékéltek, bejöhet seregeivel az ország területére a Marosban megjelölt „demarkációs vonalig”.

– Nem gondolod, hogy minden tárgyalás két fél között zajlik, s sohasem csak egy oldal határozza el, hogy tárgyalni fog? – véli Béla. – Azzal is ne csak ezt az oldalt vádold, amire őt kényszerítették!

– Te mondtad a két oldalt – erősíti meg András. – Az asztalnak is két oldala van. S a belgrádi magyar küldöttség – a tárgyalás eredményei mutatják – nem a hazájáért, nem a hazája érdekében, hanem az ellen tárgyalt. Mi jogosította fel erre Őt – az általunk legyőzöttet –, vagy mi kényszerített bennünket – a vele szemben „győzteseket” –, hogy ez a „fegyverszüneti egyezménybe” belefoglaltassék? Hogy az is bejöhessen az országunkba, akivel nov. 3-án, a háború befejezése pillanatában nem is álltunk háborús viszonyban? Csak furcsaság lenne ez? Nem lenne „a jövő

terve” előrehozott, előrevetített része ez? Ennyire logikátlan nem lehet a világ! Az a terület így már eleve, ama belgrádi egyezmény alapján – „odalöketett prédaként” a röviddel előbb legyőzött, s külön békére kényszerített ellenfélnek.

– Igen – mondja Béla –, csakhogy ott, Belgrádban az határozhatott el, hogy az antant csapatok bejöhetnek a demarkációs vonalakig. És a románok is akkor már – a 3 nappal előbbi újabb hadüzenetük révén – antant voltak. Bár az is igaz – enged Béla is –, hogy egyetlen más eset sincs a világtörténelemben arra, hogy a háború befejezése után (ez esetben annál kerek egy héttel később) lépjen be valaki abba a háborúba, amely már nincs, nem létezik. Csak Románia részesítettett ebben a kegyben, amikor nov. 10-én belép(het)ett a már 3-án befejeződött háborúba. Pontosan olyan ez, mintha 1945. május 15-én Svájc is belépett volna a 8-án véget ért II. világháborúba a győztes antant oldalán. Nincs kizárva, hogy a Magyarországgal kötött „külön fegyverszünetre” is egybeként ezért volt szükség, hogy Románia „hivatalosan” is kaphassa meg Kelet-Magyarországot. Hiszen 10-én újra hadat üzent.

Abszurdítások abszurditása Abszurdisztánban! Az abszurdá vált világban, ahol még okos pofát is vágnak a tárgyaló felek, valahogy úgy, mintha tényleg okosan tárgyalnának ama tárgyalóasztal mellett, melynek „ezen az oldalán” ugyanaz „képvisel”, aki a hadsereget is feloszlatta, s ezzel – megint csak a józan ész mondatja – ama „túlsó oldal” érdekét szolgálta.

Közben a történelem lépeget előbbre és előbbre. A szinte gombnyomásra összejövő – vagy összeverbuvált? – nagygyűlések egyikére, a gyulafehérvárra, mely megfogalmazza a román igényt Erdélyre, majd 17 nap múlva kerül sor. Tehát akkor, amikor Belgrádban „megengedik” a tárgyaló felek, hogy a románok bejöhessenek a Maros vonaláig, erre még hivatalosan román igény sincs! Gyanúsán ugyanúgy, mint ahogy pár nappal előbb a Fel- és Délvidéken is nagygyűlések hívtak össze a „népakarat” kinyilvánítása végett –, az ottani igényeket bejelentendő. Valahogy hát megmagyarázhatatlannak tűnnek a miértek, s a rájuk adott lehetséges „hivatalosított” válaszok is. Csak egy logikailag is elfogadható magyarázat lehet. Más volt a pillanatnyi helyzet, és más az előrevetített, 18 hónap múlva megkötendő békébe foglalandó. Ezeknek a szerződéseknél nem az akkor „mai”-nak mondható helyzetet kellett kifejezniük, nem ahhoz kellett igazodniuk, még abban sem, hogy a szemben álló erőknek szóltak volna, hanem a majdani diktátum-jellegű békét kellett előszolgálniuk. Azt, amely a „szándékokban” vagy „előelhatározásokban” akkor már készen kellett hogy legyen. A valós, pillanatnyi helyzet, mely általában a fegyverszüneti egyezményekbe szokott foglaltatni, és azok

valós viszony-alapja szokott lenni, sem a túloldalt, sem ezt az oldalt nem érdekelte. Illetve: hogy már ekkor Ez az oldal is, ennek az oldálnak a küldöttsége is – melyet ugyanaz a Lindner Béla vezetett, aki a hadsereget és a határőrséget feloszlatta – nem Ezt, hanem Azt az oldalt szolgálta. Amikor már a Tanácsköztársaság bécsi megbízottja – mert Magyarország kálváriája során mindvégig jelentős megbízásai voltak vagy kellett hogy legyenek –, már nem pacifista, s nem is szerepel céljai között a magyar kommün rémtetteket végrehajtó hadfiainak a megfélemezése. S akkor sem, amikor a szerb megszállás alatt levő Pécs polgármestereként, majd a rövid életű Baranya – Bajai Szerb–Magyar Köztársaság egyik vezetőjeként – a célon is túllőve – annak a Jugoszláviához való csatolásáért harcol, amellet tör lándzsát.

Ezt nem szokták vele kapcsolatosan emlegetni. Pedig ez is volt. S itt már nem kétséges, hogy olyannyira „oda szolgált”, annyira Magyarország – azt a szót, hogy a „hazája”, nem ajánlatos vele kapcsolatosan leírni –, az általa képviselt ország érdeke ellen dolgozott, hogy még annak a feloszlatói szándékán is túltett rendkívüli buzgóságában, buzgóságával. S ez a „végső” szintvallása visszaigazol első lépéséhez is: amit akkor tett, szándékkal tette, nem csak úgy, véletlenül, pusztá-csupa békevágytól indítva. Akárcsak a Károlyi Mihályt körülvevő többi „harcostársak” – nevezzük őket még egyszer így –: belső ügynökök.

Megint Béla:

– Mi vagy te, hogy mersz így ítélni?

– Egy ember, aki látja és mérlegeli a történeteket, melyek tények. A megkötözött kezű történetírás kell hogy igazodjék a lehetőségekhez, a mindig a győzteseknek van igazuk elvhez, s éppen ezért a valós tényeket nem vizsgálhatja. Mert valahol az ország érdeke is azt kívánja, hogy ne kaparjuk azt, ami bűdös, nehogy még többet érijük utol. Így hát annak is meg kell alkudnia! És meg is alkuszik. Én, ha egyébre nem – nem tartozva senkinek, csak a magam felelősségének – miért ne próbálkozhatték meg azzal, hogy betörjem azt a betörhetetlennek kikiáltott, kinyilvánított jeget? Az András nevű regényhősnek nem tiltathatik meg, hogy merjen gondolkodni! Még akkor sem, ha a Béla nevű regényhős is fél! S a Zoltán nevű még jobban, az egyáltalán bele sem avatkozik a vitánkba.

Ne szólj szám, nem fáj fejem!

Aztán ama 1918 szörnyű ősze után másfél évvel jöhetett a „nagyszerűen előkészített” hamisan békeszerződésnek nevezett diktátum, amelyre a „megbékélő” felek egyikét, nevezetesen Magyarországot meg sem hívták, csak majd annak a tudomásulvételét igazolandó: aláírni. Hogy írj alá valamit, amit nem veled tárgyaltak meg a történelem kicsinálói, a Nagy Terv elkészítői és megvalósítói.

Bárhogy is volt, amik ekkor, ezekben az időkben történtek, minden törvénynek ellent mondanak, s józan ésszel felfoghatatlanok. Nem a véget ért háború következményei, hanem egy attól függetlenített „koncepció”, elő-elképzelés kivitelezései. Nem az eseményekhez kötődnek, hanem azoktól majdnem – vagy majdnem nélkül is –: teljesen függetlenek, illetve az eseményeket csak ürügyül felhasználók. Magyarországot nem azért osztották fel, mert elvesztette a háborút, hanem mert fel akarták osztani. Hogy ez véghezvihető legyen, azért történt minden úgy, ahogy történt.

Hogy miért jutottunk ide? Vagy hogy „magától” alakult-e így a történelem, vagy az egy folyamat eredménye volt? A lehetséges válasz is egy olvasat, a megtörténtekre alapozó, a történéseket összevető töprengő olvasat. Egy megkésített, a hivatalos történetírástól különböző, attól teljesen „elütő” fejtegetés a történelekről... Egy valamilyen – a történetek mikéntjéből kikövetkeztetett – feltételezés, magyarázat. Olyan furcsa dolgok történtek ekkor a hazánkban és a hazánkkal, a népünk körében és a népünkkel, s annyira nincs a történéseknek a történelemírástól is megfogalmazott, szigorúan következetes magyarázata, hogy a korszak tényein alapuló pusztán logikai következtetéseknek is helyük kell hogy legyen, legalább a magunk számára. Mert a tények, a történések önmagukat is magyarázzák. Mindez, ami történt, nem történhetett csak úgy, véletlenül. Vagy úgy, hogy ami történt, annak ne lenne oka. Vagy ha valós oka nem volt, legalább egy jól átgondolt célja ne lett volna. És sokszor – de ebben az esetben bizonyosan – a CÉL volt az OK! Mint egy folyamat része.

Csak így szivároghat jöttek bé. Béjöttek, de ahol nagyobb erő volt a magyaroknál, nemigen akartak megütközni.

Jöttek itt be az Úz völgyén lefele. Amikor ide béjöttek, apámmal a szekeren jöttünk a községben, s két mankópálca a kezemből vót. Azt mondja a román katona: Így es lehet járni a háborúban? Mondom, igen, s hát akinek még a darabját se lehet megkapni!

Ha sok minden, ami történt, még mindig szinte megmagyarázhatatlan, az tény, hogy az ország, amikor darabokra szaggattatott, „valamiért” megbüntettetett. A valós okok vagy inkább célok ködben és mindmáig homályban... Mert amit mondvacsinált ok-magyarázatként hoznak fel – hogy Magyarország felelős az egész világháborúért – hazugság. S most bűnévé tétetett az is, hogy nemzetiségeit védte, hagyta gyarapodni, önálló kultúra-teremtéshez segítette őket, s nem pusztította el.

A későbbi angol miniszterelnök, Lloyd majd 1929. október 7-én mondott

beszéde szavaival: „Az egész dokumentáció, melyet szövetségeseink a béketárgyaláson rendelkezésünkre bocsátottak, csalo és hazug volt.”¹

Igen, kimondta.

És?

A világ második alkotmányos monarchiája, a történelmi Magyarország szétesett, mert valamiért – inkább egy koncepció miatt, semmint valamiféle bűneiért, általa elkövetettekért – szét kellett esnie. Az ország kétharmada s a magyarság egyharmada idegen uralom alá esett. Szinte mindegy, hogy Károlyi vagy Kun Bélák mit akartak, amit tettek, azzal a nemzet pusztulását szolgálták. Idegen malmokra hajtották a vizet. Ha ők nem tudták felmérni, hogy mit tesznek, a történelem mozgatóerői tudták. Nagyon is tudták, hogy mi miért van vagy miként kell hogy legyen. Károlyi saját ostobaságának s a köréje felsorakoztatott szolgahadnak a bábujaá rendeltetett. S Kun Béla és a Szamuelyk ugyancsak bábuk, szörnyarcúak, de odavezényeltek, egy áleszme felhatalmazott gyilkosai s egy ország sírásói. Nemcsak emberek tömkelegét, hanem országot s zászlajukra tűzött saját eszméjüket is gyilkolták, meggyalázták, hazuggá tették. Így teljesítették történelmi feladatukat...

S hogy te túl tudd élni, menekülnöd kellett. Idegen földekre, vagy bent a saját hazádban, bezárt kapuid mögé. Ha be lehetett azokat a kapukat is zárni a történelem tépő szelei előtt.

– Mikor jött haza apánk a háborúból, egy lámpát hozott a kezibe. Azt mondja édesanyám: Jaj, András, minek hozod azt a lámpát? Azt mondja: Valaki a vonat kerekéhez akarta vágni, s én kértem, adja ide, elhozom. Elég volt már a pusztulásból, a pusztításból. Őrizzük meg, ami még megmaradt!

András, ahogy a sorsokat, az akkori emberek tehetetlen kiszolgáltatottságát idézi, vizsgálja, szinte félve fél attól, nehogy valamiféle siránkozásba csapjanak át, fulladjanak a szavai. Inkább az van benne: hogy lehetne többet látni-láttatni, tudni-tudatni, megőrizni-átadni az utódoknak azokról tabukról, melyekről alig, vagy egyáltalán nem is beszél történetírás. Vagy a lelkekben végbementekről. Mert amik ott mentek végbe, azok is a nemzet sorsa részei.

S az ő sorsa is a nemzet sorsa része.

A magasban madarak röpködnek, szállnak.

Vajon tudják azok, hogy itt lent még a rögök is fájnak?

¹ (<http://magyarmegmaradasert.hu/szerzok/kisenciklopedia/item/4219-24-%C3%B6t-%C3%A9v-van-h%C3%A1tra>)

6. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN...

Ismét és ismét! Ismét bujdosók lepik el az idő útjait, mennek, mennek, menekülnek szét a világba, el valamerre, el valahová a rájuk szakadó rabság elől.

A hihetetlen lehetőség elé állított románság ama gyulafehérvári nagygyűlésen – melynek határozataira szükség volt a világ előtt igazolandó a „másabbat”, a „jobbat” – egy leendő igaz ország eljövetelét fogalmazták meg. Lehet – mondja Béla – hogy abban a pillanatban még hitték is a hangadók, amiket ott mondtak.

– Hitték a fenét! – kapja fel a hangját Zoltán is, aki egyet nem akar: bekapcsolódni meddő vitákba. Nekik soha nem volt céljuk nekünk bármiféle jót tenni. Az ő céljuk csak az lehetett mindig: felülkerekedni, s megkapni, ami őket – szerintük – megilleti!

Béla folytatja:

– Ilyen szavak hangzottak el, „lebegtek” akkor a levegőben:

„Teljes nemzeti szabadság az együtt élő összes népnek”.

„Minden nép számára a saját nyelvén biztosít oktatást, közigazgatást és ítélkezést az illető néphez tartozó személyek által, és a lakosok számának arányában minden nép képviselői jogot fog kapni a törvényhozó testületben és a kormányzati szervekben.”

„Egyenlő jogok és teljes autonóm vallásszabadság.”

S hogy hitték-e, amikor megfogalmazták ezeket?

– Csak azok hihették – véli András – akik nem gondolkoztak, vagy semmit sem értettek abból, ami történt. Mert akik gondolkoztak, láthatták és tudhatták, hogy nem azért fordult így a történelem kereke, nem azért zúzzák, zúzhatják szét Magyarországot, hogy ezzel egy igazabb világot teremtsenek. S az pláne nem volt a történelemcsináló erő elvárása – mert ez az erő akkor csinálta a történelmet –, hogy ott az új hatalom a durván megbüntetett nemzet elcsatolt területekre szakadt részeinek becsületes jövőt biztosítson. Románia sem azért kapta új területeit, hogy azokon valami kötelezettségei is legyenek! Nem voltak. A trianoni diktátum (nem békeszerződés) sem kötelezte ilyesféleire. S az eltelt száz év is igazolja ezt. Volt Népszövetség, van ENSZ, van Európai Unió, van Kisebbségi Jogok Chartája, de sem Romániától, sem egyetlen más, Magyarország testéből részesített utódállamtól soha senki nem kérte számon, hogy miért nem tart vagy tartanak be valamiféle nemzetközi elvárásokat. Azért, mert velük szemben ilyen elvárások nincsenek, és soha nem is voltak.

Hogy a világ lelkiismerete?

Badarság ilyenben hinni, ilyent elvárni.

A gyilkosoknak nincs lelkiismeretük!

Így természetes az, hogy az addiginak háromszorosára növelt Romániát se nem kérte, se nem kötelezte soha senki, hogy igazságos, kisebbségeivel szemben „kegyes” ország legyen. És ha ezt nem várják tőle, miért legyen az!? Addig sem volt az. Elég, ha csak a csángó-magyarok sorsát, vagy a Munténiához tartozó, 1860-ig létezett Székely megye (Județul Secuiesc) megszüntetését s annak nemzeti jellegét még a tudatokból is kitörülő s lakóinak „sima” beolvasztását próbáljuk követni.

Így hát a „dolgok rendje szerint” történik, hogy elkezd visszafele – nem ama Gyulafehérváron megfogalmazottak, hanem azoknak mindenben az elleniránya felé – menni a történelem, forogni az idők kereke. Bebizonyosodik, ami sejthető volt: a román politika ugyanúgy viszonyul a nagy szavakhoz – szabadság, teljes jogegyenlőség stb. –, mint ahogy azt látja más példákban is. A magyarság nem kapott – mert nem kellett kapnia – bármelyik, Magyarország testéből leszakított országban semmiféle jogot. Vagy ha mégis igen, csak szavakban. Mint ahogy a kommunizmus nagy kísérlete, a lenini „megváltás” is csak szavakban hozta el a szabadságot és egyenlőséget, a nép uralmát. A szándék más volt ott is és itt is. A Kremlben is és Magyarország romjain is. Sőt: a maradék országban is. Ott is csak a magyarság különleges élni akarása és tudása, akkor még szét nem rombolt belső energiái nem engedték, hogy az is teljesen összeomoljon.

Az átlagemberek tömekege – fájó józansággal – nem ezekből az ígéretekben indul ki. Ha volna egy lehetőség – vagy legalább szándék – arra: vissza-, majd onnan még visszább menni az időben, és nézni, látni és mérlegelni, majd össze is vetni, következtetéseket levonni, akkor egyértelművé válna, hogy a világosságból a homály felé kanyarodott a történelem útja. Az ember és ember egymás iránti tisztelete, egymás nyelve, lelki alkata, kultúrája és vallása, egy szóba sűrítve: mássága tudomásul vétele és az azokat természetesnek tekintő felfogásból, ennek világosságából a vedd semmibe embertársadat elvárt és óhajtott belső parancsolata, annak a politikába való átültetése felé.

Nemcsak nálunk, az egész világban!

Ha ránk vonatkoztatva nevesíteni akarunk: a Szent Korona rendjéből, mely rend volt, az ország minden állampolgárának védelmet nyújtó rend, melyet még az osztrák császárok is kénytelenek voltak – ha sokszor csak formálisan s ellene lázadva, de úgy-ahogy – tiszteletben tartani, bármennyire is nem tetszett az nekik, elkanyarodott „az idő” egy, ezen a földön alig látott megkülönböztető politika irányába. A tiszteljük egymást erkölcsi parancsolattól egy – hatalmi szempontból nézve – gyűlöljük a mást, a másságot felfogás irányába.

Te egyebet nem tehetél, így vagy úgy, helyzetedhez, tehetségedhez mérten kel-

lett hogy éljed kiszolgáltatott helyzeted. Célpont lettél, célpont lett a léted minden velejárójával, lelkeddel, szavaiddal, ajkadról zengő énekeiddel, szokásaiddal, még azzal is, hogy édesanyádnak azt mondtad: Édesanyám. S így kellett élned külön életedet.

A kisebbségi sors valahogy úgy kezdődött, hogy rádöbrentek az emberek arra, hogy ami volt, ami történt velük, azon túltenni magunkat a család dolga, a falusi tekintélyeink dolga, az egyház dolga lett. Magunkra maradtunk a nyelvünkkel, a kultúránkkal, kevesebbet törődtek velünk, egyszerűen kisebbség lettünk klasszikus ételemben.

S hogy még az a kicsi csend se legyen a te cseneded, amely rátelepedett az életre, belengte addig a falut, falvakat, otthonokat, arról is gondoskodott az új hatalom.

Járták a falut a csendőrök...

Ez is be beszédes szó: csendőr. A csend őrzője!

Dehogy voltak ők azok a szó mély értelme szerint! Inkább csendzavarók, az élet csendjét felzajosítók, az emberek nyugalmaát feltörő hivatalos emberek, szolgálatosak.

A megnövelt terhek megnehezítették az életet is.

Mint ahogy a földrengés megrázta házból, ugyanúgy a rengő, megrengtetett és összeomlasztott országból is menekül, aki teheti, hogy fedelet leljen a feje fölé. Menekülnek az emberek a megcsonkított maradék ország földjére, vagy ki a nagyvilágba, vagy aki nem bírt elszakadni az otthonától, önnön gazdasága, a kinttől valamennyire függetleníthető léte rejtekébe.

Az országutak hát megint megtelnek menekülőkkel.

Menekülsz, mert úgy érzed, menekülnöd kell .

1919 és 20 között közel 300.000 ember hagyja el Erdély és Partium földjét.

Gyergyóból futottak a falusi népek juhokkal, tehenekkel, szorítottak minket, s befogadtuk, szállást adtunk nekik egy-két hétig, mert szorították, s tovább kellett menniük.

Budapesten, Magyarországon egy új „lakástípus” születik: vagonlakás. Vannak, akik még öt év múlva is vagonokban élnek az életüket, amíg aztán lassan-lassan felszívja őket az ország és a nagyvilág. S az óceánok hullámai hányta hajók is visznek a menekülőket, főleg Dél- és Észak-Amerika felé. Hogy ott eltűnjenek majd az időben. Valahogy úgy, mint a nagymajtényi síkon letörött zászló elárvult harcosai indultak hajdan, ama őszi harmat után útnak, most is szülőházak üresednek ki. S újra – immár harmadik nagy hullámban – bujdosók hada indult el ki, a nagyvilág felé, akárcsak a századelő kitántorgói vagy a '16-os román betörés menekülői. Menekül egy nemzet, vagy menekülnek annak reményt vesztett fiai. Száz- és száz-ezreknek kellett hazát és szívet cserélniük.

Sokaknak kényszer volt ez. Főleg az immár volt idők állami hivatalnokainak, az óriásira tehető vasúti alkalmazott-rétegnek, akik egyik napról a másikra többet nem kellettek, utcára kerültek. Nem azért, mert rosszul végezték volna a munkájukat, hanem nemzeti mivoltukért. S a fiatal magyar életkezdők – akik számára nem volt hely, mely kenyeret adjon a hazában – szintén mehettek... Jöttek helyükbe a másajkúak – ha nem voltak itt, hoztak –, s kezdetét vette ezzel egyik oldalon az üldöztetés, az ember és ember megkülönböztetése, másikon a tömeges be-, illetve áttelepítés.

Sokan keltek hát útra.

A háború, a bevonulók tudom, hogy jöttek, tudom, hogy mi futottunk, menekültünk a hegyre, de többet sose mennék, mert a hegyet jobban verették, ellopták a ruhámat, azt is tudom, mire hazajöttünk, üresen maradt a ház. Édesapámnak az a nótája, soha el nem felejttem, minden disznóvágáskor énekli:

idegen országban idegen emberek

járok az utcákon senkit nem ismerek

szólanék hozzájuk de ők nem értenek

ezen az én szívem de nagyon kesereg

S akik még tovább mentek, még inkább nyelték őket a Világ Vizei.

Ha elmegyek, ne mondjatok rosszat rólam.

Kártevője soha senkinek se vótam.

Té se vethetsz a szememre nagyobb vétket,

Csak annyit hogy szerettelek s hittem neked...

Újra és megint menekülők lépik el az utakat, hosszú-hosszú vonatszerelvények, majd az óceánok viharaival küszködő, lelkeket elvesztő hajók viszik szerte a nagyvilágba az elmenni innen valahová, bárhová kényszerültjeit. A kor, a történelem viharainak újabb sorsüldözöttjeit. Széles a nagyvilág felé is sokan veszik útjukat. Az egyik gyűjtőközpont: Dél-Amerika, ott Brazília, Argentína és Uruguay. Visszatérés alig van. Nemcsak a hazánk vesz el hát, a magyarság száz- és százazeit is elnyeli a világ tengere.

Ott kint az idegenben... Csak a kultúra, a hagyományaik – no meg a lelük akarása – tartják őket úgy-ahogy, még egy ideig.

Szép, Istentől vezetett életem volt. Kolozsvárt születtem, édesapám népiskolai tanító volt. Édesanyám is tanítónő volt. Mikor én megszülettem, édesapámat elvitték az I. világháborúba, Doberdóra, és csak 1921-ben jött vissza. Édesanyámmal együtt Kolozsvárról följöttünk Debrecenbe, s Debrecen lett az a hely, ahonnan, mikor emlékezem, a piros rózsafás Erdélyben járok, s félvállról nézem a világot. Ez az én életem...

Volt, aki így döntött, volt, aki úgy. Itt, a szétesett haza fájó földjén.

Az egyik testvérem a háborúban orosz fogságba jutott, s mikor onnan elengedték, nem jött haza, mert itt már Románia volt, s ottmaradt Pesten. A másik itthonról ment el...

Itt, Uruguayban az egyesületünk '36-ban lett alapítva, s akkor itt egy nagyon komoly munka ment. Színdarabok voltak, teadélutánokat rendeztek, kabaréesteket rendeztek. A Szent István ünnepélyt megrendezték minden évben, akkor szoktak egy háromfelvonásos magyar színdarabot előadni. Erre az alkalomra. Ez körülbelül a '75-ös évekig ment magyarul. De akkor persze kihullt a magyarság, kevesen voltunk. Mi a magyarokkal magyarul tartottuk a gyűléseinket is. A hetvenes években kevesen maradtunk, s hogy betöltsék az egyesületnek az alapszabályát, elnök, alelnök, s mikor kellett valamit rendezni, a városházán valami ügyet rendezni, akkor spanyolra át kellett a mi magyar gyűlésünket váltani. S akkor úgy átvettük, nem lett magyar nyelven a gyűlésünk, hanem csak spanyolul. A jegyzőkönyv is spanyolul van.

S mindenkiben – azokban is, akik a bokrok rezzenését figyelték, s azokban is, akik – „*mint varjú a száraz jegenyén*” – az itthon kiszolgáltatottságát vállalták, ott volt a megválaszolni még máig sem tudott kérdés:

Miért kellett ennek így történnie?

Múló idő, múltó és népeket elnyelő idő. A történelem kereke dolgozik, öröl. Vannak, akiket könnyen nyel el, s vannak, akik őrzik a lelküket, s próbálnak ellenállni az idők felszívó erejének. S az otthon megszépült emléke beköltözik az érzelmeikbe.

A magyarokban valahogy van olyan, nem tudom megmagyarázni magyarul, valami olyan, mint ami a varázslat, vagy valami mágikus. Ahogy csinálunk valamit, de van benne valami illúzió is. Mint a zenében, mint a művészetben. Valami fantasztikus dolog. És az egész magyar dolgokban valami misztérium van. Én úgy érzem, amikor emlékszem az én kisgyerek időmből, amikor kicsi voltam, hát, hogy magyar lenni, olyan, valami furcsa volt. Magyar lenni! Érdekes volt az a kis falu, ahol nagymamám élt, ahol megvolt az a templom, azok a magyar harangok, ahol a pálinkát itták, barackpálinkát, szilvapálinkát, voltak ezek a magyar táncok, a magyar zene. Nagyon. Nagymamám nagyon szép meséket mondott. Nagyon sokat mesélt Magyarországról, a falujáról, mindenben nagyon szépet. Nagyon szegények voltak ők, földmunkások voltak, munkájukból éltek, nem voltak gazdagok, de az a kevés, ami volt, az a nagy szeretet abban a családban, az a családi szeretet, az volt a nagy érték.

A nemzet lelkiismerete a költő ajkán szólal meg.

Fájdalom-szülte jajkiáltó sorok a sorsidőkben:

Eredj, ha tudsz... Eredj, ha gondolod,

*hogy valahol, bárhol a nagy világon
könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
eredj...*

(...)

Még nem tudom:

*jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
de addig, varjú a száraz jegenyén:
én itthon maradok.*

Így vall Reményik Sándor. Nehéz lehetett dönteni, hogy menj vagy maradj. A jövő, a feltámadás vágya az utóbbit súgta. Mert elmenni annyit jelent, mint feladni, odaadni, odadobni a földet, a hazád földjét. A félelem, az első pillanatok tapasztalatai, 1916 emléke az utóbbit. Úgy érezték – és érezhették is sokan –, hogy a barbarizmus egy formája érkezett, telepedett reánk.

Ezért volt az, hogy dúlt a harc a lelkekben, voltak óriási lezuhanások, a vállalás, sorsvállalás lezuhanásai. Új utak, új életutak keresései. Összetört, összeroppant élethelyzetek, s azokban elködösödő arcok.

S voltak olyanok is, akik itt bujdosnak az országban. Itt keresték meg maguknak a rejtékhelyüket.

Be próbálják zárni a kapuikat, le próbálják húzni ablakaik redőnyeit, amennyire csak lehet, s úgy védeni magukat. Ha úgy is lehetett.

Megváltozott a bűn fogalma is. Addig ki volt a bűnös? Aki elkövette a bűnt. Ölt, lopott, csalt-becsapott, elhagyta, útszélre lökte a családját, gyermekeit, vagy rombolt, küzdelemmel megtermelt, megteremtett javakat zúzott szét, gyújtogatott. Szembefordult a közerkölccsel, melyet az évszázadok alakítottak ki, s melyet a közösség magáénak vallott. Törvénykönyv volt – országos törvény, s a „rendtartó falu” belső törvénye –, mely alapján büntették az elkövetőket. S büntette őket ez az erkölcsi-emberi törvényt magáénak valló közösség is.

A gyilkosokat, tolvajokat, a megbízhatatlan hazugokat, a családi erkölcs normáit megszegőket megbélyegezte, sőt: ki is lökte, ki is taszította magából a közösség. S olyan is volt, hogy a tetten ért betörőt, gyújtogatót a falu népe verte, kövezte agyon. Táblát akasztottak a nyakába, *Így jár, aki lop*, vagy *Így jár, aki gyújtogat*, mentek utána az elkeseredett emberek, dobálták rá a köveket addig, amíg az kimúlt. Megkapta büntetését. Népítélettel, a közössége ellen elkövetett bűneiért.

A tiszta, dolgos, az erejében, a saját munkájában hívó ember a közösség védelmét és megbecsülését élvezte „fajra és nemzetiségre való különbség nélkül.”

A büntetéshez bűn kellett. Ez volt az ország törvénye, s a rejtőzködő falvak s a

feljűk emelkedű, a polgárosodű vilűg arculatűt űltű városok tűrvűnye is. A messze műltba vesztek azok az idűk, amikor bűn lehetett a hited is, őseid hite, űgymond a pogűny isteneidben valű hit. Vűgy a kuruzslűs, varűzslűs, a valűs vűgy hitt boszorkűnyoskodűs. Ezek is voltak hajdan. De a keresztűnyűsűg meggyűkeresedűs után ez elműlt. Kialakult egy űrtűkrend. Műg a rossz, a hitszegűs elleni lűzadűs joga is tűrvűnybe foglaltatott. S a tűrvűny betartűsa kűveteltetett az itt űlű embertűl, legyen az jűsz vűgy kun, besenyű, román vűgy magyar. Ha a tűrvűny szerint űltűl, űlhetűl. Arcod műssűga lűted velejűrűja, s ezűt: terműszetes volt. Nem vonhatott felelűssűgre űrte senki.

S most, 1919-tűl, a román megszűllűs kezdetűtűl vűltozott meg a bűn fogalma. Nem a csalűs, lopűs, szűszegűs, kettűs műrce alkalmazűsa, hanem a lűted, a magyarűsűgod ellen lűpett fel az Űj, mintha valahonnan az ismeretlensűgbűl űrkeűzű, ezeken a tűjakon soha nem tapasztaltan kűtszűnű, kűtműercűjű, a hagyoműnyos erkűlcsűt semmibe vevű hatalom. Bűnűd lett, hogy műs az arcod, műs a neved, a nűzűsed, a tekinteted. Mit akarsz itt? Műűrt vűgy? Mit keresel itt? Duceűii vű la Budapesta! Menjetek Budapestre! – volt a visszatűrű szűlam.

Kezdték verni minket bottal itt, a faluban. A csendűrűk megfűelemlűtettek. Volt egy őrműster, az őrűkkű jűtt ide nálunk, Apűmmal jűl vűt. Egy este nem jűtt. Ki gondolta volna, hogy űpp a „barűtűja” gyermekeit fogja megleckűztetni? Vűrt miket az utcasarkon. Gyertek csak! Hűny űra van most? Űgy elverték, hogy űn űgy űgűsz űletemben megverve nem voltam.

Bűnűddű vűltak a szavaid, az űnekeid, a szokűsaidd. Bűnnű, bűnűddű vűlt, hogy „Aludj ingű-bingű, Kicsűny rűzsabimbű!” Vűgy az, hogy zűlog! Csak csűkkal lehet kivűáltani a zűlogot! Vűgy hogy Szerelem, szerelem, űtkozott szerelem! A hatalom legfűbb cűlkitűzűsűvű a te elnyelűsed, beolvasztűsűd, lűted, arcod megszűntetűs, űtvűltoztatűsa vűlt. Ami igazolűa őket, az a nem harccal, nem erkűlcsi alapokon szerzett/kapott fűld megtartűsűnak a kűnyszere vűgy kapzsi cűlja. S ezt műskűpp nem lehetett hűbelebalűs műdjűra megvalűsűtani, csak a „bűnűk, bűneink” tiltűsűval. S ezek a bűnűk, fűbűnűk nemzeti mivoltunkbűl adűdtak. A nyelvűnkűbűl – „vorbűti numai roműneste” (csak románul beszűljettek!) –, szokűsainkűbűl, azok gyakorlatűsűbűl. A fonűhűzakbűl, hogy űsszegűjűtek ott a falu asszonyai űs fiataljai fonni, s ezzel űgyneműt, űltűzűkűt biztosűtani maguknak, ővűiknek. Ez is az űnfenntartűrű kűzűssűg lűte, lűtűnek arculata, mindennapi gyakorlatűa volt, s hogy ott talűlkoztak, űnekeltek, s ott szűvűdtek-űpoltattak a kapcsolatok, barűtsűgűk, szerelmek.

Még most is jut eszembe, milyen nótát fűttünk. Jöttünk az utcán, fűjtük azt a nótát, hogy: „Nincs szebb madár a fecskénél,/ Fehér lábú menyecskénél,/ Fehér lábát muto-gatja,/ Hideg a víz, nem állhatja” Osztan mentünk tovább... „Mindenféle idegennek szállást nem adhatok./ Nincs itthon az édesanyám, csak egyedül vagyok.../ Hanem azért szép szavadért téged babám beeresztlek./ Tiszta fehér nyoszolyámra szépen lefek-tetlek./ Piros bársony paplanyommal szépen betakarlak,/ Két karommal átölellek, szé-pen megcsókollak./ Piros bársony paplanyommal szépen betakarlak,/ Két karommal átölellek, szépen megcsókollak...” Ha így daloltunk, rossz viselkedésnek tartották.

Felelősségre vonás, büntetés járt érte.

Itt nem messze egy komaságot széjjelverték. Itt történt, jól emlékszem. A népdalt nem szerették. A csendőrök a szomszéd faluban laktak. Amikor idejöttek, akkor zavartak inkább meg. Ha nem voltak itt, akkor nem volt semmi baj, lehetett mulatni, lehetett dúdolni akármit. De mikor idejöttek, akkor mindenki menekült. Kivált az utcán, ha ment a fiatalság dúdolva, azt szíjjelzavarták. Nem engedték.

Pedig ez is a menekülés egy fajtája volt. Önnön lelked mivoltában, saját kultúrádban, énekeidben, mesevilágodban, hagyományos életformád védő világában keresed a rejtekedet. Olyanok ezek számodra, mint a természet, mint a kapud előtti pad, melyen megpihensz, s nézed a templomba menőket. Azt, hogy a megszokott módon zajlik az élet.

Mintha ez is baj lenne. Hogy miért van este vagy miért van reggel? Miért van tavasz, nyár vagy ősz? És pláne tél! Mert azt, hogy vetsz és aratsz, kaszálsz és takarsz, vagy hogy őröd a tehéncsordát, azt még elviselték. De ha énekelve vitted be a faluba az első búzakoszorút az új termés örömére, azt már nem. Azért még botozás is járhatott. Mert a dalban, a szokásodban éltél. És mi jogon élsz? Netalán tüntetsz a léteddel?

Végigvágott itt a vállamon, s visszajött a mellemen keresztül. Mint egy tarisznyakö-tél, olyan vót, azzal. Csak azért, hogy megállottam ott, mint a többiek. Mert nem éreztem bűnösnek magamat egyáltalán. S énekekért es.

Mintha tudták volna, vagy számot vetettek volna azzal, hogy „összetartásban az erő!” Hát ne legyen bennetek erő! Vagy hogy amíg van szerelem, él az Élet! Hát ne szeressetek, nincs rátok szükség, tünjete el!

Voltak ugye a fonók. Hát bemegyünk mint fiatalok. Akkor jött két csendőr, megál-lott az ajtónál, s azt mondta a fiúknak, na, jertek ki. Amelyik ki mert menni, kétfelőlről megnáspárgolták, s azzal mehetett haza. Mi bebújtunk az ágy alá. Az asszonyok kacagtak. Egyik bejött. Ti kik vagytok? – románul beszélt. Mondtuk a nevünket. Elvitt be Csíkfalvára az őrre, s egész nap vágtuk a fát azért, hogy nem

mentünk ki, s nem verettük meg magunkat bikacsökkal... Másik alkalommal farsangkor felöltöztünk, nemcsak én, hanem mások is, s mentünk házról házra. Egyik medvének öltözött, a másik farkasnak. S akkor volt egy fából készített nagy száj, amit tudtunk csattogtatni, nagy fogai neki, s ilyen műszeme. Csúnya volt. Ezek a lányok rikoltoztak, fel az ágyra, s nagy lárma volt. S megint csak jönnek a csendőrök. Ezeket elkapták, s ugyanúgy vitték be az örsre, egész nap vágták a fát azért, hogy miért folytatjuk a szokásainkat.

Igen, a szokásainkat. A szóban is benne van: szok-ik, szok-ás, megszok-ás. Tehát: mert megszoktuk őket, létünk, életünk részeivé váltak.

Száll a madár ágról ágra,

Száll az ének szájról szájra.

Nem kérted, kaptad! Nem azért maszkuráztok farsang idején, vizitek a májusfát a lányos házak kapujába vagy gyülekeztek a templomhoz újesztendő éjszakáján, hogy ezzel az új hatalmat – amelyik épp hogy megjelent a falvatokban, az életetekben – bosszantsátok, hanem mert ez így volt az eleiteknél is, így „illett”, így volt a lelketekbe bevésődve, betáplálva. És most egyszerre és váratlanul a nem kívánatos vagy nem megengedett dolgok listájára került minden, ami te voltál, apád és anyád, vagy néped volt.

Menj, menekülj! Menj csak, menj a hosszú utadra, s a hosszú út porából végy köpenyeget magadnak.

Füdd el, jó szél, füdd el, hosszú útnak porát.

Hosszú útnak porát, s az én szívem búját!

Hogy ez fáj neked? Hadd fájjon! De jobb, ha megérted: Mehetsz! Nincs szükség itt rád!

Aztán a másik bűn: a nyelved, a szavaid.

Ce vorbiți? Nu înțeleg!

Mit beszélsz? Nem értelek!

Édes anyanyelv!

Mi az, hogy édes? És mi az hogy anya? És hogy anyanyelv?

Vorbiți numai românește! Csak románul beszéljete!

Új jelenség ezen a földön: nemcsak a te tilalmad, a jövevényeknek is tilalma a mi nyelvünk. A mi azzal való megtisztelésünk, emberszámba vevésünk, hogy megtanulnák a mi nyelvünket is. Most ő: ha tud se tudjon, vagy tettesse, hogy nem tud! Mert azok a jónapotok vagy hogy vagytok-ok nekünk még jól is eshetnének, s az itthon vagyok ízét, érzését éltetnék tovább bennünk. Egyszerűen annak a megerősítői lennének, hogy létünk tudomásul vétetett...

Hát ne essen jól! Ne azt érezzük, hogy itthon vagyunk, hanem az idegenségünket, a meg nem becsültségünket, az itt nem kívánatos voltunkat.

Megszüntetendővé válik hát ennek a történelem-alakította földnek az évszázadokra visszanyúló hagyománya: a többnyelvűség, s helyébe az egynyelvű ország megvalósítása válik céllá.

Arról, hogy az ő iskoláikban is tantárgy legyen a magyar nyelv, a honfitársak, a „velük együtt élők” nyelve, a 98 év alatt – amennyi e sorok írásáig eltelt – egyetlen példa sem adatott. És az ő régi országaikban, Moldvában és Munténiában ugyanúgy egyetlen példa sem maradt fenn a történelemben. Ott még arra sem, hogy az ott ugyanúgy őslakóknak számító csángóságnak valaha is anyanyelvi iskolát, anyanyelvi oktatást tettek volna lehetővé.

A még Magyarországhoz tartozó Erdélyben ezrei álltak a román iskoláknak, Ó-Romániában egyetlen magyar, illetve nemzetiségi iskola sem volt. S ha az egyházaink próbáltak indítani, rövid idő alatt elsorvasztották, különféle rendeletekkel lehetetlenné tették a működésüket.

Ha magyarul szólt meg a felnőtt, nem álltak vele szóba a hivatalokban. Vagy ha a gyermek szólt meg édesanyja nyelvén – rá fokozottan irányul a kornak az őt bekebelezni, elnyelni akaró ereje – a tőle, tőlünk elvett iskola udvarán is, a szünetekben, még azért is büntetés járt. Mert az órákon, bent a padokban ez még tilalmasabb volt, ott törvények hoztak, illetve éltek, hogy ne tanulhass az anyanyelveden, nehogy egy meg egyet mondj az unu și unu helyett.

Hogyan? În țara românească? A románok országában? És a románok országában százával voltak olyan falvak, ahol az odahelyezett csendőrökön és tanítókon kívül egyetlen román sem élt. És a városok sokaságában a kezdeti időkben ugyanúgy alig voltak. Kezdetben, mert ott gőzerővel kezdődik el a betelepítés, az „egyszínűség” megszüntetése. Mindezt a bukaresti politika látta így vagy valósította így meg régen ott, újabban itt. Mentségük csak annyi: hogy hosszú időn keresztül ők sem voltak szabadok, s ahogy megízlelték a szabadság lehetőségét, csak magukra gondoltak, többre képtelenek voltak.

Nem mondhatom, hogy sokszor bántalmaztak. De azt pontosan tudom, pont a nyelvem miatt bántottak meg egyszer, harmincnyolcban. Akkor volt katona az unokatestvérem, Szinyik Gyuri. Elmentem vele az állomásra, elkísértem, s ott magyarul beszélgettünk. Jön egy rendőr, s csak úgy lehúz nekem egy nagy pofot. Miért? – mondom. Még kérdezed, miért? – Mé ne kérdezzem, hát én nem csináltam senkinek semmit. Să nu vorbiți ungurește! Hogy ne beszélj magyarul! Ott volt egy fancsali román fiú, azt jól ismertem, barátom is volt, az is ott volt. Mondom neki: Mai, Titi – mert

Titinek hívták –, asta pentru ce a dat spre mine! De ce a dat o palmă? Ez vajon miért ütött meg? Olyan pofont adott, hogy kettévágta a fogam az ajkamat, ahogy megütött. Azt mondja: Én nincs, amit tegyek, ő a főnök! Na, ennyi vót neki az egész. Nekem több! S még sok ilyen szó volt, hogy ne beszéljünk magyarul!

Megszűnt hát a *Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelecske* vagy a *Hol jártál, báránykám*. Nem engedhetted játszani „szép, komoly fiadat” még te sem, ha történetesen te magyar voltál, neked engedtetett meg, hogy „domnu învățator” vagy „domnișoara învățătoară” (tanító úr, tanító kisasszony) lehessél, akkor sem, mert ha hagytad, a saját állásoddal is játszottál. S az útszélre kerültél, mint ahogy ott voltak az állami állásokból kirúgott nemzettársaid tíz- és tízezei. Emberek, akik bűne ugyanúgy a magyarságuk volt, azért nem feleltek meg az „elvárásoknak”. S mindenért jött a felelősségre vonás. Azért is, hogy a munkádat nem szolgaként, hanem emberként próbáltad végezni.

S mindez azon a földön, ahol a hagyomány az volt régen, hogy tiszteljük egymást. Vagy a gyermekekre vonatkozóan: *iskolázzátok be őket*. S az állam ösztönözte és támogatta a másajkúakat, a szót másképp ejtőket, azok egyházait: állítsatok iskolákat gyermekeiteknek. Iskoláik ezrei bizonyították, hogy akkor hivatalosan nem volt különbség a magyar vagy román, szlovák vagy ruszin ajkú gyermekek között. Mind ugyanannak az országnak voltak az azonos jogú állampolgárai. S ez ekkor annak a hajdani országnak a bűnévé is lett. Mert miért volt az többnyelvű? Miért voltak nemzetiségeink? Bűnöd – olvashatjuk így is a trianoni „döntések” eme egyikét –: Miért nem pusztítottad el őket?!

S a válasz?

Tizennyolc után gőzerővel veszi kezdetét egész Erdélyben a magyar oktatás felszámolása. Kezdetben az egyházak állíthatnak fel, tarthatnak fenn magyar iskolákat, de mindenféle támogatás nélkül, a saját erejükből. A nép kepevel fizeti a lelkeszt s a tanítót. Az „adófizetők pénzéből” – modern kifejezéssel – csak román nyelven tanító állami iskolákra jut. Ahonnan kiiktattatott a magyar nyelv... A román hatóság, aggódva az oktatás színvonaláért, egyház-fenntartotta iskoláinkat is rendre betiltja, megvonja tőlük a nyilvánosság jogát.

Bűn, bűn, bűn, bűn minden. A fogalom új tartalma szerint.

Bűnben fogantattál!

Üldöztetés... Ennek az oka is újrafogalmazódik.

A modern értelmezésű bűn elkövetéséért, a szavaidért, az álmaidért, a nemzedet parancsolatainak – légy hűséges hozzá, szeressed, tegyél érte – a betartásáért jár az üldöztetés. Jár a felelősségre vonás, a felnőtteknek botütés, gyermekeknek a tenyeres vagy a nyakleves.

Ungurii, afară din țară – magyarok, ki az országból – hangzott és hangzik még ma is. Igaz, hogy utóbb már „csak” alsó szinten.

Tagadd meg önmagad, hogy boldogulj, hogy boldogulni tudj.

Kisebbségi sors! Megbélyegzettség. Kétféle törvény, egyik rád vonatkozó, téged megfélemlítettségben tartani akaró, a másik az „uralkodó nemzet” számára. És harc ellened, aki léted minden vonatkozásában célpont lettél. Az érted – azaz elled – hozott rendeletek, intézkedések, törvények célpontja.

Sokan nem bírják ezt, ezért menekülnek el.

Makkai Sándor püspök-író szavaival: *a kisebbségi sors nem emberi sors.*

Talán hozzátehetjük: magyarként romániai kisebbségnek lenni.

A szellem embereinek többsége hiszi, hogy itt a helyünk. Vagy: fájdalommal élük meg veszteségeinket. Mert minden elmenő ember gyengít bennünket.

Mondjuk vagy kérdezzük megint Reményik Sándorral:

Hova hullnak a hulló csillagok?

A szétrobbant világ

Fényatomjai hova hullanak?

Erdő fölé?

Mező fölé?

Patak fölé?

Tenger fölé?

Mi a jelszavuk:

Soha? – Vagy: mindörökké?!

(Üzenet egy repatriáló vonat után)

Milyen lehetett az a kor? Hogy lehetett megélni, elfogadni az elfogadhatatlant, tudomásul venni az ép elmével alig tudomásul vehetőt, az Új idők Új Parancsolatát, a bűnös nemzethez való tartozás megbélyegzettségét, annak mivoltát?

Bűnös nemzet... Mitől? Miért?

Az angolok, spanyolok, portugálok kiirtották Amerika földjén az indiánokat – fizikailag majdnem teljesen, nyelviileg majdnem nélkül is eltüntették őket. Nálunk Szent István óta ez volt az elv: „tiszteld az idegeneket”.

Neked, aki a hazádtól elidegenített földön lettél idegen, tudomásul kellett vened, hogy nemzedet sorsát éled. A te sorsod része a nemzet sorsának. Az évszázadok is leszüremlenek benned, a helyzetedben, évszázadok sebei vérzenek benned, megbélyegzett létedben.

S Te csak kérdezel, de azt is csak magadtól.

Miért bűn az, hogy édesanyám? Szerelmem?... Népem?... Hazám?...

A történelem során példátlan dolgok ezek ezen a földön.

Haza csak egy van! S létezhet, vagy inkább létezhetne egy ilyen – mindkét féltől elfogadott – fogalom is: hogy az a haza közös haza. Sajnos ez inkább az ideák világába tartozna. S ha mégis – legalább részben – elfogadtatott, akkor az is a mi részünkről történt már a régi időkben, korokban. Gondolhatunk a tordai országgyűlésen épp 450 évvel ezelőtt elfogadott vallásszabadságra, a „lelkiismeret szabadságának” a kinyilvánítására, mely szerint ugyanúgy élhettek ők is – akárcsak a többi vallást követők – a biztosított jogokkal. Arról sem szól a történelem, hogy a román nyelvet, a román oktatást, az itt kialakult román kultúrát bármiféle hátrány, háttérbe szorítás érte volna az erdélyi fejedelemség, vagy az 1868-as kiegyezés után. A földesurak megtanultak románul, s román jogbágyaikkal románul beszéltek.

A népek összekeveredhetnek a történelem során. Mindig voltak győzők és legyőzöttek, leigázók és leigázottak. De itt nem a megszokott dolog történt. Sóhajföld vagy Kelet-Magyarország népét nem győzték le a történelem során soha a vlachok, románok... Annak idején befogadtuk őket, megosztottuk velük a hazánkat. Nem holmi jószívűségből, hanem mert földesurainknak szükségük volt jobbágy munkaerőre a tatároktól, törököktől kiűresített földű országban. Mert *annyi balszerencse közt, oly sok viszály után* saját népességünk fogyását csak így lehetett ellensúlyozni. Sorsunk volt, hogy kipusztult népünk színe-java – s ezért özönlhettek országunkba az idegenek. Nem fegyverrel jöttek. Így hát békésen fogadtuk be őket.

És most? 1916-ban vagy 1918-ban?

Most sem volt köztünk semmiféle háború. Nem vérrel, küzdelemmel szerezték, hanem kapták a földünket. Nem ők vették el, hanem nekik adták, nekik adta a nemzetközi politika.

Az viszont a mi gyengeségünk is volt, hogy nem szaporodtunk jobban. Nálunk az egész Kárpát-medencében – Drávaköz, Ormánság, Kalotaszeg és még sokfelé – fontosabb volt, hogy vagyunk ne osztódjon, ezért nem kellett a gyermek, divatba jött az egykézés, amivel saját sírunkat ástuk. A beözönlött vagy befogadott népek – úgy globálisan – jobban szaporodtak nálunk! Nálunk – a sóhajföldieknél különösképpen, mert nekünk ez volt a történelmi feladatunk is – védtük a hazát, védtük várainkat, végvárainkat, őket is. Vérrel adóztunk a hazának, s mert ők is annak polgárai voltak, értük is, szinte folytonosan.

Nem vigyáztunk jobban magunkra, a népünkre.

Ezernyi fajta népbetegség, gyakori csecsemőhalál – jajdul fel József Attila is, aki

vádol! András is nézi saját dokumentumait: voltak családok, amelyekben, még a múlt század elején, 8-10-12 gyermekből felnőtt egy, kettő, három. A többit elvitték a járványok, el a nemzeti tudatlanság. Ez is bűnünk.

De mindez a sok miért szinte mellékes. Ők jöttek és jöttek és jöttek, nyelvüket, nemzeti mivoltukat megtartották – mert megtarthatták. Ők művelték a földet – a mienket is –, őrizték nyájait – a mieinket is –, de ők bennünket le nem győztek... Őket az jogosította fel arra, hogy jogot formáljanak Erdély és Kelet-Magyarország földjére, hogy részben a népesedési adatok még a XVIII. századtól kezdődően az ő javukra fordultak, azaz velünk, magyarokkal szemben többségbe kerültek. Meg az ugyancsak a XVIII. században melléje társított ideológia, a dákoromán elmélet (melyet semmi nem igazol, sőt, a vizsgálódások inkább cáfolják, hogy lehetne a két nép – dákok és románok – között bármiféle rokonság is). S ha mégis kialakult bennük is egyfajta gyűlölet irányunkban, akkor az jobbágy-mivoltukból adódóan mint úrgyűlölet jelentkezhetett. Vagy: mesterségesen szított gyűlölet volt.

A magyar parasztságban, jobbágyságban is megvolt a „lent” úrgyűlölete! Ugyanúgy, mint a feudalizmus korában bárhol. S mert nálunk a nemesség magyar volt, az ellenség is adva volt a román jobbágyság számára, s a neve az lett, hogy magyar.

A furcsa – s erre a józan magyarázat csak az lehet –: az úr fogalma a tudatukban helyet cserélt azzal, hogy magyar.

Ezenközben nekünk addig, amíg Horea és Cloșca, Avram Iancu és Axente Sever a mi népünket tömegesen gyilkoló, ellenünk szított bandáinak rémtettei nem borzongatták meg a hátakat, okunk sem volt gyűlölni őket. Mégis mi fennebb voltunk, ők lennebb voltak. S fentről más lefele nézni, mint lentről fölfele. S ők nagyon lent voltak, ezt a lentiségüket lehetett fel- és kihasználni. 1848–49-ben nem a magyar és román érdekek csaptak össze, hanem a császári Ausztria és a függetlenséget célul maguk elé tűző magyarok érdekei, melyekben összekovácsolódik a mi nemzetünk. Egy fenti, fentebb levő réteg lesz ekkor is a ki- és felhasználó. A már saját felső rétegétől is izgatott, tüzelt román lentre rászáll a Habsburg hatalom. A kialakulóban levő román polgárság lesz a Bécs fele szolgáló, attól jobbat váró „szövetséges”. Mert a Jó sohasem elégséges. Ők közvetlenül a magyar fentnek voltak alárendelve, így a magyar fentnél fennebb levő Bécs-fent fel tudja használni őket ellenünk. Bizonyára nem úgy spontán történt ez. Járhatták a románok falvait a bujtogatók. Mert az lehetetlen, hogy a szabadság jelszavai, melyeket a magyar nemzet szószólói hangoztattak, ne lettek volna rokonszenvesek a román tömegek

sámára is. De azokat a tömegeket más oldalról, más szellemenben és más feladatok érdekében tüzeltek, illetve használták fel.

Pedig:

...magyar, oláh, szláv bánat./ Mindigre egy bánat marad./ Hiszen gyalázatunk, keservünk/ már százezer éve rokon. – fogalmazza meg Ady költeményében közös sors-esszenciánkat.

De:

*...az csak neked fáj, édesanyám,
fáj, csak neked fáj, édesanyám* – hozhatjuk, varázsolhatjuk ide Juhász Ferenc szavait.

Az ő sebük fáj a mi költőnknek, de a mi sebünk csak a miénk maradt. S hogy így van, ez is a mi fájdalmunk lett. A letarolt erdélyi táj fájdalma.

András átéli majd 1990 márciusát. Most, visszafele tekintőn összeveti azt ezzel, 1990-et 1916-tal, majd ,18-cal és ,19-cel. Sem ekkor, sem akkor nem volt nehéz tömegeket verbuválni. Mert a gyűlölet magvai már elhintettek II. József császár kora óta, vagy – „benti keltezéssel” – a Școala Ardeleană fellépése óta hintettek, beépítették a lelkekbe, s azokat csak élesztgetni kellett. S a mindenkori román fentnek mindig volt gondja az élesztgetésre.

Szinte szégyenkezik András ezekért a MI és ŐK elkülönítésekért, szembeállításokért.

Be jó lenne inkább azt mondani: Mi mind, Emberek a haza földjén. Egymást tisztelő, becsülő emberek. S büszkének lenni arra, hogy emberek tudtunk maradni mindig, egymással szemben is.

Vajon megtörténhetett, hogy valamikor egy ősrünk csak azért, mert a másik román, bántalmazott volna egyetlenegy embert?

Nem, ez nem lehet, összeegyeztethetetlen a magyar jellemmel. Mert ilyen is van. Magyar Jellem. De ott, a másik oldalon mégis felgyűlt egy csomó ellenszenv, gyűlölet.

– Valós okot csak egyet látok – mondja Béla –, a magyar büszkeséget. Ezt nem bírták elviselni az osztrákok sem, s úgy látszik, a románok sem. De az is érdekes, a más, a hozzánk emelkedett népekben, a haza más népeiben arra is volt példa, hogy szerettek, tiszteltek bennünket. Még a szlovákok is, őket az utóbbi száz év történetében a „fent” – ott is a fent – fordította szembe velünk. S ugyanúgy délen a szerbeket. Ha vigasz ez, gyenge vigasz. Főleg itt, a keleti végeken.

Büszke magyarok! Ezt is talán vádlón, talán irigykedőn mondták rólunk. Valóban: Büszkévé tett a történelmünk. Büszkék voltunk arra, hogy ha sok-sok szenvedéssel

is, de meg tudtuk védeni a hazánkat az idők vérzivatairaiban is. Hogy fiaink harcos, katoná népek voltak az idők kezdete óta. Ezt igazolja egész történelmünk.

*„Az nagy széles mező, az szép liget, erdő sétáló palotájok,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló iskolájok,
Csatán való éhség, szomjúság, nagy hévség s fáradtság mulatságok.
Az éles szabályokban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek,
Viadalhelyeken véresen, sebesen, halva sokan feküsznek,
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek”*

– írja rólunk, örök harcosainkról Balassi Bálint.

Büszkeségünk is hát sorsunk hozadéka, s hogy bűnünk is?

Talán. Több szerénység, alázatosság lehetne bennünk. Különösen a más népekkel, így a velük együtt élőkkel szemben is.

Hogy nagyobb volt akkor a műveltségünk? – ugyanúgy rátarti büszkeségünk, velük szembeni lenéző „felsőbbrendűségünk” oka lehetett.

De ez már „hála nekik is”, – hogy hátrányos helyzetbe sodortak bennünket a továbbtanulásban, lefejezték oktatásunkat – eltűnőben van.

Mindez nem zárja ki, hogy a mi eleinknek szörnyű volt az, hogy rájuk zúdult egy alacsonyabb civilizáltságú nemzet a maga alsó nézőpontjával, uralkodói gőgjének primitív ösztöneivel.

De mindez már múlt is. Az ő uralmuk lehúzott bennünket is, felsőbbiségünk eltűnt, elolvadt.

Hogy így történhettek a dolgok, ahogy történtek, mi azokban a mi bűnünk következménye? Andrászt ez foglalkoztatja folyton folyvást. Könnyű a másakra rámondani, hogy te, bűnös... Sokkal nehezebb azt kimondani, hogy: Bűnös vagyok én is! Vagy hogy bűnösök vagyunk mi is. Sorsunk okozói.

Nézzük hát meg ezt is. Miért lettünk bujdosókká? Vagy miért kellett menekülnünk arról a földről, amelyen addig éltünk? Más szóval: miért kell szembenéznünk nemcsak a betolakodottak, de az addig velünk békességben – vagy csak látszólagos békességben? – élők gyűlöletével? Mert hogy bennük volt ez a gyűlölet, igazolja a történelem, igazolják az események. Hogy már '16-ban nemzettársaiknak elébe mentek a mi románjaink, s utat mutattak nekik, segítették őket a „betolakodásban”. Lehet ezt a vér szavának is tulajdonítani. De lehet a régi hazával való szembefordulásnak is. És ha az utóbbi, vagy az is, miért nem érezték jól magukat a mi földünkön? Ahová kétségtelen, hogy ők jöttek. Sóhajföld peremfaluaink – Zágón, Papolc, Kovászna, Haraly, Gelence, Ozsdola, Bereck – s folytatható a sor fel, végig a Kárpátok újabb kanyarulatáig – a határ – tehát Órománia – felé eső

szélein jöttek létre a román falurészek. Befogadtattak, letelepedhettek, ott és benn is élhették az akkor idegen – de őket nem idegenül fogadó – országban a sorsukat. Mely az ő sorsuk volt, annak az okozói csak részben lehettünk mi. Uraink ragaszkodtak kiváltságaikhoz, tíz- meg tízezer holdas birtokaikhoz, s még csak a gondolatukban sem fért meg jogaik megosztása. Jóllehet, magyar jobbágyaikkal ugyanúgy bántak, tehát lefele nem tettek különbséget román és magyar között, sőt még arról is tud a történelem, hogy a román jobbágyaikat jobban szerették a magyaroknál, mert azok alázatosabbak, ezek nyakasabbak voltak. De mert az urak mind magyarok voltak, az ő úrgyűlöletük átment a magyarság gyűlöletére is.

S ahogy létrejött az ő felső osztályuk, tanult, polgári-papi rétegük, hogy ez létrejöhessen, ehhez járultak hozzá iskoláik, ahol saját nyelven saját kultúrárt tanulhattak, alakíthattak ki. Itt, Erdély földjén született meg a román kultúra s a román nemzettudat is, s ez a művelt réteg nem elaltatta, hanem erősítette, szította is ezt a gyűlöletet.

Nyílt programjuk lett: elvenni, megszerezni ezt a földet!

Amíg egyformán függőségi viszonyban voltunk Béccsel, magyarok, románok, azt még úgy-ahogy tudomásul vették, mert vélt vagy valós sérelmeikkel a felsőbb hatalomhoz fordulhattak, de amikor a magyarság relatívan szabadnak érezhette magát a hazában, ez zavarta az Erdély vonatkozásában többségeknek számítható, s magát jogaiban korlátozottnak érző románságot. Hogy az ő jogaik akkor össze sem voltak mérhetők a más európai kisebbségek jogaival? Amíg egy parányi láncot érzel a csuklódón, természetes, hogy arra a láncra figyelsz, s nem arra, hogy az csak parányi. S ilyen őket érzésükben, önméltóságukban sértő láncnak érezték a magyar felső vezetésnek a rejtetten megnyilvánuló magyarosító törekvéseit. Nagy vihart kavart föl soraikban az 1907-es úgynevezett Apponyi lex, mely függővé tette volna az iskolák állami támogatását attól, hogy magyar nyelvet *tantárgyként* hajlandók-e tanítani az iskoláikban, ami ellen tiltakoztak, s még fokozódott bennük a gyűlölet. Hogy ezt a helyzetet összehasonlította volna bárki is a kisebbségeknek a román királyságon belüli helyzetével? S hogy az ő itteni helyzetük toronymagasan fölötte állt amannak? Ott a magyart még tantárgyként sem tanították soha, nem hogy a magyarok magyarul tanulhattak volna, mint ők itt, Magyarország területén. Sajnos ezt az itteni propaganda sem mérte föl. Erre majd csak akkor döbbenünk rá, amikor velünk kezd visszafele menni a történelem, vissza egy ős-zsarnokság korába, mely náluk megszokott és „természetes” volt. Hogy Romániában csak „az állam nyelvén” lehet tanulni.

S ellenpélda?

1941-ben – a magyar éra alatt – Szamosújváron az ottan visszaállított magyar gimnáziumban kezdtem a középiskolát. S a négy év alatt végig kötelező volt számunkra, magyar diákok számára is a román nyelv tanulása. Mert hát „ismerjük meg egymást, egymás kultúráját” – mondták a tanáraink.

Zavarhatta őket az is, hogy kialakult bennünk ez a felsőbbrendűségi érzés is.

Bűn ez?

Valamennyire mindenképpen az. Ez is oka volt megalázottság-érzésüknek, aminek a következményeit most nekünk kell elszenvednünk...

Hogy a mi „felsőbbségünk” valóban náluk fennebb-et jelentett főleg a civilizált-ságban, munkabírásban, megbízhatóságban – tehát nem volt az teljesen jog- és alaptalan –, ezt ők is tudták, érezték, ezt is történelmi tények bizonyítják. Az egykori román királyi udvar ténye, a bojárok – a román arisztokrácia – udvarai, ahol a teljes vagy majdnem teljes személyzet magyar volt. Nem kötelezte őket senki erre, hogy ez így legyen, hogy a mi fiainkat, lányainkat keressék, hívják magukhoz szolgálni, s az övéik, az ő nemzettársaik kevésbé kellettek, s ők mégis ezt tették. Mert a mieinket megbízhatóbbnak, dolgozabbnak, rendszeretőbbnek és rendmegtartóbbnak tudták, érezték! Ha ez a bennünk levő felsőbbrendűség érzés hát kialakulhatott, ahhoz ők is hozzájárultak. Ezt ők akár elismerték szóval vagy szó nélkül, de tetteikkel mindenképpen. Ennek a mi képességeink értékelésének, megbecsülésének, s az irántunk való igénynek volt a következménye a tömeges bevándorlás a Regátba.

S ennek a részükről való hallgatólagos „megkülönböztetésnek” a következménye volt, hogy 1918 után, amikor a berukkolt újoncokat szétszortatták, megszokott volt:

Románok ide, magyarok oda!

S akkor a tisztek megrohanták a magyarokat: Gyere hozzám tiszt szolgának! Jó dolgod lesz. Nem fogod megbánni!

A visszaemlékezőben, a múlt-idézőben ott kell hogy legyenek a kérdőjelek.

Miért?

Ez nem a lenézés, hanem a tiszteletadás megnyilatkozása volt. Titeket többre tartunk, többre becsülünk. S csak elenyészően kicsi szerepe lehetett annak, hogy eddig mi szolgáltunk titeket, most szolgáljatok ti is minket! És a szolgák, a szolgálva tett magyar fiatalok a munkában találták meg az örömeiket. A munkában, mely a menekülés egy formája volt ekkor is, mint mindig. Az életnek értelmet adó, s szép!

Mit sem változtat ezen a tényen, hogy az ő népüknek sorsa is volt ez a képletes alsóbbrendűség. Történelmük hozta, hogy török uralom alá kerültek, ami alól csak az orosz–török háború idején, a törökök veresége után, 1877. május 10-én nyilváníthatták ki a függetlenségüket. Tehát elmaradottságuk oka sorsuk, későn megért-elért szabadságuk. Önálló királysággá a Hohenzoller dinasztia behozatalával 1881-ben lettek. S ha Erdély „megkapása” után ők maguk – vagy a felsőbb rétegeik – magasabb kultúrájúnak, a civilizáció magasabb fokán álló népnek érezték a magyarokat, történelmükkel is magyarázható. Ha valakik érezték, hogy ennek a mi megbecsülésünknek, a ránk való másképp tekintésnek a nyomai a tudatokban vagy tudatok alatt akkor még éltek, akkor azok a hadköteles fiataljaink voltak.

Így hát okozói saját jövőendő sorsunknak csak azzal lehettünk, hogy 1848–1849 utóhozadékaként, tehát saját, akkor megvívott harcunk, nemzetünk szabadságszeretete, hősiessége eredményeként (amire joggal vagyunk, lehetünk büszkék) jött – jöhetett – az 1867-es, úgymond „tárgyalásos” kiegyezés, mely az uralkodó nemzetek egyikének ismerte el a magyart, s ebből az elismertségből a többi népeket – így a románokat is – kirekesztette.

Csak enyhe „magyarázat”, amire senki sem volt kíváncsi, hogy mi ezeket a többletjogokat, vagy az osztrákokkal való végre egyenlőnek mondható jogokat a saját hazánk, saját népünk számára vérünkkel harcoltuk ki! Tehát harcoltunk értük! S bűn-e, ha magunkért, a saját népünkért harcoltunk? S arra alig volt erőnk, hogy a más népek zászlaját is lobogtassuk! Vagy inkább eszünkbe sem jutott ez? Vagy azok tudatosan nem álltak mellénk?

Régi mondás: mindenki magából indul ki. A maga bajait érzi, kevésbé a másokét. S ami neked fáj, jobban figyelmeztet téged, mint ami csak a másiknak vagy másoknak fáj. Ez is természetes akkor, az adott pillanatban. De visszafele nézve ma felteheted a kérdést:

– Hogy nem vettük észre jobban az ő bajaikat? Ők nálunk is elesettebbek voltak. Miért nem láttuk meg ezt, hogy odamentünk volna felsegíteni őket?

S ha harcolni kezdtek a felemelkedésükért, akkori harcuk jogos harc volt. S hogy ők nem látták meg, hogy a más népek, Európa, a világ más nemzetiségeihez viszonyítva az ő sorsuk sokkal jobb volt, ezt nem lehet az ő bűnüknek vagy szűklátókörűségüknek tekinteni, mert az tény, mindenkinek a maga baja fáj. S az is csak gyenge vigasz, hogy a világörténelem sem tud példát felmutatni arra, hogy valamelyik nép egy másik nép jogaiért kelt volna harcra. Hogy mi sem tettük ezt, ezért

büntetni minket talán igazságtalanság. Ha: értük történt volna, ami történt. De minden jel arra mutat, hogy nincs így, semmi sem értük történt. Ők csak haszonélvezői lettek a nagy politikai manővernek, mely nem a románok mellett, hanem a magyarok ellen vitetett végbe.

S amivel a többi népeknél, nemzeteknél különbek voltunk, hogy nem öltük, pusztítottuk, hanem befogadtuk, élni, gyarapodni hagytuk, saját kultúrát teremteni hagytuk – vagy szinte mindegy, hogy ebben nem tudtuk vagy nem akartuk megakadályozni népeinket –, az is vesztünk okozójává vált. S az is, hogy ahogy tudtunk, éltünk, s hagytunk élni másokat is.

Trianonra hát semmiképpen nem szolgáltunk rá. Sem a világegés kirobbantásánál, illetve kirobbantásával – azt tudatosan szervezte egy valamilyen hátsó erő, melynek zsoldosa volt a boszniai fiatal, Gavrilo Princip is. Sem pedig azzal, hogy elnyomtuk volna a nemzetiségeinket. Az az állapot, amely Trianon előtt volt Erdélyben, beleértve a nemzetiségi jogokat, magasan fölötte állt az akkori nemzetközi átlagnak, s annak toronymagasan, ami majd azután következett.

Hogy 1920 után egy, ezen a földön addig soha nem látott, az itt élő „másik nép”, a mi népünk szabadságjogát, sőt: a továbbéléshez való jogát célba vevő, az eddigiekhez viszonyítva is mélyen alantas kor kezdődött, kezdődhetett el, az valamiféleképpen a történelem grimasza is volt. Valami olyasmi, amiben az is benne van, hogy aki téged megdobott *kenyérrel*, azt te dobd vissza kővel. Mi, ha szolgáltunk, kenyérre, és nem kőre szolgáltunk rá. Jogokat adtunk népeinknek, lehetőséget adtunk nekik, hogy kultúrát, nemzeti létet, nemzeti tudatot építsenek itt, s cserébe teljes jogtalanságot, nemzet- és kultúratiprást kaptunk.

Megbüntetett nép lettünk. Szép, szelíd arcunkba öklök csaptak, az élet szépségébe alig belepillantó gyermekeink ajkára rálakatoltatott a kérdés, hogy:

Hol jártál, báránykám?

S rá az elhalkuló válasz is, hogy:

Kertek alatt, asszonykám.

Elkezdődött népünk számára a bujdosás kora. Nemcsak azoknak, akik vándorbotot vettek a kezükbe, s elindultak új hazát keresni helyett az elveszett helyett, hanem azoknak is, akik itt maradtak. Beszorult az élet a kapuk mögé, míg durva kezek nem kezdték tépni, rángatni azokat is.

Kint a határookban – amíg onnan is ki nem üldöztettél, ki nem taszítottál – művelhetted nadrágszíjnyi földjeidet. Mert a nagybirtokok, melyeken ha mást nem, a továbbélés egy-egy darab kenyerét meg lehetett kapni – szétosztattak, épp csak nem neked. Az új hatalom célja volt: nemzeti színűvé festeni át a földet is,

hogy a tulajdonviszonyok átalakítása is bizonyítsa, hogy az a föld román. Mondták is: Pămîntul românesc! S nem azt, hogy az ott élő emberek földje. Hihetetlen különbségek tétettek ember és ember között.

S hogy mégis élt az élet? Ha rejtve is, ha menekülön is, ha a sanda tekintetektől figyelten is, de élt. Csókok csattantak, a patakok csörgedeztek, a hegyi vizekben pisztrángok ficáinkoltak, s a megmaradt tehenek az istállókban bőgtek.

S abban, hogy a lovadnak – ha volt, lehetett lovad, nem vitte el azt is a kor, a történelem – odakiált: Gyí, te Fakó!, abban sem akadályozott akkor még senki. Csak később fog eljönni az a kor, amikor bűnöddé válik majd a lovad is. S abban sem gátolt a kor, hogy fogd az eke szarvát, mert ha egyébert nem, hogy az adódat – mely aránytalanul magasabb volt neked, mint a felső vagy alsó szomszédodnak, aki bună ziuával köszönt neked – meg tudd fizetni, be tudd adni. Mert ugye adó – lebontva a szót – azt jelenti, hogy az általad elvégzett munkának az a jövedéke, ami nem a tied, amit oda kell adnod. Az a falat, amit ki kell vened gyermeked szájából is.

Hol a boldogság mostanában? – kérdezi Petőfi.

S meg is adja a mába mutató választ:

Barátságos meleg szobában.

Csak ennyi maradt a te boldogságodhoz is. A barátságos meleg szobád, ahová nem hatoltak be az idegen tekintetek. Az is csak akkor, ha elvett erdőid maradék fájából tudtad a meleget biztosítani.

Mintha visszadöcögött volna veled a történelem a középkorba. Egy olyan állapotba, amely itt, ezen a földön legalább 200-300 éve megszűnt. Még a gondolatokból is kiesett, hogy ilyesmi is lehetne.

Már Petőfi is szimbolikus értelemben írta:

*Deresre huzzák a gazembert,
Bűnét botokkal róni le;
Lopott, rabolt, és tudj' az ördög,
Még mit nem művele.*

De ő kiált ellenszegülve:

„Hozzám ne nyúljatok!

Nemes vagyok... nincs nemesembert

Botozni jogotok.”

Hallottad e szót, meggyalázott

Ősének szelleme?

*Most már öt húzni nem deresre:
Akasztófára kellene!*

Bizony, a semmiért beleköttek az emberbe, s megpallották jól! Douăzeci și cinci, úgy mondták. Huszonötöt! Áthívták, s elfenekelték. Én es beléestem huszonkettőbe. Azét, hogy ősszel vót, törökbúzáát szedtünk, akkor vótunk itt a szomszédba, Ütő Elek bácsi-éknál törökbúza bontani. Mi vótunk ott, fiatalok, s a gróf Mikes béresbírójának két leánya, azokat hazakísértük tíz órakor, mert később nem lehetett az utcán járkálni. Akkor bémentünk, a leányokat békísértük, hát ott vót a leányoknak az édesapjánál két csendőr. Illogattak. Egy darabig beszélgettünk... Az egyik csendőr pertu barátom is vót, árapataki, Kuku János. Egyszer azt mondja a társának: Gyere, menjünk! Elmentek. Mi es még kicsit beszélgettünk, az öreg kínált pálinkával, nem fogadtuk el. Ahogy kijöttünk a lakásból, körülbelül húsz méterre ott vannak. Na, azt mondja Kuku: Hát jösztek! Igen... Menjünk velük! Mikor el akarunk válni – csak ott lakunk pár méterre mind a hárman – gyertek csak, valamit kérdezni akarunk tőletek! Gyertek ki a községházához! Nem menyünk, me mán ott az idő, le kell... Hát hány az óra? Mondjuk: Tíz! Valamivel elmúltott tíz óra. Na. Evvel mentünk, beszélgettünk másfelé, az egyik jól tudott magyarul, a másik is tudott, de nem úgy, mint az a Kuku nevezetű. Na, bémegyünk a községházához, leteszik a puskát, a lámpát meggyújtják, s nekiesnek ennek a Fehér Bálintnak. Azt mondják: Hány óra? Mondja Bálint, hogy mennyi. Most lehet fél tizenegy. Igen? Fél tizenegy? Sipp, supp! Akkor a másiktól, az öcsémtől. Hány óra most? Akkor kezdték öt ütni! Mikor annyira megunták, jöttek nekem. Kezdek pofozni kujakkal, mindennel, úgy, addig vertek, hogy csupa vér volt mindenem. Arcba, fülbe, mindenképpen. No, osztán az egyik ott maradt, a másik lekísért a patakra, a vértől megmosdatott. Én hazamentem, szólottam nagynénémnek, hogy ne, mi van... A csendőrök megvertek. Felkött, a fejemet békötözte vizes kendővel, s én lefeküdtem. Reggelre úgy eldagadtunk, hogy tiszta kék s fekete vótunk. A fejünk kidagadva! Abba az időbe Dudus vót a megyei főorvos, osztán bémentünk hezsa. Az orvos megvizsgált, felvették a jegyzőkönyvet, osztán elengedtek. Egyéb nem lett belőle. Az egyik csendőrt elcsapták, de aztán bekerült fogházörnek, s ott folytatta...

Mint fogalom is megszületett: *magyarellenesség*. Nem a rossz ellen folyt a harc, hanem a magyarság ellen. Ez szötte be az életet, a mindennapokat. Erről írtak az újságok, erre gyártattak a törvénycikkek, paragrafusok, hogy téged korlátozzanak jogaidban, és hogy te bármiért – törvényesen is – felelősségre vonható legyél.

Minden lépten-nyomon lehetett észlelni a magyarellenességet. Egy nóta elénekléséért is... Ezt éreztették velünk mindenütt, mindenhol.

Ha tovább akartad gyakorolni az élet hagyományait, melyek itt évszázadokba nyúltak vissza, az is bűnöd volt.

Csak a csendőrök voltak idegenek ekkor. Nem két csendőr jött, vagy három. Voltak vagy húszan, huszonötön, sőt, negyvenen is. Előbb volt negyven, mert nagy a község, s mind magyarság. Azután osztán leapadtak a rendes menetre, hattól nyolc, ennyin vótak.

Ők jelentették a megszálló alakulatot. A feladatuk nem az volt, hogy vigyázzanak a rendre, hanem hogy ne tudjon visszaállni és ne tudjon tovább élni az élet hagyományos rendje, félelembe taszítottassék a nép. Hogy a nemzeti mivoltod nem bűn – szó sem lehetett erről.

Az élet mégis folyt. Felnőtteket, gyermekeket elszívott az élet, elszívtak a hétköznapiak, a munka. Ezt megakadályozni nekik sem lehetett céljuk. Hogy a birtoklás – s ezzel az élet lehetőségének a megteremtése – a régi igazságtalanság helyett egy új igazságtalanságba torkollott? Az új ország célja nem általában a szegénységnek, hanem a románságnak a felemelése volt. 1921-ben elvették s kiosztották a nagybirtokokat, kisajátították a magyar egyházak vagyonát, a magyar oktatás és közművelődés lehetőségét megteremtő több százezer hold birtokot is. A cél ezzel: a magyar lét gazdasági alapjainak a szétzúzása, a nemzetiségi arányok mellett a birtoklási arányoknak is a gyökeres megváltoztatása, új tulajdonosok betelepítésének a lehetővé tétele.

Mint egy sötét felhő telepedett rád a téged eltiporni akaró Új világ.

Csak egyetlen célod lehetett: a valamiképpen való túlélés. A mérhetetlen igazságtalanságok halmazának a valamiképpen való elviselése.

Egyenlőség?

Letöröltettek a törvény asztaláról.

Hogy hiába dolgoztál, munkád eredményét a rád vetett nagy terhekkel orozták el.

Sújtottak, valóságosan sújtották a népet. Nagyobb vót az adónk, mint a monarchiában. Nagyobb! Többet kellett fizetni! Aki annak idején száz korona adót fizetett, annak öt-hatszáz lejt kellett ugyanazért a birtokért fizetnie. S az sokkal több volt!

Üldözött vad lettél, az ítélet végrehajtása alatt álltál... Létednek, ittlétednek még az emlékét is eltörölni. Helységek nevét 1938-tól kezdve nem használhattad magyarul. Tilalom alá esett a bölcsőd helyének a megnevezése úgy, ahogy azt ezer éven át az eleid mondták. A csend nem lehetett csend, az álom nem lehetett álom,

az élet élet, mindenre az ragasztatott rá, hogy halálra ítéltetett. A saját neved még korábbról ítélet alá került. András a hivatalos papírok szerint Andrei volt. Voltak nevek, melyek nem léteztek a románságnál, az ortodox egyház nevei között, s csak azért találtatott ki bizonyos név-korcsitúrák, mint amilyen Arcadiu vagy Gheza, hogy ne lehessenek sem Árpád, sem Géza. Mint ahogy az István sem lehetett István, hanem Stefan, a László Vasile vagy szelídebben: Ladislau (ez utóbbi is aligha van az ortodoxoknál), az – Erzsébet Elizabeta, a Klára Clara, a József Iosif – és így tovább. Amikor majd abba a korba ér András, hogy számára is létezhet az aláírás, azzal bosszulja meg valós léte megkérdőjelezését, hogy annak olvashatóságára vigyázva – a román nyelvű okiratokon is szép magyar betűkkel kanyarítja alá az Andrást, különös tekintettel az ékezetre. Ha másért nem: hogy legalább így vigasztalja, kárpótolja önmagát azért, hogy még a nevét is elvették. Átfestették volna még az arcokat is, ha az új hatalom a genetikába is be tudott volna avatkozni. Hogy ne legyen az jellegzetesen csontos, letagadhatatlanul magyaros.

A küzdőképesség is megvan bennünk.

És megvolt – különösen azoknál, akik bekerültek Regátba – az önfeladás hajlama is.

Tömegesen olvadtak be, játszi könnyedséggel adták fel a nyelvüket fiaink, lányaink.

Ők itt a mi földünkön évszázadokon át gyarapodtak, s mi ott az övéken nyomtalanul eltűntünk. Ebben ők különbek voltak nálunk. Tartásosabb nép, tartásosabb faj. Önmagát jobban tisztelő, önmaga mivoltához jobban ragaszkodó.

– Tisztelnünk kell őket! – szólal meg Béla.

– Ezért igen, valóban. Csak azt nem tudhatjuk – elmélkedik András –, ha azt kapták volna ők is itt, mint a mieink ott, náluk, Ó-Romániában akkor, és amit mi kaptunk tőlük itt, Sóhajföldön és egész Kelet-Magyarország földjén, miután ők lettek itt a teljhatalmú urak, hogy mutatna az ő tartásosságuk? Az, hogy szeretik ezt a hazát, az szép és jó. De ha a szeretet mellett ott van a gyűlölet is – és ott volt és ott van, ott volt már Horea és Axente Sever óta, és ott van Ion Brăteanu, a Fájó Földjeinket megkapó és birtokba vevő első – és azóta is minden román miniszterelnök és azok teljes vezérkara, minden egykori és mai román politikus szavaiban és tetteiben – még kivétel sincs, amely erősítené a szabályt –, akkor elveszti varázsát az a szeretet is. S te fájdalommal kérdezheted: *”Hol vagy, ember, Ember?”*

A történelem országútja tele és tele üldözöttekkel, menekültekkel.

Rajta vagy te is.

Nagy szelek seprik a port, az út porát. S az útszéli fákról egy-egy gyümölcs is odapottyanhatsz a lábad elé. Lehajolhatsz érte, felemelheted, megtörülgetheted, s már haraphatod is. Így tudod túlélni útszélre taszítottságod korát.

7. VAN-E FELTÁMADÁS?

Krisztus feltámadott. Van hát, van, van, van feltámadás.

És jön a kérdés:

Feltámadhat-e a te néped?

Hiszed, hogy igen... A '38–'41-es események erősítik meg ezt.

Mintha feleszmélt volna az ország. Az emberek is reménykedni kezdenek.

Ilyenek is vannak népünk történetében? Boldog idők?

Igen, voltak... Rövidre szabottak, de voltak. Huszonkét év várakozás után hozta el a boldogabb napokat a történelem. Trianon – ha részben is, kismértékben is – orvosoltatott. Orvosoltatott Felvidék egy részével, Kárpátaljával, Észak-Erdéllyel, majd Délvidék nyugati részével, Bácskával.

A bevonuló magyar csapatok útja nem volt zökkenőmentes. Nem ismétlődött meg velük az, amit „mi” produkáltunk 1918-19-ben azzal, hogy nem védtük a földünket. Őket – inkább partizán módon – de Biharban, Szilágyságban sűrűn provokálták, szembeszegülve a nemzetközi döntéssel, ami miatt a magyar kormány kiterjeszti a törvényes megtorlás lehetőségét a birtokbavétel alatt álló Észak-Erdélyre, melyet két ízben, Ippon és Ördökgúton alkalmaznak, a két helységben számos áldozata lesz a nem kis kegyetlenséggel elkövetett – úgymond – megtorló akciónak.

András majd „megfordul” e szomorú emlékű területen, s szinte jóleső érzéssel veszi tudomásul, hogy a helyi magyar lakosság nem védelmezi, hanem elítéli a megtorlások parancsadóit és végrehajtóit, akiket a magyar törvénykezés is hadbíróság elé állított, s ezzel valamennyire ellensúlyozta a nemzet becsületén esett szégyenfoltot, megmutatva, hogy azért különbek vagyunk. Még akkor is, ha sok-sok ártatlanul megölt embert – akik semmi bűnt nem követek el, tehát csak azért haltak meg, mert románok voltak – feltámasztani nem lehetett.

Béla „az igazság kedvéért” jegyzi meg, hogy az ellenünk elkövetett bűnökért sem akkor, sem később sehol, semmilyen formában nem történt sem beismerés, sem felelősségre vonás vagy valamiféle bocsánatkérés. Így hát „ennek a révén” is látható:

csak magyar bűnösei voltak a történelemnek. Sem román, sem szlovák, sem szerb soha, sehol.

Minden józanul gondolkodó magyar – s ez alkotta a többséget – úgy ítélkezett: nem jó a bosszú! Nem szabad, vagy nem szabadott volna! Hiszen most – legalább is ekkor úgy éreztük – nekünk kezdtek fűjni a szelek. S a becsületesség nem bosszúállást, hanem inkább megbocsátást kíván. Vessünk véget az átkos gyűlölködésnek, s próbáljunk jó példával hozzájárulni ehhez.

Ám a helyi románság szemében ezeknél is nagyobb bűnünk volt, hogy boldogok voltunk. Hogy díszkapukat állítottunk, s virágosóval s nemzeti imánk könnyekkel teli éneklésével köszöntöttük a bevonuló magyar csapatokat. S hogy megnyithattuk a kapuinkat, s azokon át a mieink nem ellenséges tekintettel néztek be ránk. S hogy az övéik közül sokan – akik bemocskolták magukat – elmenekültek.

Kellett? Nem kényszerítette más erre őket, csak a saját lelkiismeretük. De ez is a mi bűnünké vált, tétetett.

A kettéosztott Erdély gondolata mögött ott rejtőzködhetett egy jó elképzelés is. Amellett, hogy ez is részesüljön belőle, az is. Érvényesíteni a kölcsönösség elvét. Ugyanazt az elbánást kapja Észak-Erdély románsága mint Dél-Erdély magyarsága.

Ezt csak féldalasan lehetett megvalósítani, itt, Észak-Erdélyben. Mert ott folytatódott az 1918 után elkezdődött gyűlölet-politika, melynek nyomatékosító büntető pontja lett Észak-Erdély is, hogy az miért került vissza Magyarországhoz. Ha te csak örültél azért, s búsultál, hogy az a rész is, ahol te élsz, nem, ennyi is szúrta a szemeket. Azokon álltak bosszút, akik ott éltek, oda estek, oda tartoztak magyarként.

Nagyon nehéz idők voltak! Nagyon erős nacionalista légkör volt. Az utcán nem is lehetett megszólalni a nyelvünkön! A rendőrség előtt is voltam két alkalommal. Egyszer Bukarestben a belügyminiszternek a pincéjében töltöttem egy hetet!

A határ megvonása előtt tömegesen mentek át „oda”, a magyar fennhatóság alá került területekre a menekülés egy újabb formájaként. Felültek a szekerekre, gyí, te lovam, s elindultak – főleg a fiatalok – új hazát keresni. Hazát, melyről hitték, hogy az övék lesz.

Csoda-e, ha azt mondom: ebből elég volt! Levegőt akarok!

Délről a magyarok szöktek át északra, északról a románok délre. S úgy is vehetted, ez természetes volt, hiszen természete az embernek, hogy otthon akarja érezni magát.

S hol érezhetnéd otthon magad, ha nem a tieid között?

Bujdosók innen is és onnan is. És: sokan vannak olyanok is, akik ,19–20-ban hagyták el Erdélyt, most visszatérnek. Mozgás, kavargás. És nem csak a magyarok körében. Amíg semleges Magyarország, lengyel menekültek tízezrei is odaözönlenek. Az ő üldöztetésük elől.

Bujdosik az árva madár,

Egyik ágról másikra száll.

Hát az ilyen árva, mint én,

Hogyne bujdokolna szegény.

Tele van nemcsak a Kárpát-medence, hanem egész Európa árvákkal, szenvedőkkel, a valamiért való bosszú áldozataival.

Ha az árva madarak, az átszököttek titkon hazalátogatnak a szülői házhoz, az otthon melegébe, azt is bujdokolva kell tenniük, mert ez bűnnek számított, s megtörténik, hogy román falusi társaik állnak bosszút rajtuk azzal, hogy jelentik, s elhurcoltatják. Mert a másság, a te arcod mássága tovább is bűn, s ha megcsókolod a feleségedet, gyermekeidet, ha te teszed, az is.

De az már ama nem magyar falusi társaknak is sok volt, amikor elrendelték az élelmiszer-tartalékaik elkobozását minden magyartól. Így, nem a hadsereg ellátásáért, hanem a magyarokon való bosszú egyik megnyilvánulásaként. Talán Sztálin lehetett az ötletadó, aki hasonló módszerekkel „járt el” az ukránokkal szemben a harmincas években, s az eredménye is „megfelelő” volt: több millió halálos áldozat, akikről még beszélni is, vagy sírjukat megjelölni is tilos volt. Valami ilyesféle járhatott a „megcsonkított ország” hatalmi gépezete irányítóinak a fejében. Ám ezt még a román falusi társak is sokallották, s sokan közülük is az illetén büntetett magyarság pártjára álltak.

Jött a román bíró, s azt mondja: dugja el a lisztet, vagy ha van valami gabonája, azt is, me ha nem, jönek, s elveszik. Vót két lovunk, az uram koncentrára vót. A gyerekeket – a fiacskámat – küldtem a lovakkal a mezőre. Vót vagy nyolc-kilenc kupa lisztet, kivittem a pajtába, a jászolba belévettem, hogyha jönek, s keresik, ne kapják meg. Hazajöttek a lovak, mind megették. Másnap jön egy román ember, s azt mondja, hogy menjek neki kapálni. Mondom, hogy nem mehetek, mert nincs étel, nincs amiből puliszkát főzsek a gyermekeknek. Gyere, met anyám visz nektek ennetek. Vegyetek egy-egy zsákot, s gyertek le hezzám. Adott egy-egy véka törökbúzá. A kerteken hátramentünk, s levittük Bogátra a malomba örölni. Azt mondja a molnár, hogy ő nem örli meg, mert ha valaki jó, s megtudja, hogy a magyaroknak öröl, hát neki vége. Akkor kiállított engemet az útra, a másikat a kert mellé, hogy nehogy valaki jöjjön.

Észak-Erdélyben a taktika a példaadás volt. Ha lett volna kinek példát adjanak ezzel, s jött volna egy valamiféle viszonzás, a hatalom önmaga lelkiismeretével való szembenézése. Ám ezt várni – amint kiderült – jóhiszemű butaság volt. Illetőleg hát: a magyar mentalitás továbbélése. Te, ha nem jön viszonzás, akkor is cselekedjél józanul, becsületesen. Azt is tudták, felmérték, mindenkinek legdrágább a gyermeke. Ők is a bosszú eszközei lettek.

Negyvenegyben elvitték a magyar gyermekeket is. Csak a bírónak a fia, s még volt egy, aki az őrmesternek tetszett, szép, ügyes legény volt, ezt a kettőt hagyták meg. S a többi gyerekek, szegények, az utakon szenvedtek. Rongyoson és tetvesen már tizenöt éves koruktól el voltak koncentráltva.

Az összes magyar gyerekeket „koncentrálták”.

Elvittek Rosiori de Verdébe, négyezeren vótunk, négyezer gyerek. A csendőrek összegyűjtették. Aki töltötte a tizenöt évet, mind elvitték. Az egészet elvitték. Mondom, mi ott vótunk négyezren.

De így is jó volt, ha csupán egy pillanatig is, hogy Észak-Erdély magyarsága egy rövid pillanatig fellélegezhetett, s legalább azalatt nem volt üldözött a hazája földjén. S amit ez a négy év megtorpantott, kimozdított a zavartalan menete sarkából, annak a hatása messze tovább élt. A visszaállított magyar oktatást újra arra a szintre süllyeszteni, ahol az 1940 júniusában tartott, újabb „visszarendező munkát” kíván majd. Csak majd a Ceaușescu korszakban jut az megközelítőleg hasonló siralmas helyzetbe. S hogy ez így volt, valahol Isten rendelése is benne volt.

Ne hagyd elveszni Erdélyt, Istenünk!

Zengték az ajkak. És:

Ne hagyd elveszni nemzetünket sem. Ezt a megtépázottat. Ezt a sors- és viharvertségében is gyönyörűt, melyhez tartozni olyan jó! Ez a fájdalom, a nemzet fájdalma is a szép, a felemelő fájdalmak közé tartozik. Fáj, fáj, de ha fáj is, neked fáj, s mert mögötte van néped sorsa is, gyönyörű fájdalom, mert ott van benne a szeretet, a ragaszkodás is, a téged védő és óvó, veled és érted szenvedő, s a szenvedésében is aggódó édesanyád fájdalmas arca, őseid arca, az ő küzdelmes létük, szenvedésük. Gyönyörű, szépségektől és alig elviselhető gyötrelmekről is terhes fájdalom ez, mely gazdagabbá tesz, fel is emel, nemesít is! Nemesíti a lelkedet, s az általa fakasztott könnyek is nemes és szép könnyek, s ahogy folynak le Krisztus arcán, meggyötört arcodon, gyönyörűek.

1941. június 26-án – alig több mint 9 hónappal az örömittas napok, a magyar csapatok Sóhajföldre való bevonulása után – álcázott gépek megbombázzák a 3 év előtt visszatért Kassát. Ezzel „kényszerítik ki”, teszik elkerülhetetlenné Magyarország

számára a háborúba való belépését, s a második Trianont, mely visszaállítja a rövid időre megszakadt folyamatot.

8. BŰNHŐDJÉL, LAKOLJÁL!

A bécsi döntést Trianon hatalmas igazságtalansága orvoslásáért meg a térség nyugalmáért hozták a központi hatalmak.

Nyugalom?

Hol van nyugalom, honnan lenne nyugalom, amikor annyi ellentét feszül? A két nép: a román és a magyar a szó szoros értelmében élet-halál harcát vívja. Amikor Románia 1944. augusztus 23-án úgy dönt, hogy 1916 óta, nem egészen három évtized alatt immár harmadszor „áll át” a túlsó oldalra, tudja, hogy miért teszi. Egy szóba belefoglalva: Erdélyért.

Az átállást – a biztonságért – megint egyezség is alapóckolta – mint 1916-ban –, épp csak hogy most a másik szerződő-ígérő fél már az új kelet-európai hatalom, a Szovjetunió volt. Mellyel Romániának is megvoltak a maga „külön ügyletei”, alig négy éve ragadta el vagy vissza a szovjet birodalom Besszarábiát, s erre is rábólint-hatott a „hozzád csatlakozunk” pillanatában Románia. Semmi kockázat, hiszen úgylis te vagy a nyerő fél! Sztálin „egész Erdélyt vagy annak nagy részét” ígerte oda fizetségként, hogy Románia felkínálta volt szövetségeseinek Németország és a központi hatalmak hátbatámadását. Nos, az alkuföldre nemsokára megérkeznek, szovjet tengertől is lökve, taszítva, a román katonák. Maga a rövidesen csatatérre változó föld is szörnyű megpróbáltatások helye lesz, lehet.

Vannak, akik nem csak félelmükben – a „napi parancs” is ez – a menekülés útját választják.

Hányadik menekülés is ez a kor magyar történelmében?

Immár a negyedik! Pedig még nem telt el fele sem a századnak.

Közben már menekültek mindenfelőlről, na. Magyar katonák es jöttek, németek es mentek. S hát minket hajtottak ki a csendörök a faluból. Menjünk, meneküljünk, ki kellett jöjjünk szekérrel, de nem messze a falutól egy kicsi völgybe csináltunk bunkert, oda bészállásoltunk. Tudtuk, hogy az út tele van katonasággal, némettel, mindennel, az úton nem lehetett menni, már képtelenség volt járni, hova menjünk belé a harcba, nem mentünk, ott vótunk a falutól nem messze, s hát egy szép nap az oroszok csak úgy jönnek bé...

Megindult a menet... Hosszú sorokban mentünk, egy darabig nem maradt el egy szekér sem, mindegyik a másikan segített. Egy sorban hány szekér? Ment vagy háromszáz, háromszázötven. Ha eső ért, vótak ezek a posztó pokrócok, ezekkel letakarta az ember a szekeret, nemigen ázott meg, de majdnem mindenik szekérnek vót kóber is csinálva. Aztán este tüzet raktunk, ételt csináltunk. Mint ahogy a cigányok mennek, mi is úgy mentünk.

Felültünk a vonatra, ott ültünk három-négy nap, vagy még ötöt is mondhatok, úgy bombáztak, olyan erősen, olyan nyitott platókocsi volt – olyanokból állt az egész menekültvonat –, szalmabálából csináltunk egy bódét, s mint az egerek, bebújtunk a lyukba, mind a haton bebújtunk, s mikor még jött a bombázás, megint bebújtunk oda. Elindult, meg-megálltunk egy-egy falunál... Mikor felértünk Csíkba, olyan rettenetes nagy harc volt, visszaverték az oroszokat, a föld tele volt halottakkal. Mind le voltak a kutak zárva, úgy hogy vízhez nem lehetett hozzájutni. Leszállottunk, mert nem úgy volt, hogy ment a vonat, állt ott még napokig is. Ilyen alkalmakkor a menekültek leszálltak, megrohanták a falut, s ki hol mit tudott, mindent összeszedett. S akkor hoztak oda disznókat, hordóban túrót, mindenfélét, s az emberek még árusítani kezdték, amit összevissza loptak... Napokig ott álltunk egy-egy helyen, mindenki ahogy tudott, főzött. A vonat mellett tüzet csináltunk, teljesen nyitott szerelvény volt, mindenki ott végezte el a dolgát is... Mígnem aztán kérkeztünk Egerbe, ott helyeztek el bennünket.

Az itthon maradottakra az átvonuló front vár annak veszélyeivel, bizonytalanságaival, félelmeivel... Túléled? Nem? Nem rajtad múltott!

Aztán, hogy ez a bujdoklás, menekülés, rejtőzködés véget ér, jöhet egy új, félelemmel várt „másik” rossz, az orosz, s vele a visszatérő román megszállás. De hogy ez akár még a frontnál is szörnyűbb lesz, arra csak kevesen számítottak. Az ellent mondott a józan értelemnek. Itt, Sóhajföldön vége a háborúnak. És csak most kezdődött el egy újfajta háború. Szedik össze az embereket az utcáról, az otthonaikból. Helyreállítási munkára – így a hazug magyarázat. Sokan az erdőbe menekülnek.

Az örök állapot...

„ha zörren egy bokor”

Vagy:

fordulj kedves lovam napszentület felé

úgyse jövünk többet soha visszafelé

messze földre megyek elbujdosok innét

szép szülőhazámat nem látom meg többet

Te: menteni próbálsz az életed. De ha jóhiszemű vagy, s elhiszed, hogy csak helyreállítani visznek három napra – ahogy ők mondják – évek, vagy számodra örök vég lesz belőle.

Mert „*hisz bűnösök vagyunk, akár a többi nép*” (Radnóti). De hogy engem, gyermeket, anyámat, aki megtermett engem, nagyapámat, nagyanyámat, akik egyebet nem tettünk, mint hogy éltünk, szántottunk, vetettünk, írtunk, olvastunk, számodoltunk, végeztük a feladatunkat, egyszerűen mint népet tegyenek felelőssé az elmúlt négy évért, hogy földünk visszakerült Magyarországhoz, arra csak a leg-sötétebben számítók számítottak.

1944 őszén elkezdődött Sóhajföldön is egy kerek 45 évig tartó ingovány-idő, mocsár-állapot, a kettős elnyomatás kora.

Milyen süppedékes a talaj!

S járni kell rajta. Megkapaszkodni a fűben-fában, vagy ha a sodrás, az idő sod-rása vinné ki alólad a lábad, még a benyúló gyökerekben is. Ha vergődve is, egyen-súlyozni, visszafojtott és csak lopva vett lélegzettel is vigyázni, Istenhez esdekelní, hogy ne induljon meg veled a föld. Hogy állni tudj! Menni tudj! Mert az út, melyre rásodort az idő, eddig nem látott út, más megint, tövises, tüskés, csalárd és bizonytalan.

Folytatódik, ami Akkor, 1940 őszén abbamaradt, hogy megint nem a tetted, nem valami rossz cselekedeted, hanem a Léted a bűn!

Román bosszú a rövid ideig másképp lengedező szellőkért, a meghasadt felhők mögül rád és – ahogy ő véli – nem órá sütő fényért, a történelemért.

A lét természetéért, hogy ami egyiknek öröm, a másiknak bánat is lehet. És aki örvend, nem azért örvend, mert téged ezzel bántani akar.

Mondanád: a másság nem bűn, s hogy én én vagyok, s te te vagy, az sem bűn, hanem csak egy állapot, melyet nem kértünk, hanem kaptunk.

Mondanád...

De kinek? – ha nem kérdez senki!

Derűre ború! Fuvalló szellőkre tépve cibáló viharok. Ez is van, lehet, nem te rendeled, hogy így legyen. A múltó idő hozza, hozhatja.

És hogy: miért van péntek, és miért van szombat? Mondd meg! Állj elő, és felelj érte! Apád arca miért borostás, és miért nem sima. S anyád arcán miért a mosoly?

Azt is mondhatnád: Álljatok meg, ne verjétek durva husángokkal lelkem arcát!

Ne verjétek le termő fáim gyümölcsseit, mert azokat én csak patyolgattam, de a teremő adta.

Ter-més, ter-emtés, a kettő egy tőről fakad.

Nem azért kell lakoznod, amit te tettél, hanem azért, ami történt. Hogy fújt a szél, hogy esett az eső, s a vízcseppek lemosták a port a falevelekről. Azért, hogy hullottak egymásra a napok, augusztus 18-a után 19-e jött, s 19-e után 20-a. És hogy 1940-nek volt ősze, és az az ősz nem olyan volt, amilyenre ő, vagy az ő népe vágyott. Ugyanúgy bűnös, mint a te néped. De nem azért vagy nem azzal, hogy te is ott álltál az úton, amikor a csapatok mentek és jöttek, mert te azért semmit sem tettél. Esetleg annyit, hogy átvészelted az előtte való szörnyű időt, és hogy most felszusszantál, s mertél boldog lenni. Egyebet nem tettél, csak annyit, hogy boldog voltál. Édesanyád az ölébe vett és megcsókolt.

S most: Bosszú és elégtételvévés gyermekek, asszonyon, fiatalokon és öregeken. Mintha hibás lennél vagy bűnös azért, hogy 1940 őszén Észak Erdély visszakerült Magyarországhoz.

És még azért is, hogy mellkasoddal nekifeszültél az időnek, tépted annak gyomját, tüskéit, meghajlott derékkal verted a kapád a földbe, zúztad, törted vele a rögöket, s életet csikartál ki a néma, tőled elvett földből. Melyet akkor végleg elvenni tőled nem sikerült. Ez is bűn lett, a te bűnöd.

Kiáltok – de csak gondolatban. Mert a magány, az én magányom, a világ magánya. Édesanyám! Édesanyám!

Mi az, gyermekem?

Csúszik ki a talpam alól a föld!

Vigyázz, vigyázz, jól vigyázz, gyermekem. Vigyázz! Vigyázz! Kapaszkodj, kapaszkodj! Lásd, ilyen az idő!

Csúszom én is... Nem tudom, nem tudom, félek és féltelek, védenélek, és nem tudom, meg tudlak-e védeni?! Csak azt tudom, hogy szeretlek!

Vigyázz!

Vigyázz!

Szerelmes gyermekem.

Készülnek a falvakban a bűnlajstromok, hogy kiken kell elégtételt venni!

Mintha Szent Bertalan éjszakája! Nem elég, hogy mindenütt pusztul az élet, falvak égnek szerte Sóhajföldön, Észak-Erdélyben, mindenfele folyik a háború, és alig halad át a front, jönnek a nyomában a megtorlók, a rajtad elégtételt venni akaró bosszúállók. Civil-és nem civil csűrhek szerveződnek, szabadon lehet ölni, rabolni, fosztogatni. Miután egy hírhedt csoportjukat – akik majd Maniu-

gárdisták néven írják be a nevüket a történelembe – egy bukaresti templomban szentelték fel – felszentelt hóhéroknak –, elindulhatnak ők is a „színhelyekre”.

De vannak társaik is, voluntárok (önkéntesek), és „egyéni” vagy „helyi jellegű” elégtétel-vevő civilek. Szabadon lehet tenni a háború leple alatt bármit. Össze lehet terelni az összetereklhető férfiakat és nőket is, s százaslag-ezresleg hurcolni őket haláltáborokba, ott kiirtani, elpusztítani őket.

Mindent lehet tenni velünk.

Lelkiismeret? Meggondolás? Hogy te, ez nem tehet arról, ami történt!

Radnóti rémlátomása itt is élő valóság.

„Az ember úgy elaljasult,

Hogy önként, kéjjel ölt,

Nem csak parancsra.”

Itthon vagy, és félelem üli meg a szülőföldedet. Ha a soha össze nem állított, állíthatott, de az emlékezetekbe bekerült vagy ott megmaradt statisztikákon indulunk el, hogy Szárazajta, Csíkszentmihály, Csíkszentdomokos, Gyergyószentmiklós, Magyarzsombor, Egeres, Kolozsvár, Bánffyhunad, hogy agyonlőtt és kiirtott egyének, családok, megbotozottak, félholtra vertek, és nem csak ők, az egész félelembe hajtott nép áldozat. Azok is, akikkel végignézetik vérfürdő-rendezvényeiket, a fejvételeiket, a főbelövéseket, hajtóvadászatokat.

Menekülni nem tudsz. Te is ott vagy a vádlottak között.

Hogy miért volt Észak-Erdély? Miért abba, és nem más irányba haladt a történelem szekerének a kereke?

Te is magyar vagy!

Akkor mindenki a halottját kellett hogy vigye haza. S csinálhatott deszkából koporsót. Nem szabadott harangozni, nem szabadott nekik istentiszteletet tartani, hogy úgy vigyék ki, mint halottat a temetőbe. Hanem úgy vitte mindenki, az ő halottjának ásta a sírt, tették belé a deszkakoporsóba, s úgy vitték ki őket. Rettenetes volt! Szörnyű volt! Féltünk, na, féltünk azután is. Mind mondták, jönek vissza a gárdisták, s megölnek minköt is. Ki ahogy tudott, rejtőzködött, menekült. Az uram es gyermek volt akkor, őt össze es kötözték, hogy ölik meg, pedig még csak tizenhat esztendő s vót. Mán előbb es bélövöldöztek az ablakikon. Mán akkor es megölhették vóna. De onnat akkor megmenekültek, s megmenekültek másodszor es. S miért? Egy sértés, egy bántás elég vót, hogy bosszút álljanak miatta. S mi vót a bosszú? Halál!

Ilyen banditák voltak ezek, úgy lemaradtak a katonaságtól, összeverődtek mind. Szekérrel s gyalog mentek, ahogy lehetett. Jöttek a falukon keresztül a házakhoz, s motozást csináltak, s úgy érkeztek meg Csíkszentdomokosra. Ha egy új cipőt megláttak valakinek a

lábán, lehúzták, s ráadásul jól el is verték. Ha nem engedte, meglőtték azonnal. Ha felesége vót valakinek, leánya, a kemencébe bűtatták, hogy meneküljenek, mert elbántak velük. Anyósom mondta, hogy a férje meg vót halva, bementek. Mi van a háznál, vegye elő! Motozást csináltak. Megpofozták, ha amit mondtak, nem csinálta. Olyan sírva ment. Jere, mert ne, meg akarnak ölni! Egy kilencvenöt éves öregasszonyt lelőttek a saját udvarán, hogy valami pisztolyról ő tud. S ő nem tudott semmiről semmit. El vótak mind menekülve, gondolták, az öreg nénit nem bántják, azért hagyták ott a háznál. De megölték! Nem kegyelmeztek! Aztán vették a férfiakat. Összegyűjtötték őket, kiásatták velük a gödröt, s szépen, sorjába lőtték agyon őket a Gábor kertben, a gödörbe beléhányták az egészet. S akkor az úton menő embereket kényszerítették, hogy jöjjenek, s takarják be a sírt.

Elgondoltam, hogy most úgy jársz, mint a zsidók: a férjed elment, elmenekült, s téged az öt gyermekkel kiirtanak. Csak imádság, letérdepelve, fel! Néztem a gyermekeimet. És egyszer csak eszembe jutott kénomban, ezer esztendeje, hogy a magyarok itt laknak. Most akarják, most akarják kiirtani. De az Isten, a Jóisten nem engedi. Ezt milliószor mondtam el, addig, amíg elaludtam, belefáradtam, s elaludtam. S mikor így elaludtam, így a földön, nem az ágyban, mert nem volt a házban ágy, szék, semmi, akkor láttam, hogy a nap még egyszer feljött, s nem jött senki, hogy megöljön minket.

Vagy akik ott jajgatnak a Földvári lágerben, s akiket napi 50-60-as „adagokban” temetnek. És akiknek még az emberség parancsolatára készült életmentő szándékú élelmiszer-csomagokat is csak nagy harc árán sikerül a környék lakóinak majd beadni, beadatni. Tele vannak az erdők menekülőkkal, félelem, rejtőzködés itt-ott, mindenütt.

Akarva-akaratlanul jön Andrásnak, hogy hasonlítson. Ama 1940-es „visszavételkor” voltak magyar részről is „vizonzások”, nemkívánatosak, de arról nem tud a történelem, hogy egyetlen másajkú embertől magyar szomszéd, falustárs vagy bandákba szerveződött „önkéntesek” – ilyenek nem is voltak – az életét vette volna el valamiért, bármiért, amit a történelem – mert a történelem hozta, amit hozott – tett velünk vagy ellenünk.

Most? Úristen!

Nehéz napok, nehéz idők!

A számadás napjai.

De miért?

Ahogy megtudták, hogy itthon vagyok, eljöttek értem. Azonnal menjek a községhá-

zára. Hát beteg vagyok! Az ágygal együtt! El kellett menjek, s akkor elvittek az orosz parancsnoksághoz. Örsről örsre vittek. Adtak egy kísérőlevelet, hogy megszöktem orosz fogságból. Osztán a tiszt megkérdi, hogy maga miféle katona volt? Mondom, nem voltam én fegyveres katona, ha az lettem volna, elvittek volna. Én munkás századnál voltam, vigyáztam rájuk, a munkásokra. Ott volt egy magyar, az volt a tolmácsa az oroszoknak. S az mind bizonygatta volna, hogy fegyverrel harcoló katona voltam. Engedjen meg, mondom, én voltam a nyomorúságban, nem maga! Én tudom hogy mi voltam, maga honnan tudja? Magyar létre be akart feketíteni engem. Jaj, Istenem, én nem tudtam, hogy harcosok helyett kutyákat neveltünk. Végül az orosz elbocsátott. Innét osztán szabad vagy. Mondta az orosz. Megköszöntem, kiszökött a könny a szememből.

Külön háború folyik ellened, a néped ellen az egész Kárpát-medencében.

Bosszú, bosszú, bosszú!

Nem te tetted, ami történt. És ami történt a döntőbírói asztaloknál, törvényesen történt, az is egyfajta igazságszolgáltatás volt. És most mégis te vagy a bűnös, s most célpont lettél, még ha semmi bosszúra okot adót nem tettél, akkor is felelősségre vonható.

Félj! Rettegj! Bármilyen történhet veled. Nem véd senki, és te sem védekezhetsz. Hogy szemben állnál? Csak úgy el lehet gondolkozni, milyen nép is vagyunk. Kilencszáznegyvenegyben – Délvidék megszállásakor – bosszút lihegték a szerbek. S most itt: bosszút lihegnek a románok.

Vagy inkább – így a pontosabb – a titóista partizánok, mánisták, vasgárdisták.

S mi: tehetetlenül nézzük, amit velünk tesznek. Részünkről nincs visszavágás, még védekezés sincs.

Gyávák vagyunk hát? Az ítéletre érdemesek? A józanságunk mondatja, hogy az ember nem szegülhet szembe az árral? Bennünket hát szabadon ütnek, üthetnek, velünk szörnyű dolgok történnek, történhetnek, de mi egyetlen alkalommal sem ütünk vissza. Összeszorítjuk a fogunkat – ha még van erőnk arra –, de nem teszünk semmit. Illetve csak ennyit teszünk magunkért, hogy megpróbálunk nem adni okot újabb ütésekre.

Szárazajtánál is kitörhetett volna egy belháború. Hiszen a 20-30-nyi „önkéntes” a százakat terelte az iskola udvarára. Valamiképpen szervezkedni, fegyvereket keríteni, s ellenállni... S hogy „csak” 13 embert öltek meg, s nem 60 vagy 70-et – a többi félszáznyi „csak” várta a sorsát – az sem a mi bátorságunknak, inkább az ő gyávaságuknak volt köszönhető. Valahol eldőrdült egy fegyver – hol, kitől, mái

napig sem lehet tudni –, s ők megijedtek. Ennyi is elég volt, hogy a megtorló alakulatok megijedjenek, szétszaladjanak Ideiglenesen, mert aztán újra összeverődtek, s vonultak tovább, hogy amíg „még egy magyar van”, tegyék a feladatukat.

Miért nem védtük magunkat?

Velünk tehettek bármit... Tehettek itt is, s tehettek az egész Kárpát-medencében, ahol önvédelemből egyetlen magyar civilnek a fegyvere el nem dördült. Pedig a bosszú általános volt.

Elég nekünk önigazolásként ennyi, hogy ártatlanul kellett a népünknek megszenvednie? Vagy hogy az én erkölcsöm nem engedi meg, hogy embert öljek? Még önvédelemből sem?

S ha tud a történelem mégis nem nyílt ütközetben eldőrdülő magyar fegyverről, az is honvédségi fegyver volt a dél-erdélyi Magyarremeténél, ahol az akkor magyar megszállás alatt levő falu útján váratlanul megjelent, s amint kiderült, román hadvezetőt szállító kocsit az őrségben álló magyar katona – a hadi erkölcsnek megfelelően – felszólította, hogy állj, vagy lövök. Állj, vagy lövök. Állj, vagy lövök! S hogy harmadik felszólításra sem állt az meg, lőtt, és a benne ülő román főtiszt megsebesült. Ezért is a civil lakosságot teszik felelőssé, terelik ki a falu futballpályájára, s 48 embert – akit össze tudnak szedni, vagy akiknek nem sikerült elszökniük, elmenekülniük – agyonlőnek. S az elbujdokoltak után napokig folyik a hajtóvadászat.

Ipp gyilkosait a magyar törvények hadbíróság elé állították, s a mi történelemírásunk bűneink közt tartja számon.

Az életben maradt magyarremeteieknek, a meggyilkoltak hozzátartozóinak mint megbélyegzett bűnösöknek kellett tovább élniük. Nem a gyilkosaik voltak a bűnösök, hanem ők! Nem egyébért, a létükért.

Kizárólag csak mi, magyarok. Még áldozatként is.

Andrásnak még ma is felborzolódnak az idegszájai, amikor a történetekre gondol.

Egy idő után már a szovjet megszálló csapatok is megelégedik a végbementeket, s bevezetik az ő katonai irányításukat, kiharcolva Észak-Erdély területéről a „frissen szerveződött”, vérbosszú-vezette román katonaságot és félkatonaságot, a közigazgatást.

De addig?

Bujdokolás, félelem...

Falvak férfilakossága menetel az úton, úgymond „partizánok”, akik azért marad-

tak le a frontról – az őket összefogdosók „igazoló magyarázata” szerint, ha egyáltalán kellett ilyen magyarázat –, hogy a háttérből pusztítsanak, ellenálljanak.

Szégyelljük vagy örüljünk annak, hogy egyetlen ilyen pusztító „háttér-akció” sem történt? Észak-Erdély népének csak a fegyveres kötelékben lévő része állt ellen, védte, amíg védhette a szülőföldjét, a magyar hadviselés a partizán fogalmat nem is ismerte, vagy ha igen, nem gyakorolta. Erkölcsi normáink szerint védtelen embert – még ha az a védtelen ember az adott pillanatban katona is, de magányos – meggyilkolni nem dicsőség. S ezt tartották is fiaink. Ez sem érdekelt senkit. Igazolni semmit sem kellett, elég volt a vád önmagában, az volt a fontos. Szedik, szedhetik össze előbb Háromszék, aztán Csík, Udvarhelyszék, Maros megye lakosságát, majd csak Kolozsvárról ötezernyi férfit fogdosnak össze, gyakorlatilag mindenkit, aki magyar és aki elérhető. Innen is, onnan is gyalogsorban hajtják őket Földvár felé, s onnan tovább...

Bujdosik egész Észak-Erdély magyarsága, várja a vagy így, vagy úgy bekövetkező véget.

Vitték a népet. Úgy mondták: munkára. Meg örök halálra. Minden egészséges embert elvittek. Itthon nem maradt senki. Esetleg akinek sikerült elbújni. Más senki nem menekült meg. Ahány ember vót itt tizennyolctól ötvenig, mind felsorakozott. Nem tudom, hogy mennyi vót, én nem számoltam. Több százak! Több százak! Csak a magyarokat vitték! A cigány se kellett, a zsidó se kellett, csak a magyar! Csak erre haragszik a világ!

Vannak pillanatok a történelemben, amikor megszűnik a józanság, a humánus, az okos mérlegelés. Hogy az az ifjú, akit faluja határában döfnek agyon, az nem bűnös? Az nem tehet arról, ami négy évvel ezelőtt történt? Vagy azok a lányok sem, akik épp Andrásékhoz menekülnek a rájuk vadászók elől? S hogy mi értelme van ott keresni a felelősöket, ahol azok nincsenek? Vagy ott bosszút állni, ahol nincsen ok rá?

Csupa kérdés!

9. A NAGY BECSAPÓSDI

Nem tud a történelem egyetlen esetet sem mondani, felhozni arra, hogy a fellázadt vagy fellázított lent helyet cserélt volna a fenttel, s egy jobb, igazabb világot teremtett volna meg.

A lent sokszor már-már tűrhetetlenné váló helyzetéről, s az azzal járó örök elégedetlenségéről tud a történelem. Akár lázadások is törhetnek ki. De ezeket a lázadásokat is mindig valamilyen hatalomra törő fent- vagy legalábbis annál a lentről jóval fennebb-erő használja ki a maga érdekében. A világ rendjéből onnan lentről csak annyit látnak meg a tisztán látni nem engedettek, hogy aki fent van, jobban él. Ebből születik a Nagy Lehetőség: a lent felhasználhatósága a fentért való harcban. Mert hát csak hazudni kell, azt kell hazudni a lentic felé annak a fent-vagy fennebb-erőnek, hogy téged akarunk felemelni, felvinni, a te érdekedben tesszük, amit teszünk. És te, lenti lény, akinek helyzeted, sorsod olyan nehéz, odaállsz a mézesmadzagot előtted lógatók mellé, s nem is tudod, hogy nem magadért vagy a sorstársaidért, hanem érettük teszed kockára – ha kell – az életedet is. Hogy aztán súlyosan lakolj jóhiszeműségedért.

Ez történt a bolsevik hősökkel is. Még folynak a harcok, hosszan azt hiszik, hogy értük, aztán látniuk kell, hogy nem a fent palotáiba vezet az ő útjuk, ott mások ülnek majd. Valakik, akik az ő hátukon jutottak fel oda. S ha rádöbbennek a becsapottságukra, s azt merik mondani, hogy jaj! Megtelnék majd velük a börtönök, sőt: az akasztófák is.

Fel-fel, ti rabjai a földnek,

Fel-fel, te éhes proletár!

Megy, vonul az utakon az elvakított szerencsétlenek tömege, fújják a dalt, majd belevetik magukat a küzdelembe. Hullanak, halnak, értelmetlenül dobják oda az életüket. S szó sincs itt arról, hogy ők jobb sorsra jussanak, s ne legyenek többé éhesek. Nem is sejtik, hogy egy szörnyű dolog történik velük. Ők itt egy véres cirkuszi játék résztvevői. Becsapottak! Ott vannak ők egy hatalmas cirkusz porondján, amelyik harcos térnek álcáztatott. S az ott folyó harc, melyet velük vívatnak, s annak ők áldozatai lesznek, véres bár, de valójában játék, ott ők ama cirkusz bábuiként mozgattatnak, s nem a jobbért való küzdelem harcosai, hanem a háttérben rejtőzködő erő pusztá fegyvertöltelékei, a történelem azok által odalökött bohócái.

Ki- és felhasználtak.

Szerencsétlenek.

Az utcára menni, erőt és hitedet kivinni, egy vélt jobbért hozni az áldozatot mindig nemes és szép, mondhatni ezt is: nagy dolog volt. De az, hogy téged felhasználnak, kihasználják, közönséges eszköznek tekintenek, s esetleg valami kis kolonccal jutalmaznak majd áldozatodért, már kevésbé az.

Pedig ez a legtöbb – a te szempontodból – ami történhet. A Bastille-t lerombolni vagy a téli palotát megrohamozni erő kell. Ez az erő ott van lent, benned, a lent levőben. A hatalom sötétben ólálkodó várományosainak onnan fennebről – és nem lentről valahonnan –, ólálkodva, lesben állva, a legalattomosabb eszközöktől sem riadva vissza, téged, a lent levőt fel kell használni arra, hogy a te erőddel ők tudják elérni a maguk számára – és nem neked, és nem is a te érdekedben, és semmiképpen sem a neked mondott, bevallott – céljaikat. Téged, szerencsétlent be lehet csapni, hazugságokkal lehet ámítani. Hogy miért ne legyél te fent?!

Hogy a Fenthez, fent szerepkörének a betölteni tudásához képesség is kell? Hogy az nem pusztán a Fent Helyzetéből jön, hanem az is bizonyos fajta munka eredménye is? Erre a sorban állók, felfele kacsintók nem szabad hogy gondoljanak. Ők csak végrehajtók, s a végrehajtóknak nem kell, és nem is szabad gondolkodniuk. Eszükbe se szabad jusson, amikor mint lenti erő harcba hívottjai, mozgósított becsapottjai létráikat a bevételre kijelölt vár, várak falához állítják, hogy azokat a létrákat megmásszák, s feljussanak oda a vélt Éden világába, hogy Ők ugyan hiába veszik be a várat, az az övék sohasem lesz. Ők mint a szajkók zengik, zenghetik a szájukba adott szólamokat:

„Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,

Törvény, egyenlőség, s te, áldott szabadság.”

Dehogy akarják ezt azok, akik e szólamokat kitalálták s bedobták. Azok az eszme-köntösbe öltöztetett szólamok a maguk nemében tényleg csodálatosak lennének, ha ezeket valóban akarná valaki azok közül, akik tégedet lovalnak, tüzelnek, hogy a gyönyörű célért odadobd az életed. Dobd oda ugyan, de azért, hogy annak árán is őket segítsd a fent elérésében, a hatalom bárdjának a megszerzésében. Mert a hatalom kezébe bárd is adatik, bárd nemcsak az addig fent voltak ellen, ellened is, aki sorsod, életed tűzbe viszed, vitted, kockára teszed, tetted.

Ők a „másik” erő, akik valamiért – főleg mert valamilyenképpen megerősödtek, s alkalmasnak hiszik-vélik magukat az „ész, érdem s igazság” nevében a hatalom átvételére, s lesben is állnak érte. Te, a Lent feltüzelt, fellázított harcosa csak eszköznek kellettél, s az is maradsz csak számukra. S egy adott idő után – ha képes vagy gondolkozni a történteken – rá fogsz jönni, hogy mekkora balek voltál. Becsapott és felhasznált balek.

Hogy koncot fognak vetni éléd is? Valamit, valami keveset? Mondjuk hazugság-koncot és hazugságszólamokat, hogy a hatalom birtokosa te vagy? Hogy te vagy a vezető erő?

Lásd korunk nagy becsapósdijának, rászedősdijének, a Marx kigondolta, Lenin és Trockij kivitelezhetővé tette színesre mázolt eszméknek a maszlagát, szólamait. Sátáni műhelyekben koholták ki azokat. A mögöttes cél egyértelműen a hatalomnak az új, megerősödött pénzes – mert ugye a pénz „*az Isten, mely minket vezet*” – osztály számára való átjátszása volt a régi, már az uralkodásba kissé belefáradt osztálytól, a nemességtől, arisztokráciától. Nincs kizárva, hogy ez félig-meddig reális cél is lehetett volna. Valóban felnőtt, vagy inkább felgazdagodott a nemesség mellé a polgárság, vagy annak egy része, mely a pénz hatalom birtokosává vált. Miért nem kaphatott volna ő is részt ama mézesmadzagból? Vagy ha kapott addig is, csak kiségedlő szerepkör volt az övé. Pénzével segíthette, szolgálhatta, sőt: fölébe is emelkedhetett ama létező, fenti hatalomnak, de csak mint gazdasági, s nem mint politikai, döntéseket is hozó, a világot akarata szerint alakító erő.

András sejti, érzi, abban, hogy így, ennyire eltorzulhatott a világ, abban a Nagy Hazugság játszotta a fő felelős szerepkört. A magántulajdon megszüntetésének, s helyébe a köztulajdon állításának a hazugsága. S mellette: a Nép felemelni akarásának az ugyancsak óriási hazugsága. S mert a hazugság ellentmond az erkölcsnek, s ha erkölcstelenségre, csupa-csupa torzságokra építenek egy egész világot, vagy annak birodalmát, birodalmait, akkor az alaphazugság újabb hazugságokat kíván, s az a birodalom képmutató s velejéig romlott lesz. Mert ott minden más, mint aminek mondják, s nincsen semmi mögött igazság, és az azt hitelesítő erkölcs! Hazugságra, erkölcstelenségre lehet ugyan birodalmakat építeni, de azok a birodalmak törvényszerűen aljasak lesznek, kell hogy legyenek. Mert saját hazugság-kártyavárukat csak erőszakkal, gyilkos kegyetlenséggel tarthatják fenn. Ha nem, könnyörtelenül összeomlana az.

Vajon lehetett volna igaz módon is hatalomra törni? Úgymond: megméretkezni? Talán igen. Hiszen ez is a természet törvénye. Mindig az erősebbnek kell felülkerekednie. A gyengébbnek törvény szerint ki kell hullania. De ehhez feltételezhetően több idő és több erő is kellett volna. S főleg: erkölcs és igazság.

Nem ez történt. Dehogy volt itt „győzzön az erősebb”-harc, küzdelem.

Falánk módon bevetik a leghazugabb és következőképpen legalantasabb eszmét – azt is csupa-csupa rózsaszínbe öltöztetve –, a kommunizmus eszméjét. A kísértetjáratás eszméjét. Amikor megfestik egy idealizált hatalmi gépezet, a népuralom gépezetének a képét, de ezt a népuralmat senkinek sincs szándékában se komolyan venni,

se megvalósítani, ez csak maszlag a lentnek, az úgymond népnek, a „dolgozóknak”, akik csak „harcosoknak”, fegyvertölteléknek kellene nekik egy ideig, azután már annak sem, csak rabszolgának. És ennek is, annak is jók, mert sokan vannak, s ők a felhasználható erő! Ők – a hatalom várományosainak kikiáltottak, az új uralkodó osztálynak hazudottak – lesznek a legjobban becsapottak, bepalizottak, félrevezetettek. Ama dicsőséges forradalom – melyet elindítanak – mindenben más, mint aminek mondják. Nem az a célja, ami célként bedobatt. Hogy a lentet fel akarnák emelni! Dehogy! Kétféle vág egyszerre. Vág a régi uralkodó osztály irányában, mert azt kell elsősorban megsemmisíteni. Ez az egész cirkuszi játéknak a lényege. A volt uralkodó osztály megsemmisítése, s ezzel a terep tőlük való megtisztítása. És meg is történik ez, a feltüzelt, hatalmas gyűlöletre szított leglennebb levő alj segítségével az elképzelhető legszörnyűbb kegyetlenséggel semmisítik meg a régóta riválist, az addigi uralkodó osztályt. Eszközük velük szemben: nem egy becsületes erőmutatvány – lássátok, mi vagyunk az erősebbek! Hanem a hazugságokkal feltüzelték, becsapottak, beetetettek csatasorba állítása. Az egész októberi forradalom végül is egy fájdalmas mutatvány volt. Részt vettek benne a nép legalsó, legszerencsétlenebb és legealacsonyítottabb, becsapott vagy áruvá tett rétegei is – a nyelv zsenialitása révén megteremtett szóval nevezve meg őket –: a csőcselék, javarészt megfizetve (mert a csőcselék mindig megfizethető, más szóval: megvásárolható), s a pénzbeli fizetség mellé jött a maszlag-fizetség, a HAZUGSÁG-fizetség, a becsapottság fizetése is, hogy ők lennének a jövő, a világmegváltó jövő harcosai. A leendő urak, azaz: elvtársak.

A föld fog sarkából kidőlni,

Semmi vagyunk, s minden leszünk.

Íme, a versbe, énekbe is beépített hazugság. Mennyire más ez, mint ama Őszi harmat után. Az sorsról szól, ez hamis és erkölcs meg igazság nélküli maszlag. S igazság nélkül szépség sincs! S a hazugság talaján épített kártyaváraknak össze kell omlaniuk. És össze is omlanak, ha majd a felismerés, az igazságra való ráébredés fájdalomba is torkollik, a becsapottak fájdalmába, az, és csakis az lehet majd igaz is és szép is. Mint lelket megtisztító fájdalom.

András gondolatban ott van a korban. Kérdéseket tesz fel, és választ keres rájuk. S – immár tudva a „jövőt” – értelmet is. Tudja, hogy jaj lesz az emberiségre, mert „ama harc és összefogás” vezérei közönséges bűnözők lesznek, azok veszik ki az általuk feltüzeltetteknek, becsapott harcosoknak a naiv kezéből, vagy inkább hitéből a győzelmet, s viszik magukkal nemcsak alantas szándékaikat eltakaró diadalmas mámorukat, de józan és higgadt irányításra, vezetésre való képtelenségüket is. Ez a

JAJ valósult meg a XX. században a világ egy eléggé tekintélyesnek mondható részén. A bűnre nemcsak hajlamos, de velejükig bűnös, erkölcsöt tipró, istentelen tömeggyilkosok veszik át a hatalmat. Tömeggyilkosok, akik nem vitték veszélybe a saját bőrüket, nem hoztak áldozatot, semmit, nem a jóért vagy legalább egy hitt jobbjért állították csatasorba a becsapható és be is csapott jóhiszeműeket és a becsapni sem kellett megvásároltakat, a mindenkori csűrhet és csőcseléket, hanem a saját hatalmukért. Ha fent voltak – mert hatalomközelen voltak eddig is –, akkor is lent voltak, lent hazugságuk bűzében, benne mindent uralni akarásuk gyilkos örületében. Csak egy szentséget ismertek: a hatalom megszerzésének a mámorát, bódulatát, és gátlástalanul ölte, magukkal vitték fel, megszerzett uralmukba mámorittas gyűlöletüket, s a győzelmet biztosító megtartani akarásukhoz szükségesnek vélt hihetetlen kegyetlenségüket. Szemükben semmivé lett az ember! Semmivé lett az élet! Megittasultak a vértől, ölte, ölte, gyilkoltak eszeveszett kegyetlenséggel. S bujdosóvá tették az embert, bujdosásra kényszerítették az igazságot, s üldözötté tették az erkölcsöt. Az isteni szépet és jót. Dicsőségesnek hazudott forradalmuk nem volt forradalom, hanem pusztá merénylet az emberiség Rendje, s maga az ember ellen. Mely nem előre, nem egy jobb fele, hanem a legszörnyűségesebbek fele vitte a történelmet.

A múltat (az évezredek termőtalaját, melybe gyökereit eresztette minden, amit az ember történelme során megalkotott) végképp eltörölni! – hangzott örült dalukban is. Kitépni édesanyád méhét, melyben te is fogantál, ki a kalászbá szökkenő búzaszálat, a fákat és füveket, a könyvek lapjait, melyek őrzik és tovább is adják az emberi teremő szellem, gondolat és érzés lelkekbe vésődött tanításait.

Bűnözők vagy a bűnre vezényeltek tömegei lepték el az utakat, s megszületett bennük az Új Kor Új embertípusa, a kötélén rángatott, egyéniségüktől, emberségüktől megfosztott szolgák hatalmas tömege, kik tudatlanságukkal vagy az igazat kimondani nem merésükkel mindennek a tönkretevését segítik. Ők az a „munkásosztály”, akik nem tudják, hogy mi a munka, s a hozzá szükséges szaktudás, bemocskolják azokat is, s velük a tisztességet, s közvetve be az embert, az igazi emberséget, becsületet. S szolgálatukkal cáfolják az örök igazságot, hogy az ember jó, jóra született.

Jaj lesz az embernek, jaj lesz a múltnak, melyet azért is akarnak eltörölni, mert tudják, hogy annak évezredek kialakította erkölcsi rendje az ő ügyüket nem támogatja. Az ő ügyüket, melynek az uralom megszerzése mellett vagy azzal együtt a legfőbb célja a minden értéknek, melyet az előttük jártak munkával, küzdelemmel teremtettek meg, mely azok munkája eredménye volt, s mint ilyen, becsületes

emberek által megteremtett javak, értékek, a gyilkos erőszakkal való megszerzése, elorzása volt. S azoknak, akik harcoltak, küzdöttek, s így vitték előbbre az emberiiséget, bűnösnek nyilvánítása s fizikai megsemmisítése volt.

Ami a tied, az az enyém is, de ami az enyém, ahhoz neked semmi közöd! – vonta le a népi bölcsesség a kor igazságát. Tőled elvenni mindent, amit munkáddal vagy a hazádnak tett szolgálattal szereztél vagy érdemeltél ki – mert ilyen is volt –, amiért generációkon át szívós kitartással küzdöttél, amit tíz körömmel kapartál ki a földből, amit szorgalmaddal, tehetségeddel és izzadságosságoddal megteremtettél, s ami értelmet adott az életednek.

Törvény az is, a fent levők vagy a feljutottak szóban, nyilatkozataikban mindig mindent a „lentért” tesznek. Soha, egyetlen hatalom sem mondta azt, hogy ők a lent ellen, azaz – közszóval – „a nép ellen” cselekszenek. Ezért találunk ki a fent koncáért lesben állók vagy azt megszerzők szebbnél szebb jelszavakat – szabadság, jogegyenlőség, népuralom –, hogy azok mögé a szép szavak mögé tiporják el a szabadságot, fosszák meg az emberiséget még a legelemibb jogoktól is. Ők ott fent, onnan fentről a törvény s egyenlőség nevében. A minden idők legtokéletebb társadalmában, vagy immár így is mondhatjuk: társadalmaiban.

– De így van-e vajon? – kérdezi Béla. Vajon nem csak félre sikeredett a valóban jó szándék?

– Bennem is felmerült a kérdés – így András. – Ezek az emberiségre rászabadított tömeggyilkosok, Leninek és Trockijok, majd Sztálin és a többi hóhér vajon becsapottak, rászedettek ők is? Tényleg hitték is, elhitették velük a történelem kovácsolói, hogy ők jó célt szolgálnak?

– De vannak-e kovácsolók? Lehetséges, hogy minden mögött szándék van? – akadékoskodik tovább Béla.

András elmélkedik. – Visszafele nézve kettős a lehetőség: Vagy csak a saját érdeküket szolgáló gazemberek, tudottan ámítók, vagy beszervezett ügynökök.

S ami még nagyobb kérdés: Vajon tudták-e, hogy ők is csak eszközök, egy feladatot teljesítenek, s annak a bohócai? Hogy az a szájukba adott szocializmus és kommunizmus is áljelszavak, az ő feladatuk csak köztes feladat, a régi lerombolása, hogy a hatalomváltás megtörténhessék?

Halmozódnak a vajonok.

Rájuk az esik a „folyamatban”, hogy nekik kell az „útban levő” történelmi osztályokat elpusztítaniuk, kiirtaniuk – amit a legdrasztikusabb kegyetlenséggel teljesítettek is –, hogy helyükbe, a saját helyükbe is majd jöhessenek az új tulajdono-

sok, azok a burzsujok, akik névelegesen – ez is a becsapósdi része volt – az ő halállistájukon is szerepeltek?

Vagy a következő lépcsőfokról ők sem tudtak? Talán. Csak azt tudták, hogy egy hazugságbástya uraivá lettek, s azt a bástyát tűzzel-vassal meg kell tartaniuk! Hogy amikor eljön a pillanat, abból a bástyából ők is kisépertetnek – kivéve a legaljasabbakat, akiknek megengedtetik, hogy jelszót cserélve fent maradhassanak –, hogy az ő hatalmuk is lejár, ahhoz több előrelátás kellett volna... Ami megtorpanthatta volna lelkesedésüket is. Sztálin lehet, hogy utolsó napjaiban át is élte, amikor a melléje (vagy fölébe?) rendelt, a valószínűleg nála jobban beavatott, s következőképpen többet is tudó KGB-s vezér Berija „közrejátszott” végítélete végrehajtásában. S hogy aztán Berija is ment, neki is „mennie kellett”, az is szinte törvény. A gyilkos, ahogy elvégezte feladatát, jöhet ő is. Ez történt 1789 szellemi vezéreivel, Robespierrel, Dantonnal és az akkori „vezérkar” sok más tagjával is. Kennedy közvetlen gyilkosát is megölték, mert a gyilkosokra is csak a tett végrehajtásáig van szükség, utána már nem kellenek, nemcsak fölöslegesek, hanem károsok is lehetnek, ha beszélnek. Esetleg annyit tudhatnak – s annak a kimondása sem volt, lehetett kíváncsi –, hogy ki fogta a bot végét. Hogy ki adta kezükbe a fegyvert. Ott, a látszólagos tülekedésben a fegyvert kézbeadók vigyáznak, mert az ő stílusuk: háttérből cselekedni. Csendben. Valahogy úgy, hogy minden természetesnek tűnjék. Még a peresztrojka is!

– Én csodáltam Gorbacsovot – szólal meg Béla –, hogy vállalta egy olyan folyamatnak az elindítását, mely előreláthatóan – ezt lehetett érezni – őt is el fogja seperni.

– Akkor én is úgy voltam – erősíti meg testvére szavait András. – Még lelkesedtem is, amikor éreztem a sodrás irányát, s azt, hogy közeledik a szörnybirodalom vége. S egy ideig én is a lelkembe zártam Gorbacsovot. Amikor fellépett Jelcin, még sajnáltam is. Hogy aztán egyszer csak csúszni kezdjen róluk lefele a lepel. Hogy ügynökök ők is, mindketten, egy folyamat levezénylésére – mondjuk így, hogy szelídebben hangozzék: a történelem által – kijelölt végrehajtók.

S az egészet, az egész szovjet kommunizmust nézve: a mór megtette kötelességét, a mór mehetett. És ment is, csendben. Nem furcsa, hogy Gorbacsov békésen él valahol, elfelejtve vagy elrejtve? Ma már nem is foglalkozik vele senki.

Hogy volt-e ennél szörnyűbb? Nehéz megmondani. Talán nem volt, hacsak a nagy francia forradalom szűk öt esztendejét nem vesszük. Amely ennek a „kísérletsorozatnak” a nyitánya, ennek a hatalomra törő „új erőnek” az első dobantásos

műve volt. Az is és ez is, a Convent uralma és a bolsevik uralom igazságosnak, a nép hatalmának, a hatalomra jutott nép uralmának hazudta a maga uralmát. S az is közös volt bennük, hogy mindkettő eldobta az erkölcsnek még a csíráját is, s el a lelkekbe beépült – a légy jó, légy igazságos, tedd a jót, szeresd az embert, szeresd felebarátodat – isteni parancsolatokat. S a legszentebb érték az élet tanítást, tanításokat sugalmazó, azokra és azokkal intő Istent.

Ők magukat hazudták az igazság bajnokainak, miközben kiirtják az igazságságnak még a csíráját is. Megszüntetik (vagy – amint ez is bebizonyosodott – átmenetileg megszüntetik velük) a magántulajdont, elveszik (vagy elvetetik velük) a létező javakat azok megteremtőitől és régi birtoklóiktól (ez a feladat bízott rájuk), s megteremtik az „örök boldogság” korát. Aki ellenünk szól – mondták –, az a dolgozó nép ellensége. Az a fejlődés, a társadalmi haladás akadályozója. És a „verhetetlen seregünk” elpusztítja azokat.

És lőn! A tömeggyilkosok gyilkoltak, s véres uralmukkal rettegésbe hajszolták a kiszolgáltatott, némaságra ítélt embert, emberiséget.

1917-ben egy gyilkosokból álló különítmény szállta meg Oroszországot. Nemcsak az embert irtották, az emberséget is! A nép atyuskának nevezte a régi hatalom csúcsán álló cárt. Teljes családjával meggyilkolták, illetve meggyilkoltatták a Hatalom csúcsára felkapaszkodottak vagy felküldöttek. Írma se maradjon! S kiirtották az addigi vezető osztályt, az arisztokráciát. Válogatás nélkül, mindenkit. Nem legyőzték őket, hanem kiirtották. S lobogtatták a vértől pirosra festett ötágú csillagos zászlójukat. Ők, a szabadság bajnokai.

S közben:

Trockij – aki különvonatján száguldozott, hogy ahol kell, ott lehessen, s „rendet teremthessen”, saját kezével löve agyon a „dolgozók forradalmának” általa is elérhető ellenségeit, akik mertek gondolkozni, s robogott is tovább. Ő és Lenin együtt teremtették meg a boldogság birodalmát. A „vörös poklot”. Semmivé tették az embert. Felforgatták, sarkából kiborították a rendet. S meghonosították talán a világtörténelemben először a söpredéknek, az emberiség legaljának, legvérszomjasabb rétegének a rémuralmát. A tömeggyilkos söpredéknek – mely söpredék volt akkor is, ha egyetemi diplomával rendelkezett, s magát filozófusnak titulálta, mint maga Lenin is – a hatalmát.

A semmiből jöttek-lettek? A kor nevelte ki őket? Vagy...?

S majd – két év után, Kun Bélának 121 napos rémuralma révén – a magyarsággal is megízleltetik a hazudott „proletár-uralmukat”. Aztán két és fél-három évtized múltán ezt az uralmat hozzák el, terjesztik ki a magát kapitalistának tituláló ame-

rikai és nyugat-európai segédlettel egész Közép- és Kelet-Európára, kényszerítik rá országainkra azzal, hogy ők maguk dobnak bennünket is a szovjet uralmi gépezet karmába. És elkezdődik rémuralmuk a mi országainkban is. Messzi keleten pedig Kínában, Mongóliában, Észak-Koreában, Kambodzsában és Vietnámban, mindenütt megteremtve az embertelenség szörnyrendszereit, szörnybirodalmait.

Így kényszerítetik az élni akaró emberiség nagy része a gyilkosok szeme elől rejtőzködő bujdosásba.

Egy fájdalmasan szörnyű kérdés: Az erkölcstelenségbe, jellemed feladásába is „menekülhetél” a továbbélés reménységével? Mert ennek a rendszernek jellemét feladó szolgálhadra volt szüksége. Csak akkor élhetél némi biztonságossággal a rendszer menedékköthetőségének valamelyikében, ha az erkölcstelenség mocsarába süllyedtél?

Nagyszámú réteg – a hatalom kiszolgálóinak szolgálhadra – választotta ezt az utat.

Beállsz közéjük, nemcsak élteted, dicsőíted – mert ez mindenkire nézve kötelesség –, hanem ki is szolgálod őket. Hazudsz, kegyetlenül hazudsz, de teszed, mert véled, hogy csak így tudsz megmaradni, vagy – ami még szánalmasabbá tesz – részesedni az általuk eléd tartott, vagy neked odalökött maszlagból, az ő ingyenélésük maradékából...

Vagy: az erkölcsüket, becsületességüket megőrzők, vagy megőrizni akarók vonulnak, kell hogy vonuljanak életmentő vagy a szörny időket átvészelni segítő rejtekeikbe. Ki valahová a szélekre, a láthatatlanságba, az erdőrengetegek sűrűjébe, sokszor mint rabszolgák ott is, a menekülésben, mert más számukra nem adatott. Csak így őrizhették meg teljes vagy még így is csak viszonylagos tisztaságukat. A bujdosásnak több útja vagy a helyzetből adódó lehetősége van.

A többség útja: a színlelés. Kétféle osztod, szabad magad. Kint úgy fordítod az arcod, mintha a fény felé – mely csak egy irányból jöhet, tőlük! – tartanád. Játsszod, mímeled, hogy a tömeghez tartozol te is. Még lelkesedsz is, ha látó-érző ember vagy, magad esetleg enyhén mérsékelve, de csak annyira, amennyiből nem veszik észre, hogy valójában nem lelkesedsz. Mert mást nem tehetsz. A hihetetlenül kegyetlen rendszer figyelmét valahogy-valahogy ne vonni magadra, nem fordítani magad felé, ezt kísérel meg. Csak ennyit. S megkísérelöd őrizni, amennyire lehet, megőrizni arcod mocsoktalanságát. Az igazi bujdosó sors vállalásával.

Esetleg – erre is van példa, elenyészően kevés bár, de van, mert az emberben ott rejtőzködhetik a be jó lenne tisztának maradni vágya is –: megpróbálsz úgy, mint a gépezetbe beilleszkedett láncszem, menteni a jót.

Húzódnak félre én is? Adjam át nekik a helyem én is?

Gyenge vigasz, de volt ez is. A kor kitermelte a relatívan becsületes embereket is. Vagy inkább: voltak, akik úgy tudtak helyezkedni, hogy próbálták megőrizni vagy átmenteni emberségük csíráját, s rejtekhelyükről tenni a jót. Ott, a zajló lét letarolt pusztaságán. A prérin, ahol bűn volt a jó, a becsületesség, s a legnagyobb bűn a szeplőtelen arc.

Nagy kísérlet volt hát, s bár visszaszorultabban, zajlik még napjainkban is. A világ-hatalomra törő pénztőke óriási kísérlete. A régi birtokos-tulajdonos réteg, vagy úgy is mondhatjuk: mindenki kezéből, még azokéból is, akik csak parányi javakat birtokoltak – azok teljes fizikai megsemmisítésétől sem rettenve vissza – kivenni mindent. Megszerezni mindent. A kizsákmányolás elleni harc jegyében, nevében, annak firmája alatt soha nem látott durvasággal és embertelenséggel folytatni a te megsemmisítésedtől sem visszariadó teljes kiszípolyozást, azaz – hogy az ő csinált szavuknál maradjunk: az igazi kizsákmányolást, azaz: javaid átjátszását a másoknak, azoknak, akik ezt az egész hazugságjátékot elindították. Nem rettenve vissza még attól sem, hogy a kísérlet véghezviteléhez évtizedek is kellhetnek.

– Ennyire aljasok csak nem lehettek! – véli Béla. – Könnyű most elméleteket gyártani valamire, ami egy sikertelen kísérletnek is felfogható!

– Éppen hogy tökéletesen sikerült a kísérlet. Nem én mondom – így András. – Nézz körül, nézd meg, hogy mi történt a cár atyuskával, s a régi orosz vagy akár magyar arisztokrácia javaival. Hol van, vagy hová lett a köztulajdon? Légy olyan jó, mutasd meg! Mutassa meg a világ a jelenlegi szociális tulajdonformát! Hol van? Vagy: hová lett? Bárki megpróbálhatja követni az útját még azoknak a tíz-, esetleg húszhektáros parcelláknak is, még akkor is, ha volt visszamagánosítás is, s a dolgukat jól végzők még vissza is löktek valamit. Keresd meg, hol vannak azok a régi-új tulajdonosok. Mint réteg, mint akiknek igazság szolgáltatott!

S a kísérlet eddigi része hát sikerrel véghez is vitetett, kitűzött céljai meg is való-síttattak.

Éljen, éljen, éljen! – mondjad.

Hogy a „személyi kultusz” törvényszerű kivitelezési forma volt, a kísérlet lényegéből következett. A végső siker a totális diktatúrát kívánta, követelte meg. A minden hamis, semmi sem igaz társadalmát csak így lehetett megteremteni, létrehozni.

Hogy az áldozatok száma százmilliókban mérhető? Mit számít az! Van ember elég! –gondolhatták a kitervelők, s mondhatták a kivitelezők.

Hogy ama kivitelezők tudták-e, hogy ők is csak eszközök, szinte másodlagos, s

ezért értelmetlen még töprengeni is rajta. Akinek minden szava hazug, nem is gondolhat arra, hogy lehet nem hazudni is. Létük értelme része a világ szennyének.

Éljen, éljen, éljen! – hangzanak a hazugságkiáltások, melyekből hálót lehetne szőni. Hazugsághálót, a tettetett lelkesedés hálóját.

Koreső zuhog! Fejemre terítem védő köpenyemet. Gyűlnek körülöttem a vizek, s alig látható könnycseppjeim elkeverednek bennük.

Hatalomra tört és jutott – illetve juttatott, ebben alattomosan segítettett – a földkerekség egy jelentős részén egy, a dolgozó nép uralmát emlegető, a kommunizmus zászlaját lobogtató, magát „baloldalinak” mondó hazug erő, minden idők egyik legszörnyűbb, a mindenféle dolgozót soha nem látott módon kisemmiző társadalmát valósítva meg.

Mígnem: ezt is lezárta a XX. század, s úgy tűnik, erre építkezik eme XXI., mely az előző minden szörnyűségét, a két világháborút, azok teljes hozadékát bezsebelte, s őrzi, pátyolgatja, vagy inkább tovább kamatoztatja a maga hasznára. Ma már természetes, hogy a fél világra rákényszerített kommunizmusnak úgy-ahogy vége, ahol még van, ott már más az arca. A nagy „lenyúlás” megtörtént. Az egykori jel-szavak, hogy köztulajdon, hogy dolgozó nép mint uralkodó osztály – már fölöslegessé váltak. A gépezet – mely egyéneket, országokat adósít el, s ezzel szinte az egész emberiséget folyamatosan fosztogatja –, vagy annak természetét tovább éltető erő szinte ugyanaz maradt. Hogy az másik, régi köntösében az egész emberiség ellen micsoda bűnöket követett el, az még szóba is alig kerül. A cél eléretett, s hogy miként, ma már fölösleges azt szoroznunk, osztanunk. Nem is tesszük. Nem is teszi a kor. Mint természetes jelenséget veszi tudomásul, hogy az volt, és hogy annak vége lett.

Ne túrd a szemétdombot, mert az bűzlík!

A korfelhő – mint mindig – ma is ott kereng a magasban. S előle – miért lenne másképp – ma is kell rejtőzködnünk. Rejtőzködünk is magunkban, a félelmeinkben, tehetetlenségünkben. S mindig, mindenütt védtelenek voltunk, kiszolgáltatottak voltunk és vagyunk, még itt, képzelt rejtekeinkben is. A karvaly kereng, a magasban szárnyal. És mi mivel tudtunk és tudunk védekezni?

Legtöbbször csak a tettetéssel, a semmit sem látok megjátszásával, képmutatással.

Esetleg: otthonaink melegével. Rakjuk magunkban melegségadó tüzeinket. S gyermekeink tiszta szemébe nézünk.

A Kapuk a világ kapui, melyek bezárattak előttünk.

A védekezés kapui, melyeket mi voltunk/vagyunk kénytelenek bezárni, hogy óvjuk az otthonunkat, a lelkünk nyugalját, a létünket!

A lét kapui, a lété, melyből egyre jobban kirekesztettünk, kirekesztetünk.

Kapuk kifelé, a világ felé, és kapuk befelé is. Mögöttük ott vagyunk mi, ott rejtőzködünk, oda menekülünk, ott szállunk önmagunkba, ott vívjuk a harcunkat önmagunkkal, ott sírunk, ott nevetünk, s folyton-folyvást szégyenkezünk tehetetlen gyengeségünkért...

Miközben: Rabszolgahad, indulj velünk!

A rabszolgahad végeérhetetlen sorokban indul, menetel, s tettetve dicsőíti, dicsőítette és fogja is dicsőíteni kisebb és nagyobb hajcsárjait, hóhérjait, gyilkosait. Hogy: hátha megkegyelmeznek neki!

Drága gyermekem! Féltelek, mert látom az arcodon a szenvedést. Félek, hogy elpusztítanak! Nézd meg, én is már rég megőrültem volna, ha ti nem lennétek. Bennetek, a ti szeretetetekben találtam meg életem értelmét.

Behunytuk és behunyjuk – mert be kell hunynunk – a szemünket, hogy tectessük: nem látunk semmit! S rejtőzködünk, mert élni jó és élni szép. A törvény – a lét törvénye – még most is fölébe emelkedik a pusztító erő akaratának.

Vót erre szükség? Hogy így tönkretenni a világot, a falvakat, az otthonokat, az embereket? Semmilyen szükség nem volt erre. Mert az egész életünkön át, fel hatvan évig, hetvenig, örökké küszködtünk, örökké éreztük ezt a hiányt. Mikor aztán majd két év múlva építettünk házat, addig rókonyoknál húztuk meg magunkot, a szomszédba ott arrébb, amikor legelőször leüttem négy cöveket a földbe, arra deszkákat tettem, s megvolt a priccs. S mikor oda felfeküdtünk a feleséggel s a két gyerekkel, úgy sírtunk, mint a záporosó, hogy na, ismét van saját hajlékunk, hazatértünk abba. Akkor vótunk a legboldogabbak, pedig hát nem volt se bútorunk, se edényünk, semmink, csak egy üstöcskénk, vagy négy füstös tányér, amit a romok közül kivettünk. Édesanyám – Isten nyugtassa a porát es – velünk örökké kitarzott, segített. Osztán azután úgy gyűtögettünk, ahogy tudtunk, mindent... A székely nép az olyan nép, hogy az jég hátán is, ha fiatal, ha egészséges, megélt s ma is megél. Az a munkáját keresi. Nagyjában kihevertük mi is a sok szenvedést, de azért sose volt úgy, ahogy kellett volna, hogy legyen.

10. ÚJ VILÁG...

Tank dübörög... Tankok dübörögnek... S utánuk: menetelő katonák.

Jön az új világ.

Este van.

Kint állnak az udvaron... András meg Zoltán.

Éva bent sír... Ő még nem érzi, nem tudja a kort... Hogy minden elveszett!
Minden-minden, ami szép volt, s értelmet adott az életünknek.

SüüüüüüüüÜÜÜÜÜÜÜÜüüüüüüüüüüüü...

Egy golyó füttyült el a fülük mellett. El is találhatta volna valamelyiküket....

Pukk!

SüüüüüüüüÜÜÜÜÜÜÜÜüüüüüüüüüüüü....

Még egy.

Messziről visítás hangzik.

Aztán: Jaj, jaj! Édesanyám! Majdnem...

Gyertek be, gyermekem!

Gyertek be!

Ha meg kell halnunk, haljunk meg együtt!

Jöttek már az oroszok. Kezdek jöni a repülőgépek. Egy éjjel hát a repülőgép bombázni kezd itt a faluban. Egy pár csőr elégett. Katonaszág sok vót akkor itt mán. A németek, azok mentek visszafelé. Közben már menekültek minden felőlről, na. Magyar katonák es jöttek, németek es mentek. S hát minket hajtottak ki a csendörök a faluból. Menjünk, meneküljünk, ki kellett jöjjünk szekérrel, de nem messze a falutól egy kicsi völgybe csináltunk bunkert, oda bészállásoltunk. Tudtuk, hogy az út tele van katonasággal, némettel, mindennel, az úton nem lehetett menni, már képtelenség volt járni. Hova menjünk, belé a harcba? Nem mentünk, ott vótunk a falutól nem messze, s hát egy szép nap az oroszok csak úgy jönnek bé.

Egy öregasszony húzta a kútból a vizet. Ott lőtték meg. Egy másik kiment a majorságnak enni adni, azt is meglőtték.

A bevonuló katonák különleges „jogállása”: ők szovjet katonák. Akik ezeken a véres napokon felszabadítottak minket. Ennek a szónak – szovjet – majd 45 éven át ilyen és olyan hangzása és elvart – mondhatni: kötelező – varázsa lesz, kell hogy legyen. Valami olyasmi, mintha azt mondanád: égi! Vagy azt, hogy paradicsombé-

li. De mindenképp a Fény Honát, a ragyogó Új Világot kellett megtestesítenie. A valóságos? Az emberekben levő? Mely mind jobban és jobban tudatosodik, ahogy a vörös önkény poklát megjáró hadifoglyok is elsuttogják élményeiket: A Sötétség és Embertelenség birodalma. S a két egymásnak ellentmondó, kifele és befele kép a lelkekben ütközik. S tudatosítja az emberekben, hogy Új Világ! Ez az Új Világ! Amelyiknek az előjátéka, Kun Bélák rémuralma óta épp negyed század telt el akkor. A Pokol hát visszaérkezett.

Milyen jó, hogy a gondolatolvasó gép még nem taláztatott fel... Így legalább a lelkedbe menekülhettél, s beleburkolózhattál saját hallgatásodba. Otthonod csendjébe – ha volt ilyen –, mely állandó menekülésed színhelye lett.

Sorsok...

A te sorsod, az én sorsom. A mi sorsunk... Az emberiség sorsa...

Az egyén sorsa mindig kötődik a korhoz. Mindenki beleszületik egy korba. Egy korba, melynek van arca, van sodrása, vannak mélységei és magasságai. És vannak történései.

Könnyű sors nincs. Lehetnek könnyelmű emberek, de magát az életet végig kell harcolni, végig kell küzdeni. S az élet értelme: a küzdés maga.

András a történelmen töpreng. A folyamaton, mely bennünk hömpölyög. Hányódunk, vetődünk, hányódhatunk, vetődhetünk benne.

a semmi kísért

lehanyatlak a karom

erőtlenül

Az ember nem tud nem érezni.

borzongok

hidegen sírok

be szép is

be szép is lehetne az élet

Igen, lehetne.

Mert az idő halad, hullámai, hullámverései vannak, ugyancsak bennünk. Folyamatok játszódnak le benne, bennünk. S így ölt testet az idő, a történelem.

Újjá és mássá leszünk, új generációk nőnek fel, új elméletek, új vágyak és elképzelések születnek. S rávetítődnek ezek a korra is, megváltoztatják a Kor Arcát is. Leginkább abban, hogy ez az arc más lesz. Hazug kornak hazug arca. S nekünk – hogy egyáltalán létezni tudjunk – hozzá kell idomulnunk a kor álságaihoz.

Kimondhatatlanná válik az igazság, kötelezővé válnak a magát másnak mondó világ ferdeségei. Az igazság kimondása akár életedbe is kerülhetett.

A hazugság a kor igazságává válik. Az lesz az igaz, hogy minden más, mint aminek monddod, mondanod kell.

Vissza alig látunk a történelmi időben. Csak addig, ameddig a történelem is viszsza-
szalát. Azt látjuk, hogy örök küzdelem folyik, örök harc a létért. Küzdesz, hogy élni
tudj! A világ egy nagy mező, egy nagy küzdőtér, melyen mindenkinek helye és
feladatai vannak.

Egy nagy létra is a világ, melynek fokai is vannak. S nincs ember, aki annak a
létrának valamelyik fokán ne állna. S ha az élet harc, számodra a harc értelme,
hogy azon az életlétrán fennebb tudj lépni, jutni, emelkedni.

De azt is látjuk, hogy ebben az emelkedési vágyban, akarásban erők kerülnek,
kerülhetnek szembe egymással. Erők, melyeknek egyaránt a Fent Lenni a cél.

Te, aki nem vágysz hatalomra, éled a kort, éled az időt. Annak mindig ezt az éppen
most és éppen itt pillanatát. Benne vagy hát az időben, nem léphetsz ki belőle.
Résztevője, összetevő eleme vagy annak a nagy-nagy menetelésnek, mely most és
itt – az időnek ebben a pillanatában, a világnak ezen a színhelyén – halad. Nem te
választottad meg sem az időt, sem a léted helyét. Egyszerűen csak vagy, ott és
akkor, ahol és amikor beléptél sors-idődbe.

Mondták – már akkor – hogy új világ. Hogy Új Világ van. És hogy felszabadul-
tunk.

Egy állapot ez. Kényszerállapot – gondolod. Aztán hozzáfűzöd: Igen, felszaba-
dultunk! De érzed, tudod, hogy szembe fordulnak önmagukkal a szavak. Nem azt
jelentik, amit valójában jelentenek. Hanem valami merőben mást. Hogy elvesz-
tünk újra, beledöngöltettünk valami új rabságba. Ránk zúdult a kifordított világ a
maga szörnyűségeivel, hazugságáradatával. S kénytelen vagy tudomásul venni,
mást nem tehetsz. Legalábbis te, kisember. Egy a milliók közül. Tehetetlenségben
– ha becsületes akarsz maradni – vergődsz. De szembe az árral nem mehetsz, mert
az könyörtelenül elsodor. Nem kell, hogy bűnös légy, bűnöd lehet a helyzeted.
Hogy abba a népbe, nemzetbe, abba a családba születél bele, amelyikbe beleszü-
lettél. Hogy a hazád – mely már csak volt –, az apád és az anyád... S álom- és
gondolatrendőrség figyeli az álmaidat, gondolataidat.

András, aki ott van ebben a mindenben sánta korban, mely rendre megmutatja

körülötte az arcát, szemlélődik, keres. Kémlelően figyeli a világot, s mindig kérdez, előbb édesanyjától, édesapjától, aztán már legtöbbször csak magától. Mert kifele még kérdezni is bűn! Ott csak egy engedtetik meg: örömodát zengeni a szájadba adott és mindenkitől – tőled is – megkövetelt álságok szövegeiből, s azokat ismételtetni. Ő a kor igazi értelmét és lehetőségét akarja megtalálni akkor, amikor keresztre feszítettet az igaz. Az erkölcs itt felejtett nyomait akarja megtalálni akkor, amikor keresztre feszítettet az erkölcs, s hinni szeretne, amikor keresztre feszítettet a Hit. A Golgota útját járja az egész emberiség.

S keresi az Embert, az emberséget, amikor hazudott az emberség, s bűn, ha Ember vagy, ha igaz vagy, ha egyenes gerinccel akarsz élni... Csak rejtve viheti ő is a lámpását, miközben bolyong az idők útján, a hömpölygő életnek a hazugra mázolt útján. Arcokat keres, emberarcokat, s mögöttük rejlő lelkeket, sorsokat. Elindul, s úgy keres.

Mennyi kín, mennyi szenvedés, s mégis: mennyi szépség!

Szép ugye

virágoznak a fák a bokrok

szép ugye

szálldosnak a lepkék

illat a levegőben

béke a szívben

méhzümmögés és öröm

ugye ez is szép

hát tartsd meg

örizd meg

legalább magadban

ha tudod.

Sejti, tudja András is már, hogy bűn a néző, figyelő tekintete, de megy. Meg-megdöngögeti a kapukat, be-bekopog az ajtókon, melyek mögött, ha rejtőzködve is, de él az élet.

Hol vagy, ember, ember?

Az ember ott van, az emberek ott vannak mindenütt. Félve, rettegetve, de ott vannak. Mert az emberi lény nem tud, nem tudhat függetlenedni a kortól, s ha kifele színlelnie is kell, de befele őrzi, őrizni próbálja önmagát. Meggyújtja gertyáját, petróleumlámpását, mely lehetne Diogenész lámpása is. Mert a fény fény, még a sötétségben is. S a fény élteti az életet. A kapuk mögött érzi, érzékeli az otthonok fészek-melegét, az ott rejtőzködő élet zaját, lüktetését. Sokszor csak a

nagyon öregeket találja otthon, ahogy épp meggyújtják petróleumlámpáikat, főzik a vacsorát vagy ellátják a tehenet, mert a mozgóképes tagjai a családnak valahol az élet hajszoltságában végzik lefölközött munkájukat. Midig becsapva, kifosztva, de végzik. Ők a rabszolgahad, melynek el kell indulnia velük, értük, termelve számukra – rabtartóik számára – a javakat.

Hogy kint a világban – vagy bent, a te világodban – mi történik, mik történtek, azt meg kell élnie, át kellett élnie mindenkinek.

Még a lehajtott fej, a lesütött szem is megszokottá válik, megszokottá vált.

Mert...

Más a kor, melyben benne élsz, mássá lett, mint amilyen a tegnap volt. Próbálsz félrehúzódní, rejtőzködni, de ki nem léphetsz belőle. Még akkor sem, ha a lelked fáj és fáj állandóan, folyamatosan.

Ez a visszafordított, mindenben más, mint amit mond magáról világ, ez itt a valóság! A Létünk valósága! Az életünk valósága.

Vajon miért kellett egész Kelet- és Közép-Európát odadobni Sztálinnak, a szovjet szörny-uralomnak? Nem foglalkozik ezzel kellő mértékben a történelemírás, vagy ha igen, nem kielégítő a válasza. Mert nem is lehet az. A számúzótt igazságot csak ködösíteni lehet, szabad, kimondani nem. Azt, hogy a két rendszer látszólag teljesen más, és mégis belső szálak kötik össze. A tőke, a pénz világmozgató ereje ott áll még az őt keresztre feszítők, a „kizsákmányolást” szóban megszüntetők, tehát az Ő Legnagyobb Ellenségei mögött is, s furcsa módon védi azokat. Csak logikai válasz lehetséges erre: védi, mert tervei, elképzelései vannak vele, illetve általa.

Más megközelítésből nézve: az is kétségtelen, hogy a Szovjetunió nagy szolgálatot tett a nyugatnak a háború megnyerésében, megnyerhetésében. Odadobták – és nem feláldozták, mert ilyen náluk nem volt – saját népüket, 20.600.000 emberüket, az ország lakosságának 15%-át. Óriási árat fizettek hát rabszolga-erőben, a több mint húsz és félmillió rabszolgájuk elvesztésével.

Kellett ez?

Ha merné hinni András, hogy ezen az ilyen szinten van hála, mondaná: Ezt kellett meghálálni, viszonzni, amikor prédaként átnyújtott egész Kelet- és Közép-Európa ennek a gyilkos rendszernek!

Politikai kényszer volt ez? Vagy valami más is...

A Szovjetunióra, magára a kommunista rendszerre szükség volt. Mint kísérleti terepre, ahol a rablás, fosztogatás törvényerőre emelt „szükséges” módszereit lehetett

kikísérletezni. S ez a rendszer – úgy tűnt akkor – nem bírta a saját népét, rabszolgahadát ellátni, fenntartani. Csődben volt a gazdaság, csődbe vitte, juttatta azt már a háború előtt maga a hazug eszme, annak önmagát is becsapó kifordítottága. Már akkor a lágerország csak a légerei segítségével, rabszolga-életek millióinak a végsőkig való kisajtolásával tudta magát fenntartani, úgy, hogy az ország lakosságának egy jó nagy százaléka mindig „büntetését” töltötte gulágjain, s így használtathatott fel az ingyen munkaerőnek. Amikor a hazugság- eszme jegyében felborították a hagyományos termelést, önmagukat csapták be. Az ingyénézés fedezékeként elorozták ugyan a régi tulajdonos rétegtől annak teljes vagyonát, s „állami” üzemeket, kolhozokat és szovhozokat hoztak létre belőle. De azzal, hogy rabszolgaszíjra fűzték a tudást, bűnözővé nyilvánították a társadalomnak azt a rétegét, amelyik termelni tudott, s munkájával, tudásával addig ellátta az ország lakosságát élelmiszerrel, használati cikkekkkel, önmagukat hozták szinte lehetetlen helyzetbe. A hatalomra emelt hozzá nem értés, a pozícióba helyezett, de mindenben analfabéta párt-szolgák csürhe-hada nem tudta helyettesíteni a megsemmisített vagy „osztályellenségé” nyilvánított tudó, szakmájukat, feladatukat ismerő embereket, kivonták a termelésből azok szakértelmét, így tettek tönkre mindent, amit az évszázadok felhalmozott tapasztalata teremtett meg s életetett. Nem vált be a kapzsin aljas elképzelésük, mert nem magától „végződik” a munka, nem maguktól teremnek a földek, azok megmunkálásához, megműveléséhez is a „bűnösként felszámoltak” millióinak a szakértelme kívántatott volna. Most is, hogy véget ért a Nagy Háború, a tömegeit rabszíjon tartó vezetés azoknak a némaságban tartásával van elfoglalva, akik kint láttak. A sötétség fenntartása s a világosság kizárása minden egyébnél fontosabb számukra.

Ahol nem a tehetség visz fennebb, vagy nem a tehetségtelenség nyom lennebb, hanem magadat is az alattad levők megfélemlítésével tudod fenntartani, ott az erődöt nem a termelésre, a belső gazdaság normális működésére vagy működtetésére fordítod, tudod fordítani, hanem elvonja-felőrli azt a belső harc, melynek helyzetednél fogva te is részese kell hogy legyél.

S ez megy végbe a gazdaság minden területén, az erdőkitermelésében, a bányákban, gyárakban, mindenütt. A rabszolga-munkaerő védekezés, ösztönös ellenállásképp visszafogja magát, s csak bizonyos hányadát termeli annak, amire képes lenne. Ez van mindenütt, minden vonalon, az emberek így gyakorolják, csak így gyakoroltathatják megcsonkított szabadságukat. A fentet szolgáló aktivista hajcsárvezető nem tudja még azt sem megítélni, hogy mire képes egy normális munkabírással rendelkező ember.

A félelem birodalmát csak félelemkeltéssel lehet(ett) fenntartani! S hogy ez így

volt, kezdte tudni a világ is. S hogy ez a szörnyrendszer mégis működhesse, ehhez kapja meg a cinkos „nyugat” segítségét, s hatalma ránk való kiterjesztésének a lehetőségét is.

András megismétli magában a kérdést:

– Miért kellett hát odadobni minket is? Miért kellett a rabszolgaság birodalmát ránk is kiterjeszteni?

Két – el kell ismernie: sántító – magyarázat lehetséges erre, egy gazdasági és egy politikai.

A gazdasági: hogy ezek az eddig normálisan működött, tehát gazdaságilag még le nem nyomorított, s így potenciálisan tartalékokkal rendelkező országok is szabadon kirabolhatóvá tétethessenek, s így járuljanak hozzá ezek is annak a másik hatalmas országnak a fenntartásához, népe ellátásához. Amerika – mely addig folyamatos élelmiszer-szállításokkal tette lehetővé, hogy a háború alatt is talpon maradjon a sztálini lágerbirodalom, el tudja úgy-ahogy látni hadseregét, s ne sínylődjék a mélynyomor teljes kilátástalanságában az országnak a tönkretett mezőgazdaságtól eltartani nem bírt népe – magán is akar segíteni „a terhek” áthárításával. És közben, mint mellékcél: szélesedjék ki a kísérleti telep, potenciális rabszolgává tétessék az odacsatolt országok népe is. Mert „jól jön” ezeknek az országoknak is a lenyomása, prédaterületekké tétele. Hogy majd kinyújthatassanak feljűk is, rátétethessenek az ő népük nyakára is, javaikra is a fojtogatva beseprő kezek.

A birodalom határainak a kiterjesztésével jöhet hát ide is a hazug „szolgálatos” eszme, melynek szolgahada végzi kijelölt feladatát, lenyomorít, tönkretesz itt is mindent, mint mindenütt, ahol hatalomra került. Tehát a gazdasági válasz épp „sántaságával” tűnik igaznak.

És a vélt politikai válasz?

A kísérleti terep kiszélesítése, megnövelése.

Oda kellett dobni ezeket a „peremterületeket” is. Lenyomni azokat is. Hogy áldozati területté, s egyben a kísérleti terep részévé is tétessenek. Mint látszólagos „ellenfelek”, melyeket majd a „szovjet elnyomás”, a „vörös uralom” alól fel lehet szabadítani. S hogy miután az ő javaik is lekerültek a földre, azok is a „mieink” lehessenek.

Akkor, majdan...

A „jövő” világ tervei nemcsak mára, a majdani holnapokra is jó időben készülnek.

De ezt már egy következő, akkor még csak előrevetített lépésként.

Érzi András, s Béla is figyelmezteti rá, hogy ez a válasz is túl racionálisnak, hogy ne mondjuk úgy: spekulatívnek tűnik. Kikövetkeztetetten spekulatívnek. De azt is

látja, tudja, hogy a világ nem a véletlenek útján halad, a véletlenek a szerepe szinte minimális és esetleges, s mint ilyen: „helyreigazítással” nagyrészt kizárható. Maga az út átgondoltan elképzelt, megtervezett. A Szándék megvalósítására az irányítható, „hámba fogható” Világ megvan, a „munka” tervezete is megvan, és az nem az *„ahogy esik, úgy pottyan”* esetlegességek sorozata. A folyamat hát irányított és megtervezett. Attól függetlenül – mert ez is egy kérdés –, hogy a végrehajtók tudják-e ezt a velük való céltudatosságot. Lehet, hogy a legnagyobbak igen, de az is lehet, hogy nem. Bár nehezen hihető, hogy a gyilkos úgy vélje, hogy ő jót tesz. Esetleg – legelfogadhatóbb esetben – gondolkodás nélküli végrehajtó.

Mindezekre – természetesen – csak következtetni lehet.

Az új, a születőben levő Szabad és Boldog világ, annak zászlóvivő hada a „demokrácia” (az országok együttes megnevezése is ez: Népi Demokráciák), s annak „kiterjesztése”, és a nép, a dolgozó nép „érdekében” cselekszik. A népuralom megvalósítása érdekében veszik el a javaidat, s dobznak ki téged asszonyostól, gyermekestől az útra! Minden a népért történik, a hatalom is néphatalom, a dolgozó nép hatalma. S képviselői a legtökéletesebb világ megteremtésének a harcosai. A nép szabadságának és uralmának a hívei. Ezért kellett a Szovjetunió is, a kommunizmus jól megalkotott eszméje, majd az eszme gyönyörű gyakorlata a minden idők legtökéletesebb társadalmában majd társadalmában. Mely társadalomról – melyben valami nemkívánatos történt volna – ma is alig beszél a fáma, alig beszél a történetírás. A hitleri szimbólumok ma is bűnjelek, büntethetők, a vörös szimbólumok nem. Azokról csak úgy elvétve, mint mellékes dolgokról ha szólnak, beszélnek az illetékesek. S ahol esetleg a kommunizmus bűneit is emlegetik, teszik ezt az ízig-vérig demokrata legfelső, magát baloldalinak minősítő akarat ellenére.

Micsoda színjáték!

Szuperprodukció!

Csodálatosan megépített színpalakkal s zseniális szövegekkel.

„Repülj madár, repülj!”

Új fogalmakat is teremt az idő, a történelem. Ilyen – sok egyéb mellett – a hidegháború. Hogy Kelet és Nyugat szemben álltak volna egymással. Vagy ha tettetett ideiglenességgel, mégis, olyan volt ez, mint egy négyfelvonásos színjáték része, annak – mondjuk – harmadik felvonása... Csak átmenetileg volt kettéosztottság. A formálódó Egy csak ideiglenesen és valahol egy létező – vagy csak képletesen

létező – tervezőasztal mellett osztatott Ketté, vagy tettetnie kellett a kettéosztottság látszatát, s azt is az Egyetlen Ő, a háttérben működő Erő érdekéért. Minden mögött a háttérben ott rejtőzködött hát a szándék. Fenntartani ezt a keleti részt is a leendő préda területeként – tervezhette a Mindenek Ura. Nem két erő dolgozott hát egymás ellen, hanem az Egynek kellett keltenie a Nagy háború idején való összefogódzás – a Nagy Játék második felvonása után – a Kettősség látszatát. Hogy majd az egész újra egygé állhasson össze a kormányzó, az egész világot kezében tartó vagy tartani akaró erő hatalma alatt... Hogy létrejöhessen – immár hivatalosan is használt kifejezéssel – az Új Világrend.

Ez utóbbi nem is rejtetik, kimondatik: az Új Világrend létrehozása a cél.

Hogy kiknek?

Ez már nem neveztetik meg.

S miért nem neveztetik meg? Az, hogy „háttérerő”, csak egy sejtetés. Tudjad, hogy van ilyen is. Ott valahol a háttérben, mely mindent a maga szándékai szerint irányít, alakít.

Hogy ennek a leendő Újnak és Másnak egy előjátéka volt, ami 1914-ben elkezdődött, s majd 1917-ben vett be is vallottan új irányt? Hogy volt-e a háttérből irányító gondolat mögött egy hit, egy őszinte szándék, hogy megpróbálni egy új világrend létrehozását? Hogy maga Marx, a felhasznált eszmerend megteremtője bár egy percig hitt-e abban, hogy ez az új lehetséges, és az jobbat fog hozni a világra, még ez is kétséges. Mert ennek a jobb szándéknak a tettekben sehol még csak nyoma sincs. De annak van, hogy hatalmas szenvedéseket zúdít az emberiségre a kommunizmus hazugság-eszméje, először az első óriási kísérleti terep odalököttjeire, aztán a másik ázsiai óriásbirodalom, Kína népére, s hogy „nyugat fele” is szélesedjék a terep, az 1945–46-ban odalökött szerencsétlenek tömegére ugyanúgy. Legyünk jóhiszeműek, próbáljuk elhinni, vagy inkább mint lehetőséget fogadjuk el, hogy Leninék tarsolyában még ott volt valamiféle jó szándék is, s csak a harc közben kellett rájönniük, hogy az a harc nem lehet szelíd, annak véresnek és kegyetlennek kell lennie, s aztán a végrehajtás gyakorlatában minden más felülírtott, csak a szörnyű kegyetlenség és embertelenség maradt. S amikor ,44 őszétől a világ egy újabb jó darabját odalökök a falánk fenevadnak, akkor már kellett tudnia a világnak, hogy semmi sincs úgy, ahogy ott mondják. Hogy nincs ott a szocializmusnak sem csírája, sem nyoma, hanem csak zsarnokság.

De mit érdekelte ez ama létrehozó Erőt, szándékot, melynek mindezzel „tervei” voltak?

Száma a véletlenek szerepe minimális, vagy teljesen kizárt. Kockázati tényező

van ugyan, de azt ugyanúgy minimálisra próbálták csökkenteni, mérhetetlen racionalizmusukkal és a mindent fedező erejükkel.

Mint ahogy Románia sem véletlenül „állt át” ama augusztus 23-án. Erre az átállásra is szükség volt ahhoz, hogy a magyar ügy is nehogyanis visszaalakuljon oda, ahonnan 1918-ban sikerült el- és kimozdítani.

Megint kétkedik Béla: – Lehetséges, hogy ennyire kiszámított lenne minden? Hogy az Akarat irányítaná a világot?

Talán igen. Annak az erőnek az Akarata, mely mint a pénz ura az emberiség fölötti uralom jogát is fenntartja magának. S hogy akaratod ura lehess, „háttér” is kell hozzá. Csörgő és pengő háttér, maga a „Disznófejű Nagyúr”, mely szembeszegült Istennel is, a teremtéssel is. S most – a kommunizmus nagyszerűen „sikerült” kísérlete után a világ fölötti abszolút uralomra tör. Elhitte magáról, hogy képes a javak birtokában, azokra támaszkodva az eszével uralni a világot.

Az Ész az Isten, mely minket vezet,

Az ő szavára minden meghajol,

Hegyek lehullnak s olvadnak vizekké,

S örök helyéből a tenger kikél.

Nem kell hát Isten, senki és semmi fölöttes Erő!

És te sem kell higgy, higgyed, hogy van számodra is támasz, segítő, védő, neked kezet nyújtó Erő.

Légy védtelen, teljesen kiszolgáltatott!

Így és ezért veszi kezdetét az Istennel való magabiztos rivalizálás. S az „egymásra talált” Ész és – főleg – az ERŐ mindent irányítani akarása. Magabiztossá és szemtelenné váló erő a maga-kovácsolta eszmék és elméletek háttérszelével. Mindenhová odatolakszik annak tudatában, hogy egyedül neki van a mindenség feletti hatalmat biztosító, s mindent felfalni képes Sárga Szája, s így lehet az egész XX. századi történelem a semmi sem véletlen kiszámítottsága. Így lehet a Kor egy hatalmas erőgyakorlat színtere, kísérletező időtérre arra, hogy a lealacsonyodott, csak az Érdek és semmi más Szellem- vagy inkább érdek-asztalánál kitalált történelem és világrend megvalósíttassék. Ezért az a kiszámítottság, ezért az a megtervezettség, s ezért a siker elérésére igénybe vett – egyáltalán nem véletlen – átfestések, félrevezető hazugságok, hazugságra épülő „igazságok” csatasorba állítása.

Itt minden racionális és tervszerű.

Demokrácia? Azaz: népuralom?

Mint firma, tudatos félrevezetésként tétetett ez is oda.

A bedobott cél eléréséért állítatnak csatasorba a már becsapni sem tudott rétegek. Mert a kommunizmus is csak egy nagyon kis réteget tudott becsapni a maga maszlagijával, ezerből 998 ember kellett hogy tudja – mert az emberi értelmet egyik napról a másikra kiirtani nem lehet –, hogy itt minden álság, de ennek a kifordított világnak olyan szörnyen erős a bilincse, hogy az egyén szinte képtelen ellene bármit is tenni.

Régi szokás, amikor építeni kezdenek, valahol az alapban elhelyeznek valami dokumentumot, s arra a dokumentumra emelik az épületet. Ha a Szovjetunió építői dokumentumot tettek volna le a birodalom falai alá, tudja, mi lenne rá írva? Az, hogy minden, amire építettett, hazugság!

Ezt is tudja a Hazugok hazugságait ki- és felhasználó, a célszerűség érdekében mindent, még önmagát is rózsaszínre átfestő erő.

Az Új Világ hát nem csak úgy, a háború alakulása folytán érkezett meg hozzánk, a mi földünkre, tájainkra, országainkba is. Jött, mert ide rendeltetett. S azért rendeltetett ide, mert szükség volt rá. Közép-Európa még túlon túl „hagyományos” volt, a „földesúri rendszerek” még igen erősen álltak a lábukon. Kellott a polgárosítás, aztán a polgárinak is az elsöprése, az új, a „szebb” arcú világ. Ama Új! Melynek feladata: elseperni mindent, ami a régre vall!

Az, hogy kincseket sepersz? A szellem, a hagyományrend csodálatosan fennmaradt kincsestárait? Évezredek kultúrákat, ősgyökereket, melyekből megújulhat(na) a világ, amiként Bartók és Kodály életművükkel be is bizonyították ezt.

Semmit!

Ha azt mondjuk: odadobtak bennünket, ez így is van. Végül is a teljes letörlés, értékeink „kitakarítása” nélkül nem vagyunk sem méltók, sem alkalmasok az akkori Új Világnál csak egy szótaggal több Új Világrendre, mely napjainkban vészes gyorsasággal épül, építtetik.

S te – aki meg próbálsz érteni a történületeket – kérdezed: vajon az elindult folyamat megállíthatatlan? Nem térhet vissza a világ a Teremtés kijelölté útra, melyen a Rossz mellett a Jó a „másik oldal”?

Béla megszólal: – Megy az a maga törvényei szerint. Mi tehetetlenek vagyunk. Végül is így, ahogy van, így is működőképes. Lábon állni képes.

Bizonyára lehet, vagy kell, hogy lehessen – próbálja hinni András. Mégis: az egész emberiség várja a megváltást. XII. Piusz pápa valamikor az 50-es években írt jövődölések könyvében megjósolja a kommunizmus szörnyvilágának az összeroppanását, és azt is, hogy utána egy hasonlóan szörnykor veszi akkor kezdetét. Hogy

aztán jöjjön egy kataklizmaszerű összeomlás, melyben megtisztul a világ, eljön Istennek az országa.

Vajon a két jóslat után a harmadik is bekövetkezik?

Bekövetkezhet, de csak a törvényen belül. S a törvénynek – melyet a teremtéssel kapott a világ – az ember is alá kell hogy vesse magát. Egy tipró erő nem pusztíthat el mindent, amit a teremtéssel kapott a világ, az emberiség, s melyet az évezredek is csiszoltak, finomítottak. Ám hogy a harc – a lét értelmének és a mindenek fölötti uralom vágyának, akarásának a harca – folyik, s ebben a harcban pillanatnyilag az utóbbi, a lét alaptörvényeit semmibe vevő erő van támadóban, érezzük. Ám azt is érezzük, hogy az ember alapjában Jó, s hinnünk kell, hogy ezt a jót végleg eltiporni nem lehet. Csak az egész emberiség elpusztításával. Higgyük, hogy ez nem fog bekövetkezni, s a milliók szívében lobogó apró lángok egy nagy, az egész világot megtisztító tűzzé fognak összeállni. És hogy a mindenségben valahol – bennünk, mint belülről kormányzó erő – ott van Isten, a Megváltó! S ő fogja jobbat tenni a világot, mely fölött pillanatnyilag a sátáni Rossz Ereje az Úr!

Kis kacsóid összetéve szépen, Imádkozzál, édes gyermekem – tanítja Arany János gyöngéd szavaival nemcsak fiát, hanem minden gyermeket, a holnap felnőttjeit. *Mert szegénynek drága kincs a hit. Tűrni és remélni megtanít.*

Igen. Tűrnünk is kell, de remélni, reménykedni is.

Mert a Jónak győznie kell!

11. OTT IS VAN FÉNY...

Az ember nemcsak a maga és a lét törvényei alakította társadalomba, de a természetbe, a földi létbe, földi életbe is beleszületett. Kinyílik az ég, mindennap feljön, s ott van a nap, fent, magasan tüzel. Szórja a fényt, s küldi le melegét a világra, a mi világunkra, mely az egyetemes világ, az egyetemes létezés egy parányi kicsi szigete.

S te csak ámulsz: micsoda szépség! És minden milyen tökéletes! Kint, a világban és benned. Gyárak zakatolnak a fákbán, füvekben, még a ribizli- vagy málnabokorban is, egyik ribizlit, a másik málnát gyárt, almát, körtét, epret vagy cseresznyét. Él a világ, az élő világ, és benne te, a teremtés neked ajándékozott csodáival. Teremtett világ! Millió formában élő élet! Élet a levegőben, élet a földön, és élet a vizek hatalmas birodalmaiban. És: emberi élet, mint a millió formában élő lét

jelentkezésének egyik megtestesülése. Lehetetlen, hogy ne csodálkozz el ezen, mint ahogy elcsodálkozott József Attila is. Magán a csodán! Csak benned, ember, ott van az egyetemesség!

*Hullámozó dombok emelkednek,
csillagképek rezegnek benned,
tavak mozdulnak, munkálnak gyárak,
sürög millió élő állat,
bogár,
hinár,
a kegyetlenség és a jóság;
nap süt, homályló északi fény borong -
tartalmaidban ott bolyong
az öntudatlan örökkévalóság.*

Mi vagyunk a teremtés koronája, magunk is teremthők, alkotni, környezetünket alakítani, megváltoztatni tudók, eddigi ismereteink szerint a világegyetem egyetlen gondolkodó lényei.

S az örök harc, az örök küzdelem részesei térben és időben.

Benne vagyunk hát az egyetemességben, a teremtés ajándékaiból is részesedünk. S ezek az ajándékok teszik széppé, elviselhetővé az életünket. Ha belefáradtál a küzdelembe, ott van a természet. A lombos erdő, a pázsitos rét, ott van a csörgedező vízű patak vagy folyó, melyben megmárthatod magad, felfrissülhetsz, új életre kelhetsz. Ha a kor gyilkos ereje meg nem foszt ennek a lehetőségétől is.

Ez itt Sóhajföld.

A mi világunk egy parányi pici része. Hegyek és völgyek, dimbek és dombok meg lapos fennsíkok birodalma. Falvak kúsznak fel az egyre keskenyedő völgyekbe, terülnek szét a lapályokon. A falvakban utcák, az utcák szegélyén kapuk, a kapuk mögött udvarok, házak, s bennük ama rejtőzködő élet.

Hogy kint, a világban, még a mi szűkre szabott világunkban is mi történik, alig van, vagy mondhatjuk úgy is: nincs beleszólásunk. Nekünk, kisembereknek, „népnek”, ahogy hivatkoznak ránk. Ám a természettel, a környezetünkkel össze vagyunk növe létünk első pillanatától, állandó küzdelmet vívunk vele, de ez a küzdelem, ez a harc szép is és örömteli is. Értelmet ad az életünknek.

Kimentek a zöldbe – ahogy mondjátok – a természet örök birodalmába, begyűjtik annak ajándékát, ami kettős rendeltetésű, s csak egyik rendeltetése az, hogy táplálékot ad, hozzájárul a lét fenntartásához, a másik rendeltetése az az öröm,

melyet abból kapsz, hogy szívod az ugyancsak a természettől kapott ajándékot, az oxigéndús levegőt, felfrissülsz, megtelsz energiával, a fák és füvek illata felajz, felvidít, s plusz értelmet is ad az életednek.

Még ha nem menekülésként mentél oda, ki a szabadba, akkor is menekülsz. Menekülsz a bezártságból, az élet lakatai alól, menekülsz a kifordított világ kényszerkörnyezetéből, miközben édesanyád otthon mossa pici testvéred pelenkáját, tisztába teszi, megszoptatja. Kisepri, majd frissbe teszi a konyhát, őrizve a ház rendjét.

Ott is menekült vagy! Az otthonodban, annak csendjében. Ott is örömet kapsz, gyermekeidben, szüleidben, a „másik feleddel” való együttlétben.

Nagyon jó életet élünk, 31 évig élünk együtt, de olyan életet, hogy olyant tán senki nem élt. Dolgoztunk, szorgalmasan dolgoztunk, 1947-ben vettünk egy házat, aztat – új ház volt, mert mert 926-ban lett építve – egy öreg bácsi építette, hat családja volt, de jó nagy lakást épített, úgy hogy van két szoba, egy konyha, egy nyári konyha, van kamra, van disznóól, van tyúkól, van istálló, ezek mind megvannak. Én amikor meg-nősültem, olyan szép életet éltem a feleségemmel, ha ilyet élne mindenki, akkor boldog volna az ország, boldog volna a világ.

A családok, a társadalmi lét alapsejtjei, a kettős lét megtestesítői, fészekeremtő „intézményei”, melyek a létező b boldogságnak is az alappillérei. Melyek vállukra, hátukra veszik s éltetik – mert csak ők éltethetik – az életet, s a maguk életének a fenntartásával a rajtuk élősködő fentet is. Ők teremtik meg a lehetséges sejt-biztonságot.

A feleségemmel megbecsültük egyik a mását. Nem verekedtünk, nem bögtünk, nem lármáztunk, nem futkároztunk sem ide, sem oda, odahaza minden elvégződött, itt, ennél a háznál. Apósom szolgálatjából szerezte ezt az életet. Négy köböl féle földet, s még volt egy bennvaló kert, azt is hozza vette. Volt egy nemes ember, annál lakott tíz évig, abból vette ezt a bennvaló helyet. Vót egy csűröcske, estálló alatta, a csűr alatt, s vót egy kettős ház, de régi épségek vótak, nem vót rajtuk minden. Másat kellett építsek, ezt én építettem. A Jóisten annyira segített, hogy neveltem csitkókot, neveltem bornyúkot az államnak, gyisznyót, s nagy pénzeket kaptam azokból. A pénzt a feleségem nagyon jól tudta kurálni – azt mondta: ne búsulj, mert mi megélünk. Ha valamelyik állatunk elpusztult: Ne búsulj, rendel a Jóisten másikat, van az ő csordájában. Ide jöttem, érkeztem négy évi rabság után haza.

Igen, haza. A körülhatárolt, jellegéből, lényegéből épp kifordítani akart föld még mintha az lenne, ami.

És a szabad, a természet maga ugyancsak a szabadság érzetét nyújtja.

Készülődjetek, csomagoljatok, gyermekeim, megyünk kirándulni!

Igen, kirándulni. Ez is egy szép, beszédesen tartalmas szó. Ki – tehát kifele, a bentről kifele rándítjuk, szabadítjuk ki magunkat –, ki a bezártságból, ki a szabadságra! A kitörés, a kimenekülés egyik formája ez is. Függetlenítjük magunkat a világ szorításától, kint a szabadban megteremtjük magunknak legalább ezt a rövidebb szabadságunkat.

Betehetjük batyuinkba a pokrócainkat...

Andráséknak emlékeik, szép emlékeik ezek a gyermekkori kiszabadulások a bezártságból. Nem ültek vonatra vagy szekérre, nem repültek messze, valahova, ki a szűkre szabott világunkból, hanem csak ide ki, a Jó vize partjára. Ott az ő feladatuk volt a száraz ágak gyűjtése – azt is adta a természet – s a tűzcsinálás... Akkor még csonka volt a család, hiányzott az édesapa, aki valahol a messzi Szovjetunióban építette a már ott megteremtett, s épp ezért már létező szocializmusra a holnap kitervelt kommunizmusát. S majdnem tökéletesre a még tökéletesebbet, melynél külön már nincs is. Aztán nyársakat csinálni, meghegyezett végű hosszú botokat, melyekre fel lehetett szúrni a megvagdalt szalonnadarabokat, hogy azok új ízet kapjanak ott a tűzlángok felett, ín- és orrcsiklandót. Annak is megvolt a technikája, miközben ki-ki betartotta nyársát, ahogy erősödött a csepegés, másik kezében tartott kenyere fölé vitte, rácsepegtette a forróságban megolvadt zsiradék cseppjeit. Így a kenyér is megkapta a maga fűszerét, ízét, finomságát, s a szegények csemegéjévé vált.

A mindennapi kenyér, s hogy az ne legyen száraz kenyér, ezért volt hozzá jó, ízesítő a rácsepegtető zsír.

A hagyományos életmód részévé vált – itt, Sóhajföldön –, hogy az emberek dísznót vágnak, s annak a húzával-zsírjával átvészelik a telet, így viszik tovább, ha szűkösen is, az életüket.

Jön a kirándulásra Karcsi bácsi is, Mariska néni is. Megbeszéltük tegnap a találkozóhelyet, ahol megvárjuk egymást, s majd együtt megyünk onnan a málnás határba. Ott folyik a Jó folyó, ott töltjük együtt a napot.

Úgy is lesz. Az Alsó utca végén összetalálkozunk Karcsi bácsiékkal, aztán megyünk, mi, gyermekek előre is szaladunk, míg vissza nem parancsolnak minket is. Legyünk együtt, menjünk együtt, ne szakadjunk szét. A kor már a félelmet is beleoltotta az emberekbe. Együtt lenni, egymásért félni, egymást féltetni, s együtt tudni örülni az élet szépségeinek. Kint a szabadban, ahová a bezártságból jöttünk ki, a fénytelségből ki a fénybe, örülni a természetnek. Ezt az egyet meghagyta a kor. A levegőt s a napfényt, melyekre nem tudta a kezét rátenni a hatalom! A csörgező Jó folyó vizét! Ennyit még addig nem tudtak kisajátítani.

Csak ennyit, csak ezeket.

Egyebet mindent. Egyébre mindenre rátétettek már a maguk felé hajló kezek.

Hajdanában az itt folyó élet egyik szabályozója volt az enyém s a tied. Vagy egy gyűjtőszóval: javak.

Nézzük csak meg ezt a szót! Jó, javak. Az én javaim – amik nekem jók, s a te javaid – amik neked jók. Jók, mert általuk tudok s tudsz te is lenni, általuk tudunk élni. A házunk, ahol lakunk, a kertünk, a földjeink és munkaeszközeink – melyeket és melyekkel megművelünk, az állataink, melyek társaink, szereteteink ők is, segítségünkre vannak a munkában, vagy táplálékul szolgálnak, mind-mind a mi javaink. Nem maguktól vannak azok a javak, meg kellett és meg kell küzdenünk értük, velük, a birtoklásukért. Küzdésünk, munkánk eredményei és színhelyei is ugyanakkor. S mert létünk biztosítékát adják, küzdésre is ösztönöznek. Küzdésre, mely értelmet ad az életünknek.

Az élet célja a küzdés maga! – mondatja Madáchcsal Isten, aki erre teremtette az életet.

Nemcsak az Ember, minden sarjadó élet küzd önmagáért. Még a fű is fel kell hogy törje a talajt, hogy felszínre bújjon. A fa, hogy gyökereit a mélybe eresztthesse. Vagy a fecske és gólya, hogy megépíthessék fészkeiket. Vagy bármely madár, hogy elkaphassa az üldözőbe vett rovar. Így működik a teremtett világ. Műhelyek hálózák be a földet, a földgolyót, a munka műhelyei, melyekben folyik az alkotás, teremtés, valaminek létrehozása, művelete, valaminek, ami eddig nem volt, amit te, ember, mesterember – így is mondják – alkottál meg. Erre teremtetett a világ, s erre teremtetett az ember.

Ha valahonnan a magasból, fényben tündöklő országából Isten ránéz az általa teremtett világra, érezheti: A mű működik. Ez, hogy mű, ez is ott van a mű-ködkben. Azért mű, mert működni is képes. Vagy mert mű-velet – tevékenység, munka – teremtő munka – eredménye maga is. S ahol mű-ködni képes, ott vannak a mű-helyei. A működése helyei. Mindezt a nyelv mondja! A nyelv, mely megörökíti a létezés folyamatát is. Ama földre tekintő Isten, akinek a szeme befogta az egész világot, láthatta annak működését is. Valami olyant, mint ahogy te a magasra emelt töltésen haladó vonat ablakából nézed a picit lennebb levő tájat, tavasszal, nyáron ősszel, munkaidőben, amikor javában folyik ott a munka, és látod a meghajlott hátú embereket, ahogy kapálnak vagy kaszálnak, fogják az eke szarvát, s mennek a lovaik után – irányítva, összefogva és végezve egyszerre a munkát. Ez az élet, ezért tud élet lenni az élet.

Most azt próbálja elhitetni veled a kor, hogy ama létrehozott jó, a javak –

melyek küzdelmed eredményei – nem téged illetnek, mert azok a „közös tulajdon” részeivé kell hogy legyenek, s mint ilyenek, „szociális javak”. Hogy helyettesítheti az enyémet és tiedet a miénk. Ez egyszerű olvasattal annyit jelent, hogy ami a tied volt, többé már nem lehet az. Ám mindez csak spekuláció. S annak nagy kísérlete, hogy tőled elvétesse a javaid, a tiéd mienknek mondasson, aztán a mienk értelmét vissza lehessen alakítani eredeti jelentésére, hogy minden a mienk legyen, a mienk, akik ezt az egész tulajdonváltás mesét kitaláltuk, csak azért, hogy tőled, tőletek el tudjuk venni mindeneteket, kezdetét veszi nálunk is.

A mese – hogy minden a miénk, köztulajdon – durva mese. A mese eszközzé tétetett arra, hogy tőled, aki megteremtetted azokat a javakat, el lehessen venni, s téged földre lehessen vinni. Téged rabszolgává – mindenedtől megfosztottá, ami neked jó volt – lehessen tenni.

Gyakran hallotta András, hogy nem az eszmével van a baj, az eszme az jó, csak azok a rosszak, akik az eszmével visszaélnék. Nincs így. Csak jónak álcázott, és nem jó az eszme. Mert tagadja az élet legfőbb mozgatóját, a többet és jobbat akarást, a küzdelem értelmét. Az örök harcot a tieidért, gyermekeid, utódaid útra indításáért, mely az emberi lét legszebb tartalma. Hát:

ne hagyjuk elveszni az emberben a hitet

Vigasztalódnunk kell, kellett Akkor is, hogy:

csak küzdve lehetünk valakivé

ha lesüppedünk

ha elsüllyedünk

nem leszünk senkik sem.

De a kor...

Most neked – aki éled vagy élni próbálsz hagyományos életed – szinte csak ennyi maradt. A természet, a friss levegő s ott kint a napfény. No meg a Jó vize, amelyben megmárhatsz magadat, úszhatsz, lubickolhatsz, esetleg belevetheted a horgodat. Hogy ha ráakad egy-két ficáncoló hal, örülni tudj neki.

Ennyiben nincs még változás. Ennyi megmaradt a hagyományos életből. Lehet, főleg az erdőn – a mezőn ritkábban, az körülhatároltabb terület – gyűjtögetni, a gyermekek szaladgálhatnak, Karcsi bácsi halászhat, édesanya és Mariska néni tüzet raknak a Jó partján, kibelegik a Karcsi bácsi fogta halakat, s a parázon megsütik. S a gyomrokban maradt üres helyeket zsíros kenyér szeletekkel pótolják. Ide ki még nem ér el a kor hatalma. Itt nem kell éltetni a Pártot, a vezéreket, a nagy Sztálint és az ugyancsak nagy Gheorghiu Dézst.

Itt. Csak itt.

És félni sem kell, hogy mit mondasz

Megint csak itt. Mert már az otthonodat is, ha az még megvan, behálózta a félelem.

S az is új korjelenség, a lakás-rekvirálás. Különösen a városokban, de a falvakban is. Az új hatalom – mely eddig nem épített, csak rombolt és rabolt – kiszámolja, hogy hány négyzetméter területre van jogod a saját otthonodban. A fölöslegesnek vélt négyzetmétereidet elveszik, odaadják másnak. Megszűnt a régi világ, amikor ki-ki gondoskodhatott magáról. Most már alig építkeznek vagy építkezhetnek. Régen, ha másképp nem, kalákában segítették egymást az akkor még maguk urai emberek. Az apák lakást építettek gyermekeiknek. Most rád telepítenek valakit, vagy téged telepítenek rá valakire. Megszűnik még az otthonod intimitása is.

Sanyi lakásába egy fiatal nőt telepítettek be. Sanyinak, a legényembernek rajta, a „nőlakója” szobáján kellett átjárnia, hogy bejusson a magáéba, hacsak nem az ablakot választotta az ajtó helyett. A másneműség mint kísértet, vonzani kezdte. A „lakó” ellenállt. S Sanyi megbolondult. Megzavarodott, elveszítette a józanságát, épeszűségét...

Kezd beborulni. A föld kezd sarkából kidőlni. A hazugság-ének szerint: *Semmi vagyunk, s minden leszünk.* Valójában kis pontjai voltunk és vagyunk az életnek, mocorgó, magunknak helyet kereső pontok, lennebbi-fennebbi rendben. Az egyenlőség eszméje is része a nagy rászedésnek. S így is és úgy is hamisan hazug. A lét alaptörvénye nem az azonosság, hanem a másság. Ez mindenben így van. Te más vagy mint én, testalkatban, magasságban, mozdulataidban, arcod gyűrődéseiben, s más akaraterőben, kitartásban, küzdőképességben, de más a helyzetedben is. Ez a másság tülekedéssel is jár, járt, helyezkedéssel, lehettek a harcnak nyertesei és vesztesei is. S az, hogy veszítettél gyengeséged, ritkábban: becsapottságod következménye is lehetett. Sokan voltak többre érdemesek *itt a porban,/ Tudom, én tudom, eltiportan...* (Ady) Igazság csak szavakban volt, másképp nem lehetett. A hazug világnak amúgy sem volt, nem is lehetett célja igazat mondani, valamiféle igazságot képviselni, esetleg szolgáltatni, A mindenben hazugnak az igaz valós fogalma ismeretlen. De a harcban a döntő szerep mégis csak az erőnek jutott. Most: tájainkon, az odalököttek világában megfordul minden. Ami eddig jó volt, rossz lesz, javaid tőled eloroztatnak, nem lesznek a te javaid, odadobtatnak-löketnek valahová lentre, a hazug fent nyújtja a kezét értük, hogy elragadhassa azokat tőled.

– Sátáni erő – mondja András. – Célja: birtokba venni az egész világot! Egyebem nincs, amit szembefeszítsek vele, csak a hitem!

És az, hogy mégis csak van fény! S ez a fény beözönlí a tájat, s élteti lelkeinket. Van hová menekülnünk. A sötétségből a fénybe. A mindenben hazugtól lelkünk labirintusába, annak tisztaságába.

Csak oda!

És az emberi jóba! Mert ott volt, ott rejtőzködött ez a jó akkor is, míg a sötétség telepedett a világra.

*Teletűzdelem a hajadat virágokkal
mindig egyszerűnek szerénynek hittelek
és látom, az is vagy
de azért tudsz örülni te is
ha szép
szép a virág a hajadban*

12. VIGYÁZZ! (A LÉT VESZÉLYEI)

Hömpölyög a történelem...

Ott is és Itt is.

Az elindított folyamat folytatódik ott is, de Te itt élsz, s sorsod itt formálódik... Ha nem álltál, nem menekültél Oda, s túl akarsz élni, el kell kezdened a bujdokolás egy új, az eddiginél másabb, az ittenhez szabott, igazított formáját.

Falánkul csap le világodra az új – legalábbis számodra új – magát a proletariátus képviselőjének mondó – hatalom. Mint a sáskahad, zúdul az országra az Elvtársak – önmeghatározásuk alapján: az egy adott elv-en levők, az azt megvalósítani akarók, s ebben társak – hada. Egy részük a felszabadító csapatokkal vagy azok nyomán érkezik, tehát nem a saját elvüktől, hanem fegyverektől támogatva, a Szovjetunióból irányítják-irányították ide őket. Más részük valahonnan a föld alól bukkan fel, valahogy rá van írva a homlokukra, hogy ők az új hívei, az új világ megteremtői. Bömbölik a világmegváltó marxista eszmét, melynek – szerintük – végső célja: a lehetséges legboldogabb társadalom megteremtése a kommunizmus formájában. Most előbb a szocializmust valósítjuk meg – így ők –, aztán jön a végső, tökéletes boldogság a kommunizmus révén. Vagy „gazdaságilag” kifejezve,

az ő magyarázatukkal megfejlve az elvszerű gondolatot: előbb mindenki munkája, aztán majd szükséglete szerint részesül a javakból, melyek közösek, nem az enyéim vagy tiéd, hanem a mieink. Majdan olyan erős lesz az öntudat, hogy a hatalmas tálból, melyben ama javakat halmozzák fel az akkori boldog világ urai-elvtársai, illetve vezetői, mindenki annyit vesz el – senki többet, sem kevesebbet – mint amennyit a szükségletei igénylenek... Legalábbis így mondják ők, s amit ők mondnak, az az abszolút igazság. Mert – ez is kinyilvánított – a Párt tévedhetetlen. Ha kételkedsz benne, „reakciós” vagy, a visszahúzó erő híve, tehát ellenség, s büntetendő. S azt is mondják: ekkor, a kommunizmus korában jut fel a csúcsra az emberiség, valahová olyan magasba, ahonnan már nincs is fennebb. Mert az abszolút tökéletesnél tökéletesebb, a teljes vagy egyetemes boldogságnál boldogabb állapot nem is lehet.

Boldogság, mely tökéletes... Egyelőre még valahol a ködben, de az előjeleket érzékelve rettegve várjuk annak egyre többet emlegetett eljövetelét.

A majdani kommunizmus a magyarázat szerint: az osztály nélküli társadalom kora. Amelyik jó, mert megszűnik a fent és a lent, az osztályokra – uralkodó osztály, elnyomottak osztálya – tagolódo világ, mindenki egyenlő lesz (= egyenlőség), s mindenki szabad lesz (= szabadság). Kezdetben még azt is mondták, hogy mindenki testvér, mint megszólítást is bevezették, hogy Kiss testvér vagy Nagy testvér, aztán ezt valamiért, véletlenül-e vagy parancsra, de elhagyták, s megszűntünk – legalábbis a megszólításban – testvérek lenni. Az sincs kizárva, hogy az elvtársak nem óhajtottak testvérek lenni a nem elvtársakkal. S hogy ezeknek az illúziója valós illúzió volt-e, hogy a megalkotók hittek-e az eszme elképzelésekor, megfogalmazásakor, vagy az már akkor sántított? – kérdezzük, kérdezhetjük. De csak mi, a kétkedők, mert ők biztosat mondtak, s azt is mondták magukról, hogy ők tévedhetetlenek, ezt hangoztatták, könyvekbe írták, a rendszer alapigazsága volt. Mégis hát tegyük fel kételkedő kérdéseinket.

A jelek arra mutatnak, hogy már az eszmét, mint a király új ruháját, szándékkal találták ki, s nem holmi álmodozók, hanem inkább valamiféle erre kijelöltek vagy ezzel megbízottak. Mert ha annak volt valami köze a valósághoz, inkább csak fordított értelemben volt. Nem az általa felvázolt tökéletes társadalom megvalósítása volt a cél – azt ők is valahol a „messze jövőendőben” álmodták, jelölték meg, ígérték –, hanem a feltörni, élre kerülni az eszköz-eszmék segítségével, melyekkel a tömegeket meg kellett-lehetett nyerni, csatasorba kellett-lehetett állítani egy – amint később az ki is derült – azokhoz az eszmékhez semmi köze cél elérése, megvalósítása érdekében. Az eszmék voltak a bódító maszlag, melyekkel a tömeget lehetett

etetni vagy pofa be alapon kussra kényszeríteni (ha ellent mondasz vagy csak kételkedsz, agyonverünk!), akik arra valók voltak, fel lehetett őket bősztíteni, hogy mi, a leendő urak vagy elvtársak, elvtársurak (ahogy a nép a hátuk mögött kezdte nevezni őket), elindítsuk a véres napokat, „*Mik a világot romba döntik,/ S az ó világnak romjain/ Az új világot megteremtik*”. (Istenem, Petőfi még tiszta szívvel álmodozott a „szent forradalom”-ról). A Szovjetunió létrehozásakor, Lenin színre lépésekor is biztosan voltak még álmodozó hívők. Köztük a jelek szerint vasalt galléros, intelligens, értelmes és – higgyük ezt is – becsületes emberek, akik ugyan-csak álmodozók voltak, de annyira tisztán látók nem, hogy már az első pillanatban rájöjjenek: itt valami sántít! Leninék – vagy megbízóiak – akkor még hittek a világforradalomban is, abban, hogy ama célirányos eszmék „bevetői”, no meg „támogatóik” segítségével a viláгурalmat is meg tudják szerezni. Mert a „proletariátus” már akkor, az első pillanatban is csak szükséges zsoldoshad, „tömegalap” lehetett. A fontosak minden bizonnyal már akkor a magukat a szabadság bajnokainak festővalló, rejtőzködő, de egyre növekvő hatalmú elvtársak voltak. Ők, a szabadságot ígérők, vagy inkább azzal becsapni akaró – „elismerésként” meg is fizetett, (tehát nem csak a „nagy hittől” megszédített) eszmelovagok. Mert ugye, már akkor „harci erő” volt a pénz, a szocializmus céljai arra is irányultak, hogy az évszázadok alatt felhalmozott javak egyik pillanatról a másikra – ugye, a kizsákmányolást megszüntető jogegyenlőség alapján – az ő birtokukba kerülhessenek. És oda is kerültek. Ha ellenálltál, elnyerted a téged megillető büntetésedet, mint a „jó”, a „nagyszerű” elvetője, a jövő „igaz társadalmának” ellensége, létrejöttének akadályozója.

András elkezdte olvasgatni Marxot, majd a Marxot magyarázó Lenint, s arra a következtetésre jutott, hogy értelmetlen ezzel foglalkozni, mert ha van ezeknek a filozófus uraknak, illetve elvtársaknak filozófiájuk, eszme-tervrajzuk, tervalapjuk, olyan az, mint egy kártyavaré. Nem masszív kőtömbök vagy egymáshoz malterozott téglák állnak össze szellem-építménnyé, hanem spekulatív szavak, azok segítségével szerkesztett okoskodás-mondatok, melyeknek értelme csak maga az okoskodás, annak a fiktív logikája, és nem a mögöttük levő valóság-, illetve igazságtartalom. Részleteikben lehetnek valós „filozófiai” tartalmak is. Mint pl. a szabadság marxi-lenini meghatározása. Hogy a szabadság felismert szükségszerűség, azaz: a szükségszerűség felismerése. Ám ezt a filozófiát is megkérdőjelezi maga az tény, hogy semmiféle szabadság megvalósítása nem volt céljuk a filozófia csinálóinak. Üres beszédek, üres okoskodásokat olvasunk, olvashatunk. Óriási irodalma is van az olvasatoknak, épp csak azt a kérdést nem teszik fel ama olvasó-fejtegetők, magyarázók, az egész filozófiát elfogadók vagy kommentálók, hogy akkor a végső

eredmény miért nem egy szabad társadalom megteremtése, vagy legalább annak a szándéka, hanem egyfajta félelembirodalom létrehozása lett. S hogy hová tűnt az emberi, miért valósítottak meg a „legemberibb” társadalom eszméivel, annak helyére egy soha nem látott embertelen társadalmat, miért működtettek egy tömeggyilkos hatalmi gépezetet. S ezt még az utókor sem vizsgálja. Egyszerűen nem feladata a történelemírásnak ennek megfejtése, megmagyarázása. Mintha vak tyúkrok kapirgálnának a szemétdombon. Egy csomó mellébeszélés, még a kommunizmus áldozatainak a számát is leírják, mit számít az? De hogy miért jött ez a kommunizmus, annak csak a hivatalos magyarázatát, Marx, Engels és Lenin szövegeit ismételgetik, ott már mögójük nem akarván vagy nem tudván nézni, esetleg az nem engedtetik meg, hogy nézzenek – talán mert még szükség lehet rá –, vagy valamiért ez eszükbe sem jut. Ennek nincs hát irodalma. A posztkommunista világ is inkább falaz, semmint őszintén – vagy legalább az őszinteség vagy tudni akarás látszatával – vizsgálódna. Ha elfogadják az „eszme” nemes szándékát – mert az mintha tény lenne a történelemtudományban – legalább azt keresve, hogy az miként, mi okból csúszott el, csúszott félre. Vagy félre sem kellett csúsznia, mert eleve hamis kártyajáték vagy becsapódsi volt az egész? Nincsenek hivatalosan feltárt okok, okozatok, félresikerült szándékok, van csak a nemes „eszme”, „szándék” és a szörnyvalóság, de az utóbbi mögött sincsenek bűnösök. A történelem még utólag sem ítéli el a bűnösöket. A tények diktálják hát, hogy minden, ami szépen hangzik, hazug volt, s az igazi szándék az volt, ami meg is valósult. A múltat akarják végképp eltörölni – amiként milliókkal bömböltetett énekükkel be is vallották –, annak erkölcsét és világszemléletét – benne a hittel is – a legkegyetlenebb eszközökkel kiirtani, s az abszolút félelemre épített rabszolga-társadalmat megvalósítani. Egyetlen kérdés lehet, hogy ezt már eleve kísérletnek szánták-e? A történelem azt igazolja, hogy „egyelőre” annak. A fő cél: a régi, a megkövesedett hagyományos gondolkodást s annak képviselőit kellett kiirtani, a javakat – a régi tulajdonosrétegek javait – szabad prédává tenni, Ezért nincsenek ennek a „résznek” bűnösei.

András értelmezni próbálja a kommunizmus szót. Kommun = közös valami, mondjuk a közös + izmus főnévképző, mely áramlatot, irányzatot jelöl. Így együtt: világmegváltást előrevetítő ígéret-áramlat, mely a közösségnek, azaz a sokaknak az uralma lenne. Már kiindulásképpen bedobott a félrevezetésre szánt vagy létrehozott szó, fogalom. Mindenféle uralom egy bizonyos vezetés. A közösség legfeljebb kitermelheti – mondjuk jóhiszeműen –: az új típusú, az érte cselekvő, őt védelmező vezetőket, de maga vezető nem lehet. Vezetni azt jelenti, élre állni, valakik élére, s azokat a valakiket vezetni, irányítani. Az élen mindenki nem

állhat, csak valaki vagy valakik, „a közösség képviselői”. Tehát ilyen, hogy közösségi uralom: inkább csak elméletileg lehet. Vagy ha mégis igen, egy tökéletes, utópisztikus társadalomban, ahol a közösség képviselői valóban a saját egyéni érdeküket alárendelik a közösségüknek, melyet képviselnek. Ezért: már első pillanattól gyanús, s valószínűsíti, hogy már megszületése pillanatában ott sorakoztak mögötte a „tetszetős eszmét” kihasználni akaró, magukat kommunistáknak nevező elvtársak. Egy mutatós abszurdumot – ne gondolkozz rajta, s akkor minden rendben – találtak ki. Még a harcos, az eszmét magukévá tevő hívek között is voltak, akik meglátták az abszurditást, vagy nevezzük inkább így: becsapás lehetőségét. *„Szabadság, ha csak a kormány tagjainak, csak a párttagoknak a kiváltsága, ... az egyáltalán nem szabadság.”* És hogy a szabadság nem lehet kiváltság, mert *„akkor az elvész.”* – töprengett el az átlagosnál valószínű valamivel becsületesebb (vagy kevésbé beavatott?) eszmeharcosok egyike, Rosa Luxemburg. Amikor már a hadoszlopok is ott vannak az eszme mögött, s annak „érdekében” sütögetik a falhoz állított „szabadok” millióira a fegyvereiket, már nem csak gyanúra van ok. Épp csak azt nem „lehet tudni”, hogy valójában mi is történt? Nem tétetik fel a kérdés, hogy az eszme gyártatott már eleve hátsó gondolattal, vagy az még szándékában becsületes akart lenni?

– Én az előbbi hiszem – mondja András.

– A jó hát még szándékában is kizárt lenne? – szól közbe Béla. – És vannak, mindenképpen kellett hogy legyenek, akik elfogadták, és becsületes emberként fogadták el az eszmét. Csak a mi történelmünkéből vegyünk példát. Lehetetlen, hogy Hajnóczy és Versey is mind gazemberek lettek volna.

– Ők még – az „eszme” megszületésének vagy maszlagként való beadásának a hajnalán – minden bizonnyal azok voltak. 1848 álmodozói is. De már 1917–18–19-ben, amikor a gépezet beindult, el kellett hogy kezdődjen a beidomított eszmehősök korszaka. Egy Sztálin – aki bankot rabolt –, vagy nálunk egy Kun Béla, aki első lépései egyikeként elsikkasztotta a szakszervezet pénztárát, aztán mint Magyarország, majd a Krím ideiglenes ura tettelesen is tömeggyilkos volt, nem lehettek becsületes emberek. S hogy miért tették, amit tettek, a tehetetlenség törvénye alapján-e, nehéz megmondani. De hogy valamiféle jóhoz nem lehetett semmi közük, az biztos.

A Nép szó is állandóan ott van az ideológiában (= idiológia!) mint hivatkozási alap. Hogy ők, a kommunisták a népet képviselik, s mindent, amit tesznek, a népért teszik. A magunk akkori helyzetéből kiindulva: Azért is küldték ide őket – mert a felszabadítókkal jöttek, illetve rendelték ide őket is –, hogy az ittlévőket

képviseljük. Újabb abszurdum! Inkább az a látszat is, s a kikövetkeztethető valóság is, hogy ha közük van ama közösséghez, melyet ők mint az új eszme képviselői fennen lobogtatva hangoztatnak, az annyi, hogy uralkodni akarnak fölötte, s nem őt szolgálni. Ez is csak szöveg, hogy ők mint az eszme útjának az egyengetői a nép képviselői lennének. Épp csak a nép azt sem tudja, hogy kik ők, s azt sem, hogy honnan jöttek, csak azt látja, hogy itt vannak. Marxi találmány valószínű az új eszme neve is. Ahogy Marx le- vagy körülírta: kísértetjárás... Valóban kísértet, ijesztő, megrettentő! Magyar megfelelője nem is születik, de a hangoztatott célokat magyarul is megfogalmazták: a magántulajdon felszámolása, s a helyébe létrehozott köztulajdon révén a minden idők legboldogabb társadalmának a megteremtése.

Itt megint álljunk meg. Mi a tulajdon? Valami érték, aminek tulajdonosa van. Tehát a tulajdonos java, birtoka.

Vót két ökrünk, eladta az uram, azzal megfizette a cséplőgépet. Nem volt olyan nagy cséplőgép, benzines. Aztán megvette. Maradt egy kevés pénzünk, vett vele két rossz tehenet, hogy mégis tudjon szántani. Aztán vett egy traktoros cséplőgépet. Az már nagy volt. A háború tönkretette azt a gépet. Beütött az ágyúgolyó, s az összetört. A csűrünk elégett teljesen, s el a búza is. Aztán a kicsi cséplővel járt falukra, azzal csépett, az hozott valamit, mivel élünk. Még télbe is jártunk csépelni. Édesapám nagyon szerette azt a gépet. Mindene volt... Addig, amíg jött az általános kollektivizálás, akkor léptek fel igazából ellene, ellenünk.

Nos most: A tulajdonos tulajdonát fölszámolják, azaz elveszik, s odaadják a „községnek”. Illetve: az már az első percben kiderül, hogy a közösség megtestesítője a pártállam lesz. S ami még furcsább, hogy amikor a közösségi tulajdont nálunk is „csinálják”, elsőnek a Sóhajföldön létező közösségi tulajdonformáknak – „faluközösség birtokai, erdői, legelői stb.” mennek neki, kobozzák, rabolják el, veszik „köztulajdonba”, bevallva ezzel a tettükkel, hogy ennek is a visszája az értelme. Nem az, hogy az legyen a közösség, hanem épp fordítva: hogy ne legyen azé! S ha ehhez hozzávesszük, hogy a kis emberek is a közösség tagjai, amikor elveszik parányi birtokaikat, a család fenntartását lehetővé tevő munkaeszközeit, élette- rüket, akkor ezzel is a közösséget fosztják meg javaitól.

– Végül is: értelmetlenséget végzek – gondolja András– Olyasmit boncolgatok, azt boncolgatom, ami nem valóság. Nem a tenger vizét vizsgálom, amikor azt elemzem, hanem egy annak csak mondott valamit, aminek sem a tengerhez, sem annak vizéhez nincs köze. Született erre az álcázott valóságmegkerülésre is „népi” megfogalmazás: mondani bármit lehet. A kérdés az, hogy milyen valóságalap van, vagy van-e egyáltalán valóságalap a mondottak mögött. Itt: semmi. Egyet monda-

nak, s ami van, az teljesen más. Akkor mi értelme van így az egész vizsgálódásnak? Ha tudod, hogy amit vizsgálsz, az blabla. Vagy legalábbis teljesen más, mint aminek mondatik.

Itt annyi a valóság, hogy jött egy új erő – fizetett? megvásárolt? vagy valakiktől szubvencionált fegyverek kíséretében jött (tőke a tőke ellen?) –, s célul tűzte ki a hatalom átvételét az országok fölött, az országok népei fölött, s azok javainak a megszerzését. Mert ő „internacionalista” is. Ezzel azt is kifejezték, hogy az egész világ fölötti hatalomra törnek. Nem egy nációt – nemzetet – akarnak „felszabadítani”, azaz eltiporni, lehengerelni, hanem az egész világot. (*Világ proletárai, egyesüljetek!* Újabban: *Világkormány*) Olyan hatalmat juttatni uralomra, amely új és más, mint ami eddig volt. Ehhez lett eszközük az erőszak. Ha tényleg azt akarták volna, amit mondtak, akkor, a történeteket lecsupaszítva: ostorral és korbáccsal vagy akár tarkón lövéssel kényszerítették arra, hogy te boldog légy, illetve ne lehess a „közboldogság” ellen? Épp csak a valós céljukat – hogy az a népek, nemzetek leigázása, a fölöttük való korlátlan hatalom megszerzése és az ő igába hajtásuk volt –, azt nem mondták. Az eszmére csak mint rózsaszínűségre, mint mázolt indokra volt szükség, mint amivel takarózni, amire hivatkozni lehetett, amit mondani lehetett. Hogy abban van-e valóságosság, lehetségesség, az még azokat sem érdekelte, akik mondták. Így lett teljesen más a szó és a tett. Az elméletként megfogalmazottak és a valóság. Hogy ez a mondott ÚJ VILÁG minél előbb megvalósuljon, tesznek is érte. Még meg sem melegedett lábuk alatt a talaj, még látszólag minden a régi, az első választásokat még a többpártrendszer jegyében tartják (mert hát ugye a gondolat szabadsága), de a kor embere érzi, tudja, hogy mindenfajta „népi demokratikus rendszer” megvalósításának a szándéka csak kirakat, már eldöntött: a magukat kommunistáknak mondó ügynökök – a Kommunista Párt „fedőszerv” égisze alatt – veszik át a hatalmat. Így volt ez a Lenin vezette forradalomban, s így mindenütt, ahol a mondva csinált Eszme harcosai megjelentek. Még fel sem merült bennük, hogy amit mondanak, azt a tetteikkel bizonyítsák, vagy bár látszólagosan figyelembe vagy számításba vegyék. Az csak mondott indokká vált, megjelenésük, hatalomátvevő szándékuk hazug igazolójává, ahogy már előbb láttuk: a becsapandók becsapása eszközévé.

Nálunk a '45 márciusában megalakult úgynevezett Groza kormány semmiképpen nem a többszínűség, hanem az egyszínűség megtestesítője. S a népi demokrácia – melyet a zászlajukra tűznek – azt jelenti, hogy se nem népi, se nem demokratikus ez az ő nevük alatt létrejött hatalom, hatalmi gépezet, mely gőzerővel meg is kezdi a klasszikus értelemben vett demokrácia – népuralom – legkisebb jelent-

kezési formáinak is a felszámolását. Ahogy ők, a földből felbukkant harcosok, az Új Vezetők hangoztatják – ebben az egyben tartva a szavukat –: a magántulajdon, de ehhez tegyük azt is hozzá: és a köztulajdon nálunk létező formáinak a megszűntetését. S ennek folytán a következő megjelölt lépés, a „köztulajdonnak” a mondott létrehozása már megint sántított.

A „boldog világ” megteremtésének gőzmozdonya hát elindult. Jött, jöhetett az államosítás. Tehát állami tulajdonba, azaz „más” tulajdonos tulajdonába juttatni a javakat. Mondhatták volna a vezetésre, a boldogság megteremtésére kijelölt elvtársak XVI. Lajos legendás szavait is: „*Az állam én vagyok*” – illetve: mi vagyunk. Mert ez az új vezetőhad és a hozzá csatlakozott, mögötte felvonult bérenchad nem azért jött, hogy megszervezze a létalapot biztosító javak termelését, hanem hogy mindent elvegyen, elharácsoljon az azokat a javakat létrehozóktól, s azok valójában az ő javaik, vagy legalábbis őket fenntartó javakká legyenek. Érdekes, hogy majd a magyar ’56-os forradalom, amely a szocializmus eszméjét komolyan veszi, s próbálja azokat meg is tisztítani, amikor szinte órák alatt létrehozza a gyárakban a munkástanácsokat mint vezető testületeket, a népképviselő megtestesítőit, tehát az eddigi szóvirágnak – köztulajdon, vagy a dolgozó nép tulajdona – valós alapot próbál teremteni, azonnal bebizonyosodik, hogy a munkásság, a proletariátus nevében cselekvő visszatérő hatalomnak, illetve az azt visszaragadó elvtársaknak nem kellene ezek a tanácsok, mint ahogy maga a munkásság sem kell valódi vezető, vagy a vezetésben valamiképpen résztvevő erőnek vagy erőként.

Tehát amikor az új rendszer „államosít”, e mögött csupán annyi van, hogy ami eddig a tied volt, nem maradhat a tied. Mi, „állam bácsi”, pontosabban mi, az új erő, akik átvettük – vagy nekünk ideadták – az állam irányítását, elveszük tőletek, régi tulajdonosoktól a javakat. Államosítjuk hát a gyárakat, nagyüzemeket, bankokat vagy csoportok tulajdonát képező, részvénytársaság jellegű vállalkozásokat, pénzintézeteket. Majd az erdőket. Egyszóval a legfontosabb javakat. Előbb a legfontosabbakat, a legnagyobb darabokat, majd utána – amikor a teljes társadalom, benne a falu lerochanása elkezdődik – a legapróbbakat is. Most, kezdetekben, amikor még a szemfényvesztés is benne az eszköztárban, a nagybirtokokat. Ez utóbbiakat némi maszlaggal is. Beszédes név ez is: Földosztás. Kiosztják az új urak a maradék nagybirtokok egy részét a szegénység között. Legalábbis így a „szemfényvesztés”. Ennek itt, Romániában „nemzeti” jellege is van. Magyar értékek tömkelege – köztük az egyházaink javai is, melyek megint csak a közösség javai voltak – mennek, mehetnek ezzel át a román állam tulajdonába. A nagybirtokok erre szánt részeinek a kiosztása is alkalmat ad arra, hogy hátrányos megkülönböztetések

legyenek. Magyar szegényparasztok legtöbbje különböző indokokkal lemarad a földhöz juttatásról. Akkor még nem tudják, hogy az ügyis ideiglenes pünkösdi királyság lesz, akinek egyáltalán az lehetett. Mert a karok messzebb fognak nyúlni az új tulajdonforma, a „köztulajdonnak” elnevezett állami vagy „szövetkezeti” tulajdon (a kettő végül is kivitelezésben ugyanaz) érdekében.

Az új hatalom rendre nyújtja hát harácsoló kezét a javak után.

Igen, az itt élő emberek javai után. Láttuk már: a szó – nyelvünk törvénye szerint – tartalmat is hordoz. Jó – javad. Az a te javad, ami neked jó. S amikor el fogják venni a javaidat, azt fogják elvenni tőled, attól fognak megfosztani, ami neked jó volt. S közvetve: a közösségednek is jó volt. Mert ha az egyén több, a közössége is több általa.

Ezek a kezdő lépések még „törvény által” szabályozottak. S hogy a törvény kényszerítő erejű, az is joggyakorlat. Ezt megfellebbezni nem is lehet. De az is mindenki előtt világossá válik, hogy itt a Törvény Ereje az ember ellen fordul. Kezdetét veszi egy üldözési folyamat. Vagy tulajdonképpen csak folytatódik, mert ugye láttuk, rögtön a front átvonulása után elégtételnevő üldöztetés kezdődött, ez is „korszerű eszközökkel”, szabad rablással, fosztogatással, tömeggyilkosok garázdálkodásával. S ez tart tovább, vagy ölt más formát az új alapú vagy új indokú „folytatással”. Az „átalakítás” eszköztára ugyanaz: Megfélemlíteni mindenkit, aki él. A szabadság nevében a félelem birodalmait kell létrehozni. Gözerővel szaladnak neki hát feladatuk teljesítésének. Még alig két esztendeje, hogy megszálltak bennünket, megszállták Sóhajföldet is, s máris kezdik lerakni a „népi demokrácia”, a „szocialista társadalom”, vagy nevezzük valódi nevén: a mindenki rab társadalmának, a sötétség vörös birodalmának az alapjait.

Éjszakánként szedik össze az embereket, és nem csak a javak volt tulajdonosait. Őket is. De azokat is, akik bár csak megjegyzéseket tesznek a történelekről. Vagy „a régi” képviselői. Új fogalmak születnek, jelennek meg. Osztályellenség, a „tőkés-földesúri rendszer” híve, osztályidegen, reakciós, burzsuj vagy burzsujbérenc. S ha ráadásul volt egy kapavágás földed, úgy is, mint volt kizsákmányoló, s úgy is – rád húzott firmával –, mint reakciós zsirosparaszt, azaz kulák. Vagy mint pap. Ez utóbbi is egyértelműen azt jelenti: az elmaradottság, a rossz, a „hazugság”, azaz a babonaság, a hazudott Isten hazug, azt elfogadtatni akaró híve, képviselője, akinek börtönben a helye. A hívő emberek papbérencek, a reakciós egyháznak, a lelkészeknek, akik elmaradott téveszmék hirdetői, a tudatlanság terjesztői, illetve – „jóhiszeműen” – az általuk képviselt „egyházi reakció” megtévesztettjei. Ők ezt nem mondják így, de mi hozzáfűzhetjük: Ember. Akinek tartásod van, aki egy hagyományos

erkölcsi norma szerint, egy hagyományos keresztény kultúrában éltél vagy szeretnél tovább élni, felszámolandó vagy te is. Márton Áron szavaival: „*egy félelmetes eszme évszázadok óta működik azon, hogy a kereszténység alappillérét szétporlassza.*” Évszázadok óta, amióta a „sötét középkornak” véget vetett a „felvilágosodás”, s a nagy francia forradalom kora, azok az új időket hozó, illetve az új időkért való harc elindítói.

Ez a fogalom is általános hát: reakciós. Megint elemezzünk: re = vissza, akció(s) = cselekvés vagy tett. A hatalom szavával, magyarázatával: visszahúzó erő, cselekedet vagy annak a híve. Mersze a cselekvésre, a szembefordulásra senkinek nincs, úgyhogy ez is egy mondvacsínált kifejezés, inkább annyit jelent: nem lelkesedsz. Vagy hogy elárulod magad – mert nem vagy eléggé képmutató –, hogy nem vagy lelkes, esetleg nem tudod megjátszani elég nagy súllyal az új eszméért, az új vezetésért való odaadó csodálatot, annak a dicsőítését. S elkezdődhet hát a harc (megint hazudott megnevezéssel: osztályharc) a nem lelkesedő, vagy a lelkesedést nem eléggé mutogató reakciók ellen, más szóval: osztályellenség, a burzsoá ideológia csatlósai vagy csak egyszerűen – megint valamivel jobbhiszeműen – megtévesztettjei ellen.

Ellenük harc folyik hát, mely osztályharcnak neveztetik el. És ez a harc mind szélesedik, szélesedik. S a legszörnyűbbé akkor válik, amikor kiterjed jószerével az egész népre. Mindenki ellenség, aki él! Csak az eszközemberek, azok, akikre a hatalom kinyújtotta a kezét, akikre mint csatlósokra, mint újfajta fogathajtókra, szolgálhadra volt szükség, azokat tűri meg. Mint saját embereiket. A társadalom tulajdonképpen kétfelé szakad. Az új hatalom és kiszolgálói egyik oldalon, a másikon az a Nép, melyet unos-untalan hangoztatnak mint uralkodó réteget, de valójában ők a semmibe vettek, a kiszolgáltatottak, az erőszak – s vele a képmutató hazug világ – áldozatai. Ők azok, akik kényszerülnek rejtekhelyeikre menekülve élni, lenni, hogy valamiképpen meg tudjanak maradni, túl tudják élni ezt a szörnyű kort, szörnyvilágot.

A lelkesedés kötelező. Elkezdődik az új típusú társadalom, s annak a számára az új típusú ember kialakítása. A kötelező hazugság, kötelező képmutatás kora. A hatalom óriási súlyú és eddig tájainkon soha nem látott méretű elnyomó gépezetet hoz létre. A félelem birodalmának megteremtéséhez és fenntartásához, működtetéséhez föltétlenül szükség van erre. S ezzel szinte ki is zárja a fejlődés, az előbbre lépés lehetőségét. Mert ezt az óriási apparátust – a párt és az állam szolgálhadát (országos vezetők, területi és helyi „néptanácsok”, bizottságok, titkárságok és titkárok, aktivisták sokasága), a megfélemlítő erőszakszerveket, rendőrséget, csendőrséget, a

csápjait mindenféle kinyújtani kényszerülő biztonsági (állambiztonság, köznéven: szekuritáté, odaát ávó), annak szinte beláthatatlanul népes jelentő, embertársaira ráállított, azokat be- és feljelentők lealacsonyított „besúgóhadát” (nekik az a jó, aki akár kényszerből, akár „mert olyan”, erkölcstelen és jellemtelen), tehát a szörnyálmam működését biztosító, azaz valós javakat elő nem állító hatalmas hadat el kellett látni, fenn kellett tartani mint kivételezetteket, mint a „felső világ” tagjait, tartozékaikat, s átlagon fölötti módon meg kellett fizetni. Erre nincsenek statisztikák, de a korismeretből fakadó józan rálátás azt súgja-mondja, hogy a gépezet tagjainak, megfizetettjeinek legalább – vagy közel – fele a rettegésben tartást szolgálta, s ha reggeltől estig dolgozott is, valójában nem dolgozott, ingyenelő volt. A minden embert megfigyelés alatt tartó hatalmi gépezet, a hatalomra jutott elvtársssereg. Egy olyan társadalomban, amelyikben csak két szót lehetett-szabadott mondani a felső akaratra, azt, hogy IGEN, és azt hogy ÉLJEN!! Mert – ez a szólás is a kor szülötte: „*mondj igazat, s betörök a fejed*”. S mindezt azért, mert a minden hazugság birodalmát – s annak élősködő szolgahadát-rétegét – csak így lehetett fenntartani, eltartani. S a valós – igazi javakat előállító – munka megfizetésére már nem juthatott anyagi alap. Ezért is válnak szükségessé az ingyen munkaerőt biztosító büntetőlégek. Ha ez az egész cirkusz egy óriási kísérlet volt, valójában nem vált be, csődöt mondott. Mert hiába harácsolnak el mindent régi birtokosaiktól, tulajdonosaiktól, egyre nem gondoltak: hogy azok a javak önmaguktól nem termelnek, nem teremnek. Azokat működtetni kell. A rabmunkaerőt meg őrizni kellett, munkára hajcsárolni kellett, és – a munkaerejük fenntartására – el is kellett (volna) látni. Amikor a kényszermunkatáborokban és a kolhozokban az alultáplált kiéheztetettek őszi legyek módjára hulltak, hulltak, holttesteikből hullahegyek emelkedtek, az embertelenség szörnyűsége már-már működésképtelenné tette a rendszert is.

Így az elsősorban nem azért fog megbukni, mert rossz volt, embertelen volt, hanem azért is, mert működésképtelennek is bizonyult.

Kellett hát jönnie a vizet árasztó tavasznak... Mely megújhodást is hoz...

Virágom, virágom...

De mikor? Mikor?

A zsarnokság csapatban károg...

S még hosszú ideig kell kárognia...

13. ARCMÁS...

(...fécseg a felszín, hallgat a mély.)
(J. A.)

András mindenkori vágya: gondolkodni a törtéteken, sorsokba nézni, sorsokat vallatni a maga kérdéseivel, vívódó töprengéseivel. Lentről, a kor sodrásából nézni, szemlélődni, miérteket kutatni, azokra keresni a tényekből, történekekből kikövetkeztethető válaszokat. Más lehetősége nincs is. Soha nem volt fent, nem is vágyott, nem is törekedett arra – még a látszatiakban sem – hogy ott legyen, vagy mint a szolgahad tagja aktákat vizsgáljon, firkantson vagy tologasson, rendelkezzen és rendelkezéseivel végrehajtson, azaz hogy benne legyen a kor valahonnan irányítottan mozgó vagy mozgatótt üdvhadseregében. Irtózott volna is attól. Inkább rejtőzködött ő is, mint az emberek nagy többsége. Mert hogy – ha csak viszonylag is – szabadabb lehess korod rabságában, rejtőzködnöd kell. Ezt tudta, fokozottan tudta, s vállalta is. De ha mégis különbözött az átlagtól, ez abban nyilvánult meg, hogy állandóan figyelt, s közben múltat is vallatott, hogy összevethesse azt a mával, a mostanival. Be akart látni a történekek mögé, látni a láthatatlanul is körvonala-zódót, hogy egykor is, most is erő húzódott, húzódik meg a háttérben, mely nem annak mondja magát, ami, hanem másnak. S ezzel: hazudja önmagát.

András megpróbálja a lehetetlent. Felállni valahová, az idő egy képzeletbeli pódiumára, ott állni, állni, onnan figyelni a világot, az embereket, a kort, annak csermelyét, patakját, folyóját majd folyamát, melyben tocsognia, majd sodródnia, úsznia, élnie kellett neki is. Keresni, kutatni kellett annak mozgatóerőit, következtetnie kellett rájuk. Mert azok a mozgatóerők is mindig rejtve vannak. Mintha beburkolva, láthatatlanul. De vannak. Működnek. Folyamatokat gerjesztenek vagy állítanak meg, folyamathullámokat, melyek ki-kicsapnak medrükből, partjaik közül. Érzed őket, a bőrödön érzed, a sorsodon érzed, mert zúgnak, morajlanak, harsognak vagy kiáltanak, tépik a húsozat, rángatják idegszálaikat, de másnak mondják magukat, mint amik. Észleled, tudod is őket, de néven nem nevezheted, mert nem mondhatod a magát az emberiség felemelőjének, az igazságos világ megteremtőjének beállító gyilkos eszméről, hogy az nem az, aminek mondja magát, s annak megvalósítóiról, hogy ők nem jótevők, hanem álarcot hordó bűnözők, a magát nem mutató, szándékait hazugságba öltöztető alj-erő bérenceiről, a hihetetlenül kegyetlen társadalom kegyetlenségeinek a végrehajtóiról, hogy ők egy közön-séges fizetett csürhe.

A képmutató kegyetlenség a nyitott szemmel járók, az egészében áldozati társa-

dalom tagjai vagy meghurcoltjai számára nem lehetett kétséges. Azt mindenki látta, érezte, tapasztalta, annak mindenki szemtanúja, s a maga módján szenvedő alanya lehetett – kivéve a végrehajtó gépezetet, ha azt is kivételnek lehetett mondani, mint amelyik a láthatót nem látná, s nem csak a kötelező hazugságot szajkózta meggyőződés nélkül –, de azt kimondani nem szabadott és nem is lehetett. Még a félholt-ra vert emberek is azt az utasítást kapták megkínzóiktól, hogy a velük történekekről nem szabad szólniuk, beszélniük. És a megkínzottak legtöbbje hallgatott is félelmében, megfélemlítettségében. Mintha egy zárt kamarában lennél, valamiféle rettenetes szörnyűségek színhelyén, s tudod, hogy annak a kamarának nincsenek a világ felé ablakai, s bármi történhet veled, semmit nem tehetsz önmagadért.

Akit ütnek, annak fájnak az ütések. Nemcsak fizikailag, de lelkileg is. És nem lehet jaj, nem lehet sikoly, el kell hallgatnod, le kell hazudnod megaláztatásodat.

Sokan le is hazudták, nem mertek szembenézni a kor valóságával még akkor sem, ha ettől megkönnyebbültek, megkönnyebbülhettek volna. De a még szörnyűbbtől való félelem még ezt sem engedhette meg nekik.

Andrásnak is – akárcsak a legtöbb embernek – élete jó részében behunyt szemmel vagy behunyt szemet mímelőn kellett járnia, s úgy tenni, mintha azt látná, azt látja, amit hazudik magáról a kor. S hogy mégis látni tudjon, vagy ne veszítse el a látását, félrehúzódik eseményeket és sorsokat figyelő tekintetével, s tettetnie kell – a nem látót, a nem gondolkozót. Rejtegetve őrizi, titkolva nemcsak azt, hogy látott, meg-meglátott, hanem azt is, hogy mer gondolkozni is a látottakon. Ennek ellenére is szemet szúr a léte, figyelő tekintetek követik az ő mozdulatait, szavait, még a gondolatait is, s szekérderékszámra mennek a jelentések „kártékony” magatartásáról, megnyilvánulásairól, cselekedeteiről. Hogy kivel beszélt, kinek mit mondott, hol, merre járt. Íme, két jellegzetes anyag a sok közül:

1958. január 28-án akciót indítottunk a magyar nacionalista A. ellenőrzésére, aki tiltott magyar nacionalista írásokat terjeszt. A rendelkezésünkre álló adatokból tudjuk, hogy 1956. október közepén, Tamási Áron magyarországi író látogatása idején egy összejövetelen, melyen sok főiskolás hallgató vett részt, fentnevezett szóba hozta és helytelenítette a Magyar Népköztársaságból érkezett íróknak, hogy a román írók kongresszusán elhangzott, hogy az az irodalom, melyet Erdélyben magyarul írnak, alapján román és nem magyar irodalom. (...) '56.okt. 24-én, a Diákszövetség választási ülésén A. felszólalt, s rámutatott, hogy egyes tantárgyak, mint a román és a szovjet irodalmak túlterhelik a diákságot.

És 20 évvel későbből, 1978. április 20-áról:

A birtokunkban levő anyagokból kiderül, hogy fentnevezett nacionalista, sovinszta, irredenta nézeteket vall, melyeket főleg azok között az ismert személyek között terjeszti, akik hasonló nézeteket vallanak. Szoros kapcsolatot tart fenn olyan elemekkel, mint Fábíán Ernő, Farkas Árpád, Kányádi Sándor, Vita Zsigmond és mások. Hasonlóképpen nagyszámú külföldi személlyel is kapcsolatot tart fenn Magyarországról, Németországból, az USA-ból, Itáliából, mint amilyenek Gyimesi Kásás Ernő, Ilia Mihály, Fáj Attila stb. Az érintett liceumban negatív módon befolyásolja a tanulókat a román nyelv elsajátításának a fontosságát illetően, s keresi a lehetőségét, hogy elültesse a nacionalizmus eszméjét a diákokban. Ezért elrendeljük:

1. Be kell gyűjteni az Oros és Dunai információs források hatékony felléptetése révén az ő ellenséges tevékenységeiről szerzett minél pontosabb információkat.

2. Párhuzamosan képezni és irányítani kell a diákjai között létező „Tony” és „Radu” forrásokat, hogy megállítható legyen a rájuk gyakorolt nacionalista hatása, s ezt a hatást minden eszközzel meg kell akadályozni.

3. „S” forrással fel kell venni a kapcsolatot, hogy újabb információkat nyerjünk a nevezett személy bel- és külföldi kapcsolatairól, s azok jellegéről.

4. Tanulmányozni kell a „Teofil” forrás felhasználásának a lehetőségét.

5. Szorosan figyelemmel kell követni az érintett személy tevékenységét annak érdekében, hogy az országban történő utazásai alkalmával más szervektől is kérni lehessen információkat.

6. Tanulmányozni kell az érintett személlyel kapcsolatosan olyan információk szerzésének lehetőségét, melyek annak ellenséges tevékenységét dokumentálják.

A nyomkövetés során felmerülő szükséges intézkedéseket meg kell tenni. (aláírás)

Más kézzel és más aláírással rávezetve a lap aljára:

Javaslom, hogy a tervezett intézkedésekkel egyidejűleg dokumentációkat és letartóztatási javaslatokat tegyenek (aláírás).

Amikor már kihallgatásra be is rendelik, a „biztonsági szerv” egyértelműen tudomására hozza, hogy ellenségként kezelik. Azzal is megpróbálkoznak, hogy – „jó szándéka” emígyen való bizonyításaként – rávegyék arra, sűgjon be, jelentsen. Amikor ezt egy ideig mintha nem akarná érteni, naivan hárítgatja, majd egy adott pillanatban bátorságot véve magán határozottan elutasítja, újabb paraszat dob ezzel a lángra, új lavinát zúdít magára.

Gyermekei – mint megbízhatatlan apa fiai – munkás vagy büntetőszázadokba kerülnek majd a katonaságnál.

Még neked jár a szájad? A dossziéd meg van jelölve

– kottyintotta el a sorozó tiszt az akkor soron levő egyik gyermekének, akit majd lapátos századba irányítanak.

Vagy:

Tudjuk, hogy apád államellenes tevékenységet folytat, majd lesz gondunk rá is és rád is

– így a másiknak.

És:

Jó volt nekem, amikor a társaim mentek őrségbe, volt úgy, hogy mínusz 10-20 fokos hidegekben, engem a konyhára küldtek, mert én fegyvert nem kaphattam mint megbízhatatlan személy

– így a harmadik.

Ott vannak mind az alagútban.

De tudja és hiszi is, hogy nincs olyan alagút, mely egyszer véget nem ér. A sötétség birodalmainak is végeseknek kell lenniük. Egyszer, valamikor – azt nem tudhattad, hogy mikor –, véget kell érnie ennek a csinált sötétségnek is. Csak azt nem látja, mint a sokak egyike, ő sem, hogy az után a sötétség után egy újabb, másfajta bár, de ugyanúgy nyomasztó sötétség fog következni.

Sorsokat figyelni, sorsokat vallatni. Jární az elsötétített világ útjait – híván, hogy a sötétség valamennyire tégedet is rejt –, ott tapogatózni, s keresni a sokarcú élet igazságait. A sorsok igazságait. A sorsokét, melyek megszólalnak, s ha kutatod vagy figyeled őket, suttogva, sokszor félelmek közepette bár, de megvillantják magukat, önnön arcukat.

Az igaz ember nem hazudhat az igazaknak. S az emberek többsége – ha tudja is, hogy ez bűn, ez bármikor bűnül tétethetik – csak megmarad igaznak. Tisztának lenni, tisztának maradni – még ha rejtegetned is kell tisztaságodat –, a legszebb vágyak egyike.

Vagyon egy nagy leányom s három fiam, 10 unokám s 14 dédunokám. Bírom a dolgot. 9 évesen elkezdtem, s 92 évesen még örökké dolgozom. De nem kívánom senkinek azt, amit át kellett élnünk, együtt, aztán özvegyen, magamban. Mert egyedül olyan vagy, mint az a rév, melynél egyetlen csónak van kikötve.

Mindenki tudja, kimondatlanul is tudja a kor visszásságait, s ezeket a visszásságokat örökké magunkba rejteni nehéz. Ha csak suttogva, esetleg odalopott arcki-fejezéssel is ki-ki kell mondani. És ki is mondjuk egyszerre figyelve is, s kockázta is. S te is érzed, mert a becsületed ezt kívánja tőled, ha lopva is, rejtve is, de

figyelned kell a kort, s annak igazságait valamiképpen el kell suttozni, s ha félelmek közepette is, meg kell őrizni a jövő számára. Mert tudod, hogy a kor arca kettős.

Igaz és hazug.

Az ő igazsága a mindig mindenben való hazugság.

S benned – még ha szenvedni is kell az igazságért – ott a vágy, hogy azt ki is mondhasd.

Legtöbbször: beteljesületlen vágy. Kínzóan gyötrő szépség még így is, magadba zártan, kimondatlanul.

Nem akarod, hogy a te igazságod is a hazugság legyen. Érzed, hogy kiáltanod kellene, és nem kiáltasz, ezért szégyelled magad. Szégyelled az álarcodért, mellyel kényszeredben jársz. Csak úgy maradhatsz meg igaznak, ha nem fődöd fel igaz arcodat. A gyilkosokra azt kell(ene) mondanod, hogy jótevők. Ők az emberiség jótevői! S azzal, hogy róluk nem mondhattad és nem is mondtad el – esetleg csak titokban, a tied között – az igazságot, úgy érzed, a rossz életetől kényszerültél lenni te is. Még hallgatásoddal is hazudtál, szégyenpírral az arcodon kellett élned az életed. S amikor a gyilkosok az emberiség jótevőinek mondták-mondatták magukat, azzal, hogy nem tiltakoztál, hanem hallgattál, mert más az erőszak, a terror-társadalom nem tűr el, nem enged tenned, cinkosukká kényszerítettél, kényszeredtél lenni. S amikor éljenezned kellett, mert hacsak tettetve is, de kellett, ez is a kor követelménye, kötelezővé tett színjátéka volt, hallgatásoddal, tétlenséggeddel bár, de te is éljenezted őket megint azért, mert más nem tehetted. S közben érezted, hogy a hazugság beburkol, s már-már elfásít téged is. Egyetlen, amit meg mertél tenni, hogy csak tettetted a lelkesedést is, s ha lehetett, félrebb húzódtál örök félelmeiddel. S inkább hallgattál. És szenvedtél a hallgatásodért, s szenvedtél az álmosolyodért is. Mert mindenki számára – a te számodra is – fontos a maga élete, léte. S a vezérekről, a tévedhetetlen pártnak a vezéreiről igazat nemhogy mondani, még gondolni sem szabadott (volna). Hallgatásoddal, az igazság ki nem mondásával is a hazugokat segítetted. Még arra is rábólintottál, vagy rá kellett volna bólintanod, amikor a sötétségre azt mondták, hogy világosság, s ha még pirkadni sem kezdett, nem kérdezhatted meg, hogy meddig az ámtás, a becsapás, s hol kezdődik a való.

András is hordja hát a kor ráerőszakolt kettős arcát. Elrejtőzve próbál élni, s csak annyit hazudik – szégyenkezve azt is –, amennyit a kor a továbbéléshez megkövetel tőle. El kell rejtenie igaz arcát is. Mert a hazug világban tilos igaznak lenni. De azt is tudja, hogy nemcsak ő, hanem minden igaz ember rejtőzködik a maga igazával,

s csupán annyit próbál félve, rettegve megtenni, hogy legalább a rejtekében nem lelkesedik. S néha-néha lesüti a szemét.

Andrást ha valami foglalkoztatta, az a miérték, az ok és okozati összefüggések sokasága, azoknak a halk keresése, s a hatalom arcának a folytonos figyelése volt. Az emberekkel való történések néma követése. S ha meg is kellett játszania valamit, akkor az a semmit nem látok mímelése volt, az is annak a tudatában, hogy bármikor lesújthat rá a felelősségre vonás páncélökle...

Tudta hát azt is, hogy helyzete ebben a beburkolózottságában is veszélyeztetett, mert a látást teljesen rejteni, a behunytt szemet teljesen észrevétlenül mímelni nem lehetett. Damoklész kardja mindig ott lógott a feje fölött. Így hát, ha mégis látott, félve kellett látnia, felkészülve arra, hogy bármikor jöhet a felelősségre vonás. Erre az állapotra csak suttogva elmondható szójáték is született már. Hogy itt nálunk háromféle becsületes ember van. Aki már ült a börtönben, aki most ül ott, vagy aki ott fog ülni. Negyedik fajta nincs. A rendszer csak az állandó megfélemlítéssel tudta tartani a maga „rendjét”. Ezt tudnod kellett, s ennek a tudatában élned a napjaidat, rejtegetned gondolataidat, s úgy végezni a munkádat – ami szintén veszélyeztetett volt –, s csak azt tenni, amit tehetsz... S mert tudtad te is – mint mindenki –, hogy a rendszernek megvannak a fizetett megfigyelői, rád állított szolgálatos fülei, még az őszinteségedet is rejtegetned kellett. Ám hiába, mert az aktacsomódnak halmozódnia kellett, s neked a füledbe zsongott a figyelmeztetés: *„nem sejthetem, mikor lesz elég ok, előkotorni azt a kartotékot, mely jogom sérti meg.”*

Amikor József Attila ezeket a sorokat leírta, még el sem kezdődtek ezek a legszörnyűbb idők. A zseni megérezte azok közeledtét.

Azon is sokszor elgondolkozott András, vajon a hívő emberek, akik – különösen amíg számukra is új volt ez a világ – „bevették” annak hazugságésméjét, hazugságmaszlagjait, ostobák vagy egyszerűen csak jóhiszeműek voltak. A törtetőök helyzete más, azok mindig ott vannak a legelső sorokban. Most sem hiányoztak-hiányozhattak, velük nincs is miért foglalkoznia. S ha a maga feltette kérdésre választ akar adni, csak a „másik” két kategória jöhet szóba. Azt mondja: csak egy ideig lehetsz nem látó vagy jóhiszeműségedben félrevezetett, aztán már rá kell ébredned becsapottságodra. A kor egyik legszerencsétlenebb emberkategóriája: a becsapottaké. Ők voltak azok, akik hittek a rózsaszínre mázolt eszme rózsaszínűségében, az ész, érdem s igazság uralomra kerülésében, annak a világa eljövetelében. Ők becsületes emberek is lehettek, s többségük az is volt. A tisztánlátás képessége nem föltétlenül jár együtt az erkölcsi tisztasággal. András, ha ilyen egykori hívők-

kel, most becsapottakkal találkozott, sajnálta is őket. Mert aki látja a rosszat, s óvakodik, tartózkodik tőle, még ha félelmében rá is mondja, hogy az jó, esetleg szégyelli magát miatta, de a lelke nem roncsolódik össze. A rendszer peremére kerültek sokaságában ott volt a becsapottak elég nagy tömege is, akik egy ideig hittek, azután döbbentek rá az új világ szörnyű hazugságaira. De igaz emberek csak úgy maradhattak, ha egy idő után félrehúzódtak, s inkább feladták a rendszer nekik, „kommunistáknak” – tehát valójában becsapott híveinek – ímmel-ámmal adott „hálapénzét”. Ők voltak az uralkodó párt számára is a kellemetlen emberek, hiszen ők hajdan, mielőtt a szovjet felszabadítók elhozták ide ezt a kétes arcú Új világot, ők annak az érkezését várták, esetleg harcoltak is érte, s olyanok is tömegével voltak, akiket megkínóztak, börtönbe zártak eszméikért, vagy így is fogalmazhatunk: becsapottságukért, azért, hogy már eleve hittek a hazugságok igazságában. Legtöbbjüket már a törtetők hada – ez is törvényszerűen történt – az első pillanatban félreseperte az útból. Rájuk többé már nem volt szükség, meg kellett tőlük szabadulni. Ők lettek ama új világ első és legfájóbb lelkű áldozatai. Mert úgy hitték, hogy: „na, fent vagyunk!”, s észhez kellett őket téríteni, rá kellett őket döbbenteni – sokszor a legdrasztikusabb módon, börtönnel vagy akasztófával –, hogy nana, számotokra vége, rátok már többé nincs szükség. Mert nekünk nem idealista hívőkre, hanem szolgahadra van szükségünk. A szerencsésebbeket – és kevésbé útban levőket – csak a szélekre taszították. S akik kiléptek közülük, szinte még nagyobb volt számukra a kockázat, mint azoknak, akik sohasem tartoztak közéjük, s az első pillanattól nekik is rejtőzködésükkel kellett védeniük magukat, sokszor még az életüket is, ha egyáltalán tudták legalább azt védelmezni.

Ha a becsapottakat rangsorba lehetne állítani, ők voltak a leginkább azok.

Volt itt egy öreg, az ott volt az első háborúban Oroszországban. Én az Akloson együtt vótam vele majdnem két évet. Korcsma vót ott, az öreg ott tanyázott örökké. Hítták őt tolmácsnak – őt nyelvet beszélt – de nem ment. Azt mondta, nem úgy menyen, ahogy elképzelte. Ő nem akart többet kommunista lenni, azt mondta, egyet hirdetnek, s mást csinálnak. A nyugdíjat is nehezen adták meg neki, a leánya intézte el valahogy.

Örök bujdosó, bujdosásra kényszerített kellett hogy legyen az igaz ember. Akire hivatkozik mindig, mindenben a világ, mintha érdekelné; mintha érte tenne bármit is, holott minden, ami történik, az ő félrelökésével történik. A kor hangzatos fogalmakat alkotott, talált ki róla, ilyeneket, mint Dolgozók, Munkásosztály vagy röviden csak így: a Nép. De hogy olyan a világ, mint egy rejtett méhkaptár, ahol sejtekre lebontva folyik az élet, folyik az építő-gyűjtő munka, a javak teremtetése-

termelése, a lét fenn- és megtartása, s erről alapos látetelet alig kapunk. András Szindbád-létében, ahogy járt-kelt a világban, s kapuk suhantak el előtte, mindig elgondolkozott. Ott bent folyik az élet. Ott, a Bent védelmében bujdosik az ember. Ott rotyog a kályhán az étel, ami nélkül nem lehet élni. Fejlik a tehenet, forró vízzel öntik le s kopasztják az ebédre szánt tyúkot vagy csirkét, ringatják a bölcsőt, mert sír a kicsi, még több ráfigyelésre vágyó gyermek, akit mindenki szeret, csókok cuppannak, forró ölelések hevítik a vért, hogy legyen szépsége is az életnek, mely minden másban vad és kegyetlen. Amíg maga is csókolt és ölelt, mindig arra is gondolt, hogy most, ebben a pillanatban hányan vannak, lehetnek így, az életnek ezzel a szinte egyetlen örömeivel, itt a városban, vagy itt, a világnak ezen a részén, ahol most elcsendesülten pihen, vegetál és így éli önmagát az élet... S valahol a bujdosás gondolata is ekkor született meg. Magunkban bujdosunk, mint sorsunk rabjai, s ha nem lenne ez, nem így, a szeretet törvénye szerint egymást vonzó ellentétek sejtjeire tagolódottan alakult volna a világ, mennyivel szörnyűbb, rosszabb, iszonyatosabb lenne. Mert így? Boldog is lehetsz, ha csak pár pillanatig, egy ölelés erejéig is... És az éjszaka álmot is hoz, vágyálmot, titkolt, ki nem mondott édent! Álomba is lehet menekülni! Be jó, amikor elernyed az agyad! S amikor eszmélsz, csak megsimogatod azt a másik lényt! Akit a te lényed ellentéteként teremtett az Isten! Selymes bőr, selymes ajak! Csak megérinted, és bizsergsz, bizsereg a kezed, bizseregnek az ujjbegyeid. S megnyílik előtted a mennyország kapuja, a boldogság kapuja. A boldogságé, melyet ama másik által kaphatunk meg! S ha pillanatokra is, elfelejtjük a kort, annak nagy-nagy ránk szórt, ránk zúdított-kövesített boldogtalanságát, melyben kell élnünk.

Azon is sokat gondolkozott András, hogy az Ember még onnan lentről is előbbre viszi a világot. Előbbre viszi még onnan, rejtekhelyéből, rejtekhelyéről is. Mert, hogy élni tudjon, küzdenie kell. Az ő küzdése nélkül nem lenne, nem állna, nem állhatna a világ. Ki kovácsolja a vasat, megfeji a tehenét, sepri az udvarát, ki befűzi a varrógépébe a cérnát, a másik szántja a földet, kapálja a burgonyát, vagy épp egy gép alatt fekszik, s azt javítja. Vagy ül a munkaasztala mellett, s ott számolod meg ír, tervrajzokat készít, esetleg fejt, kutatja, vizsgálja a világ törvényeit. Milliófélévé oszlanak le a faladatok, s mindenki végzi a rá eső részt a maga helyén. Ha csak egy szeget ütsz be, oda, ahol arra szükség van, azzal is az Egész egy rész-feladatát teljesíted, s így halad, megy, haladhat, mehet a világ. Mert az Élet törvényei működnek, s azok is mintha azért lennének, hogy te el tudj menekülni, el tudj rejtőzködni a mindent, a te menekülésed eredményeit is a maga javára fordítani akaró Világ, vagy az azt mozgató Erő elől. Mert a világ nem magától olyan, ami-

lyen, azt az arra rátelepedett önző, csak magát – és nem az embert néző – erő teszi már-már elviselhetetlenné.

András társat keresne, szeretne keresni a beszélgetésre. Ezért kérdezi néha Bélát s kérdezné Zoltánt is. S Bélával a „lent” egy más nézőpontját, más látásmódját hívja-hívna segítségül, annak a másik embernek a megfigyelőképességét. És bármi is a válasz, rá kell döbbsennie, hogy egyedül van. Mint ahogy mindenki egyedül van, az ő problémáját csak ő oldhatja meg. Itt a probléma: megpróbálni a jelenségek, történések mögé való betekintést. A kor vasfüggönyöket húz a látszati világ háttere, annak mozgatói elé, s azokat a függönyöket kellene meglebbenteni, csak annyira, hogy mögéjük tudj lesni, tekinteni, s jobban bele tudj látni az országok, népek sorsát meghatározó csupa-csupa hazugságokra épített történesekbe, melyeknek célja: maga alá teperni, az ő szolgálatukba állítani ezt a csodálatosra teremtet világot.

Tényleg minden hazugság?

Teljesen meghalt volna az igazság? Még töredékeiben is?

A világmozgató erő, a háttérerő mindenképpen óvakodik a maga elé húzott függönyökön való átlátástól, s bármiféle igazság kimondásától, vagy az ahhoz való igazodástól még inkább. Mindenki tudja, neked is kell(ene) tudnod, mit lehet és mit nem lehet. S hogy a rejtett igazság meglátása és kimondása is valójában hiábavaló lenne. Mert ama Erőt az egyáltalán nem érdekli. S te is tudod – beléd táplálja a kor –, hogy „arról” beszélni, azzal foglalkozni, még ha vannak is sejtéseid róla, értelmetlen vagy lehetetlen.

Igazság? Annak a kimondása? Még ha már úgy is alakult a kor, hogy mondhatsz már bármit, akkor is minek? És kinek? Ha holmi Igazságnak csak egy parányi szerepe lenne, egészen másképp alakul(hatot)t volna a XX. század történelme is...

Vajon így van? Vajon tényleg van egy háttérerő? Mely ott van valahol, s szellemével – vagy pénzével? – beleszól a történesek alakulásába? Melyek nem alakulnak, hanem alakíttatnak?

Ha nem hiszed, lásd Trianont, a mi hazánk valami cél érdekében való feldarabolását.

Vagy lásd a Nagy Orosz Forradalmat, mely ugyanúgy hazugságokra alapozza a történelem folyamatának az átalakítását, erőszakos megváltoztatását tűzve – vagy tűzelve – céljául...

Lehetséges ez? Lehetséges, hogy nem *a föld fog sarkából kidőlni* – mint a csinált eszme-dal mondja – hanem egy erő teszi ezt, egy mást akaró, mint amit mond erő

dönti ki a világot a sarkából? És ez az erő is más, nem az, aminek mondják? Vagy mondja magát?

Hazugság hát minden? S a hazugságok kőkemény bástyájából irányítják, kormányozzák a világot?

Minden hazug? Az is, amit mondanak, s az is, amit tesznek? S az is, amivel magyaráznak, ha egyáltalán magyaráznak?

Csak a céljaikat látod egyenesnek: Mindent uralni! A mindenek fölött uralkodni! Ezért alakult a XX. század története úgy, ahogy alakult.

Nem elég, hogy a világ leghatalmasabb országát, Oroszországot egy szörnyű kísérlet végrehajtásának a színterévé, s ezzel a poklok poklává, a szenvedések földjévé tették, még Közép-Európa országait is odadozták az ott hatalomra emelt bűnözőknek, kiképzett gyilkosok hadának. Tömeggyilkosok kezébe adni a világ egyharmadát! Mert nem azok vették kézbe, hanem az ő kezükre adták azt. Hihetetlenül alantas hátsó szándékok tömkelegével.

Igen, ez is lehetséges volt. Nem véletlenül, tudatosan történt. És meg is valósítatott.

Megint a kérdés: S mindezt valahonnan egy hatalmas emberi erő irányítja? A számomra minden közömbös, ami nem tartozik céljaim közé számítás, vagy ugyanazt enyhén másképp megfogalmazva: a Gonosz ereje? Mely le akarja taszítani trónjáról az Istent? Azaz az Isten nevével megnevezhető Jót? S annak tégy jót, szerezd felebarátodat eszméit?

És valós-e a harc a jó és a rossz között? És ebben a harcban megnyilatkozhat-e a Jót? S a világ-e a rossz, vagy csak az az erő, mely jelenleg rátelepedett? Arany még az Erőre felfele és tisztelettel tekintett, amikor ezt írta: *És tudod: az erő kicsoda? – Akarat, mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.* Ez az erő, mely a világot uralja – és a maga módján már Arany korában, sőt, a reneszánsz kora óta ott ágaskodott, nyújtotta a karját – ez is Akarat, mely, úgy tűnik, pillanatnyilag learatta a maga borostyánját, ilyen vagy olyan formában uralta, uralja a világot. Még arra is jut, jutott az erejéből, hogy a világrendező formákat – feudalizmus, kapitalizmus, kommunizmus – megvágassa, vagy „kedve szerint” alakítsa vagy módosítsa.

Érezheted-e hát igazán, körvonalazható-e még, hogy mi is a jó? Valahol rejtőzködik-e még a jó, ha másképpen nem, lelkekbe menekülve bár?

Érzi azt is András, hogy ez a kérdés szinte fölösleges volt, mert az Isten Hitében alakult emberi lény alapjában jó.

Csak az egyik oldal – mert hát tény az is: polarizálódott a világ – s ennek a kettéosztottságnak csak egyik oldalát irányítja a Gonoszság Ereje?

Ha e mögé próbál benézni András, látnia kell, hogy a Kor Bűne nem csak egyik oldal bűne. Nemcsak az az oldal volt a gyilkos, amelyiken a Vörös Gyilkosok gyilkoltak, semmibe véve az embert, az évezredek kialakította erkölcsöt, s a hazugságot ültették trónusra, hanem az is, amelyik nemcsak elnézte, hanem fedezte is azok bűnösségét, az emberi lét szépségének és értelmének a földbe tiprását. S emberek újabb millióit löki oda nekik vérengző ösztöneik kiélésére, az embertelenség bástyáinak a megerősítésére. Hogy százmilliók szenvedték ezt meg? Dobattak oda a Vak Erőszak bűnöző végrehajtói kezébe?

Mit érdekli az a történelemcsinálókat?

Még átfogni sem lehet – képtelenek vagyunk rá – e világmegváltoztató hátsó szándék tetteinek a rengetegét.

Folyamatos cél: az ember még kiszolgáltatottabbá tétele.

A hazugság-filozófia kikísérletezése és általánossá tétele. Az igazság fogalmának a teljes kiiktatása, lejáratása. Nincs szükség rá! Ahogy az eszmék lehetnek hazugok, a rájuk épített birodalmak is. Lehet mindenben és mindenről mást mondani, mint ami, még a legarcátlanabb, a legszemenszedettebb módon is. Abszolút lényegtelen az, ami van. A van helyébe kerül a róla mondott. Aminek semmi köze ahhoz, ami van.

– Rá lehet mondani arra, ami fekete, ízig-vérig fekete, hogy az a legfehérebb? Valósággal tündökletesen fehér?

– Lehet – hangzik a válasz. – Ebben András is és Béla is egyetértenek. Hiszen ugyanazt a kort élik. Aki azt meri mondani a feketére hogy az fekete, nemcsak a maga, a családja, gyermekei sorsával is fizethet azért. S mert mindenkinek az élete a legfontosabb, a legszentebb, kórusban bömbölhetnek és bömbölik is a népek, hogy fehér, fehér, fehér!

S zengik, hogy Sztálin, Sztálin, Sztálin. S hogy a „helyiek” is magasztosuljanak, hogy Gyor-gyiu-Dezs, azaz: Gheorghiu Dej. Vagy később ugyancsak ritmizálva: Cea-u-şes-cu! Annyi engedményt tett a központi erő, hogy „helyet adott” a helyi kiskirályoknak is. A fő-sátán, a minden idők legnagyobb tömeggyilkosa neve mellett üvölni lehet, illetve kell a helyi neveket is. A Rákosi Mátyásét, Dimitrovét, Honeckerét. És megy a vezényelt eget verő éljenzés. És félsz nem éljenezni, vagy legalább nem tettetni az éljenzést, mert akkor mi lesz? Sohasem érsz haza, már innen elhurcolnak. És az ország népe ott van kint az utcán, áltűz, hatalmas álláng a tömeg, ott lobog a láng az üvöltésben, a lengő karokban, melyeket mintha kötéllel húznának, lendítenének a magasba. Éljen! Éljen! Éljen! Minden éljen egy karlendítés, s az a lendítés a kicsődített tízezreknél, százezreknél, millióknál mind ugyanarra a ritmusra, és lengnek a zászlók, s majd minden ember kezében tábla

jelszavakkal, a Nagyok arcképével. És vonul a megőrzített, s örültségében hihetetlenül meg is alázott, lelkében meggyalázott üvöltő tömeg! Ez kell nekik? Bömböölöd, dicsőítet a vezérek ritmizált, rigmusokba is foglalt nevét. S vizitek a töméntelen sok „ikont”, Sztálin, Gheorghe Gheorghiu Dej rudakon magasba tartott arcképét, és a rengeteg, ugyancsak fejek fölé emelt jelszót! Az önmagasztaltatásnak ezt a formáját feltehetőleg Moszkvában találták ki, mert ilyent a történelem addig nem ismert. Addig sokkal szerényebb volt a világ. De aztán a kommunizmus jellegzetességévé vált, „legfejlettebb formáját” majd Kínában és Észak-Koreában „valósítják” meg, ahol a táncot is kötelezővé teszik, a tömeg táncolva vonul el a tribün előtt, ahol a nagyok – köztük a legnagyobb – állnak, vagy ha azok díszszemlére mennek valahová, bárhová, hosszú kilométereken át táncolják be a csinos uniformisba öltöztetett lányok és fiúk is az utak szélét, s mindenféleképpen – kiáltással, énekléssel, karjuk ritmikus lengetésével, képekkel s feliratokkal – kifejezik azok dicsőségét, s saját lelkesedésüket. S ez a céció mind-mind hazugság. Mert a hajcsárokat leszámítva, az ezért megfizetett kivitelezőket, mindenki csak mímél, kirakatot játszik, hazudja a mosolyt, s hazudja a lelkesedést. Mert: nem mer nem hazudni, nem meri nem mímelni a lelkesedést.

Micsoda cirkusz!

A te legfőbb feladatod nem az, hogy végezd a munkádat – az csak mellékesen fontos, azt is a „munka hőse” meg „sztahanovista”, meg normák túlteljesítői címekkel próbálják ösztönözni, mert hát csak kell ez is –, de fontosabb, hogy dicsőíts, magasztalj és lelkesedjél.

Másképp nem élhettél, nem lehettél!

A becsületesek félve vagy tettetett gondolkodás nélküliséggel, mint kötelező valamit, ugyanezt teszik, kell hogy tegyék..

Föl, föl, ti rabjai a földnek,

Föl, föl, te éhes proletár!

A győzelem napjai jönnek,

Rabságodnak vége már!

Csúfságok csúfsága, hogy ezeknek az utólag idedobott országoknak is ezt a „rendszer-nevet” adták: Népi demokráciák.

Mi volt bennük a népi, és mi a demokrácia? Szinte gőzmozdony-sebességgel sepertek el mindent, amire rá lehetett (volna) mondani akár hogy népi, akár hogy demokrácia. A szavak tartalmát sikerült elszakítani azok jelentésétől. Bármint lehetett mondani az egy igazságon kívül. Mígnem – azzal a majdani rendszerváltással

– nyilvánvalóvá nem válik, hogy még az igazat kimondani is lehet hagyni, épp csak semmibe kell venni. Mert hát ugye – mondás is született erre – *számárbógés nem hallszik az égbe!* A mi egünkbe pláne nem!

Íme, okok tömkelege, hogy menekülj...

És hová menekülhetsz?

Elsősorban magadba.

És... És... amikor muszáj? Kénytelen vagy fizikai létedet menteni?

Hol vagy, fehér lovam?

Merre vagy? Merre vagy?

És: hol vagy erdők sűrű csendje?

Merre vagy? Merre vagy?

És akkor a kérdések kérdése:

Van-e Isten?

Meddig a trónusra emelt önzően falánk, a pénzisten mögött elrejtőzött, onnan diktáló emberi erő, és hol veszi át vagy vissza a hatalmat a Jóság hozzánk, emberekhez is méltó Ereje?

Le tudja-e a rivalizáló emberi önzés győzni a teremtés rendjét, akaratát?

Vagy törvényen belüli lenne ez is, a Jó és a Rossz Örök Harca? A Világnak az ilyettén való működtetése?

14. A MIÉRTEK KÉRDŐJELEI...

Az ember, a gondolkodó lény, aki beleszületett ebbe a csodálatos világba, szembe találja magát a nagy kérdéssel:

Teremtés?

A tudomány száguldó lépésekkel fejlődik, eljutottunk a világ alap-lényegéhez, hogy ez az egész világmindenség, ez a hatalmas univerzum, mely milliárd fényévekben és millió meg millió galaktikában mérhető, lebontható néhány alaprészecskére, melyeket egy szigorú törvény kapcsol össze. Vagy ha az életet vizsgáljuk, az élő világmindenséget, mely jelen ismereteink szerint a Földet népesíti be, azt is törvény szabályozza.

Honnan a törvény? A Világot, az egyetemes világmindenséget és az egyetemes Léte, a csírából kibomló életet kormányozó...

Miért van ez a tökéletes egyensúly, erő, mely a részecskéket összetartja, s nem tesz különbséget a mikro és a makro, az atom és molekula vagy a naprendszer és a galaktika között, az „elv” ugyanaz.

Honnan az elv?

A teremtés elve ez?

Teremtés... Teremtő... Természet... Termés...

Nyelvünk őslógikája szerint a gyök, s annak függvényeként, kiterembélyesedéseként a szócsalád ugyanaz.

Tehát te, mai ember, sorsod üldözöttje és rabja, amikor azt énekeled, hogy

Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet,

Hadd vigyen el engem apám udvarába,

Apám udvarából anyám ablakába,

Hadd tudják meg immár, kihez adtak férjhez.

s Istenedhez, a Te istenedhez könyörögsz, teszed azért, mert benned az ősi hit, hogy igenis, a világ teremtett világ, s van annak egy kormányzója, ura, az Úr, az Ős (= Is) Egy (azaz Minden), az Idvezítő (id/üd = szent), aki mindenre képes.

S amikor megtanítod imádkozni gyermekedet – ősidők óta történik ez, a valahonnan kapott vagy bennünk ébredt, tudatosodott Hit diktálja ezt – az Ős Egyhez, a Mindenhatóhoz, az Én Istenemhez, Jóistenemhez – aki hát Jó – intézi-tek szavakat.

*Én Istenem, Jó Istenem, Becsukódik már a szemem, De a tied nyitva, Atyám,
Amíg alszom, vigyázz reám.*

Igen, vigyázz reám, vigyázz reánk, segíts meg!

És *Tégy magadért, s az Isten is megsegít* – mondja a népi bölcsélet. Tehát Isten nem egy személy, egy valaki, aki várja a kérdéset, kérésedet, hanem egy erő, mely belülről, benned vagy általad cselekszik, nyilvánul meg. A Csoda része ő is, a Csoda összetevője, valamiféle rendező Elv, ott a háttérben, ott bennünk, ott a mindenségben, mely kormányoz, egyengeti az utunkat, az enyémet is s a tiedet is, s int, tanít és irányít. Belülről int, belülről tanít és belülről irányít. S ha Erő, ennek az Erőnek jobbra tevő hatása van. Ő lényedben az Erkölcsi intés. Légy jó! Tégy jót! Szeresd és segítsd felebarátodat, embertársadat.

Jóra int, mert ő Jó!

Andrásnak alkalmat adott az élet arra, hogy muszlim dzsámikban – az ő templomaikban – kuporogjon, s idegenként, de nem idegen szívvel csodálja az ő hitűket, fohászuikat, könyörgésüket. Amint homlokukkal megérintik a földet, aztán felfele tartják két karjukat, s úgy zengik Allah nevét. Az Ő Igaz Istenük nevét. S arra is alkalma adódott, hogy benne a Ganges vizében ő is, épp mellette egy férfi kimerítette, két kezével magasra tartotta sajátos üvegkelyhét, s úgy csorgatta le a Szent Vízet. Látszott az arcán, hogy az életmegtartóval folytat párbeszédet. Mert víz nélkül sincs élet!

Ha kormányozza Isten a világot, mint Erő, mint bennünk lévő Idea, a jó felé visz, kormányoz, irányít. Hisszük, és ha hisszük, így is van. Mert a Hit lényed része, belső mozgató erő. Az egész világ emberiségének Lelke, Része.

A neki való vallásunk a Vallás. Mi vallunk neki, mi szólunk hozzá, mi, gyarló emberek. S mikor szólunk hozzá, elképzeljük őt.

Hány Isten, hány istenkép és hány hit! Ha mindezeket egybevetjük, mi, emberek vagyunk mások, különbözőek, az Isten ugyanaz. Csak mi látjuk, képzeljük másnak és másnak. Őt, a teremtőt, aki ezt a fantasztikus világot megalkotta, és tökéletesnek alkotta meg. A csodatevőt, az Ég és Föld urát, a Mindenség Urát.

Mi, keresztények Krisztus követői vagyunk, aki feláldozta érettségünk önmagát.

A történelem során az ember, emberek, népek ezer formában képzeltek el őt.

Őt, aki van, aki irányít, belülről kormányoz bennünket. Ő, ha megnyilvánul, akkor is bennünk nyilvánul meg, ha jelen van, a Törvényben – a hatalmas, a mindenséget összefogó törvényben, abban, hogy a teremtett világban minden, a fűszál is küzd a létért, feltör a fényre, a fény felé –, ebben van jelen. Megszólít, int bennünket, de mindent-mindent belülről, lényünkéből. Így hát mi őt csak elképzelni tudjuk, próbáljuk. Egyik nép így, a másik nép úgy képzel el. Ezért születnek a változatos formájú vallások, de mindenikben közös: hogy kormányzó erő ez a

Vallás, vele való beszélgetés, hozzá szólás, neki könyörgés és bizonyágtétel is, hogy jók, jobbak akarunk lenni.

Tehát a vallás, a vallások sokasága, az Istenről alkotott Kép a miénk, a mi képzeletünk, elképzelésünk eredménye. De minden vallás – még ha az bálványimádat is, vagy Réhez, a Napistenhez való fohászkodás, illetve őelőtte való bizonyágtétel – ugyanahhoz a felső Erőhöz szól. S a név is, hogy Allah vagy Jahve vagy Isten, vagy Ré vagy Siva vagy Zeusz – mi általunk adott megnevezések. Az is „emberi mű”, hogy az Ős Egyet képzeletünkben sokféle osztjuk (többistenimádat) vagy esetleg képbe, szoborba álmódjuk bele, s úgy könyörgünk hozzá. Nem a képhez, hanem az általa megjelenített Is Egyhez könyörgünk a magunk létrehozta, az Egy előtt tisztelgő egyházainkban akkor is. S előtte valljuk, hogy jók vagyunk, jók akarunk lenni, neki tetsző módon akarunk cselekedni. S így, innen nézve, hogy csak „kell hogy legyen” vagy „van is”, ember arca vagy Nap arca, Siva vagy Buddha arca van-e, szinte mindegy. Mert van, bennünk van, és ott kell hogy legyen a világban, mert ha nem, az nem lehetne ilyen tökéletes.

András tudja, hogy ő is csak a benne élő Istenben hihet, s a saját vallása szerint imádkozik, kell imádkoznia hozzája. Másképp nem teheti, mert ez az ő Hitének a parancsolata számára. Valahogy úgy, hogy én csak az anyanyelvemen fohászkodhatom, imádkozhatom, vallhatom meg magamba mélyülten a hitemet. Ha azt mondanám, Mon Dieu, aide-moi – Istenem, segíts meg –, valahogy sántítana. Az imádság, könyörgés csak belülről jövően lehetséges. Az én imádságom a Naphoz mint Istenhez mindenképpen hiteltelen lenne. De a hajdani egyiptominak hiteles volt, s Ré Isten bizonyára meg is segítette a hozzá könyörgőket. Mert az, amikor feléje fordította a tekintetét, ugyanazt a gondviselő Istent látta vagy vélte látni benne, aki engem is segít, véd, erősít.

Én mindenütt jól végeztem a dolgomat, szerettek mindenütt, mindenütt szerettek, mindenütt becsültek. A munkámat szerették. Mészárosnak kezdtem, aztán nem volt szükség mézárosra, s megtanultam az asztalos mesterséget, fél év alatt elsajátítottam. Én a szépet mindig szerettem. Szerettem színházba, moziba járni, olvastam fiatal koromban, de az volt a helyzet, nem nagyon értem rá. Mert ugye mézárosok voltunk, nehéz munkát végeztünk, osztán barátokhoz mentünk, el-elmentünk esténként, szerettem az életet minden tekintetben. Osztán, mikor beteg lettem, akkor jöttem rá, hogy még van a Jóisten is, aki az embert megvédi. S egyből vallásossá váltam. Én az Úr nélkül, a drága Jóisten nélkül nem fogok hozzá a munkához.

Amióta világ van, Isten az emberek tudatában mindig a jót képviselte. Jóra

tanította, erkölcsi lényekké tette őket. Arra intette, hogy kerüljék a rosszat, a bűnt. Ne ölj, ne hazudj, ne paráználkodj. Tiszteld a családot, férjedet, feleségedet, szeresd gyermekeidet. Mindezek lelkünk parancsolatai is, ezek révén vagyunk erkölcsi lények, emberek.

A tudomány is keresi az „isteni részecskét”, mert az „kell hogy legyen!”

És a XX. században, vagy még előbb, a modern kor hajnalán megszületik és rendre mind hangosabban és hangosabban tolakszik elő a parancs:

Öld meg magadban az Istent!

Nincs Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben! És ezt hallod, hallod, hallod! Megjelenik egy szörnyerő, mely korlátlan hatalmat akar(t) magának, s tagadja az Istent!

Miért? – kérdezed döbbenten.

Mért bánthatja őt, hogy te hiszed a világban uralkodó Rendet, hiszed a Törvényt, hiszed a Lelked Igazságát.

Mi történik? Mi történt?

Megjelennek a Marxok és Engelsek, a Leninek és Sztálinok, és szembefordulnak a Lét törvényével, a Jó erkölcsi parancsolatával, a Légy Igaz, légy becsületes, ne lopj, ne ölj, ne paráználkodj, segíts felebarátodon, szeresd embertársadat – mindezeket kiirtandó belső törvényeknek tekintik-minősítik, és helyébe feszítik a Ne higgy, illetve: Bennünk Higgy! Parancsolatát.

Mert a Hit babonáság, a tudatlanság terméke, a vallás a „reakció” csinálmánya.

A Szovjetunióban be is zárják, raktárakká alakítják a templomokat, meggyalázza azok szentségét. Itt nálunk? Folyik az egyházellenes propaganda, s napirenden van: tűnnek el a papok, hogy majd a holttestükre bukkanjanak – ha egyáltalán bukkanak – valahol. Van úgy, hogy sosem „tudódik” ki, mi lett velük.

Hogy *ne ölj!*

Épp hogy ölj! Maga Lenin mondta: öljétek meg a papokat! Öljétek gátlástalanul, pusztítsátok, mert ők ellenség!

S ti: Vagy-e, Isten? Vagy: Hol vagy, Isten?

A hívő ember azt mondja: Igen, van Isten. Csak a mi nyelvünkben: Ő a *Mindenható!* Mindenre hatni tudó, mindent átható. Bennünket, embereket is, akiknek nemcsak fizikai lényünk, lelkünk is van. Feladatával, tettével megnevezve: *Teremtő.* Ennek a teremtet világnak a megalkotója, létrehozója. Vagy a nyelv „leíró jellegével” kifejezve: Ő a Jó. A jóság megtestesítője, azaz *Jóisten.* Aki bennünket is jóvá tesz, jó tettekre ösztönöz. *Szeresd felebarátodat! Aki téged megdob kővel, dobd vissza kenyérrel* szólnak a tanítások.

Az Istennel, az isteni tagadásával a bennünket belülről szabályozó tisztességre, felebaráti szeretetre, jóságra figyelmeztető parancsolatot is elutasította ez a magát kommunistának – újabban liberálisnak – nevező eszmerend, s ezzel azt is tagadja, aminek mondja magát, hogy az emberiség felemelője, többé tevője, az ember tisztelője is lenne vagy akarna lenni. Az emberi lény, lelkiület meghatározó jelentőségű tartozéka az egymást tisztelni, megbecsülni, s hadd tegyük ide azt a szót is: szeretni („emberszeretet, humánus”) tudás, egy szóval az, hogy erkölcsi lények vagyunk, s az élet szentségét valljuk.

Hogy nincs Ő, azt kimondani nemcsak hitetlenség, hanem értelmetlenség is. A teremtés csodájának a részei vagyunk mi is. Létünk az egyetemes lét része, a lét törvényei bennünk is testet öltenek. És a hit jobbra tesz bennünket. Aki nem fogadja el, az Istennel a Jót is megtagadja. Az Isten szentségével az Élet szentségét is megtagadja.

Ezt tették Lenin és Sztálin, Trockij, Blohin és a kommunizmus többi „szentje” – s itt sorolhatnánk a többi kommunista ország diktátorainak a dicstelen névsorát is –, akik nemcsak Istennek, de a Jónak, az emberségnek, a szeresd felebarátodat parancsolatnak is megtagadói voltak. Mert az nincs, s nekik hitük sincs, jóságuk sincs, lelkük, bennük levő parancsolatuk – Tedd a Jót! Vagy ne tedd a rosszat – erkölcsük sincs. Nincs, aki megfogja a kezüket, amikor azt embertársukra emelik! Vagy hogy ne lopj, ne ölj, vagy hogy tégy jót, segíts a bajban levőn.

Az ő egész lényük, világképük, azt is mondhatjuk: eszmerendszerük ezek tagadásán, el nem fogadásán alapult.

Szándékuk szerint: igenis, lopni kell! Megszüntetni a magántulajdont, azaz elvenni attól, akinek van. És ölni is kell! Elpusztítani az ellenséget. És ki az ellenség? Aki nekünk ellent mond, ellenáll. Gyilkos és kegyetlen harcuknak nevet is adtak: Osztályharc! Ez a harc nem ismer ilyen „intelmeket”, hogy szeresd felebarátodat! Szeresd az embert! Tégy jót. Légy erkölcsi lény, igaz és becsületes.

„Legyen elved, s hited,

S azt kimondd, ha mindjárt

Élteddel fizeted” – mondhatjuk Petőfivel.

Nem és nem és nem! Az egyetemesség kitermelte, kialakította erkölcs, józanság és becsületesség, igazságosság, az embertársad tisztelete mind-mind fölösleges.

Törvényerőre emelik a rablást, fosztogatást. A gyűlöletet! A képmutatást és hazugságot, kiirtják az igazság fogalmát, erkölcsükké teszik az erkölcstelenséget.

Ne legyen hát Isten!

Nekik nem kell(ett) sem Isten, sem szeretet, sem felebarát. Valós céljuk: a te

leigázásod volt. Hogy ne tudj védelmet, erőt adó támaszt találni semmiben, még a hitedben sem.

Ezért kellett eldobni, ellökni, sőt: fegyvert ragadni Rá, a Jó megtestesítőjére, a lelked, akaratod, erkölcsöd védelmezőjére. Csak a tudatlanság, az emberi butaság találta ki – hangzott, s még ma is hangzik a szó a kommunizmus, a liberális eszméket valló istentagadóknak, a Jó tagadóinak ideológiájából, az ő megfogalmazásukban: a minden idők „legigazságosabb” rendszerei megteremtőinek, harcosainak, az emberiség történelme legkegyetlenebb gyilkosainak ajkáról, Istent káromló parancsolataiból.

Talán azért, hogy te tudd, két megváltóra nincs szükség. Elég csak egy, s ők azok!

Ők tulajdonképpen magukat helyezik Isten helyébe, s próbálnak beleülni az ő székébe. Magukat dicsőíttetik, magukat imádtatják. Még kifejezés is született erre: Személyi Kultusz. Te, fent levő, magadat imádtatod.

A kommunizmus és annak előzményei-következményei – talán így van ez? – a földkerekség, a civilizáció létezése óta az egyetlen Istentagadó államalkotó eszmék.

A bálványimádók is Istenimádók voltak. A napkultusz, napimádat is az istenkultusz, istenimádat egy formája.

Az Istennel az isteni eszményt is elutasítja, isteni lényünk arcát is megtagadja, s hazugság-eszméivel, a másik ember gyűlöletének a saját alapelveként való hirdetésével, belső mozgóerőként való elfogadásával mindezekkel szembefordult, s így valósította meg az emberiség történetének legembertelenebb, legaljasabb, legkegyetlenebb társadalmi rendszerét... S hogy ezt meg tudja valósítani, ezért kellett megtagadnia Istent.

Amikor a század embere az Ész nevében tagadja meg Istent, a törvényt ellen cselekszik. És Isten ezért ajánlja fel a menekülés lehetőségeként legfőképpen a szeretetet. Ezért örök lehetőségünk: a rideg, épp ezt, a szeretetet – mint világmegtartó erőt – is megtagadó ész világából hozzá, az ő melegségébe menekülni. Az ott, a család kábulatával, örömeivel kárpótolnunk magunkat.

Szép volt-e élni?

– Szép!

Ez, hogy az élet önmagában szép, ezt a teremtetéstől kaptuk. A teremtetéstől, azaz a Teremtőtől. Aki ezt felméri, vagy próbál elgondolkodni rajta, nem lehet hitetlen. Ez teszi elviselhetővé még a legrettenetesebbet is. Mert érzed, hogy az élet szentsége benned is megtestesül.

Most, amikor ugyanúgy kísért a magát liberálisnak valló gondolkodásmódban az istentagadás, a kérdést újra feltehetjük:

Valóban valamiféle jót akarnak, akarnának ők? Az isteni szellemnek, az embert megtartó és jobbra tevő erőnek az elutasítói, tagadói? Korunk ateistái?

Miért nincs nekik istenük?

Vagy netán mégis van? S a neve az, hogy Pénz? Mely hideg és kegyetlen. A birtoklásához nem szükséges, vagy még inkább: nem is ajánlatos, hogy jó légy.

S a XIX. század nagy hite: hogy *Az Ész az Isten, mely minket vezet* az emberi szellem nagyságának még az őszinte kinyilatkoztatása volt-e, vagy már a mögött is ott rejtőzködött egy bizonyos fajta mindent uralni akaró szellem?

Ezek a kérdések csak András kérdései. A történetírás számára ezek lényegtelenek.

Pedig nem mindegy, hogy csak a magad, okos racionalitásod naiv túlbecsüléséből tagadod-e meg Istent, vagy azért, mert rombolni akarsz, s ehhez szándékozol felszabadítani magadat az Ő Igájából.

I 5. A FÉLELEM ARCAI

Rátelepül a lelkekre a félelem. Mindenki fél. Én félek tőled, te félsz tőlem. Eddig tudtam, hogy te ki vagy, te tudtad, hogy én ki vagyok. Most: minden megváltozott. Mint egy nyüzsgő méhkas, melybe befurakodott valamiféle másság és gyanú, felbolydító, rettegésbe üldöző.

Újnak mondják, ami van. És ez az új ólálkodik. Nem mutatja meg az igaz arcát. Vagy ha mégis mutat egy arcot ő, te úgy érzed, tudod-látod, hogy az az arc hazug. Gyilkos és kegyetlen. Más, mint aminek mondja magát. S te: félsz.

Rettenetes ez a kietlenség, ez a poshadtság. Már úgy érzem, hogy meg kell örülni, s nem bírom sokáig. Egy darabig megy ez az álarc mögé menekülés. Megy a hülye szellemeskedés, üres szócifrázgatás, kétértelmű szavak összecsiricsárézása. Egyszer csak ráébredsz, hogy míg a világ nem csinálhatsz magadból bohócot. Hisz az nem te vagy! Önmagadat – míg a világ világ – nem tagadhatod meg!

Kelet- és Közép-Európa népe menekül. Ki valóban gyalog, szekéren, vonaton, ki képtelenen. Eljött az Új Világ, mely önmagát Szabad Világnak mondja, valójában látod a fejed felett tornyosuló vészterhes felhőket. Egy falánk, mindent magának akaró erő szállt rá országainkra, szülőföldünkre. Ez az erő – melyet szovjet egyenruhások hoztak el hozzánk – vörös zászlókat lobogtat, s a dolgozó nép uralmát emlegeti. S még inkább a Pártot, melynek „lánglelkű” vezetői vannak. Szocializmusról is beszélnek, állítólag azt építeni kell, s nálunk is elkezdődött ez az építkezés.

Hol? A félelmeidben, nyugtalanságodban, kiszolgáltatottságodban. Abban, hogy minden más, mint aminek mondják, vagy aminek neked is kell tudnod. Többet már nem a szemeddel látsz, hanem megmondják neked, hogy mit látsz, s neked is tudnod kell ezt. Ha mégis azt látod, amit látsz, ellenség leszel, s bűnös leszel, a bűnöd az lesz, hogy látsz és hogy egyáltalán vagy.

Varjak kárognak a levegőben. Támadásra hegyezett körmökkel, lecsapni készen.

Szél sepri végig az utakat. Szárnyas szél, tépő, fosztó, kifosztó. Végigseper az utakon, megsepri az udvarodat, nyikorgatja a kapuidat, ajtóidat. S bár ősz van, nem őszi szél ez. Rideg és marcangoló. Jeges és dermesztő. Be kellene gyűjtani a kályháinkat, de azt is hiába, mert ez a hideg másfajta. Olyan, hogy melegnek mondatik, s neked el kell fogadnod azt, ha vacogó foggal is, azt a vacogást titkolnod kell, rejtened kell, mert az árulkodik rád.

Félsz. Félsz a mától, félsz a holnaptól, félsz az ősztől és a téltől, a tavasztól és a nyártól. Félsz a tájat ellepő idegen arcoktól, félsz az idő sodrásától. És félsz a patakparton fekvő kövektől is. A tűztől és a víztől, mindentől.

Kérdezed: vajon mi lesz? Vajon mit hoz az idő?

1919 emléke még ott élt az azt megért emberekben. Akkor is szabadságot hazudott a világ, s ha valami nem volt és hiányzott, akkor épp a szabadság volt az. S most: negyedszázaddal később – megint itt az Új Világ. Látod a tankokat, széles láncaltalpak van, szilárd magabiztossággal hozzák és rakják le az „új világ” építőköveit, majd mennek tovább és tovább, hogy *„az ó világ romjain az új világot megteremt”*-sék.

S te félsz. És félni fogsz – ekkor még nem tudod, hogy – közel fél évszázadon át. Mert ugye: ez a szabadság. Szabadság virradt rád, szabadság virradt a tájra, tájainkra. Előbb rózsaszínre festett, ígéretes, aztán vörös.

Az ötágú csillag is – mely őt szimbolizálja – vörös. Kiknek a szimbóluma?

Munkásoknak és parasztoknak – így a magyarázat.

És miért vörös?

Mert a munkásosztály kiontott vére tette olyanná – mondják ők.

S azt is mondják: Ez a társadalom a legemberibb és a legemberségesebb. Sőt: minden idők legemberibb és legemberségesebb társadalma. Ha nem hiszed: olvasd Lenin és Sztálin műveit. Vagy akár Gheorghiu Dejét, Rákosi Mátyásét. Ők megírják ezt. Sőt ki is fejtik, meg is magyarázzák, hogy miért.

Mert az ember „a legfőbb érték”. Az emberért van minden, ami van.

A hatalom is, a néphatalom – s annak biztonságpajzsa, a szekuritáté – mind az embert szolgálják!

Még a börtönök is, melyekre igencsak szüksége volt ennek az emberséges rendszernek, melyben a világtörténelemben először valósult meg a nép uralma, vagy pontosabban: a Dolgozó Nép Uralma...

Mindez önmagyarázatként, önmeghatározásként. Leckeként, amit már az óvodákban és iskolákban, a sztálinizmus és leninizmus eszméjének kötelező politikai felkészítőin, az ugyancsak kötelezővé tett újságolvasásokon – még a munkahelyekre, a gyárakba, irodákba, mezőre is kiküldött aktivistáiknak a tolmácsolásában, akikért szövőasszonyoknak, gépszerelőknek, kapásoknak vagy kaszásoknak abba kellett hagyniuk a munkát, hogy tájékoztattassanak Sztálin elvtárs vagy Gheorgheiu Dej elvtárs legújabb tetteiről, zseniális beszédeikről, a békeharc jelenlegi fejleményeiről. Mindezek megszokott szölamok voltak, ezek hangzottak a gyűléseken, tanfolyamokon – az utóbbiakon részt venni szintén kötelező volt, ezeket zengték az újságok, rádióadások, fű, fa, bokor, még a verebek is ezeket csiripelték. S nektek – közönséges embereknek, mindenkinek ezeket kellett fűjni, mondani, gondolni, s ha kötelezővé lehetett volna azt is tenni, hát még álmodni is!

Mindenki tanulóvá tétetett! Kapta, és mondania kellett a leckét! A mese-leckét, az átfestett valóságot magyarázót, a téged azzal etetőt. Kötelezővé tettek a lecke-felmondások, feleltetések, a felelők minősítése. Még arra is volt gondja a hatalomnak, hogy ezek a minősítések jók kellett hogy legyenek, ezért a tanfolyamvezetők „kiszivárogtatták” a kérdéseiket: te miből fogsz felelni a záróvizsgán. Aztán úgy tettek, mintha nem látták volna, hogy te felolvasod – és nem elmondod – a kötelező választ.

András zsenge ifjú korában, benne „a szelek is ezt fűjják” ideológiai tengeráramlásában, s pusztá logikai játéknak tartva a felelni tudást, úgy négy szemközt szóvá tette Árpád bácsinak: nem érti, hogy miért kell felolvasni – és nem szabadon elmondani – azt a kötelező sablonos választ, hiszen lehetetlen, hogy ne tudná észben tartani. Árpád bácsi megmagyarázta neki. Azért, mert – értsd meg! – egyáltalán nem akarjuk azt sem megtanulni, sem szajkózni. Az „azt” nyomatékossítva mondta, de András érezte, hogy az az „azt” rendkívül gazdag tartalmú, tartalmazza a sok badarságot minősítő jelzőket is. El is szégyellte magát, s hálás volt az őszinte válaszáért. Már csak azért is hálás volt, mert a mögött ott volt az is, hogy neked ezt is meg merem mondani, mert te becsületes vagy. S benne volt az is, hogy minden becsületes embernek így kell viszonyulnia a kötelező hazugságokhoz. Gheorghe Gheorghiu Dej-zsel mondatni azokat, és nem visszaszajkózni. Így valamivel kevésbé megalázó rád nézve.

Ez is a menekülés, a magadba zárkózás egy módja volt.

Mindenki látott, mindenki tudott – feltételezhetően még az aktivista elvtársak legtöbbször is –, tudták, hogy csupa badarság, amit mondanak, de mondták, s tették, mintha az komolyság lenne, a tökéletes világ arcának az igaz színe lenne.

(Ahogy ezeket írja, egy parányi szárnyas rovar odarepül András gépe képernyőjére. Szétnyomja, s ahogy sepri-törli le onnan a volt élet maradványait, arra gondol, semmivel sem volt több akkor egy ember. Ugyanúgy csak egy mozdulat volt, hogy odanyúljon egy kéz, s ujjbegyével szétnyomjon egy létet – létek tömkelegét –, egy világot – világok sokaságát –, az életet, mely az egyetemes lét egy jelentkezési formája a maga ezer vágyával, álmával, kötődésével. Ugyanannyi volt akkor ez a végrehajtók egyikének, mint neki ez az alig milliméternyi rovar a maga ki tudja van-e vágyaival, álmaival.)

Egyebekben: minden a megszokott. Ha kimész az udvarodra: ugyanaz a két díófa árnyékolja azt be. S fülemüle vagy a pacsirta dala, a fecskék csiripelése, a fakopács csőre kopogása is ugyanaz, mint volt emberemlékezet óta. Csak az emberi társadalom, s azon belül a fent és lent arca változott meg. Fent: egy négytagú és egy héttagú társaság, mindenütt ott vannak az arcképeik. A négytagú: Marx, Engels, Lenin és Sztálin. Ők a klasszikusok, ennek a rendszernek – beleértve annak ideológiáját is – a megálmodói és megteremtői, a nevüket még kimondani is csak áhítattal szabad(na). A héttagú helyi nagyok vagy szentek, a Párt és állam, vagy összevonva a kettőt: a pártállam romániai vezetői, Gheorghe Gheorghiu Dej, Teohari Georgescu, Vasile Luca, Ana Pauker – de nem is érdemes és nem is lehet folytatni, mert ezek elég sűrűn váltakoznak, tulajdonképpen csak egy van, aki folyamatosan ugyanaz, s már a 7-ből is egyedül marad mindaddig, amíg el nem szólítja őt az ég, Gheorghiu Dej.

S itt hirtelen megáll András kezében a toll. Megismétli: *el nem szólítja őt az ég*. De hát elszólíthatja-e az ég az elvtársakat? Akik azt az eget tagadták? Akik megtöltötték veled, aki hittél, s azokkal, akik ég fele fordították a tekintetüket, a börtönöket? Hogy mondjam, hogy írjam? Az, hogy meghal valaki, egy egyetemes érvényű szó, az élet és halál, lét és nemlét része, s mint ilyent, csak halkán lehet kimondani. És ahogy ezen töpreng, eszébe jut, hogy az elvtársak között is voltak vagy lehettek, akik ott, a lét utolsó pillanatánál magukba szálltak. Arra már nem emlékszünk, hogy Gheorghe Gheorghiu Dej csak elkaparták-e vagy tisztességgel temették el, de arra igen, hogy a még nála is véresebb szájú ateista, Nicolae Ceaușescu is, miközben gyalázta Istent, pappal temettette el a szüleit.

Azt is lehetett látni, hogy Ott is folyik a harc. Az elvtársak félnek egymástól. Te, aki legfentebb vagy, próbálsz lefele rúgni vagy a könyököddel sújtani jobbra-balra

a „ranglétrán” felfele kapaszkodók közé. Így csinálsz magadnak helyet, s így véded is magad. S az eszközeid sem mondhatók szelídeknek, sőt! S azok a lefele rúgó lábak vagy oldalra hadonászó könyökök sem kíméletesek. Még örülni is lehetne, hogy egymást sem kímélik. A legtisztább „beszéd” az akasztófa vagy az egyéb „biztos” eszközök. A mi Szovjetunióból hazatért vöröseink még azt is vélték tudni, hogy Lenin elvtárs sem természetes halállal halt meg, s a körülötte, körülöttük *sor*-akozók, Kamenyev, Zinovjev s a Sztálin nyomában tolulók majdnem mind *sor*-ra kerültek. S az is sejlik, hogy Sztálin elvtárs sem természetes halállal halt. Trockij elvtársat még Mexikóban is elérték gyilkosai. Kun Béla elvtárs is megkapta „megérdemelt” büntetését. A kegyetlenség abban a rúgásban és könyöklésben is szinte iszonyatos volt. Önmagukat minősítették azzal is az elvtársak.

Amikor Gheorghe Gheorghiu Dej megszerzi az abszolút hatalmat – ez is a rendszer lényege: az Isten is egy, én is csak egy lehetek – a többi nyomban maga alá teperi vagy elsöpri maga mellől ő is, s helyüket őt ajnározó talpnyalókkal foglaltatja el. Így azoknak a „harcos társaknak” – akik kezdetben körülötte sorakoztak – az arcát is csak az első években mutogatták, később el is feledkeznek róluk. András mindig úgy érezte: egy kutya mind, a legnagyobb egymagában nem tudta a gyilkolás feladatkörét teljes egészében végrehajtani, támaszra, segítségre csak kellett hogy szüksége legyen. Ám ha az a segítség elvégezte a „feladatát”, jöhetett ő is a sorban. Ezért kellett sűrűn cserélni a legfőbbek arcképeit.

Egy emléke: iskolája megbízatásaként, osztályaik számára meg kell vásárolnia 9-9 példányban ama belső nagyok arcképeit, mert azok ott kell hogy sorakozzanak a falakon, főhelyen, a táblák fölött – szemben a tanulókkal. Aztán: a vonatban felejtí őket.

Úristen! Most mi lesz?

Hazafele bandukolva eltöpreng: Vajon miért történt, történhetett ez meg? Akaratlanul vallott ezzel? De ezt csak magában kérdi. Akkor, abban a világban erre a miéltre – mint az elrendeltettség valamiféle jelzésére – még gondolnia sem szabadott volna. Ő meg szinte büszkének érezte magát, hogy mer töprengeni ezen, s keresni a tudatalattiság okát. Úgy, mint aki még legalább részben szabad. Akinek az agya még nincs teljesen bedarálva. Majd „kifele”, az igazgatója fele, akivel együtt tartották behunyva a szemüket, tudva, hogy azt így kell, azzal érvelt, hogy mire kikerülhettek volna a falra, kettőt-hármat úgyis le kellett volna cserélni az elvtársakból. Mert hát akkor is folyt fent a tisztogatás. S másnap újra utazott. De már csak az egyet vásárolta meg a legújabb változatban s a szükséges példányszámban. Mert az eggyel is ki lehetett fejezni a mindent.

Arra világosan emlékszik András, hogy a „két csoportot” a Sztálinékét és a Gheorghe Gheorghiu Dej-ékét (vagy az utóbbiak „magyarországi változata”: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Apró Antal és társaik) összekeverve soha, sehol nem látta. Még a helyi legnagyobb sem került, kerülhetett a kintiek, a „világnagyok” mellé. Valószínűleg volt egy nemzetközi „szabályrend”, amelyben benne volt, hogy mit lehet s mit nem. Egy bölcs mondás kísért elő benne a múltból: Ki az igazi román hazafi? Az, aki szereti a Szovjetuniót. Ebben benne volt minden! Ennek a szeretete nem helyettesíthette annak a szeretetét. De egyben egyek voltak: már a falon létükkel, vagy a felvonulásokon való égbemelésükkel – miközben ti, közönséges emberek lent voltatok, a magatok sorában – tudatosították benneteket, hogy ők a fent levők. És tették – vagy kellett hogy tegyék – a dolgukat, mert a gépezet az működött. Az elhajlókat (bölcs és sűrűn használt kifejezés volt ez is) rendre takarították el az útból. Velük voltak tele a börtönök, sőt, az akasztófák is rendelkezésre álltak. Bár Romániában „megszokottabb volt” az agyonlövésről való „problémamegoldás”, a tömeges akasztás magyar „divat” volt, akárcsak az amerikaiaknak a villamosszék. Ugye, *ahány ház, annyi szokás*.

Azon is el lehet(ett) gondolkozni, mennyiben illeszkedik be az, ami „most” van az egyetemes folyamatba. Régen is megvoltak az aktuális jelen kor pillanatnyi nagyjai. Az akkori XVI. Lajosok. Úgy is, mint legnagyobbak, s úgy is, mint az aktuális jelent szimbolizálók. Ahogy nézi a bajuszos Sztálint vagy a nem bajuszos Gheorghiu Dejt, ugyanúgy az aktuális mindenséget jelentette az is és jelentették ezek is. A Fent és Lent viszonya ugyanaz maradt, sőt, az „irányvonal” is folyamatos volt: a nép boldoggá tétele. Esetleg csak az önmeghatározás, önmegnevezés, az aktuális firma lett más. Akkor: Éljen a király, s most: éljen a Párt. S ha mégis van különbség: a király látható volt, az volt, akinek mondták, a Párt az egy láthatatlan fantom, mely csak szavakban van, mint arc vagy pofa Gheorghe Gheorghiu Dej képében jelentkezik.

András és családja a rejtőzködők közé tartozott, így csak ahogy behunyja a szemét, zsong benne az idő, az emlékek, mert Sóhajdon nagyjában majdnem mindenki tudott mindenkiről, hogy ezt is elvitték az éjszaka, azt is elvitték az éjszaka.

A tanítóképzőbeli osztálytársamat, az árvaházban nevelkedett Pistát azért kapták el, nem is diplomavizsgázhatott, mert azt mondta, hogy a német golyóstoll jobb, mint a román golyóstoll. S ezt felforgató tevékenységnek számították, a szocialista ipar gyalázásának, mindent felhoztak ellene, s végül is meghurcolták, nyolc évet és nyolc hónapot kényszerítettek nem is tudom én, milyen börtönökben.

Kényszerlakhelyen voltunk, az otthonunkból már előbb kiragadtak. Két gyermek a földön – éjjel, természetesen –, feleségem valami ágyfélén, én – az ablak nyitva volt, jó idő volt – ott voltam. Éjjel egyszer irtó döngtetést hallok a minket befogadó házigazdánknak a vaskapuján. Verik a vaskaput hatalmasan. Még akkor sem gondoltam arra, ami történni fog. Mit akarnának még velem? Hát ennyi nem volt elég? És várok egy darabig. Nem aludtam el. Egyszer hallom, hogy a folyosón jövés-menés. Gecse bácsi, az öreg, felvezette az emeletre az érkezőket, megmutatta, itt vagyunk. Erre kettő bemászik az ablakon. Az egyiknek fegyver a kezibe, románok voltak, erre a második elvitelre már nem alkalmaztak magyarokat. Fogaras megyéből hoztak románokat, azok meg voltak tanítva, hogy mit kell velünk csinálni. Beugrik az ablakon, a fegyvert elé veszi, s azt mondja: öt perc, az autó a kapu előtt, kifelé! Hát nagy nehezen – még most is jól emlékszem –, a kisebbik hároméves gyermek fűzi a kicsi cipőjét... Lassan... Az egyik belérug a gyermekbe: gyorsan, gyorsan! Kifelé! Kiment. Lement a lépcsőn, végigment az udvaron. A kapu előtt megint egy autó. Teli emberrel. Amikor felnézek, hát mind sorstársak. Addig már összeszedték a másokat, hozzánk a kapun nehezen tudtak bejutni. Ott volt az autó. Minket is oda berendeznek. Elindul a kocsi, megállunk a szekuritáté előtt. Egymás után csupa teherautók. Na, most mi lesz. Amikor már számba vettek. „Mind itt vannak ezek?” Megindul a konvoj, és elindulunk Brassó felé. Tisztán emlékszem most is, hogy az autók egymás után mennek az országúton Brassó felé, keresztül Uzonon, Kökös mellett be, a Feketeügyön keresztül, és megállunk a brassói állomás teherállomásának egy részlegénél. Na, ott kiadják a parancsot, 12 gépfegyveres katona körülveszen, 76-an ülünk a sínek mellett. Akiknek volt egy pokróca, arra ültek. Akiknek az elhurcolója nem volt éppen olyan gazember, hát még valami csomagfélét megengedett, s ott emberibb körülmények között ültek. Mi a földön ültünk, mert nem volt semmink. A katonák kereken, gépfegyverrel. Hát egyszer a nagyállomás felől hatalmas füttyszóval – akkor még fával meg szénnel tüzeltek –, nagy füttyszóval s füsttel jön egy mozdony, utána három marhavagon. Amikor leáll a mozdony, kiadják a parancsot: Fel a vagonokba! A földről azokba a marhavagonokba felmenni nem gyermekjáték. Nem nyolcvanéves öregeknek, három-négyéves gyermekeknek csinálták. Ott is percek, mert kell indulni! Na, ezt sohase felejttem el, amikor látták a gépfegyveres katonákból vagy hárman, hogy kezdik az embe-reink a nyolcvanéves öregeket valahogy, valahogy abba a marhakocsiba fel-tenni, s a gyermekeket, még a katonákból is vagy három a fegyvert letette, s jött segíteni. Na, fenn vagyunk mind. A három vagon úti iránya ekkor még

titok volt. Aztán a vasút megkapta a parancsot, hogy a mozdony elindulhat Dobrudzsába.

Ha tettek valami kivételt a zászlajukra tűzött munkásosztállyal, akkor az kizárólag annyi volt, hogy nem tekintették őket származásilag „rossznak”. Gyermkeik számára megnyitották az érvényesülés kapuit. S ez főleg abban nyilvánult meg, hogy nem így jártak el az „egészségtelen származású” gyermekekkel, ők rákerültek az üldözöttek listájára. Nem az volt fontos, hogy ne hagyjuk elkallódní az értékeket, hanem, hogy ki volt az apád. S ha az apád „rossz oldalról” származott, megaláztak már mint 8-10-12 éves gyermeket is.

Volt az osztályunkban egy nálunk két évvel nagyobb lány, Téréznek hívták, ő uralta a helyzetet mint ifjú elvtársnő. Most is él valahol, Sóhajdról elkerült. S akkor az osztályfőnök azt mondta, a hetes mindig írja fel a táblára, aki szünetben rossz volt, és akkor azzal büntetik azt meg, hogy az egész órán állnia kell. Sohasem volt senki rossz az osztályban, de én minden egyes szünet után fel voltam írva a táblára. És én minden órán álltam. S akkor Szabó Lajos volt itt az igazgató, anyuka heteken keresztül türte, türte, türte, s egyszer egy alkalommal óra előtt bement hozzá, s azt mondta, nagyon szépen kéri az igazgató urat, hogy jöjjön be az osztályba. Ahol én vagyok, s meg akarja kérdezni, hogy egyedül én miért állok minden órán végig. S akkor bejöttek az igazgató anyukával, s a vége az lett, hogy azt mondták, az osztályharc ellenében. S az a Térés volt az, aki mindig felírt. S óriási tekintélye volt, és minden lében kanál volt. Minden meg volt neki engedve.

Már gyermekkortól csak azt tudtuk érezni, hogy vigyáznunk kell a szánkra, s bárminő megaláztatásban van az iskolában részünk, azt el kell viselni.

András diáktársai is el-eltűntek, el-elmaradtak. Misi kimaradt, Csaba kimaradt, István kimaradt – mondta hanyag közönyösséget tetetve az osztályfőnök, s áthúzta a nevüket a naplóban. Nem kimaradtak, kitiltották őket. Nem a maguk, hanem a családjuk – azaz származásuk – bűnéért. S a származás? Egyik édesapja jól menő iparos volt (még), a másik kettő szülei pár kapavágással több földön gazdálkodtak, ezért lettek bűnösök, bűnben fogantatottak.

A rendszer törvénye volt a kötelező tisztogatás. Sztálin elméletet is talált ki erre: a szocializmus építése alatt az osztályharc állandóan fokozódik. A lövedékeknek, s ugyanúgy a kivégző osztagoknak a számát is állandóan kellett növelni.

Így lettek hát a szocializmus országai a félelem birodalmai. Létük alapja: féljen, rettegjen mindenki. A legnagyobb bűnök egyike volt, ha láttál. Hogy tégy valamit a látottak ellen? Gondjuk volt arra, hogy ne! És hogy ne, azért volt az egész megtorló gépezet a ráaggatott hatalmas besúgóhálózatával, s az annak alapját képező

becstelenséggel. A jó fogalma átíródott. Jó volt az, aki becstelen volt. S a becsületesek felkerültek a megtorló gépezet célpont-lajstromára. S még így is folyt az élet. Az emberek hozzáidomultak, mert a jelenből kilépni nem lehet. Egy hatalmas tánc folyt a késéleken, tudtad, hogy a kérdőjelek állandóan ott meredtek: meddig viszed, meddig tudod vinni? Kire hogy és miként kerül sor? A cél veled és mindenkiel: vagy becstelenné válsz, vagy pusztulnod kell. A harmadik lehetőség csak imáidban fogalmazódott meg.

16. SARLÓ ÉS KALAPÁCS

A vörös uralom jelképei.

A minden hazugság világában hazug jelképek.

Ha ma, három évtizeddel ama rendszer függönyének lehúzása után mi, akik éltük azokat az időket, csak ránézünk erre az egyébként jól ritmizált képi szimbólumra, lúdbőröző hátunkon érezzük annak a kornak a kalapácsütéseit és a sarló penge-hegyű és élő szúrásait, vágásait.

Mert a kalapáccsal lehetett ütni! S ütöttek is!

A sarlóval lehetett szúrni-vágni, és szúrtak is, vágtak is.

Nemcsak képletesen, konkrétan is.

„Innen” nézve hát joggal tekintette az a rendszer saját szimbólumainak ezeket az eszközöket. De csak innen nézve, mert ott, akkor nemcsak munkásnak vagy parasztnak, de embernek lenni is annyit jelentett, hogy karodra rákerült a leltári szám neked munkásnak, parasztnak, iparosnak, tisztviselőnek, tanítónak és tanárnak, a társadalom minden rendű és rangú tagjának, s köztük természetesen nektek is, sarlósoknak és kalapácsosoknak, uralmi szövetségetek kinyilvánítása csak maszlag volt, a dolgok lényegéről való elterelés maszлага, hacsak nem megalázottságokban, a lét peremére taszítottságokban lettetek az azonos vagy majdnem azonos helyzetűek szövédéjének összetevői, összeláncolódásai.

Éljen a Román Munkáspárt! Vagy a Magyar Dolgozók Pártja. Tehát a rafinéria belevitte a mindenhatónak mondott párt nevébe is a dolgozókat. Holott te akár munkás, akár földműves vagy. Egy pont és semmi vagytok. Dehogy vagytok ti uralkodók! Inkább csak hivatkozási alany. A kormányzott tömeg részei, darabszámba vettek, megszámoztak, mint leltári tárgyak.

Ember? Ismeretlen fogalom annak évezredekén át kialakult tartalmával. Ez a

fogalom nem is szerepelt a rendszer műszókincsében. Csak az, hogy munkás vagy paraszt. Városi vagy falusi „dolgozók”.

Kezdetben, az első időkben még hiszik vagy hihetik egykori becsapottjaik, a megszedítettek, az eszme „bevevői”, hogy tényleg eljött az ő világuk. De az történt velük is, mint ama várak megmászóival. Mire megmászták a falat, s felértek a vár fokára, már ott voltak a győztesek, a valahonnan felbukkant új vezetők, a nem közülük valók. Megérkeznek a Sóhajföldet is kormányzó Romániába Moszkvából Anna Pauker, Ukrajnából Luka László, Emil Bodnăras, Tiraszpolból Gheorghe Pintilie, ők, ahogy dugiban nevezték akkor őket, moszkoviták, s „belülről” csak néhányan, köztük Gheorghiu Dej, s a régi magyar hívők, becsapottak is: Fóris István, Kurkó Gyárfás, hogy elkezdjék közöttük a harc üsd, verd, nem apád módjára. Az, hogy régi kommunista vagy, az eszme „felszentelt” vagy kipróbált harcosa, az csak egy ideig segített, utána már csak az számított, hogy elég ocsmány vagy-e a gáncsvetésben. S nem vagy-e „más”, pl. magyar. Ha az voltál, előbb-utóbb el kellett hajolnod (klasszikus kifejezés, rendre „elhajoltak”). Fóris István 1940-től a román kommunisták pártjának főtitkára volt, ami még a kommunistaellenes időkben „element”, mert akkor a bőrdet vitted vásárra az igaznak hitt eszméért. De most? Dehogy leszel te fent! A módszer már adva volt, ki is kísérletezték az érkezett elvtársak előző „munkahelyeiken”. Pintilie elvtárs oldotta meg a Fóris-problémát: ama szimbolikus uralmi jelképen is szereplő kalapáccsal verte agyon az „aktuális”, a múltból itt felejtett párttitkárt. Kurkó Gyárfás – aki, miután ’44 előtt „azokat” a hajdani kommunistaellenes börtönöket járta meg, s mert hitt az eszmében – ilyen „ötletekkel” állt elő, hogy román–magyar testvériség meg nemzetiségi törvény a jogegyenlőség alapján, demokratikus jogbirtokló és érdekképviselési Magyar Népi Szövetség, mely a moldvai csángóknál is létrehozza az addig soha nem volt magyar nyelvű oktatást. Ezekért neki is súlyosan kellett lakolnia. A 25 éves ítéletéből 13 évet „kijózanító” magánzárkában kellett letöltenie örült hitéért, hogy komolyan vette az álom-eszmét, s ama népek közötti egyenlőség „marxi-lenini” gondolatát.

Aztán Luka László is sorra került. Elhajolt ő is, s előbb halálra, majd azt módosítva: életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, s a börtönben is végezte életét. Balogh Edgár és Méliusz József, akik balekul – vagy mégsem csak úgy? – hitték, hogy „a teljes egyenjogúság normái szerint” oldódik meg a demokratikus Romániában a magyar kérdés, saját bőrükön tapasztalták a megoldást azzal, hogy ők is megjárták Gheorghe Gheorghiu Dej elvtárs „javító” szándékú börtöneit, majd onnan kiszabadulva egy-egy eléjük vetett koncert lelkesedhettek. András

rájuk „emlékezve” inkább szánja őket mint vakságuk, vak hitük áldozatait. Ahhoz, hogy higgyél Sztálinban és eszmetársaiban, s egy igazságos nemzetiségi politikában, vaknak vagy ostobának kellett lenned. Mivel ők nem voltak ostobák, így marad bűnökként vak magyarságuk, mely születésükkel szerzett bűnük. S az is „rögtön”, már az új idők hajnalán kiderül, hogy internacionalizmus ide, internacionalizmus oda, abban az interben nekünk, sóhajföldi-erdélyi magyaroknak nem jut hely. S álmodozóink sem jó felé álmodoztak. Egykettőre meghúzatott nekik a vonal.

A tét viszont nagy volt. Akik beálltak a menetbe, ha útba kerültek, környörtele-nül kigolyózták őket onnan. És ha nem lettek aljasok, akkor is. Elkezdődött hát a véres harc minden ellen, legyen az kommunista vagy nem kommunista, de legfőképpen az ellen, amire azt mondhatjuk, hogy emberi érték. Lehetett az akár a lel- ked, akár a szellemed, kultúrád gyümölcse, visszaszorításra vagy elpusztításra íté- tetett. Egy hatalmas értéknyelő sártenger, iszaptenger zúdult a világra, s fortyogva nyelt, majd emésztett vagy emésztés nélkül öklendezett ki.

A falvak óriási értékeket őriztek meg, rejtegettek. A jobbak – nemcsak a magya- rok, a románok is – már a két háború között falukutató mozgalmakat indítottak, s gyűjtötték ott a múlt kincseit. Nem csoda hát, hogy az Új Rend ébersége már a legelső pillanatoktól oda is kivetült. Amúgy is már ott volt a tarsolyukban a dicső- séges Szovjetunió példája-tapasztalata, mely megvívta már a harcát az ott álló, kincseket is őrző idővel, s szétzúzott mindent, amit szétzúzhatott. Erkölcst, hagyományrendet, melyet az évszázadok alakítottak ki, munkaszeretetet, a föld lelkének az ismeretét s az ahhoz való ragaszkodást, mindent, mindent. Felkerült hát a sarló a hazugság-szimbólumok közé, mert hát dehogy voltak ők, falusi „dol- gozó parasztok” az Új Társadalom egyik alappillére, inkább teljes kifosztásra, min- den értéküknek – az anyagiaknak és a szellemieknek is – az elvételére kiszemeltek.

Miközben hát te – román vagy magyar paraszt – vágta sarlóddal a búzát, s te, másik ütötted kalapácsoddal a vasat, a mindenható Párt uralkodni kezdett fölötte- tek. A Párt-fikció, a tipró erő pillanatnyi megtestesítője, mely a hatalomra kijelölt vagy abban elfogadott személyekben öltött testet. Érdekes, míg Magyarországra egytől egyig Moszkvából „delegáltatott” a saját nemzetét hihetetlenül gyűlölő, annak minden megnyilvánulása ellen fellépő vezetőség, Romániával kapcsolatosan Sztálin elvtársék szemet hunytak afölött, hogy hatalmi harc dúlhasson, aminek a hasznélvezője, illetve erősebb kutyája Gheorghe Gheorghiu Dej lett, aki csak mint eszme-papagáj képviselte a nemzetköziséget. Egyebekben nacionál-kommunista politikát folytatott, folytathatott, beleértve abba az egyes számú ellenségként kezelt

magyarságra való figyelést, annak a mindenünnen minden eszközzel való kiszorítását. Falvakban, városokban, országvezetésben, minden területen.

De a sarló-kalapács firma ott volt előtaszítva, mindenről kiabált, zászlóról, a szovjet típusú dilettáns csinálmányú címerekről, s hazugságával végigkísérte a rendszert, annak történetét. S ma is, ha látod a körívesen hajlított parasztléleképét, ahogy keresztezi a vaskos kalapácsot, megborzong a hátad.

Falu és város... Vagy inkább: város és falu...

András Sóhajdon, az „ez a falu város” típusú településen élt, melynek gyára is volt a firmára kitett munkásosztályával, kézműves rétege is volt, mely iparegyesületével visszanyúlóan a céhes hagyományokig őrizte a múltban kialakult értékrendjét, szervezettségét. Volt földműves rétege is a peremein, annak gazdasági udvarain lovak nyerítettek, marhák bőgtek, s reggelente megtelt onnan a határ is.

Hogy az élősködő réteg élni tudjon, minden réteg leigázására, szolgálhaddá tételére, falura és városra egyaránt szüksége volt.

A magántulajdon „felszámolása” – ma már tudjuk, átmeneti felszámolás, vagy „jobb kezekbe adás” volt ez az akkor még nem is sejtett távolabbi „jövő” érdekében – a városokban kezdődött el. A fő akció ezt a nevet kapta: államosítás. S a hozzá kapcsolt időpont Romániában: 1948. jún. 11-e, amikor minden ipari, bank-, bányá-, biztosító- és szállítási vállalat úgymond állami tulajdonba ment át. Ezzel a gazdasági élet egy részében megszűnt a magántulajdon, s létrejött az új, szocializációnak mondott tulajdonforma. Hogy hát attól a pillanattól a „dolgozók tulajdonává” lett az egész gazdaság. De csak pár napig ha tarthatott az „új tulajdonosokban” az izgalmi állapot, mert hamarosan láthatták, hogy ebben az „épülőben levő” rendszerben ez azt jelentette, hogy pártirányítás alá került, s az ő birtoklásuk csak pusztán szóvirág. Amiként az is az, hogy az ő országuk lenne az ország, s annak ők lennének az uralkodó osztálya. Az, hogy az új igazgatókat, vezetőket a munkások köréből választották ki, az is csak 1-2 napig lehetett félrevezető, mert az ő „kiemelésük” oka nem az volt, hogy jó munkások, hanem az, hogy hűséges „alattvalók”, utasításvégrehajtó pártkatonák voltak. Az új eszme képviselői közé tartoztak akár őszintén, vagy akár érdekből, mondvasináltan. Szűk három évtized múlva ezt Nicolae Ceaușescu majd „nevesíti is”, amikor figyelmezteti az intézményvezetőket, hogy vegyék tudomásul, ők nem mint szakemberek, hanem mint pártaktivisták vannak vezetői állásukban, s az ő fő feladatuk a párt utasításainak a végrehajtása.

Minden bizonnyal forradalminak érezhetett pillanatok lehettek ezek a hozzájuk

fűzött magyarázatok révén a dolgozók tudatában. Ha csak fel nem tűnt nekik vagy nem rémültek el attól, hogy mekkora lobbal jött ez az egész „új”. Tisztítani kellett hozzá a terepet, mert az „osztályellenség nem alszik” – fogalmazta meg a „helyzetet” a Párt, s folytak a tisztogatások. Gyakorlatilag háromféle ember volt abban az időben. Hangosak, az Új hívei, annak behódolók, azaz „pártos” elvtársak, ellenségnek kikiáltottak, akkori nevükön „osztályellenség”, akik elhurcolásával, a rajtuk végbevitt megtorlással tulajdonképpen a félelem, a rettegés állapotát kellett megteremteni, no meg az „új rend” számára az ugyancsak fontos, már-már nélkülözhetetlen ingyen munkaerőt biztosítani. A börtönökben, munkatáborokban ők voltak a legrosszabbak, legbűnösebbek, ők, a „politikai elítéltek”. Hozzájuk viszonyítva a gyilkosok, rablók és tolvajok messze büntelenebbek voltak. És a társadalom harmadik rétege a sarló és kalapács jelképezte falusi és városi „nincstelenek” hada, azaz az uralkodónak kikiáltott munkások és nincstelen parasztok, földművesek népes rétege. Hogy besoroztathassál ebbe a kategóriába „egészséges származásúnak”, tehát eleve nincstelennek kellett lenned (ennyiben valóban a nincstelenek társadalma volt az), s ami a legfőbb: hallgatnod kellett. Magadba, hallgatásodba, vakságodba bujdosva tettetned, hogy nem látsz semmit, s be kellett illeszkedned a tömegbe annak szabályrendje szerint. Ott lenni ama kötélén rángatottak között, az éljenezve lelkesedők, a tribünök előtt – mert ez is része volt a mindennapi életnek, az évben háromszor, augusztus 23-án, a „felszabadulás napján”, november 7-én, a dicsőséges szovjet forradalom napján és május elsején, a munka ünnepén ünneplőbe öltözve ott kellett fel- illetve elvonulnod. Ebben aztán nem volt pardon, mertél volna csak nem ott lenni!

A kalapács – s közvetve a város, a városi munkásság – becsapása, a kommunista társadalomba való beömlesztése egykettőre, mondhatni: zökkenőmentesen megtörtént. Hacsak nem az lett a zökkenő, hogy a vezetéshez is tudás kellene, tehetség kellene, aminek ezek a mondvacsínált – nem a képességük, hanem párhűségük alapján kiválasztott – elvtársak híján voltak. S így csak döcögőn indult, indulhatott el az Új Világ.

A sarlóval, azaz a faluval, a földműves réteggel nehezebb „nyűgöt” vett a vállára a rendszer.

Falu... Rejtek, kifele védett hely kell(ett) hogy legyen már akkor, amikor a szó keletkezett. Valamikor az ősidőkben, s valahol, ahol őseink éltek.

András látott falut, Pakisztán Beludzsisztán nevű „országában”, s Iránban és Irakban is, itt is és ott is a sivatagban vagy félsivatagban. Kör- vagy négyszögű alaprajzzal, kb. 3-4 méter magasságú fal „háttal” kifelé a sivatagnak, bekerít egy

területet. Belülről ráépítve a falra épületek, életterek, hajlékok embernek, hajlékok állatnak – mintha összenőve –, egy maroknyi ott rejtőzködő élet, mozgás, középén mélybe nyúló kút hosszú kötéllel, látni sorban álló embereket vizes dézsáikkal, eresztik le a köteleket, s húzzák fel az életadó nedűt. A kötélből ítélve lehet, hogy az a víz lent van valahol, akár 15-20 méterre, idő is kell a kihúzására, s bizonyos karerő is. Derékmagasságig a nyílás felé is fal veszi körbe a kutat, három oldalról fel a magasba, földélben végződően, hiszen bele is hullhatna valami szenny a vízbe, amittől védeni kell azt. S a faluba bejutni is kapun át lehet, kapun, melyet bizonyára be lehet zárni, védekezni lehet vele a kint veszélyei ellen.

Hogy ilyenek voltak-e a mi őseink falvai is? Nem tudni. De ha nem, honnan a szó?

Pedig azok a falak. Azok a falak... Hej, be kellett volna szörnyű korunkban is... Akkorra, a szó keletkezésétől akkorig már eltelhetett pár évezred... A fal nem tűnt el az idők árján, de más helyzetben más szerepet kapott. Várfal lett belőle, mely törökök ellen védett, tatárok ellen védett. Ha jött az ellenség, bemenekültek az emberek a falak mögé, Dobó Istvánokat, Zrínyi Mikósokat, Szondi Györgyöket, végvári vitézeket nevelt, termelt ki a történelem, akik azt a feladatot kapták a Jóistentől, hogy ha kell, életük árán is védjék azokat a falakat s a mögójük menekülteket, seregletteket. A falvak templomait is fal vette körül, oda is be-bemenekült a település népe, ha jött az ellenség. Legendák maradtak fenn, miként védekeztek és miként haltak meg százak és ezrek ott, a falak mögött. És sírok is maradtak, tömegsírok, holttestek, egykori emberek százainak és ezreinek a csontvázaival. Csontok az időben, az időből, feltámadást várón.

Arról is emlékeket őriz a történelem, hogy ilyen is volt: „*Rendtartó falu*”. Mert a falvainknak rendjük is volt. Önmagukat kormányozták, fenntartották, sőt: azzal, hogy piacra is termeltek, hozzájárultak az egész közösség megmaradásához, az ugyancsak hatalmas falakkal körbevett városok fenntartásához, továbbéléséhez is. Voltak mesterei – köztük sokan mindenhez értő „ezermesterek” –, volt papja, kántora, jegyzője, bírója, tanítója, jogtanácsosa, s „*még királyt is tudott volna adni*” – vallotta a hagyományaink továbbéltetője, az azokra büszke kiváló festőnk, Nagy Imre. Történelme, küzdő, tehetséges népe tette ilyenné. Egy egység volt, egy hagyomány, történelem, saját arculattal, saját, sajátos kultúrával, megtartó erővel. Az évezredes hagyományrend őrizője, védője, megtestesítője, láncszem az életben és az időben, múlt és jövő között. Megtartó hely, védő és védelmező!

Ne legyen az! Ne tartson meg! – mondhatta volna a *múltat végképp eltörölni!* kívánó akarat és erő. Kitérőlni a lelkekből édesanyád arcát! A szeretteidet! Népedet, nemzetedet, a hozzá való tartozásod tudatát. Annak a földnek a szeretetét, hol

sírjaid is domborulnak, ahol múltad, néped múltja gyökerezik. Mélyen a földbe nyúló gyökerekkel. A gyökereidnek is, sírjaidnak is, munkádnak, a vele való harcodnak, küzdelmednek is helyet és mélységeket adó földnek a szeretetét. Erkölcsoдет, tartásodat. Emlékeidet. Nyitva hagyni kapudat, hogy csapkodja a szél!

A földnek lelke van! Azt szeretni kell! S én úgy szerettem! Felvettem egy-egy rögöt, s azt morzsolgattam az ujjaimmal!

Égett a kezem alatt a munka! Örömmel végeztem, boldog voltam, hogy végezhettem. Benne éltem, azzal ébredtem és azzal feküdtem! S alvás közben is azzal álmodtam.

Egy tavaszi napon éjjel háromkor jöttek értem: menjek a községházára. Nincsen! Nincsen itthon – mondta a feleségem. Hol van? Hát kint a mezőn szánt. Igen, kint voltunk a fiammal már a mezőn, épp teregettük a trágját. Hát egyszer érkeznek! Egy egész armádia jött, hogy menjek azonnal! Még csendőr is jött, mint egy bűnözőért!

Míntha kívárta volna az idő, amikor már eltűntek az ősi védőfalak, rázúdult a falura egy új, fosztó, tépő, azt szétzúzni akaró erő.

„Akkor”, amikor elérkezett hozzánk, Sóhajföldre is az új eszme, még a lakosság több mint 2/3-a falun élt, hagyományos körülmények között. A föld nagy része – a termő, az életet adó – a száz- meg százezer egyszerű, dolgos kisember kezén volt száz- meg százezerfelé darabolva, apró parcellákként, parányi kicsi birtokokként. A falánk hatalmi gépezet az „eszme” jegyében rávetette a tekintetét ezekre a parányi földdarabokra is, melyeknek göröngyei nehéz, kitartó munkával, izzadságcseppekkel öntözve termették meg a kisemberek betévő falatját, mindennapi kenyerét, s mely által élt, élhetett az élet mindenütt.

Nos: ezt az élő életet, ezt az ebben a formában élő életet, a már fal nélkülivé, a falak védelme nélkülivé vált falvakat szemelte ki a világhatalomra törő falánk erő, melynek az ideológiájába nem fért bele az enyém s a tied, csak a rendelésre gyártott, már eleve csak átmenetállapotnak elképzelt „miénk”.

Ne legyen neked külön javad, senkinek sem. Község, köztulajdon, „a dolgozó nép hatalma”, „egységben az erő”! – hangzottak az új jelszavak. Aztán a kancsi magyarázatok. A magántulajdon újrászüli önmagát, az az átkos múlt fenntartója.

S az egész közösséget minősítő vélekedés, ideológia:

A parasztság egészében a társadalom haladásának a visszahúzó ereje! A reakció fészke! Ezt a fészket kell szétzúzni, örökre megszüntetni – tűzték ki céljukul.

Éljen a világot megváltó proletariátus! Melynek varázslatos jövőteremtő ereje abban van, hogy semmije nincs, csak a pusztá keze! S így: ő a nincsen megtestesí-

tője. Éljen a nincsen – mondhatták volna, ha nem álltak volna lesben az elvtársak, hogy azért nekik legyen meg mindenük.

– *Nekem van csokoládém* – dicsekszik az egyik gyermek a másiknak.

– *De nekem van Sztálin képem!* – így a visszavágó másik.

– *Azért nincs csokoládéd!*

Egy szörnyű és embertelen háború indíttatik el a mindenki kisemmizéséért, a „magántulajdon” utolsó darabjainak, a termőföldeknek elorzásáért. Azt tudták az elvtársak, ha a parányi parcellákat összerakjuk, azok együtt adják az ország földjét, termőtalaját, s ha az magántulajdonban marad, akkor az Eszme csorbát szenved.

Az eszme fegyvergyárai hát működésbe lépnek, s gyártják amoszárgyúkat, melyeket rá lehet irányítani az életet is védő falu már csak képzeletbeli falaira, annak reakcióssá minősített, a maga életteréhez, a léte fenntartójához, a rögeihez ragaszkodó szíjas, napcserzett arcú embereire. Akik csikorgó kerekű szekerecskéiken nap mint nap döcögtek ki a határba, s a természet rendjét élve, annak rendjéhez igazodva csikarták ki a földből az életet. Így tartva el családjaikat, a városi népet – s most az elvtársakat is –, s adva át gyermekeiknek a munka rendjét és annak szeretetét.

A dolgozó nép társadalmá hát megindította a harcot a dolgozó nép ellen. Annak legnagyobb, legsajátosabb rétege ellen.

Bizonyára valahol láthatatlan asztalaik mellett ott ültek a Világ Vagyonának még nem az egészét birtokló erő bölcs prófétái, s papírjaikon kiszámodolták, hogy aki az Összesnek csak egy morzsáját bírja, birtokolja, az nekik ellenségük, mert nekik a Minden kell! És az egy négyzetcentiméter terület is az Egész része, annak kiesése is csorbítja az Egészet, s ellene szól a jogegyenlőségnek, amelynél különbség, nagyszerűbb vívmánya az emberiségnek nem is lehet. Csak a mindennel együtt abszolút az abszolút. Csak azzal együtt közös a közös, a miénk az övék is.

Harcra fel hát, Elvtársak! *Sztálin, Sztálin, Sztálin!*

Vagy helyi használatokra: Éljen a román, a magyar, a cseh, a lengyel, a német, a szlovák vagy bolgár Kommunista Pártja!

Világ proletárjai, egyesüljete! És taps és taps és taps!

Éljeeeen! Éljeeeen! Éljeeeeeen!

Eltársak, arccal a falu felé! Fel kell számolni a magántulajdon haladás- és fejlődésellenes fészkeit!

A szavak valóságtartalma megszűnik, rájuk lehet akasztani bármit. Szétfúzni akarsz, és azt mondod, mentesz, elvenni akarsz, és azt mondod, adsz, elszívni, kisajtolni akarsz, és azt mondod: védesz, védelmezel; boldogtalanná teszel, és azt mondod: hozod a boldogságot.

Kifordított gondolatok. A rendszer, melynek mondott céljai között szerepel az ember és ember közti különbségek megszüntetése, soha nem látott módon megkülönbözteti az embereket. Még ott, a félreeső színhelyeken, a falak nélküli falukban is.

Elsőnek a falusi tehetséget veszik célba. Mert nyugodtan tekinthetjük a falu tehetséges rétegének azokat az egyszerű embereket, akik lent, mint népük nincstelen tagjai kezdtek, s szívós, kitartó munkával életteret teremtettek maguknak, kis- és középbirtokosokká küzdöttek föl magukat. Szorgalmukkal és kitartó munkájukkal. Ők, a föld megdolgozói mint reakciósok, a fejlődés akadályozói, a dolgozó nép ellenségei.

Folyik a harc az Ember ellen. Az emberi méltóság ellen. Minden ellen, ami emberi!

A jelenlegi tanácselnök elvtársunk, aki mint hajdani napszámos ahogy megkapta a napi bérét, el is itta, az nem lett kizsákmányoló, megmaradt a „dolgozó nép” tagjának. Igaz, hogy számtalan alkalommal a bokorban aludva találta a nagybátyám, s csak szánalomból fogadta fel újra és újra, mert hát neki is családja volt, élniük kellett. A régi falunak az is tulajdonága volt, hogy nem hagyott senkit éhen halni.

Most mindezért bosszút is állhat, mint a volt kizsákmányolás áldozata!

Mikor férjhez mentem, nekem nem volt, amiből süssek. Nem volt, amiből főzsek. Üres gazdasszony, vagy üres kamarának bolond gazdasszonya voltam. Alig tudtam egyik napról a másikra mit főzsek. Gondoltam, mikor megyek férjhez, mindig csak szerelemből fog lenni az életem. De bizony göröncsös, nehéz volt az élet. Mert nehezen tudtam a gazdasszonysághoz hezszafogni. Igaz, hogy már tudtam sütni, főzni, mosni, pucolni mindent, de nem volt amit. Osztán elmentünk napszámra az urammal együtt pityókaásni, pityókaszedni, ültetni, abból éldegéltünk. Az első esztendő nagyon nehéz volt, a második esztendőben aztán kezdett levegetni, majd rendre mindenünk lett. Sokat dolgoztunk, folyton mentünk napszámra, ő ment télbe favágni, s akkor vellegettünk ezt-azt, azokkal kezdtük meg, bennvalót vásároltunk, az a bennvaló olyan volt, hogy egy kicsi házacska volt rajta. Nem volt semmi, sem egy pajta, sem semmi. S akkor aztán mentünk, dolgoztunk, házat építettünk reá. S mikor azt építettük, akkor elkezdünk bányába járni, esszegyűjtöttük a pénzt, más bennvalót vettünk, s amikor azt es elkészítettük, tovább éldegéltünk. S akkor lettek a gyermekeink. Munkára fogtuk őket is.

Ezt a dolgos, munkaszerető, a földet dolgos karjaival nemcsak művelő, de ha lehetne, meg is ölelő, ringató, sugárzó szeretetével be is aranyozó falusi réteget veszi célpontjául a dolgozó nép társadalma. Párhuzamosan folyik a háború az emberek ellen és javaik megszerzéséért.

Előbb az emberekre nyitják az ösztüzet.

Ez a legszörnyűbb, amit el lehetett művelni az emberekkel, úgy került be a történelembe, hogy falusi osztályharc. Jönnek „ellenséget” megfélemlíteni, irtani, parancsuralom alá vonni, bizonyítván ezzel, hogy itt a munkának, a munkás kezű embernek semmiféle megbecsüléséről sincs szó, mert az ösztámadás ellenük folyik, hiszen a föld nem magától terem, azt meg is kell művelni, s a földművelés is egy szakma, mely tudást, ismeretet, tapasztalatot s mindenek fölött kitartó, szinte pihenés nélküli munkát is igényel. Több tudással, több munkával, több ragaszkodással többet termelsz, s minden plusz búzaszemmel a közjót is szolgálod.

Hogy az „osztályharc” is csak megnyilvánulhasson a háborús földön, hát a falvak legtehetségesebb, munkájukkal, tudásukkal, kitartó szorgalmukkal egy picivel társaik fölé emelkedett rétegét zsírosparasztnak, kuláknak, osztályellenségnek kiáltják ki, s velük szemben, parányi vagyonuk elorzásáért egyenesen minősíthetetlen eszközökhöz folyamodnak. Az átlagosnál egy picivel több birtokkal rendelkezőket „kiemelik”, elhurcolják. Kényszerlakhelyekre száműzik, Sóhajföldről egyenesen Dobrudzsába deportálják őket. Duna–Fekete tenger csatornát ásatnak velük, a „Szigetet” töltéssel vetetik velük körül, hogy azt termő paradicsommá lehessen alakítani.

Talicskával toltuk a földet felfelé. Nem bírtad? Összeestél? Ez volt a cél, a terv, hogy amíg bírod, dolgozz, aztán pusztulj!

Akik maradtak, akiket nem fizikailag semmisítenek meg, meghagynak, nem lönek vagy vernek agyon – mert ezekre is számos példa akadt – vagy nem hurcolnak el, mérhetetlen adóterhekkel sújtják a tönkretételükért. S közben: felhasználják ellenük a legocsmányabb propagandát. Kerítésükre őket gyalázó szövegeket írnak, íratnak! Megszűnik az emberség, az embertárs iránti tapintatos jóság, megszűnnek a segítsük, tiszteljük egymást törvényei. Illetve: ezekre a törvényekre is rátör az új világ. Meg lehetett alázni az embertársakat, mocskolni őket, leköpni, arcul ütni, belerúgni, bármit lehetett tenni velük. Mindennapi gyakorlattá válik a brutalitás, felnőtt emberek ütlegetése, megrugdosása, háttal való lelökése a tanácsház cementlépcsősorának a legfelsőjéről, hogy törjön ki a nyakuk, öreg, embertársaik tiszteletét élvező 60-70 éves férfiak és nők arccal a fal felé való féllábra állítása, bármilyen módon való megalázása. Egyedül arról nincs tudomása az „utókornak”, hogy kerékbe törtek volna vagy karóba húztak volna valakit. Csak félig mentek vissza a történelembe, annak a legkegyetlenebb korszakaiba.

Abban is szabad kezét kapnak az osztályharcosok, akik a társadalom söpredéké-

ből verbuváltattak, hogy pusztítsák, meg is semmisítsék ezt az ellenséget. Szabad garázdaság területe lett a falu, az emberrel bármit lehetett tenni.

A harc kiterjed az apákról a fiakra is. Nemcsak a felnőttek, a gyermekek ellen is elindul a megtorló küzdelem. Megtorolni azt, hogy törékeny, ártatlan lény vagy, s hogy egyáltalán megszülettl és létezel. Tehetséges, jó eszl, becsületes gyermekek, mint akik az édesapjukért, édesanyjukért bünösök, „a társadalom ellenségei” lettek, kiteszik őket az iskolákból. Mindezt szenvtelenül, hogy pusztítsák az észet, a tehetséget. Mert a rabszolgának nem az a feladata, hogy okos legyen. Hogy szellemi életet éljen. Az robotnak kellett csak, semmi másnak. Végrehajtó, parancsolatot teljesítő robotnak. Járják a tantermeket vagy a diákothonokat az erre kijelölt különítmények, felszólítják – ha kell, álmukból felverve, éjszaka közepén – a 10-15 éves gyermekeket, hogy azonnal takarodjanak, s holmistól, mindenestől kirakják, kidobják őket az utcára. Állhattál ott a járda szélén a batyud mellett, míg észre nem vett, meg nem szánt valaki. Állhattál, sírhattál, félhettél, hogy mi lesz most veled.

Tudtam, hogy édesapámékat elvitték Dobrudzsába. Én iskolában voltam, így feledkeztek meg rólam. De aztán eszükbe jutottam, s az osztályban szólítottak fel, hogy azonnal szedjem a cókmókomat, s takarodjam. S nem tudtam, hogy hová! Mert a házunkat is elvették, ott csináltak kollektív irodát. Édesapámék – mielőtt elhurcolták őket – az istállóban laktak. Sírva álltam ott az útszélén a cókmókom mellett, míg nem meglátott egy bácsi, s elvitt magához, amíg meg nem találta a rokonainkat.

S a befogadó is kellett hogy vállalja bünét, az emberségét, melyért nem elismerés, hanem büntetés, adott esetben megtorlás járt.

Hogy zuhanásszerűen vissza fog esni a termelés?

Mit számít az?

Itt csak egyről lehet szó: a magántulajdon „köztulajdonná” alakításáról falvainkban is. Egy kapavágás föld se maradjon a világrontó, a fejlődést, a szocializmus végső győzelmét akadályozó Erőt megtestesítő bármilyen egyén kezén.

Ha józanságról beszélünk a célok megvalósításában, annyit a hatalmon levő „eszme”, annak ügyvivői, a tévedhetetlen párt zseniális vezetői is képesek voltak kikövetkeztetni, hogy a 2-3 holdas szerencsétlenektől nem lehet egyértelműen parányi tulajdonukat egy törvénycikkellyel elvenni, hát kitalálták, hogy az emberek önként mondjanak le a birtokukról, parányi földcskájukról, amely élni engedte őket, lovukról, szekerekéről, kapájukról és gereblyéjükéről, melyekkel megművelték azt, tehenkéjükéről, melynek tejéből családjukat, gyermekeiket eltartották.

Hogy mindazt nemzedékek kitartó munkájával, izzadságával tudták szerezni? S hozzájuk nőtt? Együtt keltek, együtt feküdtek, együtt szuszogtak vele. S lényük, szeretetük részévé vált. Kit érdekelt az!? Aláírsz egy papírt, te, önként! Nem kényszerre! Ehhez az embertelen aljassághoz képest az államosítás egy korrekt valami volt. Ott: megjelent a törvény, s azt végrehajtották.

Itt? A hazugság teljes eszköztárát vonultatják fel, s mérhetetlen módon megalázzák az embert. Nemcsak a tulajdonáért, az ember és az emberség ellen is folyik a harc. Lehet, hogy ha nem írod alá, agyba-főbe vernek, megnyomorítanak, mert hát a harc az harc, „osztályharc”, de az „önkéntesség elvét”, azt nyakra-főre hangoztatják. Ez megy az egész országban, s ha mégis tesznek különbséget a magyarokkal, akkor azt abban tették, hogy a magyar vidékeket kísérleti telepeknek használták fel. Az ország legelső téeseit Sóhajföldön alapították, hozták létre még jó 14 évvel az országos „kampány” befejezése előtt.

Valóságos hadiállapot kezdődik. A városokból kihurcolt-kikényszerített különítményekkel szállatják meg a falvakat, beszüntetik a gyárakban a munkát, vagy az előző váltás munkásait kötelezik, hogy ne haza, hanem szervező munkára menjenek, teherautók érkeznek, elárasztják velük a falut. Ők a figyelmeztető alakulatok, hogy be kell állni a „közösbe”. S a legszörnyűbb az volt, hogy a kényszert meggyőzésnek nevezték, a rohamcsapatokat felvilágosítóknak, akik jót akarnak tenni az embereknek, a közös gazdaság felsőbbrendűségéről győzik meg őket. S ha kellett a „meggyőzéshez”, még fegyverhez is folyamodnak, a szó igaz értelmében tüzet is nyitnak a népre. A „felvilágosításnak” ettől a módszerétől sem rettennek vissza. A gyermekeket hazaküldik az iskolából, a gyárakban elhelyezkedett családtagokat a munkahelyükről, hogy amíg a szüleik, testvéreik be nem állnak, addig nincs mit keresniük ott.

S a nép egy ideig ellenáll! Azt mondani, hogy Nem! – senki sem meri. Egy ideig jönnek a kitérő válaszok.

– Én nem mondom, hogy nem, de az a helyzet, hogy nem vagyunk még meggyőződve. Ugye a feleségem is beteg, előrébb meg kell várjam, hogy mi lesz vele. Osztán azután meglátjuk...

– Nekem annak idején apám azt mondta, fiam, nézzed mindig, hogy mit csinálnak a mások, fogd be a szájadat, és te is cselekedjél úgy. Immár túl járok a hatvanon, s még eddig mindig be is tartottam a szavát. Baj van elég, met beteg vagyok, nem bírom úgy a munkát, mint a fiatalok. Dolgozni, azt nem mondom, szerettem is mindig, s szeretek, de most újabban nem esik jól az étel, s hiába, nem kap elég kenőt a motor, hát nem megy úgy, ahogy kellene. S aztán ott mi lesz velem? Maholnap munkaképtelen

leszek. Miből fogunk élni, ha már nem bírom? De azért azt nem mondom, hogy nem állok bé. Ha megy a többi, én is ott leszek. Csak éppen megvárom, hogy lám, mit csinálnak ők?

– Jaj, drága elvtárs, már hat hete nyomom az ágyat. Sérvem is van, nagy, mind a két felől, egészen leereszkedett a zacskóba, meg a jobb karomat sem bírom. Ráestem a jómultkor, s azótától csak úgy vagyok. Most már csak legyen egyszer egészség.

– Dolgozni? Nem csak én vagyok, itt az asszony s a leányom, de az más, fehérnép, fehérnép. A férfimunkát ők csak nem tudják elvégezni. Azt mondom hát, hogy várjanak. Aztán majd meglátjuk.

A „fokozatosság”, könnyebb meggyőzés érdekében előbb egy átmenetinek szánt állapotot, társasnak nevezett gazdaságot is engedélyeznek. Egybeszántják a földet, de a betakarítást követő javadalmazáskor – a mindenki egyenlő elvvel ellentétben – azt is figyelembe veszik, hogy ki mennyi földet vitt be a Társasnak nevezett gazdaságba. Aztán már az ellen is elkezdődik a harc a teljességében közösnek mondott tulajdonformának a megteremtéséért.

– Hát már mi úgy gondolkozunk, hogy csak most, a múlt télen álltunk be a társasba, vetni csak most vetettünk először közösen, így hát megvárjuk, amíg bár egy évet dolgozzunk itt, lássuk, hogy megy a munka, s majd azután beszélhetünk a másíkról.

– S mit akarnak? Hát az is nem szocialista szektor? A tavaly azt mondták, hogy a magántulajdon a rossz, ide álljunk be, s akkor békénket hagynak. Most meg mán esment kezdik?

– Jaj, azt nem mondtam, hogy aláírom, mert én egyedül hogy is kezdhethném meg? Majd mikor benn lesz az egész, megyek én is. Mert, mint mondtam, annak az a rendje, hogy legyünk mind ott.

– Jaj, édes Istenem, az állatok! Mikor szabadulnak már fel? A tyúkjaink is mind elhagyták a tojást. Hogy mért jöttek? Ja igen, értem, értem. Hát a kérvényt azt még éppen most alá nem írjuk, nem mondjuk, hogy máskor nem, de most pillanatnyilag sehogy sem tudjuk.

– Én már öregember vagyok, ki fog rólam gondoskodni, ha béadom mindenemet?

– Hát már megvárjuk a leányom lakodalmát, legalább azon legyünk túl! Jöjjenek majd azután!

– Hogy én is úgy járjak, mint Cseh Kálmánné? Volt pofájuk egy véka búzát meg egy véka csöves kukoricát adni neki a tavaly egész évre, az idén még semmit sem ezidáig. Jól nézünk ki a nagy segítséggel!

Aztán, ahogy szorul a hurok, szűkül a gyűrű, menekülnek az emberek, el otthonról valahová, bárhová. Ki az erdőbe, más településre, pincékbe, padlásokba,

bárhová. Hogy ne találjanak rájuk. Bújócskát játszanak a felnőtt emberek a felnőtt emberekkel. Akinek van lehetősége, menekül, rejtőzködik. Rejtőzködnek, hogy ne találjanak rájuk a „belépési nyilatkozatokat” aláíratni kivezényelt szolgálhadak. Aki teheti, bujkál.

„Ha elmenekültök, jól meneküljete, mert ha elfognak, agyonvernek vagy megnyomorítanak. Nézd meg, velem mit tettek. Nyomorult lettem egy életre!”

De olyan volt ez a menekülés, mint a láncon tartott ebé. A lánca a föld volt, melyet művelni kellett, felszántani, bevetni, betakarítani róla a termést. Csak akkor bujdokolhattál, amikor a munka, a föld engedte. Ez az ellenálló küzdelem Sóhajföldön kerek tizennégy évig tartott. Tizennégy évre volt szüksége a hatalomnak, amíg aljas tervét-feladatát, faluellenes, a régi típusú falu felszámolásának a munkáját végre tudta hajtani. Az első kollektív gazdaságokat 1948-ban hozták létre, nagyrészt nincstelen parasztokat vittek be, s a birtokosoktól elkobzott földekre telepítették őket. S folyt a hazug propaganda is. Akkor még megtehették, hogy a termés nagy része a termelőkhöz került. Így tudtak állászatot kelteni, hogy a föld azé, aki megműveli, és annak is terem. Az emberek mégis ragaszkodtak parányi birtokaikhoz, a szervező csapatoknak ellenálltak, így húzódnak el a folyamat. Az utolsó invázió, amikor elhatározta a párt a kollektivizálás befejezését, 1962-re esett. Eddig tartott a hadiállapot. Ekkor is annyi „változás” történt, hogy betelt a pohár. Az eddiginél még durvább, kegyetlenebb és szigorúbb eszközökhöz folyamodtak. A szó szoros értelmében csatatérre változott a falu. Megszállt alakulatok lepték el, rendőrség, csendőrség, odahurcolt, munkások és hivatalnokok tömege. Akik ugyanúgy nem jószántukból mentek, vitték, kényszerítették őket menni. Te, falusi szerencsétlen csak azt láttad, hogy még a bokrok-ból is emberek lépnek elő, s ellened fogják a fegyverüket. Mintha ítélőszék elé ültetnének! Mindenki ellened!

A tavaly házat építettél. Így van?

Így!

Kapsz fél órát, hozd az engedélyedet.

Sápadt arc.

Azt mondtam, hozd az engedélyedet. Legyen rajta pecsét a megyétől és a helyi tanács-tól, a tűzoltóságtól, a rendőrségtől is. S hozd a szomszédok beleegyezését is. Mindent lepecsételve, aláírva!

De hát...

Semmi dehát. Ha itt nem lesz minden papír fél órán belül, le fogjuk bontatni a házadat. Itt van a törvény. Olvasd!

Bármit lehetett mondani, s bármit tenni is. A lényeg: Téged bárhogy is megtörni.

Még olyanok is vannak, akik ekkor sem adják be a derekukat. Az ilyeneket a perifériára taszítják, birtokaikat elveszik, de mert ugye „demokrácia” van, a hatalom tiszteletben tartja az önkéntesség elvét, hát az elvett birtok helyébe birtokot, de köveset, nehéz talajút, hasznavehetetlen földeket, vagy az ötödik falu határában levő, ugyancsak lehetőleg hasznavehetetlen, s ráadásul a volt ellenálló számára elérhetetlenül messze levő területeket, földdarabokat adnak, megpróbálva így tenni lehetetlenné azok életét, akiket nem sikerült „meggyőzni”. Mert hát ugye képmutató, hazug a világ. A célját viszont megvalósította. Mindenkit szolgává sikerült tenni.

Az embereknek legjobban a saját cselekvési szabadságuk elvesztése fáj. Az, hogy kötélen rángatott parancsvégrehajtókká váltak. Hogy cselekvési szabadságuktól megfosztattak. Eddig: saját, hozzád nőtt állataidat gondoztad. S saját földedet műveltet, mely valósággal lényed részévé vált. Te felettlé érte.

Még egy kutyát is másképp nézel, ha a tied! Ragaszkodsz hozzá, s az is ragaszkodik hozzád.

Most?

Most mint állatgondozó szolgál végzed esetleg ugyanazt a munkát. De az főleg lelkileg lett más. A parancsuralmi kornak megfelelő. Még akkor is, ha eddig is „parancs alatt”, a természet parancsa alatt voltál. Azzal kárpótolják magukat úgyahogy az emberek, hogy saját egykori földjükről, mely lelkükhöz nőtt, lefödött kosaraikban egy-egy kukoricacsövet ellopnak. Ez is a hatalom érdekét képviseli. Nem elég, hogy megfosztott vagy, érezd tolvajnak, gazembernek, erkölcstelen senkinek magad. Mint az elorzott, a kor színvonalára süllyesztett ország tolvaj lakóinak egyike. Züllött a züllöttségben, erkölcstelen az erkölcstelenségben. A felső cél megvalósulásának egyik áldozata. Emberroncs, erkölcsi roncs az út szélén. Fájó seb a megvertségben. Szenvedő lény a szenvedések földjén.

Te sem vagy külön, mint az uraid.

András azon tűnődik, van-e, lehet-e kiút ebből a letepertségből? Meg lehet-e állítani a világ romlását? Hogy a felső szenny teljesen szennye tegye a lentet is?

Fáj a fejem, beteg vagyok, de úgy, hogy csak a kor tesz beteggé. Fájdalmaim a kor fájdalmai.

Te éled az életet. Hazamenekülsz a családotodhoz, megcsókolod a feleségedet, a gyermekeidet. El kell vinni megsétáltatni őket. A kicsikét beteszed a kocsikájába, mégiscsak fejlődik a világ. A te asszonyodnak – amikor gyermek volt – fűrő-faragó

édesapja készített egy abroncsos kerekű fájárgányt, abban vitték, taszították, amíg majd saját lábán is elkezdett járni. Ez a mostani? Rúgós, kevésbé rázós bolti kocsi, a kereskedelemben meg lehet vásárolni. Még napvédője is van, függőnye, melyet le lehet húzni. Édesanyád még maga varrta leánytestvéreidnek a babát, s annak a ruhácskát. Most van az is az üzletben, kicsi, közepes és nagy, kinek milyenre futja, ilyen ruhában, olyan ruhában, bármilyenben. A boldogság egy lehetséges forrása: megleped a gyermekeidet, örömet szerzel nekik. Az ő örömük a te örömed is. Ha sír a kicsi, ölbe veszed, ringató mozdulatokat teszel vele. Bár Andrásék próbálták nem elkapatni a rendre, egymás után rendre jövő öt gyermeket, hogy a kelletténél több idejüket azok ne vegyék el. De azért arra is vigyáztak, hogy az esti mese legyen. És a dal, a ringató ének, az is. Ezek kikerültek a közös batyuból, a múlt batyujából. Az élet hát úgy-ahogy élt tovább. S a boldogságnak is megmaradtak az önforrásai. Ott, a kapuk mögött, a menekülés földjein. Hacsak a legszörnyűbb nem jutott neked, hogy ezektől is megfosszon a kor. És fájó, hogy a rabszolgahad egyes tagjainak ez is kijutott.

Falu... Lélekfallal körülvéve. A téglafal nem tud fájni. A kőfal sem. De a lélekfal, az igen. Az fájdalom fala. Azt ha tépik, fáj. Azt ha döngölik, döngetik, tíz körömmel körmölik, fáj! És ez a fajta fájdalom nem lehet szép. Ezt a fájdalmat nem lepi be az őszi harmat a nagy hegyek ormán, s ez elől a fájdalom elől menekülni sem lehet.

Csak egy másfajta fájdalomba...

A sarló és kalapács kifejezte szövetség nem volt, nem létezett. Vagy ha mégis, a kiszolgáltatottságban való azonos sors jelképeként. Ám nemcsak ez a két osztály volt kiszolgáltatott. Hanem az egész társadalom, mindenki, aki élt, leszámítva az uralkodó csoportot, vagy azok – sokszor kényszerű, de mindig lealacsonyodott – kiszolgálóit. Ebben az általános lentben ha megjelent valami fény, az a magyar 56 ide is átsütő fénye volt. Itt más alig volt, csak megtorlás.

Te valahogy vagy, élsz.

Hívjuk a jövőndöt! Kérjük, hogy legyen a miénk!

Nem, nem merek gondolkozni. Belém suhintott – csak mint egy meglebbenő fehér lepel – a fájdalom, hogy nem, én hogy lehetnék boldog ebben a nagy-nagy világboldogtalanságban? Ugyan?! Hogyan is gondolom!

Csak szerencsétlen vágynak, eltört sóhajok, lerongyolódott ábrándok. Lehet az, hogy csak a mindennapi szelek tépázzanak a csendesebb öblökben, ahová bevezhetek, bevezhetünk? S megnyugtadjuk magunkat a csendesen hullámzó vízzel?

17. ŐRLŐMALOM

A rendszer malmai folyamatosan őrlnek.

„*Ne aludj el, lisztes molnár: A garat, a garat üresen jár*” – szól a dal.

És a lisztes molnárok, a hatalmas őrlőgépezet felelősei, fenntartói ott állnak a helyükön, meg-meghúzzák – ha kell – a csavarokat, s biztosítják az óriásgép működését is, no meg az újra és újra feltöltés lehetőségét is. Mert ha üresen járna a garat, kopna a gép, s romlana annak ereje, teljesítőképessége. Zakatol hát a tengely, zakatolnak az áttétkerekek, s a forgó garatnak ropogtatva kell elnyelnie a lét, a létező élet búzaszemeit.

1947-ben a király elűzésével véglegesen egy kézbe került az irányítás hatalma a helyzetbe hozott Román Kommunista Pártjának, illetve annak fő- vagy első titkára, Gheorghe Gheorghiu Dej kezébe. Az oda nem való „idegen elemektől”, a Főris Istvánoktól sikerült már a kezdet kezdetén megtisztítani a gépezetet, sőt, az állandó tisztogatás folyamatosan tart, a nép is láthatja, hogy munkaelvű társadalomban él, s a munka a malom karbantartására is irányul, a rosszá vált alkatrészeket ki lehet dobni, s helyükbe jókat tenni. A fel-le folyamat zajlik, nincs csend, nincs béke a forgó kerekek világában.

Sok mindent kell elnyelnie annak a hatalmas garatnak, mely a világnak ezen a részén, a Kárpátok jobb és bal, de főleg a Keleti-Kárpátok nyugati oldalán, az ott húzódó medencékben s azokon túl is végzi a dolgát. Egy „nemkívánatos” néprésznek, mely sóhajföldi magyarnak mondja magát, a zúgó kerekek közé juttatását. Annak elnyelésén – a végső siker érdekében – fáradozni.

Mi van. Ezek még vannak?

1948-ban államosítják a felekezeti és magániskolákat. Az állami kezekbe juttatás első lépésben főleg a római katolikus, református, evangélikus és unitárius egyházakat fosztja meg iskolafenntartó és – immár 1920 óta hagyományosan – a nemzetet is megtartó feladatuk gyakorlásától.

Mint a perzselés, vagy mint az erdőtűz, vonul végig a tájon a pusztulás-pusztítás. Kezdetben még a becsapott nép hisz úgy-ahogy a múlt megtartó erejében, így 1946-ban még a munkásság március 15-én kivonul az utcákra, ünnepli becsapottságát. Már ekkor kiderül, mese a szabadság, mese a forradalom, minden mese, „*hol zsarnokság van, ott zsarnokság van*”, az van kibontakozóban. A vadászmezőkre hajtott emberség és emberiség ösztűzbe kerül, a börtönök megtelnek az útszéltre lökött igazakkal, miközben az álszabadság dalait zengi az éter.

Lehet-e menekülni az őrlő kerék fogai közül? Van-e módja a menekülésnek? El lehet-e hagyni a „boldogság szigeteit”? Vagy a Gulágot, melynek, Szolzsenyicin óta tudjuk: ugyancsak szigetei vannak? S ezek a szigetek kiterjedtek akkor közel a fél világra, Kamcsatkától és Sanghajtól Hegyeshalomig, s hozzájuk volt kötve emberek százmillióinak a léte, sorsa.

Ott Vorkuta, Kolima, a Szoloveckij szigetek kínzóhelyei, itt Nagyenyed, Temesvár, Szamosújvár, Dobrudzsa és a Sziget, amott Recsk, Vác, Máriaradna és a Hortobágy, no meg az akasztófák sora.

A szocialista lágert vasfüggöny, villanyárammal is feltöltött szögesdrót veszi körül, innen kimenni, szökní szinte lehetetlen. A boldog életet vállalni kell hát. Nem menekülhetsz! „*Be vagy zárva a héttoronyba*”, boldog világod falai közé.

Félj, rettegj, ember! Ember! Az ideológiában ez is benne van: Világforradalom.

Mi az, hogy forradalom? Amikor felforrósodik minden, a csendesen görgő hétköznapiaság helyét átveszi egy tűz-állapot. Mihozzánk nem valamiféle forrongó lázadással jött a vörös világ, melyről az mondatott, hogy az forradalmi, hanem megszálló alakulatokkal és nehéztüzérségi fegyverekkel. Úgy lettünk a világforradalom nagy-nagy kísérletének egy telepe, láncszeme, hogy megjelentek határainkon a szovjet csapatok, s erőfölényükkel – támogatva „kapitalista” szövetségeseiktől – hozták ránk a múlt nyűgétől megszabadító rendjüket. Az Új Világot.

Hogy új és jobb világ?

Nekünk – akik kaptuk a népi demokráciát, a „szocializmust” – csak egy választásunk volt, az, hogy nem volt választásunk. A „nagyok” döntöttek sorsunkról. Ha voltak álmodozók, akik esetleg hittek a jobb és szebb új világban, becsapottak voltak azok is, hacsak nem a „végrehajtás” forgatókönyv szerinti feladatának eleve „kijelöltjei”, a „feladatokat” megkapók, azokat teljesítők. Akik mögött is ott állhattott – és bizonyára ott is állt – a „rendelő”, akinek szükséges volt a belső rend felborítása –, s ahhoz kapcsolódott a feladat-leosztás is. Az 1917-ben elindított kísérlet már a 20-as évektől az ugyancsak áldozati listára került Keleten, Kínában, Mongóliában, most, 1944 őszén új muníciót kap, tovább terjedhet a már áldozattá, a hazug eszme áldozatává tett országából, országaiból. Melyből most tovább lehet telepíteni a rabságra kiszemelt népek újabb területeire. A háttérben mint egy álcázott védőbástya ott áll a nagy barát, a világtőke-ura ország, mely fedezi az ezen az oldalon történeteket.

Gyanús András számára, ami közvetlenül a háború után történt. Leegyszerűsítve: a világtőke, vagy nevezzük így: a kapitalizmus újabb területeket adott át a kapitalizmusellenes, azt vallottan megsemmisíteni akaró antikapitalista erők kezébe. S

ezzel: mintha terjedt volna a kifordított köntösbe öltöztetett eszme. Az ezen az oldalon állók vagy ide lököttek boldogtalanságuk szigetéről szorongva nézik, hogy mi lesz ebből? S mint valami naiv meggyötörtek, reménykedve kacsintgatnak „arra”. Álmodnak kergetnek, várják azokat, akik odaadták, odadozták őket, hogy azok nem fogják engedni, hogy országaikra rátelepedjék az embertelenség szervezett ereje. S az úgymond nyugat nemcsak hogy semmit nem tesz, még furcsán is viselkedik. Erősödnek az ő kommunista pártjaik is, már-már „népszerűsítettégükben” a hatalomátvétel küszöbén állnak Franciaországban, Portugáliában. Kiváló szellemek, Sartre-ok, Simone de Beauvoir-ok, Ives Montande-ok – s hányan vannak még – mintha elveszítették volna a józan eszüket, oda-drukkolnak, szellemi erejükkel oda állnak. Nem felvilágosítanak, hanem bátorítanak, bátorítva butítanak. S a Távol-Keleten, Kínában, Koreában, Mongóliában, Kambodzsában polgárháborúk dúlnak. Mintha a Világ Végnapjai közelednének. Rettenetes XX. század! Sóhajd a maga sóhajába fulladva küszködik, de ami itt van, csak egyike a kísérleti telepeknek. A szabadság köntösébe öltöztetett eszmék lepik be a világot, folyik – és az ember nevében folyik – a történelem legnagyobb emberellenes kísérlete. A nagy kísérlet. Mely nem egy ország számára találtatott ki. S te, a kor embere is benne élsz a világban, annak a rabságában. Úgy érzed, rád nehezedett egy szörnyű erő, és nyom, és nyom, és számodra csak két lehetőség van: belepusztulni, a gyilkos kezek áldozatául esni, vagy valamiképpen elviselni. Elviselni a Kor rád húzott büntető akaratát, mely büntet létedért is, emberi arcod szelídségéért is. Folyik az állandó tisztogató, az igazaknak a hatalmas öröklőkerék kerekéi közé való dobása.

„*Pusztul az élet, uram! /.../ Nyugalom kell végre a népek!*” – írja már félezer évvel előbb Janus Pannonius.

És nincs nyugalom! Sőt: a társadalomra nehezedő elnyomó gépezet egyre kegyetlenebbé válik.

Sokadszor kérdezzük, kérdezhetjük: fejlődik hát a világ?

„*Az elnyomás csapatban károg!*” – látomásoz már József Attila.

Vagy Illyés Gyula a kor arcát kimondó és ezért (is) döbbenetes szavaival rendíti meg:

„*Hol zsarnokság van,/ ott zsarnokság van/ nemcsak a puszkacsőben,/nemcsak a börtönökben, // nemcsak a vallató szobákban,/ nemcsak az éjszakában/ kiáltó ór szavában,/ott zsarnokság van//nemcsak a füst-sötétben/ lobogó vádbeszédben,/beismerésben,/ rabok fal-morse-jében,/nemcsak a bíró hüvös/ ítéletében: bűnös!// ott zsarnokság van/ nemcsak a katonáson//pattogatott „vigyázz!”-ban,/ „tűz!”-ben, a dobo-*

*lásban,/ s abban, ahogy a hullát/ gödörbe húzzák,/nemcsak a titkon/ félig nyílt
ajtón/ ijedten/ besuttogott hírekben,/la száj elé hulltan/ pisszt jelző ujjban,/ ott zsarnok-
ság van/ nemcsak a rács-szilárdan/főlrakott arcvonásban/ s e rácsban már szótlán/
vergődő jajsikolyban,/ a csöndet/növelő néma könnyek/ zuhatagában,/ kimeredt szem-
bogárban,/lott zsarnokság van”*

Az ember olvasná, mondaná, mondaná tovább... Tökéletes látélet. Annyira igaz, hogy fáj, s nem tudsz szabadulni a szavaknak – úgy érzed – nemcsak lényedet, az egész mindenséget átható igazság-erejétől.

*Nemcsak a szögesdrótban,/ nemcsak a könyvsorokban/ szögesdrótnál jobban (...) ott
van az orrban, szájban,/ hidegben és homályban,/ szabadban és szobádban,/ mintha
nyitva az ablak,/ s bedől a dögszag, (...)*

Mert:

*hol zsarnokság van,/ mindenki szem a láncban;/ belőled büzlik, árad,/magad is
zsarnokság vagy.*

Egész létünkre ránehezedik a világ belénk való betűrődése, beszüremlése, a nem menekülhetsz állapot. S a magunk szégyenérzete, hogy nem tehetünk semmit, s ha mégis teszünk, csak bólogatunk, mert úgy érezzük, hogy a talaj bármelyik pillanatban kicsúszhat a talpunk alól. Az Eszme védelmezői lesben állnak, s figyelnek. A legkisebb mosolyhiány – nem is beszélve az elégedetlenségről, vagy csak egy elszólásról – büntethető és büntetendő is. A társadalom is rászorul a munkás-kezekre, de azokat „bentről” is lehet biztosítani, bentről, a „sittekről”, kényszerszermunkatáborokból. Börtönországban vagy, érzed, ha szabad vagy, akkor is rab vagy. Megszokottá válik a lesütött arcú-szemű ember. Nyílt tekintet? Nem lehetséges. Csak otthon, ha oda is be nem gyűrűzik a félelem.

A kérdés – a visszatérő, az örök –: van-e innen menekvés? Meg lehet-e szabadulni, ki lehet-e menekülni e szörnyűségek embertelen birodalmából?

Nem, nem is lehet, s nem is szabad még csak gondolni sem ilyesmire. Mert ez a boldogság országa, földje, s itt kötelező boldognak lenni. Kificamlik az agy, szem-bemered veled a való valója, be van határolva léted, a Világ paradicsomnak becézett romtelepén vagy, romboló kezek omlasztják rád a volt rejtekedet, ahová eddig is csak menekülni tudtál.

András a józan eszével csak szemlélődik, s egyszerűen nem tudja megérteni azokat, akik odaállnak ennek a kínzótelepnek a szolgahadába. Pedig a válasz egyszerű: alig van más mód a továbbélésre. Rabórnek lenni: az is egy állás, egy foglalkozás. Ha a főnököd rabtartó – és mindenki főnöke az – akkor a te lépteid is körülhatároltak.

Hová lett az Örök Ember? Őrzi magában – ha igaz az evolúció elmélete – egykori vadállati mivoltának maradványait?

A gyilkosokat szolgák veszik körül, a gyilkosok szolgái, segítségeik a gyilkolásban. S ezek a szolgák lehetnek okosak, intelligensek, tehetségesek is. Akár még alkotó-teremtő képességgel megáldott lények is. És szolgák mégis, a bűnözők szolgái, s társak azok bűnében, segédek azok gyilkos szándékainak beteljesítésében.

1947... 1950... 1952...1955...

Még tart ez az állapot? Lehetséges ez?

A célpont: az ártatlan ember. Mindenki, aki él...

Rabláncra fűzni az egész világot!

Garázdálkodnak a garázdák. Az az érzésed: tömeggyilkosok között élsz, a kezükbe kerültél vagy kerülhetsz te is.

1953-ban meghal Sztálin.

Van egy megjátszott, megjátszatott, s kötelezővé is tett gyász. Már annyira beidegződött a kötelező képmutatás, hogy sokan könnyekkel sírnak.

És semmi nem változik...

A világ kereke megyen...

Az ember felteszi a kérdést: hogy juthatott ide a világ? Egy dolgos, munkaszerező közösségből kiirtották – vagy még akaratuk nélkül is tetteikkel azon munkálkodtak, hogy kiirtsák – a munkának is a szeretetét. Mindenüvé betolakodott az álnokság és a képmutatás.

A rendszernek kellett éreznie, látnia, hogy baj van. Mert minden vonalon ropant össze a termelés. A maga módján erőlködik. Keresi a módját, miként lehetne jobban ösztönözni a hazudott uralkodó osztályt a munkára? Ám a konfliktusos helyzetet feloldani nem lehet. Ha te hősnek kiáltottad ki azt, akit nem engedtélt hősnek lenni, vezetőnek, aki szolgálhadnak kellett elsősorban neked, a hazugságod kizárja, hogy a szolga valóban szolga, a munkás valóban munkás, s az élet érteleme és szépsége a munka legyen. A másság hazudása teszi lehetetlenné, hogy működő gépezetté alakulhasson át a társadalom.

Minden előrelépésnek az alapja a teremtő munka lett volna, az egyéni teljesítmények összessége mint közös teljesítmény. De maga a rendszer zárja ki ennek érvényre jutása módját, lehetőségét. Hiába vezetik be a normarendszert, a munkavégzők a saját lehetőségeik szerint állnak ellen azzal, hogy nem dolgoznak, hanem csak dolgoztatnak. Visszafogják önnön munkaerejüket. A hazugság, a képmutatás, a hamis valóság kötelezővé tétele nem enged meg egy normális működést. Már az is gátol, hogy a folytonos fejlődést, a termelés növekedését kell kötelezően hazudni

akkor is, amikor minden botladozik, s valójában alig van fejlődés. Mert a rendszernek ívelnie kellett felfelé. Tehát nem a valóságot feltárni, azt elemezni, abból következtetéseket levonni lehetett a magát megmutatás kötelező útja, módszere, hanem egy ál-valóságot hazudni lentről fel és fentről le, ez lehetett, kellett hogy legyen a legfőbb cél. Ötéves tervek vannak, melyek előírják, hogy hány százalék szerint fog növekedni a termelés. S mert ez a növekedés igazolhatta a rendszer nagyszerűségét, kötelezővé tétetett e téren is a hazugság, sem a tervek, sem azok mondott megvalósítása nem tükrözhet egy igaz állapotot. Ez a növekedés a nagyszerű statisztikákért, azok felmutatásáért, lobogtatásáért volt kötelező, mert az volt a fejlődésnek, s vele együtt a rendszer nagyszerűségének a bizonyága, így a valós valóság szóba sem jöhetett, a hazudottat kellett zengenie-harsognia fűnek, fának, bokornak, mindennek. Azt a bizonyos növekedést, amely nem volt, vagy nem úgy volt, ahogy hirdette minden, újságok, rádiók, televízióadások, színház, mozi – mert még a kultúrának is szolgává kellett lennie –, a házfalakra, kerítésekre felmázolt jelszavak és grafikonok, s mert az, ha csak egyszer lett volna hazudott, utána már igazat mondani nem lehetett. Ebben a növekvő boldogságban a boldogság hazudására fektetik, fektethetik vagy kellett fektetniük a hangsúlyt, nem arra, hogy valóban a holnapok egy picit jobbak legyenek, mint a tegnapok voltak. A minden hazug világában egyetlen dologban sem lehet igazat mondani, mert akkor felborul a hazugságokra épített egész birodalom, annak rend nélküli rendje. S ezzel önmagát teszi működésképtelenné a hazugságpiramis, a mindenben hazug társadalom. Másra nem tellett, nem telhetett az erejéből.

Így történhetett meg, hogy valóban kétféle oszlott a világ. Egyik fele termelt, javakat teremtett, a másik fele hazudta a termelést, a nagy fejlődést, mely valójában helyben topogás volt. Magyarországon, Erdélyben, az egész szocialista táborban.

Börtön... A fiatalsággal, magyarsággal megtelt börtönök... Kínzóhelyek, a megtorlás jól működő intézményrendszere.

És mit kell megtorolni itt, a szocializmus országában?

András csak saját környezetére gondol. Mert az ő környezetéből is szívták el a büntetőhelyek a társakat.

1956. október 24-én egyetemi diáktanácsot hoztak létre. A hatalom félelem-lépése volt ez a gyűlés, látszatkeltő kérdésekkel: mit akartok, mire vágytok? A diákság a legegyszerűbb reformokat kéri. Olyanokat, mint a kötelező jellegű óralátogatás megszüntetése, a tantárgyrendszerek átalakítása. S a gyűlés határozatait,

pontosabban: kérelmeit írásba foglaló akkor megválasztott vezetőséget pár nap múlva letartóztatják, s szigorú börtönbüntetések letöltésére ítélik.

Miért? Elrettentő példaként. Kiprovokált félelemkeltésként. Hogy tudjátok meg, véssétek az esetekbe, sorsotokról nem ti döntötök!

A másik főiskola megválasztott diák-vezetőségét azonnal, megválasztásuk színhelyéről még 23-án, megválasztásuk estjén „örizetbe veszik”, ők majd csak évek múltán tudják meg azt is, hogy aznap este Magyarországon kitört a forradalom.

A törvény hát ne a valós bűnt, amit az Erkölcs Kódexe bűnnek tart, ne azt torolja meg, hanem új bűn-fogalmat alkot. S az lesz a bűnöd, hogy gondolkozol, s feladatodat komolyan veszed, végzed. Megbízást kaptatok arra, hogy a „mit szeretnétek” kérdésre adott feleleteket vessétek papírra, s annak rendje és módja szerint nyújtsátok be. S mert megbízatásokat teljesítetek, bűnösökké lestek.

Vagy másik bűn: diákok március 15-én, a forradalom ünnepén a magát forradalminak mondó ország egy pontján megkoszorúzzák a forradalom emlékművét.

Magyar diákok a magyar forradalomra emlékeznek.

A koszorúzó diákokat azonnal kézre kerítik s bebörtönzik.

Kell nektek a szabadság? Tisztelitek népetek múltját?

Hát ne tiszteljétek!

Ugyanezt teszik brassói magyar diákok, akik a fehéregyházai emlékművet koszorúzzák meg július 31-én. Mind-mind bűnjel, amiért börtön jár.

Tehát mi a bűn?

Bűn a múltad tisztelete, bűn a büszkeség – hogy büszke vagy néped történelmére, múltjára, nagy eseményeire –, a magát szabadság földjének nevező országban büszke vagy az elődjeid szabadságért folytatott küzdelmére, a forradalmi országban tisztelettel adózol a múlt idők forradalmárai, a Kossuth Lajosok és Gábor Áronok emlékének – mert ők is 1848-as forradalmárok lévén beletartoznak a múltba.

Nos, ez a Nagy bűn. Sokkal kisebb az, hogy meglapod, megölöd embertársadat.

Mert nem a Bűn a bűn, hanem a Tisztaság! A józanság! A becsületesség. Nem azt, hanem Ezt, az emberi méltóság legkisebb jelentkezését kell példásan megbüntetni.

A rossz, gyenge koszt miatt a társaság úgy legyengült, úgy elbetegesedett, hogy már csak szédelegtünk, mint a pipék. Volt az az Enea Nicolae, egyik nap összeesett, elájult, leesett a földre, már nem bírt felállni, olyan gyenge volt. Elneveztük, ő volt az egyes számú csontváz. Én voltam a kettős számú csontváz, és Tenica, ő volt a hármas számú csontváz. Itt van Feri, mindjárt. Csak átjöttem erre, hogy ennyire legyengültünk, behoztam a csontvázakat is. Így, ahogy jut eszembe, így mondom. Ez le volt esve a

földre, és teljesen el volt ájulva. Odamentünk, vízzel súroltuk, egyszer kinyitja a szemét: Măi Kelemen, súroljál, kenjél, masszírozzál, mert érzem, hogy halok meg. Akkor nekikezdünk, kezdtük masszírozni, valahogy észhez tért, betettük az ágyra, akkor már nem törödtünk, hogy az őr mit mond, nem tudott lábon állni, rátettük a szalmaszákra, s akkor jött az a gondolatom, ezt is én csináltam, én, a legfiatalabb munkás gyerek. Mondtam: emberek, ez az ember két napon belül meghal. Mindegyikünk, aki akar, tíz dekás kenyeret kaptunk reggelre, tíz dekás kenyeret, egy falást adjunk ennek az embernek, hogy meentsük meg az életét. Mindenki beleegyezett. Másnap reggel, mikor hozták azt a tíz dekás kenyeret, mindegyik levágott vagy lecsípett egy darabot, s odaadtuk Maneának. Addig, meddig lábra állt. Most ebben nagyon sokan részt vettek, ebben a kenyérsegítségben. Én is meg Bartis is. Mindegyik adta. Na most megyek Bartisra. Bartis annyira tönkre volt téve idegileg, ő is úgy legyengült, hogy kint a sétálóban is megtörtént vele, meg akkor, amikor kapta a pofot Boboiutól, mindig krízisbe esett. De nem olyan hosszas ideig. Úgy hogy súroltuk, volt, hogy teljesen reszketett, s jött a hab a szájából. De öt-tíz perc múlva helyrejött. De most egyszerűen csak rosszul lett, elesett, s nem akart helyrejönni, hiába súroltuk. Egyik azt mondja: Itt orvost kell hívni, mert nem jön helyre. Hát néztünk egyikre-másikra, de mindenki rám nézett, te vagy a magyar, így jött ki valószínű a kinézésünkről, te kell menj. Odamentem az ajtóhoz, félve, mert tudtam, hogy mivel jár. Megvertem az ajtót gyengén. Gyengén, nem hallotta senki. Megvertem erősebben, kiáltsa, hogy hol verik az ajtót, ki veri az ajtót. És én mondtam: beteg szoba kellene! Azt mondja. Várjál. Akkor megint vertem. Azt mondja, megmondtam, hogy várjál. De mondom. Nagyon beteg. Meghal! Lasa dragă, să moare. (Hagyd, hogy haljon meg!) Ez volt a válasz. Mikor láttam, hogy nem jön, odamentem, s két ököllel egyfolytában ütöttem az ajtót. Egyfolytában vertem az ajtót. Odajött: Ki verte? Mondom: Én! Gyere ki! Kimentem. Kemény ember volt, én akkor már 53 kilós voltam a 80-ból A kettős számú csontváz azért voltam én, mert alacsonyabb voltam, mint a másik. Úgy le voltam gyengülve. Idevágott úgy nekem, hogy így felmentem a levegőbe, s majdnem összepisiltem magam, olyan ütést kaptam. Aszongya, előre! Mentem előre, s akkor hátulról a csizmával a fenekembe, s az acskóba, ahogy érte, úgy rúgott, hogy mind az orromon törtem, úgy mentem egész az irodáig. Négykézláb úgy mentem az irodáig. Mért verted? Hát őrmester úr, beteg. Lasă draculiuk, să moare. Haljon meg, mit akarsz. Elő egy seprűnyelet, mikor nekem ide betett kettőt, meg ide is kettőt, meg ide is kettőt, idáig az orromon lehetett látni, hogy jön ki, tisztán belevágott a képembe. Azt mondja, még ütöd az ajtót? Uram, ha valaki beteg, kell üssem! Na jó, ha ütöd. Mikor már a negyedik sort adta, a tenyerembe, akkor kénytelen voltam azt mondani – mert megint kérdezte – hát nem ütöm, nem üttetem magamat. Na, azt

mondja, ha első perctől nemet mondasz, nem kaptál volna ennyit. És akkor visszavitt a cellába. De közben hozta az orvost, Ferinek adtak orvosságot, injekciót, észhez tért. Ez a vásárhelyi orvos, Maneanak hívták, egy vásárhelyi orvos volt, ő is rab volt, Manea George. Na, Feri rendbe jött, de én nem tudtam megfogni a kanalat, s akkor az a Manea Eugen, ez a másik rabtársunk, aki ott volt velünk a szobában, ez egy pitești fiú volt, megáztatott két törülközőt, s rácsavarta a kezemre, mind a két tenyeremre, és ügyesen fogta a kanalat, s ennem adott. Betette a számba az ételt. Nem bírtam megfogni, ilyenek lettek az ujjaim is, fel, egészen a karom. Ilyen volt. Hát minden esetre fájni fájni is. Nem mondom, hogy nem fáj, de a könnyem úgy folyt, mint a patak. Nem sírtam, csak folyt a könnyem. Azért a megalázásért, megaláztatás volt, hogy egy felnőtt embert megverni azért, hogy hívja az orvost, mert a másik beteg.

Hogy fajulhatott ide a világ? Hogy szegődhet a Szellem még a lángra gyújtása és bárdolása helyein is a gyilkos erő szolgálatába?

„Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság”

S Te, aki ezt a vágyat megfogalmazod, esetleg egyike vagy azoknak a szolgáknak, akik azt az utat egyengetik, amelyen nem uralkodhat az ész, érdem és igazság, hanem folyik a test és a szellem párhuzamos keréketörése.

Minden ember ember, látszólag ugyanabba a szabványba formáltattunk bele, érzelmeinkkel is.

Jó lenne leülni, elbeszélgetni... Megtárgyalni a *„világ száz baját”*.

De hogyan? Kivel?

A bűnök egyike, ha nem jelented, aki – úgymond – ellenség. A te bűnöd is, ha nem jelented fel az elégedetlent. Ha nem árulkodsz.

Árulkodó Júdás, kell-e kotlós tojás? – szól a hagyományos gyermeki csúfolódó.

Most itt: ha nem vagy Júdás, büntethető bűnöddé válik az is. Ha téged megke-re-s valaki, hogy csak egy üzenetet adj át másvalakinek, neked azt jelentened kell. S a nem jelentő, embertársakra nem árulkodó becsületes emberekkel is telnek a börtönök.

Nem vagy hát boldog? Reakciós vagy, osztályellenség! S bármikor elvihetnek, őrizetbe vehetnek, sőt: el is pusztíthatnak. *„Az osztályellenség nem alszik”* – mondták. S ha besoroznak vagy már be is soroztak abba a kategóriába, jaj neked.

A század második fele mintha a megfélemlítés és a világ felének bűnössé tétele koraként kezdődne. Bűnné lesz az erkölcs és a tiszta gondolat. A tisztátalanság világában a tisztaság a legnagyobb bűn. A roskadásig tele börtönök pincéiben nap mint nap dörögnek az életeket kioltó fegyverek. A „halálbírók” végzik a dolgukat.

Halálbírónak lenni? Kapott feladatod lehet az is.

Ez kell hogy legyen a cél: megfosztani a világot a tisztaságtól! Az erkölcsnek még a maradékait is szétzúzni.

És ezért is határozatják el az Ország, a Szocializmus ellenségeinek a megbüntetésére a rettegett hely, a Duna–Fekete-tenger csatorna építőtelepének és a Duna-delta különböző munkatelepeinek a létrehozása. Nem voltak ezek annyira fontos létesítmények, hogy megérte volna a rájuk költött töménytelen pénz, fontosságuk igazában félelemkeltő büntetőtelep mivoltukban volt. Töltsön el mindenkit, minden „potenciálisan bűnöst” a félelem, hogy oda kerül, kerülhet, Románia Gulágjára.

Szokás szerint éjjel szállítottak, éjjel szállítottak ki a vasútállomásra, egy vagonba 50-en voltunk betéve. 1200-unkat vittek akkor, abban csoportban. Egy hordó be volt téve víznek, másik pedig a dolgunkat elvégezni. Megérkezünk Brailára, és másnap éjjel hajóba tettek, s azzal vittek a Szentgyörgy ágon egészen Stoinestig. Ottan van több láger, Gaina, Piatre sacatei. Stoinesten voltam, aug. 9-én érkeztünk. Tíz kutunk volt. 2 méterre volt a víz, nekirohantunk, valósággal kiittuk. Idősebb emberek szóltak, fiúk, vigyázzatok, mert vérhast kaptok. Én is megkaptam, ment a gyomrom, enni nehezen tudtam. Elég jó élelmet kaptunk, a szakács közülünk került ki. Kétfogásos étel volt, leves, második fogás, a gátcsinálás, talicskázás. Brigádokba voltunk osztva, csoportban voltunk haton, az ételt kihozták a mezőre. Gátat építettek, velünk, politikai foglyokkal dolgoztattak. Három köbméter földet mindenki ki kellett vigen. Ha a normát nem végeztük el, éjjel kivettek s megvertek. Le voltunk nagyon gyengülve, jött az esős ős, mondták, na, be kell fejezni. Farkaskutyákkal hajtottak. Már Szamosújváron rövid nadrágban vittek ki. Rövid nadrágban s egy zubbonyban. Itt adtak bakancsot, s abba dolgoztunk. Leültem a talicska szalmára, s jöttek az örök, hogy miért nem dolgozom. Nem bírom, mondom: alig tudok lépni. Hát húzzam le a bakancsot. Összel, októberben, esett az eső. Mondom, hideg van, nem lehet. Muszáj volt felállni, megfogni s taszítani. Máskor, ha kiizzadtunk, azért szólítottak meg. Hogy esős idő volt, egyik húzta, a másik meg taszította a talicskát. Meg kellett rakni teli mindig. Ha félig raktuk, baj volt. Ha teli, nagyon nehéz volt. Fel kellett nyomnunk egy emelkedőre. Mellettem haltak meg mindennap. Minden reggel valaki meg volt halva. Ha nem jött ki a létszám, ott minnyá keresték. Hát meg volt halva. Akkor átvittek egy másik csoportba, szájjánok voltak, kifli alakú szájjánok, juhok voltak benne. Félméteres ganyé, ki kellett hordjuk, s hoztak vaságyakat, berakták, akkor hoztak ki még egy csoportot oda, abba. Embereket. 30 ember fért be egy ilyen szájjánba. Akkor hallottuk, hogy jöttek ki az osztálytársaim közül is, s akkor már hírt szereztünk egymásról. Jó barátok

voltunk. Tárgyalás után egymás kezét megfogtuk, s mentünk együtt végig az udvaron. 19 évesek voltunk, akkor, amikor elítéltek.

S ezek nem azért voltak fontosak, hogy téged megkínózzanak. Itt nemcsak, és elsősorban nem ellened, X. Y. nevű polgár ellen folyt a harc, hanem bárki vagy mindenki ellen, s egy hatalmi gépezet kikísérletezéséért, csiszolásáért, az abszolút diktatúra megteremtéséért. Jó lehetőség volt, hogy fel lehetett építeni egy Duna–Fekete tenger csatornát rabmunkával, így a rabokat kínozhatták, az „eszme” teremtetten meg erre is az alapot. Hogy a „jó” ellenségei, a „boldogságot nem akarók” – vagy annak megteremtését akadályozók – itt úgy büntetethetnek meg, hogy a büntetésük, amely tulajdonképpen megnevelési forma, a „jóról” való meggyőzés formája – a társadalomnak is hasznossá tétetethessék. Ha ezt nézzük, a kísérleti terep mibenléte is másodlagosnak mondható. Csak jó lehetőségként jöhetett, hogy Marx és Engels eszméje alkalmat biztosít erre. Mert a Szabad Társadalom egy szükséges jövő, melynek a gyakorlatba való átültetésére – akkor „még csak” kísérleti szinten – mindenképpen szükség volt.

Béla rákérdez arra a „még csak”-ra. – Te tényleg hiszed, hogy Az kísérlet volt csupán? A legszörnyűbb, amit megért az emberiség, s a világ nagy részén – sajnos nem mindenütt – már véget ért, csak mint kísérlet ért véget? A végleges megvalósítás még hátravan? De hát ez szörnyű lenne!

András gondolkozás nélkül válaszol. Vagy: dehogy gondolkozás nélkül. Itt és most nem kell ezen a válaszon gondolkoznia, mert tulajdonképpen élete minden percét, amióta léte s a létező világ tudatára ébredt, az ezen való gondolkozás tölti be. Ez, hogy mi van, és hogy ami van, miért van?

– Csak egy reményünk lehet, hogy a szándék végleges megvalósítása nem sikerül. Hogy a kísérlet valóságba való átültetése valamiért – lehet ez a valami teremtető akarat is, mert a Hit, az Istenben való hitünk ezt súgja, hogy nem a rossznak, hanem a jónak kell győznie – de a kísérlet valóban kísérlet volt, és a kísérletek nem azért vannak, hogy csak úgy legyenek. Mögöttük ott van a szándék: amikor az tökéletes formát öltött, meg kell valósítani! És – többes számba is tehetjük – a kísérletek ma is folynak. Több téren, több színhelyen. Mint ahogy „akkor is” kiterjesztettek a színhelyek. S volt már nemcsak szovjet, hanem kínai, koreai, kambodzai, vagy hogy közelebb jöjjünk: jugoszláviai módszer is, nem számítva a román, magyar vagy bulgár, esetleg NDK-s módszereket. Csak gondoljunk arra, mennyire „frappáns” volt a jugoszláv „kísérlet”. Míg szovjet módszerrel közel félmillió magyar férfit szednek össze jószerével az utcáról, az otthonaikból, elhurcolják őket, s jó felük el is pusztul, elpusztítják az embertelen körülmények, a hideg, az éhezés és a

betegségek, de vannak olyanok is, akik hazatérnek, hazatérhetnek. A „jugoszláv” módszerrel minden magyar bűnöst – akik „bűne” valamilyen formában a magyarságuk – azonnal agyonlőnek. S az így meggyilkoltak száma negyven-ötvenezer. Ezt a „módszert” a csehek és szlovákok is megpróbálták a Pozsonyhoz tartozó Ligetfalunál. Az áldozatok számáról csak becslések vannak, ötszáz és ezer közöttre teszik azokat. A „végrehajtók” ott is és itt is az „üdvhadsereg” tagjai, a világ boldogságának a harcosai.

És a történelem halad.

Vagy a meghagyott kísérleti terepen, a kettéosztott ország északi felén napjainkban is – ha hinni lehet a hírforrásoknak –, aki szidja a „vezért”, őt, a tévedhetetlent, annak az egész családját, tehát úgymond a család „ártatlan” részét is kiirtják, vagy volt rá „elrettető” példa, hogy kiirtották. Ha szólni, bírálni mersz, nemcsak a magad létét, hanem a szüleidét, testvéreidét, gyermekeidét is kockára teszed. Jó módszer ez is a teljes elégedettség és a „hatalmas éljenzés”, az országos mosoly-állapot megteremtésére.

Vagy a gyermekek elvétele a szülőktől, ennek a kísérlete is több szinten és „színhelyen” folyt és folyik. A sátánnak nemcsak a hatalma, de a szándékai is, a módszerei is szinte kifürkészhetetlenek, s szinte korlátlanul gazdagíthatóak.

Hányszor történik meg – ez is az élet egy része, tartozéka –, hogy András boldog. Boldog a nagy-nagy boldogtalanságban. Hogy dobálja föl a gyermekeit, föl a magasba, aztán fogja ki őket, elkapja a levegőben a parányi apróságokat. A kicsik kínos boldogsággal visítva nevetnek – mert azért félnek, még ha tudják is, hogy kifogja őket, de hát a játék csak játék, izgalom is ahogy repülsz a magasban, s boldogság is, ahogy ott vagy már a biztonságos kezekben. A szeretet karjaiban. Na még, na még! És: engem is, engem is! Meg a hinta-palinták, a gyí, lovacsám Barassóba, most pottyánunk a pokolba, Potty játékok. Te, az éppen hogy nagy, a frissen cseperedett férfi ott vagy a gyermekeiddel... Vagy térdedre veszed, lovalgattatod őket a válladon! Öleled, simogatod, csókolgattatod őket. Mesélsz nekik.

A számító, az érzelmek helyébe a racionalitást taszító kor ettől az örömfajtatól is fosztja meg az emberiséget, vagy annak egy jelentős részét.

Az is visszatérő emléke, ő ül és ír, jegyzetel valamit egy asztal sarkán, s a gyermekei mászkálnak rajta, az öléből fel a nyakába, ráncigálják a fülét, haját, pici tenyerükkel csapkodják az arcát, miközben ő végzi a munkáját. Hát van ennél nagyobb boldogság? Vagy a csókok, ölelések! Hogy amikor el kellett mennie valahová, búcsúzaskor Rékával mindig megcsókolták egymást. Szokás, de boldog szokás. Tudod, hogy ő Van, s visszavár. Hogy van valakid, vannak a tieid, s nem vagy egyedül.

Az élet szépségei!

Család. A család adta öröm. Meghittség.

Hol a boldogság mostanában?

A Kor egyik célkitűzése: Szétzúzni a boldogság fészkeit, a családokat. A menekülés bűvőhelyeit. Kell ez is a teljes kiszolgáltatottsághoz.

Másfajta öröm itt, ebben a szocialista „blokkban”, pokolban, amikor egy kiló cukrot vagy egy kiló lisztet, esetleg szalonnát tudsz – szinte mindig váratlanul – vásárolni. És a „mit hoztam!” szinte diadalkiáltásával érkeztél haza.

S akkor is boldog volt, amikor egy jó négyméteres létra tetejéről szedte a magasra nyúlt fáról az almát, hátranyúlt egy felé mosolygó, de nehezen elérhető gyönyörű példányért, s érzi, hogy elindul vele hátrafelé a létra, zuhannak, együtt zuhannak lefelé. S jaj! Két tönk között az áldott puha pázsiton úgy ér talajt, hogy csak egy pillanatig érzi elsötétülni a világot, aztán boldogan állhat fel, hogy semmi baja nem történt. Vagy a munka öröme! Hogy valamit sikerült elvégeznie, megoldania. Egy feladatot, bármit, amit maga elé állított, s amire alig hitte képesnek magát. És hányszor érezte ennek a gyönyörűségét. Az élet nem egyenesen függvénye a kor, vagy az annak útját, útjait megszabni szándékozó fent levők akaratának. Annál százszor sokrétűbb, s örömek millióinak lehetőségeit is rejtegeti.

Ha meg akarod érteni a világot, lehetetlen, hogy ne gondolkozzál el életed legszebb napjainak, ama október 23-án kezdődött 12 napnak a titkán – mondja magában, magának András.

Hogyan történhetett ez meg? Hogyan fényesedhettek meg azokon a csodálatos napokon az addig fekete nappalok és az éjszakák, hogyan özönölhetett rá a vakság világára az ébredés fénye, mely elvilágított Tokióig és Washingtonig, sőt – mondta az azokban a napokban Indiában megfordult kolozsvári író – Delhiig is, ahol Magyarország mellett tüntettek az emberek?

Ha keresed a Nagy Miértre vagy Hogyan történhetett meg-re a választ, meg kell próbálnod elhuzigálni a függönyöket, melyek a sötétséget is védték, védik.

E mögött ott lehet az is, hogy a már-már magába fulladó, itt mindenben hazug világnak – önnön továbbéléséért – néha egy-egy parányi igazságot is ki kell mondania. Az akkori „nagy”, Hruscsov hiszi, hogy csak így tudja levenni a kötelet saját rendszere önmagát megfullasztó levegőtlen világának a nyakáról. S Sztálin halála után, ama hírhedten híres XX. kongresszuson a monteveresznyi hazugság mellett kimond egy dombnyi igazat is. S ezzel a szovjet világ tengersötét éjszakájában enged felgyúlni egy gyertyalángnyi fényt. Nem a fényért, hanem hogy mentse meg rendszerét az önmagába fulladástól. Megenged, vagy inkább szemhunyasával hagy

kirobbanni apró megmozdulásokat, hogy azok vérbefojtásának diadalával és örömeivel megerősödhessék, életmagra kaphasson rém-birodalma.

Ezt tette 1956 őszén is. Világbirodalma peremein.

Berlinnel és Lengyelországgal még bejön a számítása. A fellobbanó lángot baltával oltja ki.

De nem így Magyarországon, ahol kevésnek bizonyul a balta. Kevésnek még a sortüzek is, kevésnek a szovjet tankok, a megszálló belső és külső alakulatok felvonultatása, kevés, hogy beőrölik a holtakat, s a Dunában az egyik alagsorból kivezető cső körül dáridózhatnak a halak.

S hogy ott az égig csaphatott fel a láng, s a robbanás egyszerre tűzbe boríthatta az országot, Debrecentől Mosonmagyaróvárig, Salgótarjántól Szegedig és Szombathelyig, amögött ott vannak a magyar évszázadok is, a magyar temperamentum is, a magyarság szabadságszeretete is. S ott van az előtte a mába nyúló közelmúlt minden szörnyűsége! A hóhérok, a rákosimátványosok, pétergáborok, apróantalog és gerőernők gyilkos kegyetlensége. Az a szörnyű évtized, mely példátlan volt az embertelenségben, a hatalomnak saját népével szembeni, minden mértéket meghaladó kegyetlenségében, a tűrni csak egy ideig tudó magyar nép megfojtani akarásában. András ezerszer elgondolkozott, ismerve az „itteni” tényeket, hogy a saját népével szemben közel sem volt olyan kegyetlen a román hatalmi gépezet, mint a magyarországi. Az szinte gátlástalanul és megállás nélküli kéjelgéssel ölt, gyilkolt, pusztított. Egy olyan erőt delegált Moszkva Budapestre, amely messze felülmulta a rá bízott nép gyűlöletében, s azzal szembeni kegyetlenségben az összes többi országba delegáltakat, így a románokat vagy a nekik megengedetteket. Miközben Romániában Gheorghe Gheorghiu Dej is, Nicolae Ceaușescu is arasznyi széles piros-sárga-kék lepedő-szalagokat raktak keresztbe a mellükön a válluktól a derekukig, s azzal ágáltak, páváskodtak, játszva „nemzetvezér” mivoltukat, addig Magyarországon a hatalomtól leggyűlöltebb szín a piros-fehér-zöld, s az öljed, meddig bírod faj a magyar volt. S így volt ez végig, a négy és fél évtized alatt. Rákosi, majd Gerő és „mélto utódjuk”, Kádár János korában is. Csak egy majdan távoli példa: Budapesten – amikor Romániában már nemzeti színűre volt festve minden –, még 1989. március 15-én is szétverik a kokárdás tüntetést. Lophattok, csalhattok, tekereghettek, még külföldre is kiengedünk, épp csak a nemzeteteket ne szeressétek, s ne legyetek büszkék rá. Hét ez ellen a kötelező kegyetlenség és gyűlölet ellen való lázadás tört fel, csapott át a tiltakozás hatalmas lángjába 1956-ban is. Nem önmagában az a parányi gyertyalángocska, melyet engedtek meggyújtani ebben a tavaszfuvalatnyi ébredésben, s melyért a gyeplősorítás alig érezhető

enyhülését is megengedték, ott, a lágerországok legszörnyűbbjében és legszélsőbbjében, gondolván, hogy a szovjet megszállás is így tud tovább folytatódni, mert egy kicsi csetepaté-bizonyosság adatik arra, hogy nincs meg a politikai stabilitás, s ezért van szükség arra, hogy a szovjet csapatok továbbra is Magyarországon maradhassanak. Mindez aprónak szánt taktikai lépése volt Hruscsovnak és Magyarország aktuális hóhérének, Gerő Ernőnek. De az is való, hogy mind jöhetett volna a kis csetepaté lehetősége, ha az a fény nem ennek a megalázott nemzetnek a földjén gyúl. Így csaphatott át a maga a hatalom által lehetővé tett, aprónak szánt megmozdulás abba a mindent elsöprő kitörésbe.

Arról is kevésszer esik szó, gondolja András, hogy a maga módján nemcsak ide, a sötétség birodalmaiba szórta a magyar '56 a fényt, de „oda” is, a félig már vörösre mázolt, aranyait pengető nyugatra is, szerte az egész nagyvilágba.

Ide, a tábornak erre az oldalára hitet adott-lopott a már-már tehetetlenségükben, kilátástalanságukban fuldoklóknak, hogy van még remény a feltámadásra. Feltöltötte a lelkeket abban a nagy-nagy pallos alatti állapotban., melyet Közép-Európa mint történelme legszörnyűbb évtizedét tartja, tarthatja számon.

Oda kijózanodást hozott. Melynek eredménye: a „világforradalom” provokátorainak szavai hitelüket veszítették.

Nemcsak András, Béla és Zoltán, egész Sóhajföld népe lázban ég a magyar októberi tavasz gyönyörű tizenkét napja alatt. Még nem mosolyogni is elfelejtünk. Derűsek az arcok, még abban is, ahogy egymásra néznek az emberek, ott az öröm, ott a boldogság, büszkeség. A felemelt fej büszkesége, a nemzet büszkesége. Hogy épp a mi népünk az, amely újra meg tudta mutatni a világnak, hogy számára szent a szabadság, s hogy még ebben az embert lealacsonyító silányságban is van emberi nagyság, s itt, ebben a Hegyeshalomtól a Japán tengerig tartó, a világ több mint egyharmadára kiterjedő feketeség éjszakájában meg lehet gyűjtani a fényt, magasra csaphat a lelkek lángja!

Ó, népem, népem, te csodálatos!

Miközben itt, Sóhajföldön tovább tart az éj, onnan ide is átvilágító pásztortűz az az ottani, lelkeinket melengető gyönyörűséges jeladás, hogy nem veszett el még minden, hogy van vagy lehetséges feltámadás!

Ifjak indulnak a határ felé, át oda, harcolni a szabadságért! Hátha sikerül leomlasztani a Hazug Világnak ez a Szörnyépitményét, s az maga alá temeti korunk hatalomban kéjelgő bűnözőit, hóhérait.

A gyönyörű napok alatt kicserélődnek lelkeink!

Mosolygóvá válik az arcunk. Idegen emberek köszöntik egymást.

Majd november 4-e, a szörnyű. Réka, aki diákotthonában korán kelt ezen a napon, hogy még szabad fürdőszobát kapjon, egyenes adásban hallja az írók jajkiáltását, s Nagy Imre szózatát. Ekkor már – mint az elkövetkezőkben majd jó fél-éven keresztül – minden reggel találkoznak, hogy tudomást szerezzenek arról, megvan-e még a másik. Mert itt tombolni kezd az erőszak, a maga uralmát féltő hatalom egyetlen lehetősége a maga biztonságának, továbbélésének a megteremtésére. Hogy nehogy a fény ide is áttérjedhessen. Bosszút lehetett lihegni itt is még az Ott-ért is. A román hatalmi gépezet egy jó alkalmat is kapott arra, hogy egy csapásra saját ellenzékét is, de annál sokkal inkább a már-már csak rejtőzködve létezni merő magyarságot, annak értelmiségét is lefejezze, s ébredő ifjúságát is láncba verje..

Odaát Kádár Jánosnak is „jól jött” ’56. Mert 32 éven keresztül egy egész korszaknak nevet adó főhőhéja lehetett népének, országának. S ’56 vérbe fojtása alkalom is arra a példátlan, minden mértéket felülmúló megtorlásra, amely alkalommal élt is, mint a magyar történelem egyik legsötétebb alakja. Sorsa ítélete – hogy még a föld is kivetette magából gyalázatos csontjait – jogos ítélet volt, bárhogyan is történt.

És a Szovjetunió is rendezhette saját belső dolgait s az egész „szocialista tábor” is „meghúzhatta” belső elnyomásának köteleit, s tisztogathatott. S ami mindezek fölött van: Nyugatnak is jól jött. Több okból is. A magyar ’56 árnyékában toldozhatta-foldozhatta a maga égető problémáit. Miközben „ide” figyelt a kerek világ, kirobbantották a szuezi válságot, s ezzel párhuzamosan innen is és onnan is elterelhették a figyelmet. S arra is lehetőséget kapott a Nyugat, hogy kimondja a Nagy Igent – amellyel egyben megcáfolta azt a világhiszemet, hogy lenne egy vérre menő Kelet-Nyugat, kommunizmus kontra kapitalizmus, vagy fordítva: kapitalizmus kontra kommunizmus harc. Nem, ha volt is, mert volt, de nem vérre menő. A Nyugatnak kellett a kommunizmus, úgy is, mint „fejlődésre ösztönző”, a hadiipart készenlétben tartató, fejlesztő-serkentő „veszély”, de azért is kellett, mert „neki szánt” feladatát még nem végezte el. Meg lett volna a lehetőség, hogy a magyar nép hősiességének hála, úgymond csapást mérjenek a keleti despotizmusra, de ettől a csapástól óvakodtak. A kommunizmust nem azért hozták létre, hogy esetleg az „emberi arcúvá” alakuljon, s ne végezze el a rá rótt feladatot, ne végezte volna el a már többször emlegetett „kísérletet”. S speciálisan Magyarországot nézve: ott még kevés telt el a magyar nemzeti vagyon egészének a földre teperése óta, jöhetett volna egy visszarendeződés, amire egyáltalán nem volt szükség. Kivételezett ország

mindig és mindenben Magyarország, ott még 1989 után sem „szabadott” megengedni a visszamagánosítást. Fontosabb érdekek összpontosultak ott a régi javak jövőjét illetően, mint bármely más országban.

Béla úgy látja, hogy Magyarország óriásit tett azzal, hogy megadta a halálos döfést a kommunizmus szörny-birodalmának, s elindította azt a folyamatot, mely a rendszer végső összeomlását is hozta.

– Igen, ez is a maga módján igaz – véli András. – De ha rájövünk, hogy a két rendszer összefonódása sokkal erősebb, s az is kell hogy legyen, mert mind a kettő mögött ugyanaz a világhatalomra törő erő áll. S mindkettőt veszélyezteteti „feladatta teljesítésében” a nemesebb erő, a valós igazság keresésének az ereje, az ember szabadabbá tenni akarásának az ereje, akkor érthetőbb az is, hogy a felszíni ellentétek mögötti rosszban fogják egymás kezét. Én is büszke vagyok a nemzetemre – folytatja. – Amit Magyarország tett, csoda volt. Feltámasztotta a világ jobbik részét, kijózanította a kommunizmus maszlagától megszedített nyugati agyak milliói is, s a világot is előbbre vitte. De hogy feltámadjon az egész emberiség, ahhoz egy újabb nagy megtisztító, a Sátán Uralmának véget vető erő kell(ene) hogy feltörjön.

Az '56-ban hatalomra került – illetve hatalomba helyezett – új magyar diktátor, a régi egyenes, s a nemzet gyűlöletében „méltó” utódja, Kádár János első hivatalos látogatását Romániába tette, s jelzés értékű itt elhangzott kijelentése: *Akik a szocialista Romániának ellenségei, azok a szocialista Magyarországi is.* S ezzel bátorítást is adott a román hatalomnak, hogy az itt alig kiserkedt magyar megpiessenést a legdrasztikusabb módon elfojthassa, megtorolhassa. Mert az erdélyi magyar érdekek csak addig merészkedhettek – egy nemzetközi védelemben reménykedve, hogy az ENSZ a magyar kérdés mellé vegye fel az erdélyi és a többi utódállam magyarsága kérdésének a megvizsgálását, tárgyalását.

S Kádár elvtárs véleménye szerint ezek az értelmiségiink, akik fel mertek sziszszenni nemzeti érdekeink-értékeink semmibe vétele, s a velünk történt szörnyűségek ellen, vagy nemzeti méltóságunk mellett, Magyarországnak is ellenségei, s szinte felkínálta: tessék elégtételt venni rajtuk. És lőn. Jöhettek a kivégzések itt is, ahol senki nem vonult az utcára, senki nem emelt fegyvert a kommunista hatalom ellen, csak esetleg megszerkesztettek egy jajkiáltó papírt, panaszlevelet az emberi jogaink gyakorlásának a lehetőségét, a kisebbségi jogok nemzetközi egyezményekben foglalt soványka garanciáinak a betartását kérve. Vagy vigyázzba állt sok száz ember, sok száz magyar, el merték énekelni a Házsongárdi temetőben Kölcsey Himnuszát. Okok, amiért tisztogatni lehetett az éneklők között is az oda

nem való „elemektől”, a Páskándi Gézától, Páll Lajosoktól vagy Dávid Gyulától.

És még egy másik „haszon” is: fiatalok és öregek tömkelege körében is terjesztetett az aljasság, a hazugarcúság, verbuválni lehetett a figyelő, társait jelentő hadat. Kényszerhelyzet volt, keményebben fel lehetett lépni, akár megfélemlítéssel is lehetett keresni-válogatni-kényszeríteni a szolgálattelésre kiszemelteket, akikre a szocialista államnak a fenntartásához, a „rosszak” felfedéséhez, nyilvántartásba vételéhez, lépteik, gondolataik megfigyeléséhez szükség volt.

András saját múltjában „kotorász”. Már egyetemista korában ez a minősítése: „nacionalista”. És már akkor ott sürgölődnek körülötte barátai. Az egyik: „Sándor”, aki egy jó szolgálatot tevő jelentést küld arról, hogy N. A. festőművész műtermében felolvasta a nacionalista magyar költőnek, Illyés Gyulának Bartók című versét, s az ugyancsak nacionalista Kodály Zoltán Zrínyi szózata című művének egy részletét. S a figyelme még arra is kiterjedt, hogy írógéppel leírt példányok voltak a felolvasottak, s András megígérte N. A.-nak, hogy a hibákat kijavítja, s ad egy példányt a művésznek. Nos: „magas labda”. Kapja is Sándor a megbízatást, hogy egy ilyen sokszorosított példányt megszerezni. B. F. „ügynök”, András barátja is megkapja ugyanezt a feladatot. És az 1958. március 3-át végrehajtási időpontul kijelölő „okiratból” még most is megborzongva olvassa:

„Amikor birtokába jutunk ezeknek a nacionalista verseknek, rátérhetünk A. titkos őrizetbe vételére, mely lehetőséget ad az ő ellenséges tevékenységének s annak a feltárására is, hogy tevékenységében kikkel tart kapcsolatot, akikkel szervezett tevékenységet folytatnak.”

Végrehajtási határidő: 1958. március 20-a.

És – mivel az élete az ő élete – tudja, hogy az őrizetbe vétele nem történt meg. A megbízott ügynökök „kapott feladatukat”, annak a bizonyítását, hogy A. „tiltott iratokat terjeszt”, nem tudták bizonyítani. Még arra is emlékszik, hogy az „illetők” megkeresték ezzel, hogy adna nekik is ezekből a versekből, de András mit sem tudva a hátsó szándékról, annak megbízatásosságáról, nem tudott adni. Egyszerűen csak azért, mert egyéb dolga is volt, mintsem hogy szövegeket gépeljen mások kérésére még akkor is, ha azok a szövegek mindig felvillanyozták, lázba hozták.

Jöhetett '56 után – s ebben a szovjet vezetés és csatlósai elérhették céljukat – a rendszer egy bizonyos megerősödése is. Az okok megadattak a szörnyű megtorlásokra, s a bitófákkal való megfélemlítésre. Hogy te megkérdedz:

Van jövő?

Lehet feltámadás?

*végigszánt a hátadon az élet
jön örömeivel és ürömeivel
jön a bánat és a reménykedés
összeölelkezve, összekapaszkodva
Forrásvíz bugyog a földből
ó ha enyhületet hozna
és zuhog a kor-eső
végigpásztázó embert és állatot
boldogságot és elesettséget
amit érteni lehet
azt hinni nem jó
és amit elhihetnél
nem tudod megérteni
mert iszonyatos sötét az éjjel
és ha fényes is a nappal
akkor is sötét
a hátunkra esünk
és rugdalózunk
rángatózunk
nem tudunk talpra állni
vagy ha felállunk
beleszédülünk ismét
az ájult végtelenbe
süket napok nyomasztó zuhatagába
az életbe*

Érzi András e soaraiban a kort is, annak félelmeit is. Semmit sem mondani ki, esetleg csak sejtetni. Mert félsz! Esetleg kérdezel. Aközben, miközben rólad is állandóan kérdeznek.

„Követni, hogy A. kivel tart kapcsolatot a faluban, s milyen rádiót hallgat. Mikor távozik el a helységről, milyen céllal és kihez. S tanári munkájában: milyen nevelést ad a gyermekeknek.”

Miközben te csak elmélkedhetsz.

Vajon hová jut az ember, ha ez így tart tovább?

Vajon végünkbe rohanunk?

Úgy érzem, azt tesszük. Örületes, szédítő az iram, itt már az emberi ész meghazudtolja önmagát, és nemsokára szétfreccsen, szétmállik.

De miért is sajnáljuk ezt? Hisz mit ér úgyis a lét?

Vagy:

Az ember viaskodik. Rémképeket lát. Roppan-roppan össze, de kapaszkodik mindenben, tartja magát, mellére ejti fejét, magába esik, de aztán féltérdre kényszeríti testét, emelkedik, fogait összeszorítja, visszahull, megint, megint fel, fennebb, erőszak, akaratosság, feszülő izmok az arcán, a feje felett zúg a szél, nem, nem, ő nem hagyja magát. Villóznak előtte a képek, lát valamit, nem éri el, hiába nyújtja a kezét. Belül zakatol, lüktet benne a lélek, nem tudja már, hol az igazság, csak azt érzi, hogy roppan össze, hogy marcangolják bent valamik, valakik, férgek, kutyák, rémség és förgeteg.

Lapos vagyok, szörnyű üres senki. Eddig sokáig hittem magamban. Most meg kezdek megint nem hinni. El szeretnék menni valahová, s nem tudom, hová. El magam elől, ahol nem találkozom senkivel, és megmenekülök az éneamtől, annak a kínzó, gyötrő marokszorításaitól.

És:

Mint egy kényszerzubbony, nehezedik ránk a kor. Alagútban vagy, sorsod „alagsors”, s a legszörnyűbb, hogy nem látod a végét. Tudomásul kell vened, hogy ez az értelmes léted értelmetlensége. Sorsod.

Béla vigasztalja. – Így is lehet élni. Az ember végzi a dolgát, úgy sem függ tőle semmi. Amit elrendelnek, végrehajtja, s próbál a munkájába egy pici jót is belopni, hogy öröme is legyen benne.

– Jót?

– Igen! Mert mindnyájunknak küldetésünk is van. Neked különösen. Hogy ébreszd rá a gyermeki lelkeket a szép értelmére.

András hát magára is gondol, Rékára, az őket körülrajongó tanítványok seregére, gyermekeire, akik már törik az út porondját, s mintha oldódna benne egy picit a keserűség.

Varjúsereg húz el a falu fölött. Hullnak a tollaik. Feltámad a szél.

Az idők szele!

18. SZÖRNYŰ IDŐ

Szörnyű idő, szörnyű idő!

S a szörnyűség mind egyre nő.

– írja Petőfi 1849 júliusában megrendülten és kétségbeesett keserőséggel. Itt nálunk, Sóhajföldön már húsz éve tart a szörnyű idő. Gheorghe Gheorghiu Dej halálával nem ért véget a sötét korszak... Tudtuk, hogy a nagy hegyeknek ormán tovább fújdogál a hideg szél. Benn vagyunk a sötétség korszakában, ahonnan egyelőre még csak reményfény sem látszik. Ceaușescu 1965. március 22-i hatalomátvétele után folytatódnia kell mindennek, jó vagy jobb sehol, csupán csak új korszak kezdődik, a romániai kommunizmus második korszaka.

Ceaușescu neve – főleg nekünk, magyaroknak – irántunk való jóindulatáról ismert volt. Ő bonyolította le még mint Gheorghe Gheorghiu Dej jobbkeze, 1958-ban a Bolyai egyetem álságos „egyesítését”, azaz felszámolását, amely akkor emberéleteket is követelt. Voltak hívők – Szabédi László, az akkori Erdély egyik legjelesebb szelleme, s Csendes Zoltán, az egyetem rektorhelyettese – akik nem tudták túlélni ezt az összeomlott állapotot, s életük odadobásával tiltakoztak ellene. Így hát most, ahogy Ceaușescu abszolút hatalmat kapott, előre sejlett, hogy semmi jót nem várhatunk.

Jöttek is hát az újabb „fekete idők”.

Petőfivel kérdezhettük:

...főg maradni valaki,

Leírni e

Vad fekete

Időket a világnak?

S ha lesz ember, ki megmarad,

El tudja e gyászolgokat

Beszélni, mint valának?

Mi, akik átéltük már a Gheorghe Gheorghiu Dej-korszak 21, és át fogjuk élni – ha hagyják ezt is – a Ceaușescu-korszak ekkor még sejteni sem lehet hány esztendejét, mi is megszenvedjük a szörnyű időket. De ez a fajta szenvedés másfajta, mint ama Petőfi-korabeli. Ott, akkor egy felemelően csodálatos harc közeledett a végéhez, itt az Ős patkány terjeszt(ette) kór terjengett és nehezedett a lelkekre.

József Attila versének sorai „ide is” szóltak, szólhattak (volna):

Az elnyomás csapatban károg,

élő szívre mint dögre száll...

A rendszer megkövesedik, ránk kövesedik. Nő az emberekben a félelem.

Kiben higgy? Miben higgy?

Már tudod, '56 óta különleges súllyal és reménytelenséggel, hogy „nincs bocsánat”. Hogy oda át is hiába tekinthetsz. Az ős patkány egy másik jelentkezési formában terjeszti ott is a kórt. Esetleg csak az tölthet el reménységgel, hogy az emberek tisztábban kezdtek látni.

De mind láthatsz, ha rád nehezedik a görnyesztő kor, görnyesztő idő?

A kollektivizálás „sikere” után nem csak itt, Sóhajföldön, szerte mindenütt – mondhatni így is, az idedobott összes országban – kiüresednek a falvak, akik csak tehetik, a városok felé veszik útjukat. A volt földműves társadalmakat szétverték mindenütt, a maradék széthull, nincs ki termeljen. A betakarításra – amihez kézi erő is kelltek – az iskolás gyermekeket „rendelik”, kötelezik.

Feladatuk (lenne): tíz körömmel kaparni ki a földből az életet! Mert akiknek ez lenne az ősidők óta beidegzett gondjuk, munkájuk, azok eltaszítottak az Élet asztalától, azoktól elvettek mindent, a földet, munkaeszközeiket, állataikat, ellenségnek minősítették, elhurcolták vagy elriasztották, s menekülésre vagy – fájó, de ez is volt, ezekben mérhetően volt – öngyilkosságba kényszerítették őket. Az érzékenyebb lelkületűek nem bírták elviselni, hogy minden, amiért eddig nemcsak ők, eleik is éltek, egyszerre semmivé lett.

Szomorúan állapíthatja meg András vagy bárki: ez is sikerült ennek a szörnyarcát már nem is rejtegető erőnek. Eltépni, elszakítani az embert léte értelmétől.

S nemcsak nyomorba dönteni, de megnyomorított lelkűvé tenni ezeknek a szerencsétlen országoknak a népét.

Hogy meg is bosszulta magát a szaktudás, a lelkiismeretesség, becsületesség mindenünnen való kiűzése? Hogy ez vissza is ütött? És a növekvő nyomorúsággal rajtunk ütött vissza. Ez kit vigasztalt, kit vigasztalhatott? Csak azokat a keveseket, akikben az ő kudarcaik a végső kudarc reményét ébresztették.

Te még ha láttad is, érzékelted is, hogy „fejétől bűdösödik a hal”, akkor is a magad nyomorúságát élted. Nemcsak láttad, de tudomásul is vetted, hogy jók nem azok voltak, akik kezükkel a sarló vagy a kalapács nyelét fogták, s termeltek, teremtetek, hanem azok, akik tapsoltak vele. Tapsolták, éljenezték a kor bűnbarlangjának irányítóit.

A világ felborultsága mindenre kihat.

A hazugságok nem növesztik szárba a búzát!

A földek is – hiába a hangoztatták az elvet: termelő szövetkezet, mint nagyüzemű gazdaság – nem úgy teremtek, és nem is teremhettek úgy, ahogy kellett volna.

A szaktudás és az irántuk való szeretet kiölése az emberekből a kor egyik legszörnyűbb bűne.

Az általános hazugság alól nem vonhatta ki senki és semmi magát, így lett becsületétől megfosztott, spekulatív a munka is. Hazudták azt a gyárakban, hazudták a mezőgazdaságban, mindenütt.

Az embereken elhatalmasodott a közöny, az érdektelenség.

Ha csak fizetgetnek, mi csak dolgoztatunk – született meg a kor arcát és annak jellegét kifejező mondás és magatartás. Fiaiunknak, akik addig Álltak, ahol csak állniuk kellett, Keserű daccal, sorsukkal szembeszegülve (Tompai László), bele kellett törődniük, hogy létük értelmétől megfosztattak, s évezredek feladatukat nem végezhetik tovább, lehetetlenné tette azt a kor.

Hogy a munkádba menekülj, csak nagyon különleges esetekben tehetted meg. Még akkor is, ha abból is lelki szépséget lehetett (volna) kapni. A becsületesség elleni harccal a munka becsülete is üldözőbe vétetett. S a kor is megmutatja önmarcát.

Hiába telnek az évek, az évtizedek, még a jegyrendszert sem tudják megszüntetni.

Sorban álló világ, sorban álló társadalom. S miközben állsz a sor végén, hogy hátha hoznak valamit, hátha hozzájutsz valamihez, bömböl a rádió az általános jólétről, az emberek boldogságáról s a szocialista társadalom felsőbbrendűségéről.

Az emberek fásult arccal hallják, hozzá vannak szokva. Senki nem szól semmit, nem is tiltakozik.

Kinek? Vagy minek? Ez is a valóság része, azé a valóságé, mely „adva van”, melyben élned kell. Feladataidat is a kor jelöli ki. Ki kell vened a családotok számára fejenkénti napi 30-40 dekás kenyéradagját, az is csak addig van biztosítva, amíg tart belőle. A cukrot, olajat s az egyéb alapélelmiszereket már nem biztosítják, így azokból még fejadag sincs.

Ez is egy lehetséges „boldogságadó” hely, az üzlet. Ha kifogsz egy darab szalámit, vajat vagy túrót, s így volt ez a lisztel, cukorral, zsírral, étolajjal, zöldséggel, gyümölcssel, mindennel, nevető arccal mész haza, a tieid közé.

A kicsi öröm is nagy örömmé válhat, felfokozódhat azzal, hogy az közös örömmé lesz. S ez nem csak belemagyarázás, ez akkor valóság is volt. Édesanyád öröme, gyermekeid öröme, boldogsága. Valamennyiőtök kiszolgáltatottságának a része. Vagy a te lelkiismeretfurdalásod okozója is lehet, hogy nem tudtál ellenállni a kísértésnek, hogy újra és újra odaállj az ajtó mögött kialakult körforgásban levő sor végére, s esetleg a magad 4-5 porciójával kirekesszél az örömből olyanokat is, akik ettől a te falánkságod miatt estek el.

A valós szükségleteket, sem az állapotokat nem tudja felmérni a kor. A központi irányítás azzal is, hogy a természetes folyamatok működését kizárja, gátakat emel a látás elé. S azzal is, hogy *a kimondást* megtiltja, hurkot vet a saját tisztánlátása lehetőségére is. Mert ha az igazság kimondása betiltatott, honnan tudjad, te fent levő is, hogy mi is a valós igazság? Egy álvalóságot képzelsz magadnak, olyant, amilyen valójában vagy van vagy nincs, s így hát eltévelyedhetsz te is. A Vezérek – hajdan Gheorghiu Dej, most Nicolae Ceaușescu – mint egy-egy bohóc, fűjják-hazudják – vagy hiszik is, mert őket is becsapják a szemükbe hazudó hízelgők? – a maguk ostobaságait. Hogy pl. Romániában minden idők legnagyobb terméseit takarítják be, és közben üresek a kamrák, a gabonataratók, s még decemberben is leszedetlen kukoricatáblákat lebegtet a fagyos téli szél, mert még a munkát is képtelen megszervezni a „gépezet”. A központi irányítás kizárja a mindenki magáért felel és teszi, amit kell működési elv érvényesülését.

S a társadalom? Az emberi világ? Az emberhangyák milliói? Akik nem tudnak a maguk urai lenni, mert csak vágyaikban élnek azok a javak – narancs, citrom, füge vagy mandula, vagy esetleg csak egy vágás szalonna vagy egy szál kolbász – melyektől az ő gyermekeik megfosztatnak. Majd 1988. december 15-én a Brassóban fellázadt, s a pártszékházat megrohamozó tömeget az döbbenti meg legjobban, hogy ott felhalmozott javakat találnak. „Elrettentő példaként” hányja ki az épületbe behatoló tömeg az emeleti ablakokon a „bűnjeleket”: a kolbászt, vaját, narancsot és citromot s az egyéb jóságokat. Amik csak a fentnek, az apparátus tagjainak jártak.

S a malom folyamatosan öröl... Hátulról szigorúan irányítatik.

Félelmet kelteni! – ez az ő „védekezésük”. Folyik a brassói és Zsíl-völgyi – mert ott is meg mert mukkanni a tömeg – lázadók beazonosítása.

S ami még ennél is fontosabb: a szolgál-köntösök osztása, megkövetelése.

„*Aki kimondja, azzal félig fel is oldja a kint!*” – fogalmazza meg a nagy igazságot Illyés Gyula versében. S itt nincs kimondás, s következőképpen feloldás sincs! Csak álnokság, hazugság és képmutatás.

Félj és hallgass! Hordd magadban, vagy hazudd a szépet és hazudd a jót.

A pártideológia szerint az írók, művészek – s még a tudósok is – aktivisták, s a kultúra feladata: az ország, vagy még inkább a Család – Nicolae és Elena – dicsőségének a megéneklése. Elena – a maga bevégezett 3 elemi osztályával, mert a negyediket elbukta – a tudományos világ feje és fő irányítója lesz. S a kulturális élet az egész országot átfogó nagy rendezvénye-teljesítménye a Cîntarea României

– Megéneklünk Románia köntösébe öltöztetik, melynek a valós címe inkább lehetne az: Megéneklünk titeket, dicsőséges vezetőink!

Két primitív, silány ízlésű emberhez igazodik – vagy kellene hogy igazodjék – az egész kultúra szellemisége. Szólnak a giccs-szövegek a rádióból, televízióból, betöltik az újságokat, folyóiratokat. Mennek a megrendelések a költők, művészek, zeneszerzők felé. Készül és özőnlík a hízelgés giccshalmazára mindig, de a születésnapkor – mely az ország ünnepe is – töményítetten, mert hát ugye ilyenkor lehet a legjobban kifejezni az ország „háláját”. Viszik is a megyék az ajándékaikat, melyek az „ünnepelemek” ízléséhez idomítottak. S ha úgy-ahogy –

Orra bukva az avaron, forogva mennykőves határon (Farkas Árpád) mégis működik még a szellem, s értékek is születnek, vannak, akik *a veszélyt megkeresve* – kimondják a kimondhatatlant, tudják, hogy bármikor rájuk zúdulhat a fürgeteg.

A 70-es években „új módszerekkel” is – ha egyáltalán újak voltak ezek, vagy csak akkor újra igénybe vettek – kísérletezik a fél oldalról – és csak fél oldalról – internacionalista Nagy Kísérleti telep, a Párt-Állam. Fegyverként próbálják ki a magyar értelmiség ütlegetéssel való megfélemlítését. Erre is szükség van. Annyira magától értetődően, hogy még magyarázni sem kell.

Április 29-én reggel az iskolától jött valaki, hogy azonnal menjen Zolti a szekuritátéra Sepsiszentgyörgyre. Mindig letette a karóráját, mikor így valahova hívat-ták, letette akkor is, s elment. Hát ha a szekuritáté hívatta, nyilván tudtuk, hogy nem jó. De hogy ennyire nem jó, azt nem is gondoltuk. Tanácskoztunk, s arra a megállapo-dásra jutottunk, hogy nagyon óvatosnak kell lenni, hogy egyik legyen szabad. Telt a nap, ugye... Addig-addig, hogy este 9-kor hazahozták. Három pribék. Egyik az a Pópa nevű volt, a másik a sofőr, s egy magyar szekus, akinek a nevét nem tudom, s azt sem, hova valósi. Hát én barátságosan fogadtam, kézfogással, s Zolti súgta, hogy vigyázzak... Én nem láttam, hogy véres a homloka s a szája. Iszonyatosan el volt verve... S akkor ezek azt mondták, hogy házkutatást tartanak... El is vitték egy csomó könyvünket... Három hétre, amikor már a véraláfutások elmúltak, újra hívat-ták. Kérték, hogy írja alá, hogy nem bántották. Azt mondta, ő ilyent nem ír alá...

S a „megöngyilkolás” különféle módszerei is divatba jönnek. Egyre másra akasztják föl magukat értelmiségieink. A rendszernek jobbulnia kellett, ezért hát kényszerűen bár, de megszűntek a halálos ítéletek, a hatalom „demokratizálódott”, nem tehetett róla, hogy egyre többen ugráltak ki a valahányadik emelet ablakán, vagy az erdő széleken akasztották fel magukat. Esetleg autó ütötte el őket. Mindezek az egész szocialista táborban gyakori és „bejáratott” történések voltak.

Andrást egy volt diákja – rossz, szófogadatlan gyerek, akikhez család-látogatni is többször el kellett mennie hajdanán –, már mint felnőtt, egyszer későn este meglátja, ahogy megy kerékpárján az úton. Szinte ugorva áll eléje: *Tanár úr! Ne tessék ilyen későn egyedül kerékpározni az úton, ezek még...* S itt elhallgat... De a lényegyet elmondta, s ez meg is döbbengette Andrást. Hát itt tartunk? Benne a kisemberi tudatokban is, hogy „ezek még”...

Volt az országnak egy kiutasított bírálója, polgárjogi harcosa – ekkor ez is lehetővé vált, még jól is jött a fentnek, hogy megnevezhető a rossz, a szocializmus ellensége-ember –, Paul Gomának hívták. Minden értelmiségi zsarolható és vádolható volt azzal, hogy Paul Goma híve, s folytatott az üldöző hadjárat a kinevezett „gomaisták” ellen.

Hetvenhét tavaszán, húsvét vasárnapján vitték el, másnap, hétfőn – egy nap után – érkezett haza. Hogy megverték-e a szekunál, nem emlegette. Talán nem akart megijeszteni. Az orvosi lelet nem verésre, hanem rúgásra utal. Csizmával rugdosták meg. A vallatója egy durva, erőszakos alak volt, velem is kiabált, hogy miért hazudok, Goma volt nálunk, Goma így, Goma úgy... Amikor Jenő megtudta, hogy elvitték az írásait, melyek egész addigi élete értelmét jelentették számára, úgy viselkedett, mint akinek nincs esze, vagy hogy is mondjam... Aztán azt mondta, semmi baj, én elmegyek öntözni! Húsvét hétfője volt. Mindössze két helyre szokott elmenni. S nem volt egyiküknél sem. Nem volt. Ezt csak mondta... Volt valami csekély pénzünk a takarékpénztárban, de nagyon csekély összeg, azt mondta, ki kéne vegyük, ha őt letartóztatják, a pénz nehogy elvesszen. Akkor én elmentem, mert én voltam beírva, elmentem és kivettem. S ez alatt az idő alatt mehetett ő fel a padlásra. Felvitt egy kicsi széket. Egy tiszta új nyolcspárga, ilyen szárítókötél volt ott. Azzal akasztotta fel magát. Felvitt egy üveg bort is, és ott megitta, vagy mi, mert aztán elvitték és ellenőrizték, nincs-e benne mérég. Úgy látszik, bátorságot szerzett magának. Ott volt a cigarettája eloltva. Egy hamutartó, egy kis szék... Ezt, ugye, sok variálásban gondoltuk végig. Azt is mondták, ott a szekuritátén ölheték meg, és azután hazahozták... Nem tudom. Én is sokat gondolkoztam rajta, ő olyan ügyetlen ember volt, egy szeget sem tudott beütni, csapban egy tömítést nem tudott kicserélni, semmit... és hogy lehetett ilyen ügyes, hogy ő végzett magával. Ha tényleg ő végzett magával.

A kérdés elhangzott mindig, minden hasonló esetben. El Zsoldos Árpád szerencsétlen, meghurcolt színész kapcsán is, aki mindenképpen elkövette azt a hibát, hogy hangoztatta – mint nyílt üldözött, munkájától – színpadi lehetőségeitől – megfosztott, börtönben is megkínzott, s utcára lökött szerencsétlen –, hogy ő ezt nem bírja, végez magával. Ám mielőtt szörnyű tettét – önmaga felakasztását egy

erdőszéli fára – elkövette volna, súlyosan „bántalmaznia” kellett önmagát. Mert a teste tele volt ütlegek nyomával. S ha mégis önmaga vetett volna véget életének, menekülés volt az is. Nem csak a zöld erdőbe, a halálba is lehetett menekülni, függetlenül attól, hogy az padláson vagy erdő szélén történt.

Miért mindez?

Hogy te félj!

Mert te „horthyst, fascist, irredentist” vagy...

András hallotta, hogy valaki egy bizalmas másajkútól megkérdezte:

– Te. Nálatok, románoknál mi az adott bűn? Mert nálunk – akik horthisták, fasiszták és irredenták vagyunk –, ez szinte magától adódik.

– „Azért” az van nálunk is. Fasiszták mi is lehetünk! Meg rendszerellenesek is! A lehetőség „itt is” határtalan.

András is tudja megleckéztetéseiből, a rejtélyes vele való történetésekből, ítélőszék elé való rendeltetéseiből, hogy ő is horthysta, fasiszta és irredenta. És hogy „román-ellenes tevékenységet” folytat. Azzal, hogy Petőfi Sándor, Ady Endre vagy Tamási Áron-műsorokat szervez-rendez a diákjaival mesterégből, tanári feladatából fakadóan-következően.

Tehát bűn, ha azt teszed, ami a feladatod, s bűn úgy általában is a kultúra, pláne a magyar kultúra éltetése. De te rájössz, tudatosodik benned: a kultúrába is menekülhetsz, az is egy mentsvár. Az olvasó, a művészetet szerető ember jobban el tudja viselni a kort, még annak az embertelenségeit is. Mert van hová erőt és hitet gyűjteni meneküljön. Rendelkezésére áll az adott korban egyre inkább száműzött a „szépség és igazság” hatalmas birodalma. Mely bizonyosság: A szellem sokszor képes még a zsarnokságon is felülemelkedni. Annak minden ébersége ellenére is. S így csonkaságából, megnyomorítottságából is ki-kitekint!

Azt nem mondhatod, hogy a Párt tévedett, mert az tévedhetetlen, de azt érzed, hogy Csehov vagy Maupassant, Petőfi vagy Ady emelhet, lelki menedéket-táplálékot adhat, s ha mégis bűnödnek mondatnak, még védekezhetsz is, hogy „haladó szelleműek” voltak, ha ez is ér valamit.

Szinte legenda már, hogy Sztálin rákényszerítette Romániára a Magyar Autonóm tartományt. Rá kellett kényszerítenie, mert 1918 óta csak akkor, és akkor is csak eme moszkvai parancsra kerül(het) fel Romániában kiadott ország-térképre ez a szó, hogy magyar. Mert ilyen, hogy magyar vagy székely Romániában nincs. Pláne a térképen mit keres? Ceaușescunak hát egyik első gondja volt, hogy a „megyésítés” égisse alatt (talán az egész területi átszervezés ezért volt) előbb sorvassza, aztán

teljesen fel is számolja még ezt a tartalom nélküli, csak látszati magyar szerveződést. S egyéb „területeken is” folyik a háború minden ellen, ami magyar. Különösen zavarhatták a bölcs hazafit, hogy szándék ide, immár fél évszázados szándék oda, még mindig van magyar oktatás.

Ezért lett már első nagy „hajdani” lépése a lefejezés, a magyar oktatás legfelső szintjének a felszámolása.

Nem volna Románia Románia, ha ezt „egyenesen” tették volna. „Ok” is adatik. Harc a szeparatizmus ellen. A két nép fiai barátságának a kiszélesítése!

Ilyen lépés volt már Gheorghe Gheorghiu Dej alatt az „internacionalizmus” szellemében látszatilag kezdetben megengedett Magyar Népi Szövetség felszámolása, mert a kommunisták pártja ugyanúgy képviseli a magyarságot is, külön szervezetre miért lenne szükség? – mondta „akkor” a bölcs érvelés. Ugyanúgy külön egyetemre sincs szükségünk. Így házassítatják össze a román Babes egyetem a magyar Bolyaival. S jön létre 1958-ban a Babes Bolyai kétnyelvű intézménye. Átmeneti állapot itt is, s Erdély egyéb felsőoktatási intézményeiben is. Így majd 3 év múlva Marosvásárhelyen az addig magyar Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen is, ahol nem lévén lehetőség az egyesítésre, román tagozatot hoznak létre. S a testvériség jegyében elkezdődhet a magyar részek zsugorítása, olyannyira, hogy 1989 őszén Kolozsvárott már csak 15 fiatal „óhajtott” magyarul tanulni, s Marosvásárhelyen is alig több, s gőzerővel folyt a szeparatizmus maradványainak az eltüntetése mindenütt, mert hát a két nép testvérisége. Vagy – őszintébben –: Romániában magyarul? Ki hallott ilyent!?

Neked: fáj a néped sorsa.

Aggódsz, szorongsz.

Szorongsz a nyelved sorsáért. „Nem hivatalos”. 1918 óta sohasem volt az román földön.

Miért is lenne az?

S a néped? Hivatalos politika: részarányát csökkenteni kell. Tervek készülnek magyar többségű városaink elrománosítására. Csak egy, Marosvásárhely példája.

De azt, hogy városainknak, falvainknak csak egy nevük van újra, az, hogy Cluj Napoca, vagy Miercurea Ciuc, vagy Gheorgheni – ezt határozatba is foglalták. Legelőször 1938-ban, aztán Ceaușescu Romániájában. Még irodalmi szövegben sem írathatott le másképp. Azt a nótát hogy *Szép város Kolozsvár* – leírni nem lehetett/szabadott volna. Újságcikkben Sft Gheorghe vagy Brassó helyett ilyesféle

megfogalmazások kerülnek be a „derekukat beadni nem akarók” részéről: Az Őrkő alatti vagy a Cenk alatti város. Ilyesmikre külön törvényt nem csinálhattak. De ezt, hogy Sepiszentgyörgy, Kézdivásárhely vagy Brassó semmiképpen sem lehetett papírra vetni. Természetesen: az egyenjogúság jegyében.

Mint mindenkiről, mennek rólad a jelentések, mikor hol voltál, hogyan szuszogtál, miről álmodoztál. Ha már nagyon sok van a terheden, felkínálják az ő fogalmaik szerinti „tiszteséges élet” lehetőségét, hogy jelents. Jelents nekik apádról, anyádról, a legközelebbi barátaidról. Kopogj be hozzájuk, vigyél csokoládét a gyermekeknek, s kérdezd meg őket, hogy az édesapjuk az édesanyjukkal miről szokott beszélgetni. S tedd ezt „a kor szellemében”. Ha ezt nem vállalod, félj, rettegj, vállald azt a kés élen való tánc állapotát. És keresd a rejtőzködés lehetőségét. Itt, a Félelem Birodalmában.

Még arra is akad példa, hogy beházasodsz egy „fontos” családba, elveszed a lányukat, odaköltöztöl, s naponta küldöd a jelentéseket, hogy miről beszéltek, hogyan gondolkoznak.

Hogy lehet elrejtőzni, menekülni, megőrizni lelked egyensúlyát? Hányszor máláztott el ezen András!

Valamikor, még a hetvenes években volt Andráséknak egy furcsa vendégük. Egy fiatal, 30 körüli angol hölgy – könyvtárosnő a hazájában, valahol egy kisvárosban, Liverpool környékén. Felbukkant egyszer, valaki hozzájuk irányította.

Egyszerű volt a hölgy, szikár, szelíd arc, nagyfokú serénység és szerénység megtestesítője is. A külsőségekben igénytelenség, de annál nagyobb igényesség jellemezte a szellemiekben. Nem valakibe, hanem a magyar nyelvbe szeretett bele, s tudta azt is, hogy annak a legtisztább élő változatát Erdélyben kell keresnie, így bukkant fel tájaikon, s vagy három évig vissza-visszajárt hozzájuk. Itt, Sóhajdon természetesen nyitva állt a kapujuk előtte. Bár megkérték, hogy amikor jön haza, előbb mindig nézzen szét, hogy látja-e valaki, ahogy betér a kapun, mert akkor már tilalmakba ütközött az „idegen” befogadása.

Pár napig náluk volt mindig, tőlük járta a környéket, a népes családban ő is elfért. Oly szépek voltak azok a napok! Szavak kincseivel tért haza. Lassan, mindig gondolkozva szöve mondatait, de tökéletes nyelvi helyességgel beszélt. Valóságos mérnöke volt a szavaknak, a nyelv természetének, mélyre akart hatolni azok kincs-világában. Egyszer, egy este egy szólással jött a gyűjtött kincsei között.

„A hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát.”

Mi benne élünk a mondásainkban is, nekünk ez nem volt új, de ő lelkesedett, hogy ez mennyire igaz, és milyen szépen fejez ki. Mert igaz, igazság mindig csak egy van, mondta, s az önmagát jelenti. De hazugság bármiről számtalan lehetséges. S arra visszaemlékezni, hogy mikor mit hazudtál, sokkal nehezebb. És képtelen is vagy rá. Épp ezért a hazugot könnyen „utol” is lehet érni. Ezért kell hát mindig igazat mondani.

Az ember minősége az kell hogy legyen, hogy igaz. Az élet minden területén.

– Csak ... mondja András, s itt megáll, nem folytatja. Aztán kinéz az ablakon.

A csend beszélni kezd bennük, szótlantul. Andrásban is, Rékában is, s talán angol Zsuzsában is. Ha ő fel tudja mérni ezt a mi csak helyzetünket. Amely onnan beszélt, csak onnan beszélhetett, a homlokok mögül. Míg András csak megszólalt.

– Van egy másik mondásunk is: *Mondj igazat, s betörik a fejed.* Ugyanakkora igazság ez is! S hozzáfűzi: sajnos.

Zsuzsa megérti, s nem folytatja. Majd a csendet megint ő töri meg:

– A tiszta, az egyszerű, az átlátható világ való az embereknek.

Többet senki nem kommentál...

Aztán, hogy ne permetezze be ezeket a szép, hitteli teli pillanatokat valamiféle félelem – mert itt ez a kétdimenziós beszéd is félelem-ok lehet – Réka megszólal:
– Feküdjünk le!

Andrásban bomlanak, majd újra összeállnak a szavak...

Szabad életre vágyasz, s nem lehetsz szabad.

Hogy mit tegyél, mit kell tenned, a kor diktálja, diktálná neked.

Miközben Harcol benned a Hit a hitetlenséggel, megkérded magadtól:

Van ott fent is valahol Igazság és Béke? A hit Igazsága? A béke Igazsága? Hiheted-e azt, hogy innen, a Siralom völgyéből, földi keresztfádról oda föl kerülsz, valahová föl, a béke birodalmába? Isten országába?

Ha van hited, abba is menekülsz, menekülhetsz, hogy elviseld ezt a Lentet, a földi életet, bármilyen is legyen az, mert vár rád az örök élet Fentje. De ezt is csak magadban gondolod, gondolhatod, mert ez is bűn, hinned is bűn, hirdeti az új kor új eszméje: Isten sincs! A börtön-ország börtönei a hit felkent papjaival is tele vannak. Lajstromok készülnek a „becsapottakról” is! Elvtársak rendeltetnek a templomkapuk közelébe, akik vasárnapról várnáprajstromolják, hogy azok, akik a tudatlanság eme hajlékait látogatják, mind az „egyházi reakció” hívei. Hogy majd hangozhassék el: *Tudjuk, ki vagy! Tudjuk, kik vagytok!* Ám – az tény – az egyházüldözésnek ezeken a legkegyetlenebb sziklavárain nem hogy csökkent volna a templomba járók száma, hanem inkább növekedett.

A „tudatlanság” elleni harcnak „ezért is” kellett folynia tovább.

Kezdetben, a '60-as évek végéig lehetetlen volt, hogy kijuss, kimenekülj a nagyvilágba. Soha nem látottan szigorú határtilalmak voltak. A Groza Péter miniszterelnök nagy „meggyőzése” azzal kezdődött, hogy mint jó hazafi-politikus „megnyugtatta” Észak-Erdély magyarságát, mindegy, hogy hová tartozunk (azaz: nem fontos, hogy Magyarországhoz tartozzunk), mert a határok átjárhatóak lesznek, „légiesednek”, lévén hogy szocializmus lesz Magyarországon is és itt is. S erre teremtettk meg a se ki se be vasfüggönyét.

Majd a Ceaușescu rendszer kezdeti periódusa, amikor egy kicsit taktikai okokból csak kellett „engedni”, hozta magával, hogy apró kifele-rések nyílhattak. Ebbe belefért az is, hogy az ország németjeit és zsidóit „pénzre váltották”, azaz eladták.

Emberkereskedelem!

Ebből kettős hasznót vélhettek. Amellett, hogy jött a valuta, növekedett a nemzeti részarány az összlakosságon belül, s közelebb kerülhetett Ceaușescu elvtárs az „omogenizarea țării” – azaz az ország egyszínűsítésének – a vágyálma megvalósításához. Hogy kiáramlott a szaktudás is azzal, hogy az ország legracionálisabb rétegei adattak el, s hogy ez mennyivel nagyobb veszteséget hoz, mint nyereséget, annak a felmérését nem lehetett elvárni a kaptafa mellett felnevelkedett totalitárius államfőtől. Akinak az ön-imázs állítása, jövő-vágya főleg abban merült ki, hogy az ő arcához, ízléséhez igazítsa az országot.

Utolsó fél évtizedének ez is lett a varázs-álma: Ceaușescu Romániájának a megteremtése.

Hogy ehhez rombolni kellett? S közben éheztetni, fagyhalál peremére taszítani az ország népét?

Az elődeink egy rossz szokást hagytak ránk. Azt, hogy este, lefekvés előtt le kell vetkőzni, s úgy bebújni a jó meleg ágyba. Az akkor volt. Most magunkra veszünk minden kacatot, minél többet, s úgy bújunk be a jéghideg ágyba!

Érezte mindenki, hogy itt történnie kell valaminek. Illetve: kellene! Mert ez, hogy mindenben fejadag van, nemcsak kenyérben. Gázban is – a nullánál egy picit több, azért dideregsz az otthonodban –, s benzinben is. Hosszú sorokban állnak a kocsik a töltőállomások fele vezető úton, megtörténik, hogy két napot is állasz, amíg sorra kerülsz, hogy a még az egy tankolásnál is kevesebb havi adagodat megkapjad. S hogy a „nincsen” mankót is kapjon, egyik hétvégén csak a páros számra, a másikon csak a páratlan számra végződő kocsik közlekedhettek.

Mit számít az?

A puliszka nem robban – volt közöttünk a szólás, s ezt nem is titkoltuk a kellenél jobban, hátha eljut „oda is” a fülekbe.

Esténként órákra veszik el a villanyt! Gyertyafény mellett írják a gyermekek a házi feladatukat. Ha van gyertyájuk. S András is ott potyolja írógépét a sápadt fényben.

Nicolae Ceaușescu „alakítani” is akar, a maga képére alakítani. Patinás történelmi városközpontokat romboltat le, hogy a maga grandomániájának megfelelő újakat emeltessen!

Sistematizarea țării – volt a szólam.

Te?

Egyre állandóbb, megmásíthatatlanabb szorongásaim nyomasztanak. S olyan jól esik, amikor néha, el-elvétve szépnak érzem a világot, ezt a környező lét-tengert, s látom, hogy megtelik fénnel, megtelik virágokkal. Aztán lehajtom a fejemet, és nincs már öröm, csak ezek a környező hullámok, melyek már-már összecsapnak a fejem fölött. Összecsapnak, ellepnek, eltüntetnek.

Vajon eltüntet ez a kor? Vajon megadatik, hogy megmaradhassunk embernek? Ha szárnyaszegetten is, ha fájó idegrendszerrel is, de embernek. (1988. nov. 6.)

Ceaușescu belekezd a hagyományos városközpontok, s azzal párhuzamosan a falvak lerombolásnak a programja megvalósításához. Mindent elpusztítani, ami a régre emlékeztet – gondolja, gondolhatta. És itt, Erdélyben minden a régre emlékeztethette. A múlt emlékei, a gyönyörű városközpontok, Kolozsvár, Marosvásárhely, Beszterce, Nagyszeben, Brassó, Zilah, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy... Arad, Temesvár és Máramarossziget, s a régi, eddig teljesen szétverni nem tudott falvaink.

A parancs kiadatik, az örült terv végrehajtása folyamatba lép. Plusz erőt kölcsönöz neki, hogy tudja, az a múlt magyar múlt is, ő pedig hatalmas piros-sárga-kék elszántsággal vall a másik „idejétmúltságáról”, való vagy tettetett nemzeti érzéséről akkor, amikor már 100 év óta énekeltetett a „*nemzetközivé válik, holnapra a világ*” – vágyálom-ének.

Te – és néped jobbik része, akiből nem sikerült még kiölni a lelket – szorongtok.

A kényúr. Szentül hiszi, hogy itt minden az övé!

Múzeumokat veret szét – pl. Temesváron – hogy az épületüket saját kéjpalotáivá változtattassa! Vannak megyék, ahol 3-4 ilyen kéjlak is áll rendelkezésére. Még

dombokat is költöztetnek odébb a környékről, hogy Elenának szebb kilátás nyíljon, miközben Nicolae elmegy, hogy lelője a neki megépített „luxus-leshelyéről” az attól pár méterre, az oda kifüggesztett lócombjához szinte percnyi pontossággal megérkező, s ott vele szemben két lábra álló medvét. Még nagy mancsaival is a szíve körül matat, s csak szóval nem mondja, hogy Ide Lőj! Hogy aztán, amint elsült a Nagy Lövész puskája, a háttérben felsorakozott egész megyei vezetés, szekuritáté nagyjai mind előbukkanjanak, hogy a vélt vagy biztosra várt újabb trófeának – vadászdicsőségnek – együtt ujjongjanak.

Hogy Ceaușescu mindent nem pusztíthatott el, abba szólt bele a történelem. De az első példák már ott álltak. Csíkszereda szívébe otromba nagy monstrumok kerültek a régi meghitt, kisváros arculatát mutató központ helyébe. Ugyanez történt Zilahhal is, s ez kezdődött el – szerencsére csak elkezdődött – Sepsiszentgyörggyel. De Bözödújfalú házai, templomai víz alá kerültek, s lakóit kitelepítették. Vagy – ugyanabból a célból – Jósikafava román lakosait Bánffyhunyadra költöztették, hogy így szüntessék meg Kalotaszeg fővárosának az „egyszínűségét”. Egyszóval: a központi cél érdekében folyt a harc. Nem egy jobbért, hanem a mindent átváltoztatásért. Erre a központi „célkitűzés” – így fogalmaztatott meg: omogenizarea țării (az ország lakosságának homogenizálása, „egyszínűsítése”). Azaz: az egynyelvű és egyarcú Románia álma. Ennek eszköze: a másság – kultúra, nyelv – „intézményesített” felszámolása. Ezért rombolnak falvakat, városokat, ezért az óriási betelepítések, melyekkel a magyar központoknak – Kolozsvárnak, Nagyváradnak, s még Marosvásárhelynek is – az „etnikai arculatát” gyorsított ütemben meg lehetett változtatni. S ezért szüntetik be a tévé és rádió magyar nyelvű adásait, s az is a levegőben lóg, hogy a magyar nyelvű sajtót is felszámolják. „Beiskolázási tervek” készülnek, s 1940 után újra ott van az ország, hogy csak „napok kérdése” a nem az „állam nyelvén” folyó oktatás teljes felszámolása, megszüntetése.

Erre a lehetőség – úgymond – abszolút: egyetlen igazság van, a Párt igazsága. Minden más gondolat, elképzelés, vagy pláne annak való ellentmondás kizárt, s így egy csapásra megvalósítható a múlt végképp való eltörlése (pláne, ha az a múlt magyar múlt), s vele a „nemzetiségi probléma” megoldása is román módra, de azon belül is: Ceaușescu módra.

Mindent egyszerre, egy csapásra véghezvinni – így a zseniális elképzelés.

Ördögi a „kivitelezés” gondolata is. Pl. osztályok, bennük élő, létező emberi lények, gyermekek áttelepítése is az ország más részeibe. És mindenütt aláírni, hogy kötelezik a fiatalok magukat, hogy a diploma megszerzése után öt évig ott, az

új „színhelyen” maradnak, élnek, dolgoznak. A szatmáriak Barládon, a bákóiak Sóhajföldön. Ha nem, a szülőknek meg kell fizetni a többéves idegenbeli iskoláztatás összköltségeit.

A magyar értelmiség szétszórása is tervszerűen folyik. A marosvásárhelyi Orvostudományi Egyetem végzősei – „kihelyezéssel” – a Regátba kerülnek, a bukaresti vagy jászvásári egyetemek végzősei csak Erdélybe.

„Tárgy vagy csupán, karodon a leltári szám”.

Ez még egy plusz „hasznót” is hoz: a családokat is szét lehet zúzni. Mert csak oda „menekülhettél” volna, s ott, már csak ott találhattad volna meg a magad vágyott nyugalmat, s érezhetted volna, hogy mennyire jó a fészek. Hát ne legyen fészeked sem, mely megvédene. Ne legyen a gyermekeidben való örömed, a *szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára* vágy csak vágy maradjon, s ne legyen öröm, szépség forrása az sem.

Igen, a szülőföld. Ez is viszonylagossá vált. A cél részben teljesedett is.

A Nagy Tervek, s hozzájuk az elvárt lelkesedés. A Nagy Vezér – ha egyáltalán érdekli az ember – eltöprengtetett (volna) azon, hogy a még kenyérért is sorban állók, a fagyoskodók, s az ország egész periferiára sodort népe mit érezhet, mit gondolhat. Hogy az állapotok már-már a kormányozhatatlan ország benyomását keltik. De ha eltöprengett ezeken, akkor sem nyugtalankodhatott, mert tudta, hogy nem lelkesedni megtiltatott, s a hatalmi kezekben ott van a pallos mindenfajta elégedetlenkedés megakadályozására. Másrészt büszkeség tölthette el, hogy még a napi párórásra csökkentett tévéadásokban is már csak az ő dicsőségét zengik.

Úgy érzem magam, mint akit fejbe vertek – mondod – írod rejtett jegyzeteidben. . Rossz, esős és hideg az idő, s rossz a hangulatom. (1989. szept. 1.)

Kavarog a világ. Csak itt van csend. Nagyon nagy csend van. Félelmetes, ijesztő! Mi lesz? Meddig tart ez a félelem? Ó, ha tudnám, ha rá tudnám szólni magamat, hogy „az én vezérem bensőmből vezérel”-ne, irányítana, és én nem szoronganék, nem félnek... (szept. 2.)

De lehet-e?

Lehet-e az ország határához függönyöket húzni? Hogy az a valami, ami megmozdult a világban, ide ne tudjon beszűrődni?

A láng lángol. Izgatott ma minden, ezen a féltekén élő becsületes ember. Idegesek, izgatottak vagyunk, remeg a bensőnk, várjuk a dolgok fejletét. Egész Prágában égnek a gyertyák az ablakokban, égnek az utcák szélén... Itt nálunk, mint a szikla, olyan keménynek tűnik minden. Most már csak egy haverka, a kínai tömegmészáros tata

jókívánságai jegyében kezdődött el a sztálinista típusú pártok történetének talán utolsó kongresszusa. A küldöttek ütemes tapssal skandálják a pici diktátor nevét. A fasisztáknak, revansistáknak, a nép ellenségeinek nincsen szabadság – mondta Ő. Ahogy ezeket a sorokat írom, arra gondolok, vajon meddig tart ez az állapot? A gyilkosok, amikor már érzik vesztüket, dühöngővé válhatnak. (nov. 20.)

S akkor nincs még tőlük elvárható józanság sem. Nérót is azzal vádolták, hogy ő gyújtatta fel Rómát!

Ma egész nap sok a munka, s délután 6 óra tájt – ilyenkor télen ez már este – azt veszem észre magamon, hogy erőt vett rajtam a szorongás. Ezt a belső szorítást érzem, érzem azóta is. Azt az érzést, amelyik nem jó, amelyik letöri, lesújtja az embert, amelyik fáj neki, mert sajjással tölti el az énjét. És olyan furcsa, nem tudom, miért. Nem tudom a konkrét okát, mi válthatta ki. Talán okot nagyon sokat találhatnék, épp csak az egynek, az egyetlen oknak a megtalálása olyan nehéz! Vagy éppen az nem nehéz? Mert tudod, érzed, az tölti be az énedet, szinte születésed óta. (nov. 26).

Valami történik a világban... Lengyelország mozgolódik, az NDK mozgolódik, akárcsak mint '56 előestéjén. De hogy abból a valamiből mi fog kijönni, vagy hogy az a valami eljut-e hozzánk is, az felénk mered, mint valami hatalmas nagy kérdőjel. S marad csak a hátha reménysege.

S közben – amikor már a függönyfelhúzás pillanata közeledik majd el is érkezik – ő – a Géníusz – képtelen még akkor is felfogni annak a kornak a valódi arcát, amelyik őt is „helyzetbe hozta”. Azt hiszi, az az ő feladata, hogy országát megszabadítsa az adósságtól, s ezzel kiszakítsa azt a kívülről irányíthatóság kötelékeiből, s ennek a programozottan „csinált világnak” a továbbélterése, szellemi és lelki elődjei, Lenin és Sztálin követése akkor is, amikor már egy következő pillanat, a „haszon beseprésének” az ideje érkezett el. Nem veszi észre, hogy már elődjei „teljesítették” feladatukat, az ő „soros” tennivalója már ama függöny lehúzása lenne. Ugyanezt a nála „felvilágosultabbak”, a Kádár Jánosok, de még a Gorbacsovok és Jelcinek is észrevették, vagy illetékes helyről megsúgták nekik. Miközben Nicolae folytatja a „múltat végképp eltörölni” hagyományos, örökölt és öröknek hitt feladatát, s mániájává vált – pitiáner, semmit nem értő lényé bizonyosságául – a saját arcának is a belevésése az időbe. Önmaga vélt dicsőségét akarja beleépíteni a román jövőbe, ahelyett, hogy azt a kívánt és elvárt útra terelte volna.

Saját és harcostársa, felesége életével kellett fizetnie ezért.

Így „hárult” ennek a kívánt feladatnak a végrehajtása Ion Iliescúra és harcostársára, Petre Románra, akik „első kézből” kapták a mit kell tenniük programot.

A Kárpátok Géniusza erre csak akkor jött rá, jöhetett (volna) rá, mikor már késő volt számára minden.

Történelem születik Temesváron is? Jaj, Istenem! (dec. 15.)

A magyar református egyház előtti térről indult lázadás csak elviszi a rendszert is. És elvihette volna a nemzeti gyűlölködést is, de ezt a háttérben rejtőzködő „másik”, ehhez a ceaușescuihoz szellemiségében kapcsolódó „öntudat” nem engedte, nem engedhette meg. A diktátor-családot kivégzéssel „tették el láb alól”, de a megbékélés szelleme eljövetele előtt becsukódtak a kapuk. S a hatalmas öröm, mely a lelkeket betöltötte, rövidesen ki fog égni, hamuvá lesz.

19. IGEN ÉS NEM

Hogy így volt, ami volt, ez így sikerült, vagy így kellett lennie?

Alakul vagy alakítatják a történelem?

A tetszetős eszmék voltak a cél, vagy ez, ami sikerült?

A becsületes hívők úgy vélik, hogy nem az eszmével volt a baj, hanem csak úgy, valamiért félresikerült.

András most is úgy érzi, egyetlen fogózkodó a tények, az események, azaz maga a folyamat. S ott annyira egymást igazolja minden, hogy ott semmi sem lehetett véletlen. A cél is ez volt, ami történt. Minden úgy sikerült, ahogy terveztetett. A kommunizmus eszméje koholt, hazug eszme volt, kicsinálói soha nem akarták felemelni az emberiséget. Ők azt akarták, amit tettek is. Megdönteni egy hagyományos történelmi erőt, hatalmat, hogy a létező tulajdon- és politikai viszonyokat megváltoztassák. Ehhez erő kellett. S az erőt a becsapottak adták. S mert mást tettek, mint amit mondtak, így hozták létre a hazugság nagy-nagy birodalmát.

Az egészében csali marxi, engelsi hazugságeszme megtalálta Leninben, Trockijban és Sztálinban, majd a Rákosi Mátyásokban, Honeckerekben és Ceaușescukban a „tökéletes” végrehajtókat. Akik azt is lehetővé tették – mert a következő lépésre is szükség volt –, hogy miután az első két lépés, a forradalom, illetve forradalmak, majd a „világ legtökéletesebb társadalmának” a megteremtése megtörténtek, a harmadikra, „a nagy kísérlet véget ért”-re is sor kerülhessen, ami 1989-ben meg is történik. A mórak megtették kötelességüket, s a mórak mehetnek. Illetve: megkap-

ják ők is „szerény” fizetségüket, firmát cserélhetnek, bekerülhetnek a „tőkés jólét” haszonélvezői közé. Ha halmozni lehet az aljasságot, ők ezt is tették. Előbb ízig-vérig magántulajdon-ellenesekként garázdálkodtak, mindenkitől mindent elvetettek az „eszme” jegyében, még a legdurvább kegyetlenségtől, ama javak régi birtokosainak a megsemmisítésétől, a legválogatottabb eszközökkel való kiirtásától, a nem tudni miért bosszú semmilyen formájától sem riadtak vissza – még utódaikban is irtották vagy megalázták a régi birtokos réteget, mely azokat a javakat megteremtette –, majd félredobva a régi firmát, egyik napról a másikra „privatizálták” a tőled és tőlem elvett javak „rájuk eső” részét, s nagy hirtelen kitűzték „magántulajdonukká vált” fizetség-gyáraik, birtokaik homlokzatára a saját nevüket is.

A Nagy Kísérlet sikerült hát, beteljesedett. A kivitelezők hada, miután hihetetlen kegyetlenséggel teljesítette kötelességét, akkor azt folytatni kellett. Jöhetett a „terv” végső megvalósítása a kommunizmus javainak átjátszásával.

Hogy a 75 illetve 45 éves kommunista rémuralom után rendszerváltás jött, ez is hangzatos és tartalmatlan szólam volt csupán, mert nem jött semmiféle váltás. Illetve tartalmilag nem az jött, amit a szó mögé gyömöszöltek. Hanem jött egy újabb hazugságokra épített folyamat, melynek valódi célja az eltervezett tulajdonoscseré folyamatának befejezése volt. A hosszúra nyúlt, hihetetlenül kegyetlen gyilkos előjáték eredményének a betakarítása. Azaz: a tulajdon átadása a pénzhatalomnak, ama egykor elrabolt javaknak az „illetékesebb” kezekbe való juttatása. Jéghideg ridegséggel játszották át azok utódainak, akik 7 évtized előtt ezt a folyamatot elindították. S ezzel: A világtőke eddig sohasem látott módon megerősödött, lévén hogy annak prédájává tétetett a volt „szocialista” vagy még előbb: nemesi és kisemberi „javak” tömkelege is.

Béla nem hiszi, hogy ama Kitervelő Erő oly hatalmas és oly magabiztosan látó, hogy képes volt hét évtizedben előre gondolkozni, a hét évtized múlva bekövetkező pillanatot olyan messze előre nemcsak megtervezni, hanem az időt kívárva tartani is a markát-kosarát a betakarításra.

– A természet, az élet, az isteni modell nyújtja a példát erre is – mondja András.

– Amikor tavasszal megszántod a földet, s elveted bele a magot, akkor is kockáztatsz. De a kockázat mögött ott a törvény: hogy az elvetett magnak ki kell kelnie, és a termésnek be kell érnie. Miért ne lehetne ugyanúgy gondolat-magokat is elvetni? Ha nem lennének ilyen magok, tudomány sem lenne, termelés sem lenne, sőt: világ sem lenne, legalábbis ilyen formában, ahogy van. Miért lenne egyetlen olyan valami az emberi társadalomban testet öltő történelem, amely magától alakul, amelynek alakulását „megtervezni”, befolyásolni nem lehetne?

Vagy ne lennének annak olyan törvényei, melyeket tudva ki ne lehetne használni-aknázni?

Ó, Ember! A te hatalmasságodat dicséri ő is, mondhatnánk felfele tekintőn. Mondhatnánk, ha nem látnánk-tudnánk, hogy a világirányító erő nem másért, hanem magáért tesz mindent, amit tesz. Magának akar mindent, a te munkád teremő erejét is, minden egyes ember munkájának a javakat termelő erejét is, népek erejét, s lebontva: a maga szolgálatába állított szellem erejét is! Ez az erő zsarnoki erő hát, sátáni erő, mely a maga uralma fenntartásának rendel alá mindent.

Hazugsága valójában csak egy van. Hogy amit tesz, érted, az emberért teszi.

Csak ez a nagy hazugság, ez a nagy szemfényvesztés a kiváltója az egész óriás hazugságrendszernek, egyebek mellett a rendszerváltás nagy-nagy hazugságának is. Mert egyik hazugságra törvényszerűen rá kell építeni a másik hazugságot is. S most már nem is átmázolt arcokkal, hanem szinte szemtelen közönnyel. Te, aki addig a „köztulajdon” szentségét szolgáltad, szemrebbenés nélkül átálltál, átállhattál vagy át is kellett állnod a túlsó oldalra, a magántulajdon firmáját magasba tartók tömegébe, hogy gyakorlatban is részt tudj venni a javak (egy részének) magad számára való eltulajdonításában, kisajátításában. S ez nem arcátlanság volt, hanem feladat. Mely lehető volt. Lehetővé tétetett. Csak egy parányi engedmény történt. A régi pénzerő nyitott egy kicsi kaput, amelyen a régi „köztulajdon-hívek”, illetve az előző tulajdonos réteg javainak a földre juttatóiból egy szűk, a legaljasabbakat és legsimulékonyabbakat felsorakoztató réteget átfestett tábláikkal beengedtek maguk közé. Ebben a formában meg is hálálták nekik az embert leigázó, lealacsonyító addigi szörnyű cselekedeteiket. Lehetővé tették a firmájuk átfordítását. A „váltás”, átváltás illetén lezajlása nem csak következtetés, nyíltan, minden takargatás nélkül megtörténhetett. S ezzel bebizonyítottattott, hogy:

Az ész az Isten, mely minket vezet!

Azaz a szolgálatukba állított ész, az uralt, szolgává tett irányítás, tudomány.

De hát ez is lehetséges? Kérdezi önmagától a kérdező.

Szándék szerint igen, ez is lehetséges, válaszolja is önmagának András. Mert a háttérhatalom nem rész-, hanem abszolút uralomra tör. S mert a tudomány is a pénz rabja, szolgálja, azt is úgy akarja-próbálja rendelkezésre fejleszteni, amint az ő érdekének megfelel.

Rabszolga had – hát – indulj velük!

Csakhoggy...

A fent és lent, az uralkodás törvénye mellett van(nak) más törvény(ek) is.

Isteni törvények, melyek akár fizikai jelleget is ölthetnek, vonzás és taszítás formájában. Vagy: a szeretet vonzásának, egymásnak teremtettségünknek a formájában. Melyre, melynek vonzerejére az egész teremtet világ léte – az, hogy vagyunk – épül, alapozódik.

Egy méhecskét követ András, mely beporozza a szétnyílt kelyhek között magát kínáló bibét. Vagy azt a fiatal párt figyeli, akik egymás kezét fogva mennek, vagy dehogyan mennek, a szerelem szárnyán lebegve „dongnak”, repülnek az úton.

Egy gyenge kis madár hozzám kezde járni,

Virágos kertemben, virágos kertemben fészket kezde rakni...

Majd:

Várj, madár, várj, te csak addig várj,

Míg az Isten megengedi, tied leszek már...

Énekekbe foglalt, a szellem teremtvő erejével megfogalmazott törvény

A szeretet mindent legyőz – mondja, összegezi.

Vajon még a rossz erejét is?

A Kádár Katák és Gyula Mártonok vagy más oldalról: a Budai Ilonák sorsa is belekiált az időbe mint örök figyelmeztetés:

A törvény ellen ne cselekedj!

A lét törvénye a nagyobb erő! – mondja az ő példájuk, s mondják az örök példák.

Lehetnek törvénybontók, örült szembeszegülők, eszeveszett agyfortélyok kieszelői, Marxok és Engelsek, Leninek és Trockijok léphetnek fel, vésszel lehelhetik be a világot, rombolhatják az erkölcs és igazság évezredekén át emelt bástyáit, pusztíthatják az emberiséget, de a csíra úgyszólván csíra marad, s az élet él és élni akar.

*

A bujdosás kora, s az azzal járó *téli világ* még tart.

Zöld erdő harmatját s a piros csizmáink nyomát hóval lepi be a tél.

20. HÁNY EMBER...

Bűnös hát nemcsak úgy voltál, mint András vagy mint Béla, Zoltán és Éva, esetleg Réka, hanem úgy is mint ember. Vagy ha mégis hangsúly vagy nyomatékosító jelző került a nevedre vagy neved elé, akkor ez így hangzik: mint Magyar Ember. Bűnben fogantatott bűnös. Nemcsak itt, Sóhajföldeden, a fölöttünk ítélkező Világ Szemével is.

Mert – ugye – magyar. És: büntetendő.

Arca és lénye másságáért.

S a földért, melyet neki adott az Isten, s melynek rögeit nemcsak kezével, de szeretetével is morzsolta, szívébe is beágyazta.

Oly szomorú embernek lenni – mondta Ady. De azt is mondta másik nagyunk:

„S mégis, magyarnak számkivetve,

lelkem sikoltva felriad –

édes Hazám, fogadj magadba,

hadd legyek hűséges fiad!”

Érezték, s érezte, érzi még a vérzivataros évszázadoknak is minden igaz magyarja, hogy: jó magyarnak lenni. Mert ki az igaz magyar? *Akinek fáj* a magyar sors. S ez a nemzet nagyobb – igaz – részének fáj.

Mindennap hálát adok a Jóistennek, hogy magyarnak teremtett – mondja a semmi másért, csak magyarságáért a Gulágra hurcolt és súlyosan megbüntetett ember. Akinek semmi más bűne nem volt, csak az, hogy *magyar anya szülte*, s hogy nem tagadta meg nemzetét.

És ugyanezt mondhatták volna a Szovjetunió bármely lágerében szenvedő s ott elpusztított testvéreink, apáink, akik ugyancsak azért kerültek oda, mert magyarok.

Egyszer – még ott – kihirdették, hogy a románok hazamehetnek. Álljanak ki a románok!

– Nem hallod, János, ti Romániához tartoztok, te kiállhatsz!

– Én-e? Én oda ki nem! Mert én nem vagyok román.

– De beteg vagy, tudod te is. Mind azért fohászkodsz, hogy láthasd meg a gyermekeidet!

– Ha, mert magyar vagyok, azért nem láthatom meg, akkor sem tagadom meg a nemzetemet.

És együtt nézzük a letarolt földet – magyar falu földje – s a temetőt, ahol azok is keresztet kaptak, akiket elhurcoltak, s akiknek a teste valahol messze, idegen földben nyugszik.

Miért haltak meg ezek? – kérdezem.

A magyarságukért! Semmi másért.

Hűvös szél fúj végig a tájon...

*Itt ezelőtt 40 évvel még minden magyar volt. Ide torkollik a Vereckei szoros, ahol
őseink bejöttek. Ezer éven keresztül őrizték ezt a földet, de megőrizni nem tudták.*

– Vajon mit vétettünk a világ ellen?

Gyengék voltunk? Elfogyott az erőnk?

Kevesebbek vagy netán többek voltunk?

Soha magyar ember még azt nem mondta, mert nem mondhatta, hogy a mi
népünk büntelen. De azt, hogy fáj a népem, fáj a hazám, azt igen.

Mert az fáj, folyamatosan fáj.

És ez a fájdalom nemes és szent, s – milyen csodálatos – tisztító fájdalom is.

S mint ilyen: szép és felemelő.

Az egyetlen, mely reményt adhat ahhoz, hogy megmaradunk.

Befűtta az utat a hó, céltalanul fut a fakó,

Eleresztve kantárszára, búbanatban a gazdája.

Lovamat kötöttem piros almafához,

Magamat kötöttem gyenge violámhoz.

Lovamat eloldom, mikor a nap felkel.

Tetőled, violám, csak a halál old el.

Élni, élni, s megmaradni!

Szorongató vágy. Egy meggyötört nép vágya, mely semmivel sem rosszabb, mint
bármely más népe a világnak.

És mégis!

S itt valahol, ott valahol

Esett szép, szomorú fejekkel

Négy-öt magyar összehajol.

Miért is, miért is, miért is?

(Ady Endre)

A bujdosó nemzet is magát mentve bujdokol. S valahol – tenger pusztaságon –
pásztortűz lobog a messzeségben! Fény az éjszakában.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Visszanéző	7
2. Miért?	22
3. Most és most és most.....	32
4. Menetelés	41
5. Megint és újra: Miért?	63
6. A történelem országútján.....	77
7. Van-e feltámadás?	101
8. Bűnhődjél, lakoljál!	105
9. A nagy becsapósdi	114
10. Új világ... ..	126
11. Ott is van fény.....	137
12. Vigyázz! (a lét veszélyei)	144
13. Arcmás... ..	155
14. A miértek kérdőjelei	168
15. A félelem arcai.....	174
16. Sarló és kalapács	182
17. Órlőmalom	198
18. Szörnyű idő.....	218
19. Igen és nem... ..	233
20. Hány ember... ..	237

Elindulok hát én is az idők szürke homályába, el a múltba. Nem nehéz, hiszen én is ott vagyok a nagy hegyeknek ormán piros csizmában, s úgy keresem a magam menedékét a kifordított arcú világ előtt, hogy alig értem jót, alig értem szépet, és mégis azt mondom: szép volt az élet, s habár erőt-erőt vesz rajtam a reménytelenség, túl kell lépnem rajta, ki kell lépnem belőle. Fájdalom párosul bennem szépséggel, az örök fájdalom az örök szépséggel. A fuldokló kap még a szalmaszál után is, mert élet, élet, s akárhogy is, élni szép, s ezt a szépséget menteni kell.

A víz megállíthatatlanul halad, s mintha csapkodna is. Nézem az örök hullámokat. Milyen csodálatosan emberi, hogy ami épp most nincs, vagy nincs itt, azt is nézheti az ember lelki szemével, vagy már emlékező képzeletével, mint most én is teszem, emlékeimbe mélyedve visszatekintek. Visszatekintek a nekem eddig jutott, juttatott éveknél, évtizedeknek a pereméről a tegnapokba, a tegnap bujdosásaira, s keresem a bokrokat, melyekben elrejtőzhetem, hogy át tudjam menteni magam a holnapokba.

A bokrok meg-megremegnek! Megsuhintja őket a szellő, meglendítjük ágaikat mi, a ma bujdosói. A szüntelenül és mindig bujdosók. Mert nemcsak én vagyok bujdosó, az a népem is. Bujdosunk ma is a vak éjszakában, s semmi egyéb fény – hogy az utat lássuk – nincsen, csak a remény fénye. Bujdosóvá tett bennünket a kor. Bujkáltunk, bujdoskoltunk, nemcsak úgy, mint ama piros csizmás vándorok, hanem úgy is, mint az üldözött vadak. Fegyverek tátott szája nézett felénk, hogy zörren-e a bokor, van-e ott a rejtekben elpusztítható ember.

Ára: 3200 Ft